

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти
та патріотичного виховання
персоналу системи МВС України**

Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 2 квітня 2021 р.)

Харків 2021

УДК [159.9:378:351.74](477)

П86

Оргкомітет конференції

Сокуренко В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);

Могилевський Л. В. – проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);

Харченко С. В. – професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (секретар);

Колотік А. С. – декан факультету № 3;

Федоренко О. І. – завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3;

Волошина Н. О. – начальник редакційно-видавничого відділу;

Чумак В. В. – т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи;

Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;

Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю;

Процких Т. О. – директор загальної бібліотеки.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС від 08.02.2021 № 21*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. 296 с.

У збірнику більше 85 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України, особливу увагу приділили проблемам соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Дано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в правоохоронних органах.

УДК [159.9:378:351.74](477)

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

СОКУРЕНКО В. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ	11
--	----

СЕКЦІЯ 1

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР**

ГАНАБА С. О.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ ЯК ЗАСАДНИЧА УМОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	15
---	----

МІРОШНІЧЕНКО В. І.

ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	17
--	----

СТОЛЯРЕНКО О. В.,

СТОЛЯРЕНКО О. В.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	20
---	----

ФЕДОРЕНКО О. І.

ФОРМИ І ЗАСОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	26
--	----

ДЕМИДЕНКО Н. М.

ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА НОВОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	29
---	----

ПОЛТОРАК М. Ф.,

ЧЕРНИХ О. Б.,

ЧЕРНИХ Ю. О.

ВИХОВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	31
---	----

РАЗУМЕЙКО Н. С.,

ПАСІЧНИК О. М.

МЕДІАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ НАПРЯМОК ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ	36
---	----

РОМАШЕНКО В. Є.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	40
---	----

ІВАНОВА П. А.

ПАТРІОТИЗМ ЯК РИСА ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО

ПРАВООХОРОНЦЯ43

СЕКЦІЯ 2

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ**

БАНДУРКА О. М.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

У ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

З ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ47

КОРОТКОВА Ю. М.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ДІЛОВОГО

СПІЛКУВАННЯ.....50

КУЧЕРЯВИЙ А. О.

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРА МАЛОГО ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ:

ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ТА ЗАСОБИ54

МІЛОРАДОВА Н. Е.

ТРЕНІНГ «ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ

КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧИХ58

МОГІЛЕВСЬКИЙ Л. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА НАВЧАННЯ

У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ61

СУПРУН Д. М.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

СЬОГОДЕННЯ65

ШВЕЦЬ Д. В.,

КОБКО Є. В.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....69

БОГУЦЬКИЙ В. М.

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ

АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ЗВО72

БРИСКОВСЬКА О. М.

ВИХОВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО

ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....75

ВДОВИЧ С. М.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО

ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ.....78

ДОЦЕНКО В. В. ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	83
ЖИДЕЦЬКИЙ Ю. Ц. ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	87
ЗЕЛЬНИЦЬКИЙ А. М., ЗАБОЛОТНИЙ О. А., ВАСИЛЬЄВ О. М. МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ	91
КОВАЛЬ І. С. АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	96
ЛОПАТИНСЬКА І. С. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	98
ЧЕРВОНИЙ П. Д. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК «ШКОЛИ МОЛОДШИХ КОМАНДИРІВ».....	102
АДАМЧУК Ю. Д. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СПОЛУЧЕННЯ.....	106
АЛЕКСЕЄВА-ДАНИЛЕНКО Ю. В. ДО ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	110
ГЕРАСИМЕНКО О. А., ХАРІНА Т. Г. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ	112
КРАВЦОВ Д. Р. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	116
СКЛЯР О. С. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	120

НІКОН Я. А.

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПАТРУЛЬНИХ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ..... 124

СЕКЦІЯ 3

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

БАРКО В. І.,

БАРКО В. В.,

ОСТАПОВИЧ В. П.

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТА ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 128

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В.

ПОНЯТТЯ СТРАХУ У ПСИХОЛОГІЇ..... 134

БОБРО Н. В.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ СПІЛКУВАННЯМ ІЗ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ:
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ПОЛІЦІЇ ОХОРОНИ..... 137

ДАВИДОВ О. В.,

ПАМПУРА І. І.

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІЦІЇ ОХОРОНИ..... 140

ДЖАГУПОВ Г. В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ
В СУСПІЛЬСТВІ..... 144

ОВСЯННИКОВА І. М.

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В АСПЕКТІ ВЗАЄМОДІЇ
ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ..... 148

ПАТЛАЧУК В. Н.

РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ В АРТИКУЛАХ ГЕНРІХА ВАЛУА 1573 Р.,
КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬЩІ 1791 Р.
І КОНСТИТУЦІЇ ВЕЛИКОГО
ГЕРЦОГСТВА ВАРШАВСЬКОГО 1807 Р..... 150

ПОНОМАРЕНКО Я. С.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ НА МІСЦІ ПОДІЇ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ 155

ХАРЧЕНКО С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СТИЛЬОВИХ ПОКАЗНИКІВ
КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ І ХАРАКТЕРОМ ЇХ
ПОВЕДІНКИ У СТРЕСОВІЙ СИТУАЦІЇ..... 159

ПАШКО Н. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ СЛІДЧОГО..... 162

ПЕТРУК О. В.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА»
ФАХІВЦЯ З ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ 166

РОМАНЕНКО Є. С.

ВИМОГИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДО КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ
ТАКТИКО-ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ 170

ШЕВЧЕНКО В. В.

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ
З ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ 174

ШИК Г. М.

НАВИЧКИ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
З ПРАВОПОРУШНИКАМИ..... 176

СЕКЦІЯ 4

**НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У
ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

ВОЛИНЕЦЬ Н. В.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ЇХНІМ КЕРІВНИКАМ
ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ:
ПРОФІЛАКТИКА НАСЛІДКІВ ЙОГО ПРОЯВУ
ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ..... 179

ВАЙДА Т. С.,

КРУГЛИК М. І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ
ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ:
ПРОФІЛАКТИКА НАСЛІДКІВ ЙОГО ПРОЯВУ
В УМОВАХ АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ 183

ЖИДЕЦЬКИЙ Ю. Ц.,

ПРЯХІНА Н. О.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІННЯ
СТРЕСОМ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ..... 189

КОГУТ О. О.

ВАЖЛИВІ ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОГО КУРСАНТА.....	192
---	-----

ПОХИЛЬКО Д. С.,

ОВСЯННИКОВА Я. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФАХІВЦЯМИ ДСНС У ПОСТКАТАСТРОФНИЙ ПЕРІОД	197
--	-----

КИРИЧЕНКО А. В.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ	200
---	-----

КРАВЧЕНКО В. В.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ В ОСОБОВОГО СКЛАДУ БОЙОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ	205
--	-----

МОРГАЙ К. С.

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ	208
--	-----

**СЕКЦІЯ 5 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
ПРАВООХОРОНЦЯ**

АФАНАСЬЄВА Н. Є.,

ПОНОМАРЕНКО І. В.

ВПЛИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ	210
--	-----

БАЛАБАНОВА Л. М.

НЕЙРОГРАФІКА ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТСЬКОЇ МОЛОДІ	212
---	-----

КОЛЕСНІЧЕНКО О. С.,

МАЦЕГОРА Я. В.

СТРУКТУРА МОТИВАЦІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	215
---	-----

БОРИСЮК О. М.

САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ	220
--	-----

ГРИЩЕНКО Н. В.

МОРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	224
---	-----

ЛАРІОНОВ С. О.

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНИХ ДО АДИКТИВНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПРАВООХОРОНЦІВ 229

МОШЕНСЬКИЙ О. С.

СУТНІСТЬ МОРАЛІ..... 232

П'ЯНКІВСЬКА Л. В.

ЛОКУС КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК
ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ 235

ЮР'ЄВА Н. В.

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ
ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ 239

КУЛІДА І. М.

ІМПУЛЬСИВНІСТЬ ЯК ДЕФІЦИТ САМОРЕГУЛЯЦІЇ 243

СЛУРДЕНКО Д. О.

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК ЗМІСТОВНОЇ СКЛАДОВОЇ
САМОВРЯДУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ
В УМОВАХ ЗВО МВС..... 246

НАУМЧИК В. І.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
ПРАВООХОРОНЦЯ..... 249

НЕЧВОЛОД В. В.

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ 251

ТОПЧІЙ А. О.,

НАЙДА В. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ЗВО МВС..... 254

ТОЦЬКИЙ Д. С.

МОЖЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 257

СЕКЦІЯ 6

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

БОРТНИК С. М.

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ
ЯК ЧИННИК ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ 259

БУРДІН М. Ю.	
СЕКТИ ЯК СУЧАСНЕ СУСПІЛЬНО-РЕЛЕГІЙНЕ ЯВИЩЕ	262
ТЮРІНА В. О.	
ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	265
ЗАХАРЕНКО Л. М.	
ГЕНДЕРНО-ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИНАХ	269
МАКАРОВА О. П.	
ПРОФІЛАКТИКА РАДИКАЛІЗМУ СЕРЕД МОЛОДІЖНИХ УГРУПУВАНЬ.....	272
МАКАРОВА О. П., РАДІОНОВА Л. О.	
СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРИЧИНИ І ПРОФІЛАКТИКА.....	277
МАТІЄНКО Т. В.	
СУЧАСНІ СПОСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ – КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	282
ПЕТЛЕНКО О. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМУВАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	286
ФОРОСТОВЕЦЬ С. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ	291

УДК [159.9:378:351.74](477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>*

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Із набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію» розпочався процес реформування правоохоронних органів, спрямований на побудову та реалізацію демократичної моделі їх діяльності з метою захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення публічної безпеки і порядку, надання послуг у правоохоронній сфері. Найбільш складним у цьому процесі є підготовка кадрів для системи МВС України, зокрема для Національної поліції, що безпосередньо здійснюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Сучасні соціальні тенденції, вимоги та запити суспільства змушують працівників поліції постійно перебувати в ситуації вибору й швидко адаптуватися до нестабільних економічних, соціальних та ризиконебезпечних умов професії, вимагають оволодіння новими вміннями, навичками і техніками здійснення професійної діяльності. Одночасно розвиваються комунікаційні та інформаційні технології, що вимагають постійного професійного й особистісного розвитку фахівця.

Конференція задумана як захід, на якому науковці спільно з працівниками практичних підрозділів Національної поліції:

- обговорять сучасні проблеми психологічної та професійно-педагогічної підготовки майбутніх офіцерів поліції до професійної діяльності;
- обміняються досвідом з питань організації підготовки майбутніх офіцерів поліції в умовах дистанційного навчання;
- спільними зусиллями спробують знайти шляхи підвищення якості такої підготовки;
- визначать коло питань, які є найбільш актуальними і які належить вирішити в майбутньому;
- ознайомляться з напрямками наукових досліджень та робок колег-науковців з інших закладів вищої освіти МВС України;

– обмінюються думками з питань пошуку нових підходів до профілактики правопорушень дітей та питань забезпечення і захисту їхніх прав та інтересів.

Діти потребують сьогодні особливої уваги як найменш захищена, залежна від соціального середовища та недостатньо обізнана щодо захисту своїх прав категорія населення. В умовах наявної кризи загострюються соціально-економічні проблеми суспільства, що призводять до збільшення випадків утягування дітей у кримінальні угруповання, небезпечні групи в соціальних мережах, збільшується кількість випадків учинення насильства стосовно дітей, залучення їх до жебрацтва, бродяжництва, торгівлі та сексуальної експлуатації. Тому одним із пріоритетних завдань реформування системи МВС є продовження підготовки психологів для підрозділів поліції, зокрема ювенальної превенції, задля найкращого забезпечення прав та інтересів дитини.

У межах проєкту «Через рівність та порозуміння до захисту та безпеки», що реалізується з 2018 р., на базі ХНУВС за сприяння облдержадміністрації відбувся гендерний квест. Такий захід проводиться вже втретє, але вперше – в онлайн-форматі у зв'язку з карантинними обмеженнями. Роботу команд оцінювало компетентне журі, яке очолила урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко. У квесті взяли участь 24 команди закладів вищої освіти сектора безпеки та оборони. Команда курсантів нашого університету посіла I місце разом з командами Військового інституту танкових військ НТУ «ХПІ» та Донецького юридичного інституту МВС України.

Колектив університету тісно співпрацює з Консультативною місією Європейського Союзу з реформування сектора цивільної безпеки в Україні (КМЄС в Україні). Визнаючи високий рівень підготовки наших науково-педагогічних працівників, представники Консультативної місії активно залучають їх до проведення семінарів і тренінгів на тему «Профілактика та протидія домашньому насильству: психологічні аспекти для професіоналів» із працівниками різних органів та підрозділів Національної поліції Харківської області (зі слідчими, дільничними офіцерами поліції, працівниками підрозділів ювенальної превенції, патрульної поліції, груп швидкого реагування та іншими). Враховуючи карантинні обмеження, науково-педагогічним складом університету в онлайн-форматі було проведено більше 15 заходів зазначеного спрямування.

На жаль, у державі зберігається напружена ситуація, пов'язана із проведенням операції Об'єднаних сил на сході нашої країни. Це

посилює психологічну напругу серед населення та підвищує екстремальність професійної діяльності поліцейських. Для здійснення корекції негативних психічних станів поліцейських, забезпечення їх реадаптації та реабілітації науково-педагогічний склад університету брав активну участь у розробці Типової навчальної програми підвищення кваліфікації психологів із психологічного супроводу учасників Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил МВС України.

Підготовка курсантів за спеціальністю «Психологія» здійснюється з 1994 р., з дня заснування університету, тобто вже 25 років. За цей час підготовлено більше 800 фахівців-психологів, які працюють за фахом у відділеннях психологічного забезпечення головних управлінь Національної поліції в усіх областях України, надаючи кваліфіковану психологічну допомогу поліцейським.

Ситуація в державі залишається напруженою, і виконання професійного обов'язку в таких умовах потребує спеціальної психологічної підготовки майбутніх працівників поліції. Тому питання профілактики та корекції негативних психічних станів правоохоронців у край важливе.

З урахуванням змін, які відбулися в державі, потреб психологічного забезпечення діяльності органів Національної поліції напрямками використання практичних психологів можуть бути:

- розробка заходів покращення іміджу поліції;
- участь у приймальних та атестаційних комісіях, розробка принципів і методів їх роботи, здійснення заходів добору працівників на посади;
- оптимізація психологічного клімату в колективах, попередження деструктивних явищ, прогнозування працездатності працівників;
- екстрена психологічна допомога та психологічна реабілітація працівників поліції;
- забезпечення оперативної поліцейської діяльності психологічними знаннями і тактиками;
- участь у судово-психологічних експертизах;
- створення психологічних портретів розшукуваних злочинців;
- участь у розшукових діях (розробка тактик допиту, очної ставки, огляду місця події тощо).

Психологічна служба має також забезпечувати освіту, підвищення кваліфікації та професійно-психологічну підготовку працівників поліції з метою забезпечення достатнього рівня їх психологічної готовності до діяльності та компетентності в галузі юридичної психології у сфері взаємодії з населенням, розробку і здійснення

психологічних тренінгів різної спрямованості з працівниками (вперше прийнятими на службу, кандидатами на керівні посади та керівниками, окремими категоріями працівників, які найбільше спілкуються з населенням).

Зараз в університеті триває процес підвищення кваліфікації поліцейських різних підрозділів (слідчих, дільничних офіцерів поліції, надалі – офіцерів кримінальної поліції). Психологічна складова їх підготовки в цілому складає лише 16 академічних годин, тобто менше 5 % від загальної кількості навчального часу. Постає питання: чи достатньо цього часу, щоб підготувати їх психологічно? За цей незначний навчальний час необхідно: навчити їх прийомів контролювання емоційних станів та зняття стресу, сформулювати і розвинути вміння спілкуватися з особами різного віку та соціального статусу; бути готовими до роботи з людьми, які потрапили у складні (або кризові) життєві обставини.

Наведене обумовлює нагальну потребу в:

- посиленні психологічної складової в підготовці курсантів до професійної діяльності;
- налагодженні взаємодії правоохоронних органів із сім'єю, навчальними закладами, молодіжними та громадськими організаціями;
- розробці методичних рекомендацій для поліцейських щодо їх психологічної підготовки до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах;
- організації національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції під час їх навчання в закладі вищої освіти МВС України;
- проведенні наукових досліджень у галузі вікової, педагогічної та юридичної психології щодо вивчення механізмів попередження злочинності в молодіжному середовищі та підвищення ефективності підготовки фахівців-психологів до професійної діяльності.

Саме на пошук шляхів вирішення цих завдань і спрямована робота конференції.

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 141.333

Світлана Олександрівна ГАНАБА,

*професор кафедри психології, педагогіки та
соціально-економічних дисциплін*

*Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор філософських наук, професор*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ ЯК ЗАСАДНИЧА УМОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*Підкреслена роль у патріотичному вихованні історичних знань.
Наголошено, що історичний феномен не може бути пояснений і оці-
нений поза межами свого історичного часу.*

Ключові слова: виховання, цінності, минуле.

Національно-патріотичне виховання є важливою умовою професійного становлення військовослужбовців. Необхідною його умовою є не лише ознайомлення із історичною спадщиною та культурними здобутками попередніх поколінь, а й усвідомлення своєї співпричетності до минулого, сьогодення й майбутнього свого народу. Власне, ця обставина виховує любов до своєї Батьківщини й рідної землі, формує готовність її захищати й примножувати її славу.

Суттєву роль у патріотичному вихованні відіграє історичні знання. Вони не лише ілюструють той нелегкий шлях звитяги й боротьби українського народу, а й формують певне відношення до подій минулого. Оцінке світосприйняття та світосудження впливає з самої природи людського буття, є невід'ємною частиною її внутрішньо суб'єктивної онтології. Цінності продукуються людською свідомістю, включаючи не лише теоретичні моральні та естетичні категорії, суспільні ідеали тощо, а й ту обставину, що цінність виступає оцінкою дійсності людиною та джерелом смислоутворюючої основи людського діяння.

Пізнання історичного буття минулих епох не означає, що воно позбавлене, відсторонене від впливів сучасності. Людина вдивляючись у південь віків не лише пізнає інший світ буття, а й зіставляє його

зі своїм культурно-ціннісним світом, що зумовлює постійні взаємовпливи, перегукування історичних епох, що засвідчує своєрідний конструктивний діалог поколінь різних епох. Така пізнавальна орієнтація ґрунтується на відкритості, взаємності, визнання тієї обставини, що істина має незавершений характер, оскільки завжди перебуває у русі. «В поясненні минулого ви маєте виходити з того, що складає найвищу силу сучасності. Лише шляхом найвищої напруги ваших благородних якостей ви будете здатні вгадати у минулому те, що у ньому виявляється вартісним пізнання і збереження, і що є у ньому великого. Рівне пізнається лише рівним, інакше ви завжди будете принижувати минуле до себе», - радить Ф. Ніцше [1,с.124].

Сучасник спрямовуючи свої духовні запити, морально-ціннісні орієнтації, світоглядні пошуки у сферу минулого, позбавляє її відстороненості, сциєнтичної заангажованості та стереотипності у трансляванні досвіду пращурів, оскільки використовує в осмисленні історичного буття не лише потенції розуму, але й духовно-емоційний ресурс. Минуле постає у якості вихователя для сучасної людини, знаходить відгук у її душі, плакає причетність та відповідальність за долю людства. Історичний процес не сприймається лише як феномен, явище зовнішнього світу, котре належить зрозуміти та осмислити, але і як духовна сутність людини. «Для того, щоб проникнути в таїну «історичного», я маю насамперед досягнути це історичне та історію як глибини власного мого (я), як до глибини мою історію, як до глибини мою долю, я маю поставити себе в історичну долю і історичну долю в свою власну людську глибину. У глибині людського духу розкривається присутність будь-якої історичної долі. Усі історичні епохи, розпочинаючи з первісних часів і закінчуючи вершиною історії, епохою теперішнього, - усе це моя історична доля, все це моє», - пише М. Бердяєв [1,с.15]. Людина творить історію як продукт свого буття у часі, і одночасно є продуктом історії, тобто істотою не полишеною історичного виміру. Звертаючи увагу на взаємовплив історії та людини Х. Ортега –і – Гассет зауважує: «Людина є те, що з нею сталося, те, що вона зробила. Людина володіє не природою, а ... історією» [3,с.468].

Цінності минулих епох постають творцями культурної особистості, позбавляючи її безликисті та абстрактності, розширюючи «горизонти» її буття. Розуміння минулого, включення його системи цінностей у реалії сьогодення зумовлює розуміння людини як системи розвитку, що здійснюється на основі культурно-історичного досвіду того чи іншого суспільства. Повернення з глибини віків втрачених духовно-моральних опор світовідчуття сучасної людини дозволить їй відчувати повноту власного буття, усвідомити самоцінність власної особистості, переорієнтує

осьові принципи суспільного поступу із людини-комформіста, що споживає надані їй життєві блага на людину-творця, котра виявляє здатність універсально мислити у великому історичному просторі.

Хоча цінності мають зовнішній вираз, оскільки оформляються у думках, діях, вчинках, предметах, вони «оселившись» в душі людини пронизують увесь її внутрішній, духовний світ, фіксуючи його цілісність у всій багатоманітності пластів, форм, виявів духовного і всього у чому символізується зовнішнє. Цінності повсякчас піддаються випробуванню часом, вони не зникають, а трансформуються в залежності від світоглядних запитів, устремлінь, помислів суспільства, у якому «народжуються». Відтак, історичний феномен не може бути пояснений і оцінений поза межами свого історичного часу. Зміна історичних епох зумовлює зміну усталеної системи цінностей, тобто постійно відбувається процес переоцінки та «творення» нових цінносних вартостей.

Список бібліографічних посилань

1. Бердяев Н. Смысл истории. М. : Мысль, 1986. 394 с.
2. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни // Сочинения : в 2 т. М. : Мысль, 1990. Т. 1. С. 158–230.
3. Ортега-и-Гассет Х. История как система // Избранные труды. М. : Весь мир, 1997. С. 420–487.

Отримано 06.03.2021

УДК 37.035:355

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО,

*начальник кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін*

*Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),*

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Йдеться про складові готовності майбутнього офіцера-прикордонника до професійної діяльності, а саме, п'ять основних компонентів: освітній, фізичний, психологічний, соціальний і духовний. Патріотичний фактор є системоутворювальним між ними.

Ключові слова: психологічна готовність, духовний компонент, патріотичний аспект, майбутні офіцери-прикордонники, військово-професійна готовність.

Будь-який вид діяльності висуває до фахівця певні вимоги. Ці вимоги зумовлені його місцем та роллю в громадській організації, характером завдань і умовами їх виконання. Це безпосередньо стосується і діяльності з охорони державного кордону.

Аналіз соціологічної, педагогічної та психологічної літератури з проблеми підготовки молоді до професійної діяльності та до військової служби свідчить, що досі не проведено глибокого комплексного вивчення готовності до військової професійної діяльності прикордонника як складного особистісного утворення, не здійснено системного аналізу його складових залежно від соціального середовища, у якому знаходиться освітній заклад.

Що стосується проблеми готовності до діяльності, у тому числі й до військової, то вона одна з найскладніших. Досі відсутня єдність у розумінні змісту цього поняття.

Так, соціально-психологічна готовність визначається спрямованістю особистості на військову службу, її ставленням до військових, моральними якостями, які необхідні воїнові. Вони зосередили основну увагу на мотивації військової служби, що характеризується в контексті її змістової та динамічної особливостей. За їх баченням, загальновійськова професійна готовність характеризується рівнями розвитку: 1) знань, умінь, навичок, звичок, необхідних юнакові на початковому етапі служби (військових, прикладних фізичних, медико-санітарних, психологічних, з цивільної оборони та ін.); 2) психічних пізнавальних процесів (відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уваги), які забезпечують успішне оволодіння воїном новими спеціальностями, подальше удосконалення отриманого до призову військового досвіду. Під емоційно-вольовою готовністю до військової діяльності вони розуміють здатність особистості свідомо регулювати свою поведінку, дії у будь-яких ситуаціях військової служби.

Здійснюючи системний підхід до розгляду такого складного феномена, як готовність курсанта до майбутньої професійної діяльності, і враховуючи результати наявних досліджень, можна виділити п'ять основних компонентів: освітній, фізичний, психологічний, соціальний і духовний.

Розглянувши зміст кожного із перерахованих вище компонентів, та з рахуванням результатів аналізу психолого-педагогічної літератури, готовність до професійної діяльності характеризується

рівнями розвитку знань, умінь, навичок, необхідних офіцеру на початковому етапі професійної діяльності: військових, спеціальних дисциплін, з історії Збройних Сил та Державної прикордонної служби України. Без знання історії свого народу, уміння засвоювати її уроки, рівня володіння національною культурою, прагнення внести свій внесок у збереження і розбудову української держави – не можна вести мову про готовність до захисту інтересів української держави.

Психологічна готовність до будь-якого виду діяльності, у тому числі до військово-професійної, у контексті педагогічної та психологічної літератури визначається, передусім, через механізм національно-громадянської ідентифікації, що в руслі нашого дослідження має визначатися спрямованістю курсанта на професійну діяльність, його ставленням до прикордонників, до військової справи в цілому. В основі зазначеної спрямованості лежить певна система мотивів, цілеспрямованість, емоційна стійкість та ін. Значну питому вагу в психологічному складнику готовності мають такі психологічні якості, як розсудливість, пам'ять, мужність.

Психологічна готовність передбачає також комунікативні вміння передати необхідну інформацію, щоб заздалегідь попередити особу про застосування заходів примусу і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги прикордонника [1, с. 89].

Особливої уваги заслуговує духовний компонент готовності, що щільно пов'язаний із самовихованням, самовдосконаленням, саморозвитком особистістю своїх фізичних, психічних, соціальних потенцій, так необхідних для здійснення професійної діяльності офіцерами-прикордонниками. Духовність є джерелом сенсу людського буття, виток саморозвитку особистості, вона характеризує вищі ступені розвитку людини.

Між згаданими компонентами є певний взаємозв'язок і взаємозалежність, що, у кінцевому результаті, допомогло нам визначитись зі змістом системотвірного фактора готовності майбутнього офіцера-прикордонника до професійної діяльності. Таким системотворювальним фактором, на нашу думку, може стати патріотичний фактор, або патріотичний аспект професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Татарін О. В. Формування готовності фахівців прикордонної служби до застосування заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 291 с.

Отримано 06.03.2021

УДК 343.6:477

Олена Вікторівна СТОЛЯРЕНКО,

*професор кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
доктор педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-8089>;*

Оксана Василівна СТОЛЯРЕНКО,

*доцент кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7080-0626>*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Обґрунтована необхідність національно-патріотичного виховання майбутніх працівників правоохоронних структур. В педагогічній науці є усі передумови для вирішення цієї проблеми. Проте сучасне життя надзвичайно динамічне. У зв'язку з цим виховний процес вимагає зміни форм і методів організації виховної роботи у закладі освіти з урахуванням нових державних стандартів і запитів громадянського суспільства.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання; патріотизм; національні цінності; активна громадянська позиція.

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної, правової держави висунули на передній план проблему громадянськості як якості суспільства, й як якості особистості. Вкрай важливо виконати державне замовлення на підготовку таких фахівців правоохоронної сфери, які були б палкими патріотами, захищали національні інтереси, стояли на варті правопорядку, дотримання законності.

Перед закладом освіти як соціальним інститутом поставлено завдання – виховати громадянина, найвищою чеснотою якого була б любов до Батьківщини та свого народу, який би активно захищав її інтереси. На виконання цієї мети має бути спрямований весь уклад закладу освіти, весь освітній процес – все, що сприяє перетворенню молодшої людини, майбутнього випускника на громадянина, формування у кожного національних цінностей, активної громадянської позиції.

На превеликий жаль, в силу різних як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин стан національно-патріотичного виховання студентської молоді, як свідчать останні події в Україні, поки що залишається незадовільним. У значної частини молодих людей сформувалися нігілізм, зневага до державних проблем, песимізм і пасивність в їх розв'язанні. За даними соціологічних досліджень тільки 2/5 випускників школи хотіли б жити в Україні, лише 58% пишуться своєю належністю до українського громадянства. А захищати свою країну у випадку війни зголосилися лише 44% юнаків. Ситуація дещо змінилася на краще під впливом подій на майдані, війною на сході України. Однак суспільні процеси інколи бувають неконтрольовані, а їхні впливи – не передбачувані. Завдання полягає не лише у спрямуванні цих впливів, але й у підготовці молоді, а особливо, майбутніх правоохоронців до громадсько-вивірених дій і вчинків. Тому національно-патріотичне виховання і формування активної громадянської позиції вихованців залишається однією з найактуальніших проблем педагогічної теорії та практики, що змушує як науковців, так і педагогів-практиків шукати ефективні шляхи, форми, методи і засоби успішного її розв'язання.

Державна молодіжна політика ставить завдання забезпечення стійкого зростання, мотивації молодих людей на позитивні дії, особистісний і професійний розвиток; виховання громадян, які люблять свою Вітчизну і готові захищати її інтереси, які докладають зусилля для динамічного розвитку сильної і незалежної України.

Виховання людини, що володіє високим рівнем громадянської позиції, є вагомим фактором прогресивного розвитку країни, оскільки людський потенціал є рушійною силою інноваційних процесів в економіці та суспільно-політичному житті. Ціннісні орієнтації, стан і якість життя сучасних українців безпосереднім чином впливають на темпи і характер побудови демократії в нашій країні [6; 7].

Вирішення питань формування громадянської позиції студентської молоді держава і суспільство багато в чому покладають на установи вищої професійної освіти, оскільки дійсно заклади вищої освіти є важливим «майданчиком» громадянського, національно-патріотичного виховання молоді. У зв'язку з цим сьогодні у вищій школі існують програми, спрямовані на національно-патріотичне виховання та формування громадянської позиції студентської молоді. Однак ці програми не завжди відповідають сучасним вимогам становлення та розвитку громадянського суспільства, в якому затребувана громадянсько-активна особистість. В реальній практиці діяльності закладів вищої освіти не завжди передбачаються умови,

необхідні для ефективного вирішення проблеми становлення громадянської позиції студента. Сьогодні потрібно акцентувати увагу на пошук результативних засобів, способів, форм педагогічного супроводу процесу становлення громадянської позиції здобувачів вищої освіти. Проблема ускладнюється й тим, що у вищій школі бракує часу для вирішення питань громадянського виховання: на першому місці підготовки студентів є формування професійної компетентності, що дозволяє швидко адаптуватися в професійному середовищі, а проблеми соціально-моральної та громадянської відповідальності відходять на другий план. Тому необхідна комплексна робота, спрямована на підвищення ефективності процесу становлення громадянської позиції студента закладу вищої освіти.

Разом з тим слід зазначити, що в науці склалися певні теоретичні та практичні передумови, що створюють умови для вирішення проблем, пов'язаних з формуванням громадянської позиції молоді. Формування громадянської позиції знаходиться в полі уваги зарубіжних і вітчизняних вчених. Велику увагу приділяли вихованню любові до своєї Батьківщини, до рідної землі, до рідної мови відомі вітчизняні науковці минулого, які розробляли теоретичну основу національно-патріотичного виховання: Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Нові філософські шляхи вирішення проблем громадянського виховання розробляли: М. Антонєць, А. Бойко, Л. Вовк, П. Кононенко, В. Москалець, М. Стельмахович, М. Ярмаченко.

В українській педагогічній науці розроблено концептуальні основи освітнього і виховного процесів, які представлені різноманітними інноваційними підходами щодо організації виховної роботи у закладі вищої освіти, які вивчали такі науковці, як: М. Бабкіна, О. Коберник, Н. Коваль, О. Кошолуп, Т. Мальцева, О. Роговець.

Питання формування громадянськості і громадянсько-патріотичної культури молоді висвітлено в дослідженнях таких вчених: В. Андрущенко, О. Безкоровайної, В. Кременя, В. Шинкарук, Г. Шевченко.

Інтерес для нас представили праці сучасних науковців, які досліджують питання національно-патріотичного, громадянського виховання та формування громадянської позиції особистості – І. Бега, П. Вербицької, П. Ігнатенко, О. Жаровської, А. Погрібного, В. Поплужного, Ю. Руденко, К. Чорної, О. Шестопалюка.

Теоретико-методологічні основи національно-патріотичного виховання досліджені у працях Ю. Бондаренко, М. Боришевського, О. Вишневського, М. Євтуха, Ю. Завалевського, Р. Захарченко, В. Кузь, Б. Цимбалістого, В. Янів, Я. Яреми, О. Ярмоленка.

Г. Ващенко до системи національного виховання включав формування громадянської позиції як органічну її підсистему, хоча підкреслимо, що самого терміна не вживав. Зосереджуючи увагу на пошуках виховного ідеалу, педагог наголошував на необхідності виховання особистості з почуттям національної гідності, патріотизму, громадянської пошани й злагоди. «Треба виховувати молодь так, – зазначав педагог, – щоб вона могла захищати права свого народу й здатна була віддати в боротьбі за нього своє життя. Але, виховуючи в молоді патріотизм, здорову національну гордість, свідомість своєї національної гідності, ні в якому разі не можна виховувати в неї безглуздої національної пихи й презирства до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці». Оскільки відчувши, що таке несправедливість, український народ «і сам мусить бути справедливим» [2, с. 36]. У контексті нашого дослідження цікавою є точка зору О. Вишневського на місце громадянських цінностей у системі українського виховання. В ієрархії цінностей вони, на його думку, займають проміжне положення між національними й сімейними цінностями [3, с. 25].

О. Вишневський серед потреб сучасного українського виховання виокремлює процес формування громадянської позиції, у структурі якої мають бути закладені такі якості особистості: прагнення до соціальної гармонії; відстоювання соціальної та міжетнічної справедливості; культура соціальних і політичних стосунків; пошана до закону; рівність громадян перед законом; відповідальність людини; права людини: на життя, власну гідність, безпеку життя, приватну власність, рівність можливостей тощо; суверенітет особи; право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод інших людей; пошана до національно-культурних цінностей інших народів; повага до демократичних виборів і до демократично обраної влади; толерантне ставлення до чужих поглядів [3, с. 14].

Сьогодні поняття «громадянська позиція» розглядають різні науки, зокрема правознавство, психологія, педагогіка, історія й соціологія. У педагогіці термін «громадянська позиція» прийшов із суспільних наук, де так визначено вияв патріотизму до держави, до свого народу: «Громадянська позиція – це готовність та здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства й держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав та обов'язків. Розуміння громадянськості як сукупності високорозвинених моральних якостей суб'єкта передбачає: зрілість політичної й правової свідомості, почуття патріотизму, причетності до історичної долі

своїй вітчизні та її народу, усвідомлення себе як повноправного члена соціальної спільноти, громадянина своєї країни». На психологічному рівні громадянськість позначає «державні обмеження» особистісних потреб у різних сферах життєдіяльності людини [5, с. 33].

Терміни «громадянськість», «громадянський», «громадянська позиція» прийшли у педагогіку із суспільних наук, де вони визначають прояв патріотизму відносно держави, свого народу. «*Громадянська позиція* – це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правилами й виконання обов'язків, встановлених законами держави». Таке визначення громадянської позиції, основна функція якої полягає в орієнтації особистості на служіння державі й народові, дає довідкова література і дослідники актуальних проблем виховання [4, с. 62].

Автори посібника «Виховання громадянина: психолого-педагогічний та народознавчий аспекти» П. Ігнатенко, Н. Косарева, Л. Крицька і В. Поплужний переконані, що ключовим методологічним підходом у визначенні громадянської позиції повинен стати психологічний підхід. Характеризуючи громадянськість, вони виокремлюють такі якості як патріотизм, орієнтація на гуманістичну ідеологію, політична, правова та моральна культура, гідність, соціальна справедливість і відповідальність тощо.

Такої ж думки дотримується І. Бех, який об'єднав громадянські якості у певний блок, що надало можливість дати всебічну характеристику громадянину як патріоту своєї держави. Серед найважливіших громадянських якостей він називає такі: громадянську свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянську мужність, прихильність до державних інтересів, готовність захищати Батьківщину, правосвідомість, громадянську активність, повагу до національних традицій, державний оптимізм [1, с. 4].

Нами доведено, що в педагогічній науці є основи і передумови для вирішення проблем формування громадянської позиції молоді людини. Проте сучасне життя надзвичайно динамічне і постійно зазнає змін. У зв'язку з цим процес національно-патріотичного виховання молоді вимагає особливої уваги, зміни форм і методів організації виховної позааудиторної роботи у закладі вищої освіти з урахуванням нових державних стандартів і запитів громадянського суспільства.

Дослідницька робота нашої наукової групи полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, що забезпечують формування громадянських і національних цінностей позиції майбутніх правоохоронців у процесі позааудиторної виховної роботи. Істотна роль у виконанні цього завдання належить вищій освіті, але можливості позааудиторної виховної роботи закладу

вищої освіти не використовуються сьогодні в повній мірі. Тому формування активної громадянської позиції студентів – майбутніх працівників правоохоронних органів у процесі позааудиторної виховної роботи буде ефективним за таких педагогічних умов:

- мотивація соціокультурної діяльності майбутніх випускників у процесі застосування аксіологічного підходу;
- формування надпрофесійних навичок *soft skills* засобами інноваційних та інформаційних технологій виховної роботи;
- забезпечення національної спрямованості позааудиторної виховної роботи засобами народної педагогіки.

Заклади освіти завжди були соціокультурними центрами історичного процесу. Дотримуючись цієї традиції, заклади вищої освіти навчають і виховують майбутніх фахівців, незалежно від їх професійної спрямованості, здатними розглядати свою професійну діяльність з загальнолюдської точки зору, з позиції глобальних світових соціокультурних і технологічних процесів, з позиції світового співробітництва і зближення народів і культур. Але, перш за все, освітній простір закладів вищої освіти має бути насичений національними пріоритетами: ідеями патріотизму, високої духовності, громадянської позиції, цінності праці та служіння на благо Вітчизни.

Список бібліографічних посилань

1. Бех І., Чорна К. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ, 2014. 48 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава : Полтав. вісн., 1994. 190 с.
3. Вишневський О. І. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с.
4. Дурманенко О. Л. Виховна робота в університеті як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 8. С. 59–62.
5. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2002. 21 с.
6. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Ціннісна детермінація особистісної саморегуляції в гуманістичній парадигмі виховання // *Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір* : монографія / за ред. О. М. Коберника. Умань : Візаві, 2019. С. 5–24.
7. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Ціннісне ставлення до людини в загальній стратегії виховання особистості // *Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір* : монографія / за ред. О. М. Коберника. Умань : Візаві, 2019. С. 75–93.

Отримано 06.03.2021

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

*завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>*

ФОРМИ І ЗАСОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Розглянуто комплекс форм і методів, які можуть бути реалізовані з метою національно-патріотичного виховання в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Ключові слова: виховання, національно-патріотичне виховання, форми, методи, курсанти, майбутні правоохоронці.

Освітній процес у закладі вищої освіти має бути спрямований на формування у майбутніх правоохоронців заходами національно-патріотичного виховання.

Актуальність національно-патріотичного виховання молоді, особливо нового покоління правоохоронців, зумовлюється процесами консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною, зокрема процесами реформування національної поліції, і вимагають подальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання. Національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

Ефективність патріотичного виховання у позааудиторній діяльності значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед методів і форм патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

До таких методів належать: соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціодрама, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій морально-етичного змісту, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій, ситуацій

успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, прийняття рішень, демократичний діалог, педагогічне керівництво лідером і культивування його авторитету, використання засобів масової комунікації, методики колективних творчих справ, традицій, символіки, ритуалів, засобів народної педагогіки. Крім названих можна застосовувати також традиційні методи: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо. А саме:

- тематичні бесіди (наприклад, «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша вітчизна Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Що таке воля», «Рід, родина, рідня», «Патріотизм – нагальна потреба України»);

- перегляд фільмів, телепередач і відеороликів патріотичного спрямування;

- заходи, які виховують любов до української мови («Свято рідної мови», «Шевченківське слово», «Літературні вечорниці», «Тиждень української мови», конкурс на кращий мовний плакат, конкурс декламаторів, конкурс на кращу розповідь української мови: загадок, прислів'їв, приказок, повір'їв, легенд, народних прикмет; екскурсії до країни; зустрічі з громадськими діячами, письменниками, поетами; мовні екскурсії, завдання яких виявити неграмотні, неоковирні вислови в об'явах, рекламах, вивісках, тощо; стенди «Як ми говоримо»);

- форми роботи, пов'язані з вивченням історії рідного краю і народу: історичне краєзнавство: відвідання місць історичних подій, вивчення літератури, збирання документів та матеріальних пам'яток, замальовування чи фотографування історично цінних об'єктів, виготовлення схем, макетів, щомісячного історичного календаря, влаштування виставок, заочна подорож: «Україно ти моя прекрасна», складання історії свого роду, участь в роботі шкільних гуртків, етнографічного та фольклорного ансамблів, оформлення кімнат народознавств, святкування Дня Конституції, Дня незалежності України;

- форми роботи військово-патріотичного виховання: патріотичні клуби, фестивалі патріотичної пісні; святкування Дня примирення, Дня Збройних сил України, Дня призовника, захисника Вітчизни, дня пам'яті Героїв Крут; змагання з військово-прикладних видів спорту, літні військово-спортивні табори, участь у військово-спортивних іграх, участь у фізкультурно-оздоровчому патріотичному комплексі «Козацький гарт»; інтелектуальні вікторини «Гордимся подвигами предків»;

– архівно-пошукова робота, екскурсії до музеїв, зустрічі з ветеранами ВВв, родичами загиблих захисників Батьківщини, випуск плакатів, буклетів, газет за матеріалами пошукової діяльності;

– участь у «Вахтах пам'яті», акціях «Збережемо пам'ять про подвиг», «Ветеран мого двору» та ін.;

– вивчення факультативних курсів за вибором «Історія української культури», «Видатні військові України», «Історія дипломатії», «Ми – громадяни», «Практичне право»;

– проведення семінарів, конференцій, «круглих столів»: «У пам'яті світ врятований», «Утверджувати ідеали культури миру – служити миру», «Діячі руху Опору в Україні в роки Другої Світової війни»;

– уроки пам'яті, уроки мужності: «Їх славні імена в літописі Великої Вітчизняної», «Зростаємо громадянами-патріотами землі, що Україною зоветься», «Наша вулиця носить ім'я героя війни», «Діти, молодь у підпіллі в роки минулої війни», «Бойові нагороди воїнів, полководців, які визволяли Україну від нацистів», «Імена фронтовиків на обеліску братської могили у нашому населеному пункті»;

– засоби виховання правосвідомості – вивчення Конституції України, клуби юристів, дипломатів, зустріч з депутатами, працівниками правоохоронних органів, дискусії: «Чи варто завжди дотримуватись букви закону?», «Що значить бути патріотом?», «Свобода чи всюдозволеність?», теоретичні конференції: «Україна суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», «Суть громадянського суспільства», захист рефератів: «Найважливіші функції Української держави», «Проблеми та спрямованість нашої економіки», «Свобода та особиста недоторканість громадян»

– виховання засобами праці – соціально-проектна діяльність, підприємництво, волонтерство, аукціони, ярмарки, індивідуальна трудова діяльність, розширення зеленої зони, впорядкування та догляд за подвір'ям, проведення операцій «Турбота», «Милосердя», «Біля мого будинку» та ін.

Цілеспрямована і систематична реалізація вказаних форм і заходів національно-патріотичного виховання в освітньому процесі закладу вищої освіти сприятиме формуванню у курсантів почуття громадянського обов'язку, любові до Батьківщини, рідного краю, мови, збереженню звичаїв і традицій свого народу.

Отримано 06.03.2021

УДК 35.035.6

Надія Михайлівна ДЕМИДЕНКО,

*завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник*

ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА НОВОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Розглянуто роль та місце історичних дисциплін у системі забезпечення формування національної свідомості майбутніх правоохоронців.

Ключові слова: історія України, українська культура, народні традиції, звичаї.

Питання формування національної свідомості особливо в перехідні, епохальні історичні періоди набуває рангу національної безпеки. Тому це питання в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти. Основою, консолідуючим фактором національного виховання, національної свідомості, формуванням активної громадянської позиції має стати чітка концепція національної ідеї. Але у тексті Конституції України дотепер відсутні такі терміни як «патріот» та «патріотизм» [1].

Серед видатних педагогів, котрі досліджували проблеми національно-патріотичного виховання необхідно згадати В. О. Сухомлинського, який відстоював «діяльний» патріотизм. В.О. Сухомлинський підкреслював, що патріотичне виховання у першу чергу є сферою духовного життя. Цікавий досвід формування особистості у процесі патріотичного виховання можна почерпнути також у працях І. Беха, О. Сухомлинської, В. Ортинського та ін. [2–4].

До речі, вперше термін «патріотизм» ввійшов до вжитку у період великої французької революції 1789–1793 рр.. Великий француз Ж-Ж. Руссо проголошував, що «патріотизм творить найбільші чудеса доброчесності: це чудове й животрепетне почуття, що додає до сили егоїзму всю красу доброчесності, наділяє його енергією, яка, не спотворюючи його, робить із нього найгероїчнішу із пристрастей» [5, с. 230].

У складному процесі формування патріотизму надзвичайно важому роль відіграє викладання історії та культури України для майбутніх правоохоронців. Варто згадати вислів Отто Бісмарка про те, що у свій час війну між Францією і Прусією виграла не пруська армія, а пруський вчитель історії.

Вельми повчальним є досвід сумських освітян 1916 року, коли за рішенням земських зборів в усіх навчальних закладах запроваджувалась обов'язкова дисципліна – «батьківщинознавство». Під час Першої світової війни Сумська земська повітова управа навіть рекомендувала навчальним закладам проводити екскурсії до різних установ, господарств, млинів з метою вивчення історії рідного краю та для збирання різних артефактів, які б лягли в основу експонатів музеїв навчальних закладів [6, с. 239].

З огляду на історію українців, які віками перебували у складі різних держав, котрі не лише ворогували, а й воювали між собою, об'єднуючим фактором має стати українська культура, традиції, народні звичаї. Адже саме вони тримали до купи українців навіть у період бездержавності.

При організації складного процесу патріотичного виховання у Сумській філії активно використовується історико-краєзнавчий кабінет «Українська світлиця», де зібрані експонати українського побуту XIX – XX століття. Це ніби «живий» музей, у якому майбутні правоохоронці долучаються до дійства проведення свят Різдва, Великодня, Покрови тощо за традиціями наших пращурів. Для розуміння глибинного змісту українських обрядів та традицій проводяться також «польові» дослідження з вивчення історії та культури рідного краю. До складових патріотичного виховання належать також екскурсії до визначних пам'яток культури Сумщини, відвідування Сумського обласного краєзнавчого музею, зустрічі з місцевими краєзнавцями, археологами, відзначення пам'ятних та ювілейних дат видатних українців.

При викладі сучасної історії та культури важливим є не лише об'єктивне трактування певних фактів, а головне – формування відповідної системи цінностей у майбутній правоохоронців, успадкування ними кращих духовних традицій свого народу. Сучасний виклад історичних фактів має спонукати здобувачів вищої освіти до роздумів, уточнень, перевірок. Головним заданням сучасних істориків залишається формування внутрішньої злагоди в суспільстві, гуманізації свідомості.

Отже, історичні дисципліни залишаються однією із головних складових національно-патріотичного виховання майбутніх правоохоронців через ознайомлення їх з неупередженою історією України, культивуванням кращих рис української ментальності: працелюбності, щедрості, вічного прагнення до волі і свободи.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 02.03.2021).

2. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина – патріота України: програмно-виховний контекст. Київ : Нац. акад. пед. наук України, 2014. 48 с.
3. Сухомлинська О. В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 10–14.
4. Ортинський В. Л., Ряшко В. І. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України : навч.-метод. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 272 с.
5. Жижко С. С. Нація як спільнота. Київ : Дніпро, 2008. 808 с.
6. Демиденко Н. Деякі особливості розвитку освіти на Сумських землях у другій половині ХХ – на початку ХХ ст. *Сіверщина в історії України*. 2020. Вип. 13. С. 238–244.

Отримано 06.03.2021

УДК 378.14.015.62

Микола Федорович ПОЛТОРАК,

*старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Київ),
кандидат військових наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7601-8317>;*

Ольга Борисівна ЧЕРНИХ,

*старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9865-5598>;*

Юрій Олексійович ЧЕРНИХ,

*провідний науковий співробітник Науково-дослідного центру
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат технічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0780-6627>*

ВИХОВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано основні компоненти мотиваційної готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності та визначені її певні рівні.

Ключові слова: курсанти, мотиваційна готовність, професійна діяльність.

Мотиваційна готовність курсантів до майбутньої професійної діяльності формується в ході професійного навчання, практичної діяльності та патріотичного виховання. Будучи стрижнем психології особи, мотивація впливає на результативність професійної діяльності. Знання мотивів професійної діяльності, їхнього змісту і динаміки розвитку, а також механізмів формування дозволяє підвищити якість підготовки майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) або в закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання (ЗВОСУН). На даний момент якісна підготовка фахівців для потреб Збройних Сил та інших силових структур України є визначальним чинником успішних дій у виконанні операцій Об'єднаних сил та важливим стратегічним ресурсом забезпечення незалежності України та її національних інтересів [1].

Готовність будь якої особи до праці розглядалася дослідниками по-різному, залежно від специфіки та структури професійної діяльності. Більшість авторів пояснюють готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особи, як загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей; спрямованість особи на виконання певних дій [2, 3, 4].

Під психологічною готовністю до професійної діяльності ми розумітимемо професійну готовність, яка є результатом професійної підготовки, якістю особи, що виступає регулювальником успішності її професійної діяльності.

Професійна готовність – це певний рівень розвитку професійних і особових якостей особи, необхідний і достатній для виконання функціональних обов'язків в об'ємі певної професії.

У структурі професійної готовності курсанта можливо виділяти наступні компоненти [5]:

мотиваційний – відношення до професійної діяльності як до суспільно значимої справи і прагнення до вдосконалення знань, умінь і навиків;

вольовий – уміння діяти відповідно до зразка і здійснювати контроль шляхом зіставлення з ним як з еталоном;

розумовий – досягнення достатнє високого рівня розвитку пізнавальних процесів у вибраній сфері професійної діяльності;

комунікативний – наявність контекстного спілкування з різними категоріями людей.

Таким чином, професійна готовність військового фахівця до практичної діяльності потребує складної структурно-системної підготовки,

яка охоплює різні сторони його психіки і включає особово-мотиваційну та вольову сфери, узагальнені знання, певні професійні навички, здібності особи. При цьому, це не сума ізольованих психічних якостей і властивостей особи, а їх цілісна єдність, що має певну структуру.

У формуванні професійної готовності особливе місце належить мотиваційному компоненту, який є стрижнєвою, направляючою складовою, оскільки поза мотивом і сенсом неможливі жодна діяльність, не реалізуються жодні, навіть самі засвоєні знання та сформовані уміння.

Мотиваційна готовність курсанта до майбутньої професійної діяльності – це цілісна, відносно стійка система психологічних утворень, які, актуалізуючись в тих або інших обставинах, створює відповідні стани психіки, спонукає та регулює поведінку і діяльність особи. Мотиваційна готовність до професійної діяльності визначається відповідною спрямованістю, наявністю сенсу в цій діяльності, а також певними професійними установками.

Кожен вид професійної діяльності характеризується своїми специфічними мотивами. Мотивація до професійної діяльності – це процес суб'єктивного перетворення курсантом умов і чинників соціального та професійного середовища в результаті усвідомлення і прийняття їх змісту та значущості в активні спонукальні сили, що знаходяться в основі мислення, поведінки, вчинків у майбутньої професійної діяльності. Сенс мотивації полягає в тому, щоб знайти саме такі дії, які відповідають основній, закріпленій в житті установці особи.

В процесі навчання у ВВНЗ або ЗВОСУН у курсантів повинні бути сформовані мотиваційно-ціннісні орієнтації на майбутню військову службу і професійну діяльність, ефективно освоєння функціональних обов'язків в об'ємі первинних офіцерських посад відповідно до отриманої спеціальності [6].

Результатом професійного становлення майбутнього офіцера у навчальному закладі повинні стати: упевнене виконання функціональних обов'язків за посадовим призначенням; уміння побудувати міжособові стосунки у колективах, організовувати виховну роботу в підрозділі; здібності бачити головне в роботі, чітко визначати цілі та проявляти наполегливість в їх досягненні; здійснювати підбір виконавців і раціонально розподіляти обов'язки між ними; доводити розпочату справу до кінця; уміння адаптуватися до змін соціального середовища за рахунок загальноосвітньої та професійної підготовки; прагнення до постійного самовдосконалення; упевненість в своїх силах і здібностях, а також в правильності вибору життєвого шляху тощо.

Для вирішення професійних завдань майбутній офіцер має бути чуйним до проявів емоцій, інтелекту і характеру іншого службовця, дотримуватися етичних норм, проявляючи при цьому принциповість у відстоюванні власної позиції. Все це вимагає від нього серйозної внутрішньої роботи, розвитку особових і професійних якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, мотивація майбутнього офіцера може бути дуже різна. Під впливом об'єктивних умов і суб'єктивних чинників у курсанта формується мотиваційна готовність до професійної діяльності. Залежно від сили і характеру прояву мотиваційної готовності в ній можна виділити три рівні:

1. Високий рівень мотивації, який характеризується яскраво вираженою потребою у професійному самовдосконаленні, прагненням соціальної ініціативи і творчої діяльності, сприяючих ефективному вирішенню навчально-бойових завдань, а також твердою установкою на подальшу службу в силових структурах України.

2. Середній рівень мотивації, що відрізняється такою мотиваційно-ціннісною структурою, в якій корпоративні цінності не є головними, визначаючими в діяльності офіцера.

3. Низький рівень мотивації, який характеризується вельми слабким проявом або відсутністю в системі ціннісних орієнтацій і установок на подальшу службу в силових структурах.

Для точнішого виявлення рівнів мотиваційної готовності курсанта до майбутньої професійної діяльності необхідна система критеріїв. Їх класифікація ґрунтується на дослідженнях, що проводяться в цій області професійними психологами [2, 3, 4].

Перша група критеріїв – зовнішні. До них відносяться: особливості професійної діяльності офіцера; результати педагогічної діяльності; дисциплінованість; прагнення до професійного самовдосконалення і самоствердження, до зразкового виконання службових обов'язків; володіння професійними знаннями, уміннями, навиками; працездатність на службі, адекватність дій в ситуації вирішення складних завдань, відношення керівників, старших, довіра з їх боку тощо. Підсумком заходів, що спрямовані на забезпечення зазначених критеріїв може служити досягнення високих результатів діяльності та визнання їх з боку тих, що оточують.

Друга група критеріїв – внутрішні, до яких відносяться: перевага в структурі мотиваційної готовності майбутніх офіцерів складових широкого соціально-значимого плану; міра адекватності самооцінки керівного складу; позитивна самооцінка ходу і результатів діяльності; самооцінка відношення до колективу товаришів по

службі, її адекватність колективній оцінці особи офіцера. Підсумком заходів, що спрямовані на забезпечення внутрішніх критеріїв мотиваційної готовності виступає перевага в ієрархії її структурних елементів мотиваційно-смыслових складових широкого плану, а також задоволеність службовця результатами своєї діяльності та своїм положенням в офіцерському колективі.

Аналіз процесу навчання з точки зору здобуття курсантами знань в області педагогіки і психології, формування умінь і навиків виховної роботи з підлеглими особами дозволяє визначити шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх офіцерів. Найбільш істотними з них є: поглиблення теоретичної та практичної підготовки курсантів як вихователів, оволодіння ними методикою роботи з підлеглими, уміле використання методів, прийомів, форм і засобів виховання. При підготовці курсантів до діяльності майбутнього офіцера певне значення має викладання педагогіки і психології, а також проведення факультативів з формування етичних та інших норм і вимог, що забезпечує додаткову спеціалізацію при підготовці курсантів до їх майбутньої виховної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Пенькова Н. Є. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2015. 193 с.
2. Бродовські В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові. Миколаїв : Вид-во ПСІ КСУ, 2003. 216 с.
3. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 280 с.
5. Стаднік А. В., Ващенко І. В., Васищев В. С. Теоретико-методологічні засади формування психологічної готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2017. Вип. 55. С. 250–257.
6. Гребенюк Г. С. Мотиваційна готовність курсантів і слухачів вищого військового учбового закладу до професійної діяльності (на прикладі спеціалістів пожежної безпеки МВС України) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02. Київ, 1997. 17 с.

Отримано 11.02.2021

УДК 378.147:34-045.4

Наталія Сергіївна РАЗУМЕЙКО,

*начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів),
кандидат педагогічних наук, доцент;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0801-3490>;

Олена Миколаївна ПАСІЧНИК,

*старший викладач кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів);*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0252-5594>

МЕДІАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ НАПРЯМОК ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Медіатор є фахівцем з вирішення конфліктів. Дана професія внесена до Класифікатора професій, отже головний фігурант процедури примирення повинен мати спеціальну підготовку. У статті розглянуто здібності та компетентності, якими повинен володіти медіатор для досягнення ефективного виконання своїх обов'язків.

Ключові слова: медіатори, конфлікти, компетентності, підготовка.

У багатьох країнах світу, а віднедавна і в Україні також, медіатор є самостійною професією, включеною до класифікатора професій: код 3460

– фахівець з вирішення конфліктів (побутова сфера); 2442.2 – фахівець з урегулювання конфліктів та медіації у соціально-політичній сфері [1].

Медіатор є головним фігурантом процедури примирення, від його професійних навичок та компетентностей залежить перебіг та результат медіації. Він допомагає генерувати ідеї для виходу із конфліктної ситуації, тому повинен володіти певним набором компетентностей задля ефективного вирішення спору. Від фаховості посередника залежить спілкування та взаємодія з людьми задля допомоги їм у вирішенні або запобіганні конфліктних ситуацій.

Діяльність медіатора належить до професій типу «людина-людина», так як через встановлення правильних комунікацій допомагає сторонам у вирішенні або запобіганні конфліктних ситуацій. Медіатор допомагає сторонам почути одне одного, висловити свої

почуття, зрозуміти реальні інтереси сторін. Для цього професійний медіатор має володіти певними здібностями, зокрема, інтелектуальними, мовними, емоційними та низкою комунікативних та процедурних умінь і навичок. З іншого боку діяльність медіатора пов'язана з аналітичною, дослідницькою діяльністю, плануванням, управлінням, контролем, інтеракційними процесами між людьми, конструюванням та проектуванням продуктивних шляхів виходу з конфліктних ситуацій. Ця професійна діяльність вимагає високої ерудиції, оригінальності, критичності мислення, прагнення до розвитку та постійного самовдосконалення. Престиж професійної діяльності перебуває на стадії формування, оскільки медіація в нашій країні тільки впроваджується в практику [2, с. 36–37].

Компетентності медіатора – є динамічним поєднанням знань, розуміння, цінностей, навичок, умінь, яке забезпечує особі можливість функціонування як медіатора. Для забезпечення ефективності медіації та виконання своїх функцій медіатор має вміти оцінювати динаміку середовища конфлікту, а також бути: розумним і активним слухачем; терплячим і неупередженим, переконливим, демонструвати гнучкість і волю; непідкупним, скромним і об'єктивним; нейтральним і неупередженим щодо оцінки результату вирішення спору; мати творчу натуру, гарну уяву і бути винахідливим.

Щоб загальні характеристики медіатора відповідали цим якостям, він/вона має не лише мати добрі теоретичні знання про медіацію, конфлікти, інтереси та потреби, але й засвоїти цілий комплекс навичок.

Відповідно до перелічених вимог, враховуючи міжнародні стандарти та вітчизняний досвід можна виділити наступні компетентності у сфері медіації:

Конфліктологічна (медіатор повинен знати, як відрізнити конфлікт від неконфліктної взаємодії суб'єктів, як з'ясувати й оцінити структурні елементи конфлікту, виявити його причини, деструктивні та конструктивні функції й пояснити учасникам конфлікту можливість або неможливість/недоцільність вирішення конфлікту шляхом медіації).

Комунікативна компетентність медіатора передбачає володіти навичками роботи з інформацією, зокрема уміти запитувати, чути та передавати інформацію, перетворюючи її на форму, в якій її здатні сприймати сторони медіації, уміти перевіряти, чи сприйнята інформація і як саме. Також важливим є вміння медіатора швидко і

структуровано робити записи «для себе» та забезпечувати їх конфіденційність при зберіганні до завершення медіації.

Наступні не менш необхідні знання, вміння та навички медіатора – оцінити медіабельність конфлікту, забезпечити умови для ефективної комунікації під час медіації, підтримувати мотивацію сторін залишатись у процедурі медіації, обирати доречний для конкретного випадку процедурний формат медіації (індивідуальні чи спільні зустрічі, «човникова» медіація»). Перелічені здібності є складовими *процедурної компетентності* медіатора.

Правова компетентність медіатора передбачає наявність компетентної правосвідомості, тобто сукупності правових знань, умінь та навичок реалізації правових норм, якими регулюється професійна діяльність. Медіатор має орієнтуватися в законодавстві, яким регламентується проведення медіації, зокрема, знати основні нормативно-правові положення щодо правового статусу медіатора, щодо процедури медіації, угод за результатами медіації, юридичних наслідків медіації тощо [3, с. 207].

Медіація тісно пов'язана з багатьма галузями знань, такими як: право, психологія, культурологія, лінгвістика, соціологія та ін. Тому дуже часто медіацію ототожнюють з юридичними або психологічними послугами.

Медіатор – спеціально підготовлений посередник, який допомагає сторонам конфлікту (спору) у його врегулюванні шляхом медіації та не має повноважень на прийняття рішення по суті конфлікту (спору). Медіатор є незалежною, нейтральною та неупередженою особою, яка допомагає сторонам конфлікту (спору) налагодити комунікацію, проводити переговори та досягти порозуміння щодо шляхів виходу з конфлікту та укладення відповідної угоди.

В Україні формування вимог до професійної підготовки медіаторів проходить етап становлення. Позитивним фактом є те, що професія медіатора формально визнана державою та внесено до Класифікатора професій України

Законодавчо, встановлені вимоги до навчання та набуття професії медіатора, поки відсутні. Але у ст. 10 проекту Закону України «Про медіацію» зазначено, що медіатором може бути фізична особа, яка досягла 30 років, має вищу освіту та пройшла спеціальну підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами і отримала диплом, сертифікатом, свідоцтвом або інший документ, виданий на ім'я медіатора. Підготовка у сфері медіації має становити не менш

як 90 академічних годин початкового навчання, у тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам. Медіатором не може бути: особа: визнана судом недієздатною або обмежено дієздатною; яка має судимість не погашену або не зняту у встановленому законом порядку; звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, з державної служби або із служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення; уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; яка є державним або приватним виконавцем [4].

В Україні більшість медіаторів, як правило, має вищу освіту (психологічну, педагогічну, юридичну, медичну тощо) і додатково до неї пройшли спеціальну підготовку. Донедавна достатнім для початку практикування медіації обсягом підготовки вважалося 40 годин теоретичного та практичного навчання базовим навичкам медіатора.

Але узагальнення практики підготовки медіаторів в Україні та їх роботи довели, що повний обсяг компетентностей медіатора набуті за настільки короткий строк неможливо. Пізніше було підвищено обсягу підготовки медіаторів до 90 годин, з яких не менше половини має складати практичне навчання.

На сьогодні медіаторська спільнота України в ході роботи над відповідними законопроектами, етичними засадами діяльності медіаторів та стандартами навчання медіаторів дійшла висновку про необхідність підвищення терміну навчання медіаторів і Постановою про навчання та підвищення кваліфікації сертифікованих медіаторів 01.09.2017 р. передбачено необхідний мінімум навчальних годин для сертифікованого медіатора – 120 годин безпосередньої участі у навчальних заходах. Крім того, необхідною є окрема супервізія після завершення проведеної медіації. Після підвищення кваліфікації є вимога впродовж 4-х років отримати ще 40 годин навчання та впродовж перших 2-х років провести 4 окремі супервізії.

Список бібліографічних посилань

1. Класифікатор професій ДК 003:2010 // HR Лига : сайт. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433 (дата звернення: 07.02.2021).
2. Белінська І. А. Основні критерії психологічного профілю медіатора. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 18. С. 34–43.
3. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

4. Проект Закону про медіацію : від 19.05.2020 № 3504 / ініціатор Д. А. Шмигаль // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 07.02.2021).

Отримано 11.02.2021

УДК 37.035:378(043.2)

Вікторія Євгенівна РОМАШЕНКО,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь),

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8674-9535>

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Розглянуто основні напрямки національно-патріотичного виховання здобувачів і здобувачок вищої освіти у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Розглянуто та класифіковано проблеми у сфері національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців правоохоронних структур, наведено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Аналіз поглядів педагогів, філософів, істориків щодо сутності поняття «патріотизм» показує, що розуміння патріотизму багатоваріантне і неоднозначне. Це можна пояснити складною природою явища та різноманіттям форм прояву.

Патріотизм (від латинського) «patrio» – батьківщина, країна батьків, країна твого народу. Слово «patrio» веде родовід від «pater» – батько – кровний і духовний отець [4].

В. Кольцова і В. Соснін кажуть про те, що «патріотизм» є почуттям цінності і необхідності для життя кожної людини, її включення у велику цілісну індивідуальність народу і, з іншого боку, є інстинктом самозбереження народної індивідуальності та самобутності. Це та духовна сила, яка підтримує єдність народу – національну культуру і релігію, історичну традицію. Тому зменшення патріотизму може бути ознакою кризи соціуму, його руйнування [1, с. 90].

Федоренко О. зазначає, що національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку по захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій [5].

На нашу думку, формування національно-патріотичного виховання у студентському віці є дуже ефективним, бо саме у студентські роки молода людина набуває не лише зрілості соматичної, статеві та психофізіологічної. Вона повинна досягнути зрілості, такої, і як особистість. Студентський вік – надзвичайно важливий період становлення «Я-концепції» як ядра особистості. «Я-концепція» – це «складна динамічна система уявлень людини про себе» (Р. Бернс, К. Роджерс та ін.). «Я-концепція» майбутнього спеціаліста – це система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності [3].

Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки. Формуються і зміцнюються позитивні особистісні риси – відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності [2].

Патріотичне виховання здобувачів та здобувачок вищої освіти має бути пріоритетним напрямом усієї навчально-виховної роботи – на заняттях і поза ними. Необхідно виховувати особистість із розвинутою національно-патріотичною свідомістю. Задля цього треба акцентувати увагу на посиленні актуалізації та підвищенні мотивації вивчення курсантами та студентами історико-правових дисциплін. Саме ці предмети сприяють формуванню цілісного розуміння таких засадничих принципів патріотичного виховання, як відданість Батьківщині, гордість за її культурні й історичні здобутки.

У вишах зі специфічними умовами навчання національно-патріотичне виховання має свої особливості. Саме специфічність навчального закладу дозволяє формувати патріотизм не тільки на заняттях та виховних заходах, але й в побутових умовах. Адже правильна організація життя в умовах казарми, яке теж було б направлене на патріотичне виховання є дуже дієвим методом виховання

любові до Батьківщини. Щоденне прослуховування гімну, показ патріотичних художніх та документальних фільмів, лекції, бесіди, літературні зустрічі, присвячені українським поетам та поетесам, зустріч із сучасними героями, поетами, художниками тощо. Окрім цього, дуже важливим є особистий приклад офіцерів та викладачів, керівництва закладу освіти.

Отже, національно-патріотичне виховання є одним із головних пріоритетів у підготовці поліцейського. У підґрунтя такої підготовки мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь, толерантності. Особлива відповідальність за захист державно-конституційного устрою України, забезпечення законності та стабільного правопорядку лягає на плечі майбутніх правоохоронців. Лише той, хто має не тільки високі професійні, морально-психологічні та духовні якості, але й патріотизм, здатен виконати свій обов'язок професійно. Саме тому на заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС покладається почесний обов'язок формування у курсантів, слухачів і студентів почуття патріотизму, любові до України, виховання громадянина-патріота, здатного захищати й охороняти права та свободи громадян, спокій і законність у державі, сприяти встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Кольцова В. А. Социально-психологические проблемы патриотизма и особенности его воспитания в современном обществе. М. : Ин-т психологии РАН, 2004. 415 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
3. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. М. : Академия, 2001. 304 с.
4. Патріотизм // Словник.UA : сайт. URL: <https://slovyk.ua/-index.php?swrd=патріотизм> (дата звернення: 08.02.2021).
5. Федоренко О. І. Напрями, методи та форми національно-патріотичного виховання курсантів та студентів у закладах вищої освіти МВС України // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 19–21. URL: http://univd.edu.ua/general-publishing/konf/05_04_2019/pdf/3.pdf (дата звернення: 08.02.2021).

Отримано 28.02.2021

УДК 172.15:[378.6:351.74 (477)]

Поліна Андріївна ІВАНОВА,

*здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

ПАТРІОТИЗМ ЯК РИСА ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Розкрито актуальні проблеми національно-патріотичного виховання в закладах вищої освіти. Звернено увагу на сутність патріотизму. Акцентовано на формування ціннісного ставлення особистості до Батьківщини, держави, нації, готовності до захисту національних інтересів, незалежності України, здійснення патріотично-формуючого підходу в навчальний та позаурочний час, а також організацію громадянської діяльності студентів у вищих закладах та громадах.

Ключові слова: патріотизм, виховання, особистість, національні інтереси.

В умовах повного переформатування суспільства в зв'язку із наявними проблемами в соціально-економічному вимірі, кардинальною зміною політичної влади держави, збройним конфліктом на Сході країни, реформуванням правоохоронних органів, орієнтацією на європейські та міжнародні стандарти захисту прав та свобод людини, відбувається значне посилення національно-патріотичних рухів, а також підвищення національної свідомості громадян. Працівник поліції, як представник державної влади та еталон поведінки для членів суспільства, повинен демонструвати не тільки високі професійні якості, а й бути зрілою особистістю з активною громадянською позицією.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді – формування громадянина-українця, котрий діє на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;

- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- рівність усіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Отож актуальність національно-патріотичного виховання молоді, особливо нового покоління правоохоронців, зумовлюється процесами консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною, зокрема процесами реформування Національної поліції, і вимагають подальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання. Національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

Слід зазначити, що формування національно-патріотичних почуттів у поліцейських здійснюється в ході комплексного і цілеспрямованого виховного процесу, передбаченого нормативно-правовими актами МВС України, за допомогою психолого-педагогічних методів і засобів, що враховують особливості когнітивної, емоційної та поведінкової сфер кожної особистості. Сприяють цьому процесу прийняття законів України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», Постанова Верховної Ради України від 12.05.2015 р. № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді». Як зауважує Ю. О. Загуменна, професіонали в органах поліції можуть сформуватись тільки за умови прагнення до морального самовдосконалення, високої відданості своїй справі й оволодіння нею повністю, почуття морального задоволення від своєї роботи, при обов'язковій наявності в них визначеного морального «стрижня» повсякденного поведінки у відповідності з вимогами професійної етики. Таким чином, звідси впливає важливість і необхідність того, щоб кадри органів поліції, а керівні особливо, оволоділи та керувалися у своїй діяльності системою знань етики, професійної моралі, національно-патріотичного виховання кадрів [1, с. 173].

Патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти. Головною складовою пат-

ріотичного виховання є формування у молоді любові до рідної країни, що здійснюється в першу чергу сім'єю, безпосереднім соціальним оточенням через передавання певних культурних традицій.

Над проблемою виховання працювали І. Бех, С. Гончаренко, Н. Лавриченко, А. Мудрик, М. Сметанський, І. Харламов та ін. Змінився зміст і взаємозв'язок основних категорій педагогіки – освіта, навчання, виховання, соціалізація. Навчальний процес покликаний забезпечити розвиток пізнавально-інтелектуальної сфери особистості, осмисленню базових світоглядних ідей та розширенню її уявлень, знань індивідуального досвіду. Соціальні норми та цінності, які засвоюють студенти у процесі виховання, на думку М. Сметанського, підлягають негайному застосуванню у власній поведінці. Виховання характеризується віддаленістю результатів: почуття, переконання і риси характеру формуються тривалий час. Результати виховання важко діагностувати і прогнозувати, вони Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України залежать від індивідуальних особливостей вихованців. Ефективність виховання залежить від багатьох стихійних чинників й умов соціального середовища, що впливають на розвиток особистості. Перед вищими закладами постало завдання – виховання патріотичних особистостей, громадян, які готові самовіддано захищати і розбудовувати правову і соціальну державу. При цьому вони мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи і вміють цивілізованим шляхом відстояти їх, сприяючи громадянському миру і злагоді в суспільстві та дотримуючись законів. Патріотичні якості вихованців формуються у процесі власної життєдіяльності і залежать від тих відносин, які наповнюють цю діяльність. Отже у сучасному вихованні відбувається перехід від регулюючих функцій спеціальних педагогічних умов і вимог, системи виховних заходів і стихійного впровадження інноваційних форм діяльності до організації особистого соціального досвіду у процесі створення виховних ситуацій. Такі ситуації потребують від вихованця здійснення відповідальної соціальної дії, формування особистого соціального досвіду. Одним з головних показників патріотичної зрілості є збереження української мови, ґрунтовне володіння нею. Патріотичне виховання, крім, спрямованості на формування соціально важливих, громадянських якостей особистості, має на меті досягнення інших завдань виховного процесу – успішної соціалізації молодого покоління і саморозвитку особистості як суб'єкта

діяльності. Громадянська соціалізація студентів – процес, що здійснюється не тільки у спеціально організованому середовищі, але й за його межами. Важливою особливістю сучасного етапу є розвиток та реалізація патріотичних компетентностей учнівської молоді, насамперед перш за все на місцевому рівні, у місцевій громаді. Це передбачає залучення до справи патріотичного виховання та здійснення відповідних програм різних учасників, представників різних соціальних верств. Такий виховний процес набуває якісно нових ознак і виходить за межі традиційного розвитку відокремлення виховного процесу від суспільства, місцевої спільноти та обмеження виховання винятково вищим закладом.

Отже, патріотичне виховання повинно акумулювати соціалізацію молодих людей у процесі їх міжособистісної взаємодії, у навчально-виховному процесі, здійснення патріотично-формуючого підходу в навчальний та позаурочний час, а також організацію громадянської діяльності студентів у вищих закладах та громадах.

Список бібліографічних посилань

1. Загуменна Ю. О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. *Верховенство права*. 2017. № 3. С. 173–178.

Отримано 28.02.2021

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК [159.922:351.74](477)

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*президент Кримінологічної асоціації України,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії правових наук України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА У ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ З ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Наголошено на важливості психологічних знань у правозастосовній діяльності. Обґрунтовується важливість вивчення юридичної психології здобувачами вищої освіти у ЗВО з підготовки поліцейських. Аналізуються особливості розвитку юридичної психології як галузі знань.

Ключові слова: юридична психологія, юрист, правозастосовна діяльність, здобувачі вищої освіти.

Юридична психологія є важливою галуззю наукових і професійних знань, які забезпечують успішну правозастосовну діяльність поліцейських, слідчих, суддів, адвокатів, інших представників юридичної діяльності.

Юридична психологія займає особливе місце між психологією і правознавством, вона здійснює синтез основ психологічних знань та основ юриспруденції. Юрист як фахівець в галузі права розглядає дії людей відповідно до певних статей конституції, цивільного і кримінального кодексів, інших законів; в юридичній психології вивчається людина як особистість обвинувачуваного, свідка, потерпілого, працівника правоохоронної системи з точки зору впливу психічних процесів і властивостей на особливості протиправної або нормативної поведінки. Тобто юридична психологія досліджує поведінку і професійну діяльність осіб, які зайняті у сфері правотворчості та правозастосування, і тих осіб, до яких застосовуються правові норми у примусовому порядку або права яких захищаються чи охороняються.

Здобувачі вищої освіти в результаті вивчення юридичної психології повинні знати предмет і завдання юридичної психології, принципи та методи юридичної психології як науки, розуміти зміст і сутність правової соціалізації особистості. Предметом юридичної психології є особистість, наділена соціальним статусом, зі своєю свідомістю й переконаннями, індивідуальністю, яка бере участь у міжособистісних та суспільних відносинах, залучена до тієї чи іншої діяльності, розуміє свої дії і здатна ними керувати. Стрижнем формування особистості, яка займається правозастосовною діяльністю, є морально-вольові якості. Вивчення юридичної психології здобувачами вищої освіти у ЗВО з підготовки поліцейських сприяє формуванню в них сили волі, наполегливості, відповідальності, вмінню критично оцінювати ситуацію, які належать до провідних *«soft skills»*.

Особлива увага під час вивчення юридичної психології здобувачами вищої освіти у ЗВО з підготовки поліцейських приділяється вивченню психологічної складової кримінального та цивільного судочинства. Юристам правозастосовної діяльності в багатьох випадках доводиться призначати судово-психологічну експертизу. У зв'язку з цим їм необхідно знати види судово-психологічних експертиз, особливості проведення судових психологічних експертиз щодо неповнолітніх, потерпілих у справах про сексуальні злочини, посмертних експертиз та експертиз у провадженнях і справах про порушення техніки безпеки на транспорті й на виробництві, інших судово-психологічних експертиз.

Працівникам правоохоронної системи, зокрема слідчим, оперативним працівникам поліції, державної прикордонної служби, органів безпеки, прокурорам, а також суддям та адвокатам, необхідно знати психологію свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, щоби психологічно правильно провести опитування, допит, обшук, виїмку або інші процесуальні дії. Від психологічного забезпечення діяльності поліцейського, слідчої діяльності, іншої правозастосовної діяльності значною мірою залежить успішність оперативно-розшукової роботи і всього комплексу протидії злочинності та забезпечення публічної безпеки й порядку. Юридична психологія вивчає й особливості психології злочинної поведінки, психології неповнолітніх правопорушників, психології злочинних груп та пенітенціарної психології, психологічні аспекти профілактики антисоціальної поведінки і психологічного впливу на осіб, які вчинили правопорушення.

Юридична психологія – порівняно нова галузь наукового знання. Вона почала формуватися із середини ХХ ст. на основі психолого-юридичних знань: кримінальної психології, що виникла паралельно із

криміналістикою у зв'язку з необхідністю застосування психологічних методів під час вивчення особистості злочинців; судової психології, що досліджує психологічні проблеми судочинства; правової психології, що вивчає проблеми правового регулювання діяльності.

Юридична психологія сформувалась як самостійний напрямок психологічної науки в короткий термін. Цьому сприяли дві причини. Перша – це суспільно-політична й економічна актуальність застосування специфічних психологічних знань у державному управлінні, правоохоронній діяльності, захисті прав і свобод людини. Друга полягає в тому, що формування нового напрямку було підготовлено розвитком інших галузей психології: психології праці, соціальної, політичної тощо.

Юридична психологія інтенсивно розвивається, а психологічні знання дедалі активніше використовуються з метою дослідження різних сторін учиненого правопорушення, вивчення особистих якостей злочинця, потерпілого або свідка. Юридична психологія як навчально-наукова і практична дисципліна функціонує, образно кажучи, в соціальному трикутнику «людина – суспільство – право», де баланс відносин урегульований нормами права, й порушення адекватності таких відносин є правопорушенням.

Отже, оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями юридичної психології дозволить працівникам правоохоронної й правозахисної діяльності успішно виконувати свої службові обов'язки, правильно будувати взаємовідносини з людьми, розуміти мотивацію їх поведінки та пояснювати їхні вчинки, пізнавати об'єктивну реальність, аналізувати її та критично осмислювати, використовувати психологічні знання в повсякденній професійній діяльності й соціальному спілкуванні.

Отримано 09.03.2021

УДК 811.161.2'276.6:351.74

Юлія Михайлівна КОРОТКОВА,

*професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь),
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Досліджено проблему формування та удосконалення культури ділового спілкування майбутніх поліцейських. Запропоновано визначення понять «ділове спілкування», «культура ділового спілкування», «культура ділового спілкування поліцейського». Подано характеристики інтерактивних форм і методів формування та вдосконалення культури ділового спілкування майбутніх правоохоронців під час їхньої базової підготовки в закладі вищої освіти.

Ключові слова: спілкування; культура ділового спілкування; майбутній поліцейський; інтерактивні форми й методи навчання.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених засвідчив, що в них однаково часто використовуються поняття «ділове спілкування» та «професійне спілкування». Зокрема, терміном «професійне спілкування» послуговуються Н. Бабич, А. Бичок, Л. Босова, Н. Драб, Л. Знікіна, І. Козубовська, Н. Крилова, І. Маренкова, Л. Новікова. Натомість С. Баукіна, М. Дороніна, А. Ковальов, О. Кубрак, М. Лебедева, Н. Потелло використовують термін «ділове спілкування». Аналіз тлумачень цих понять дає підстави вважати їх синонімами.

С. Баукіна стверджує, що ділове спілкування – це система суб'єкт-суб'єктних відносин, спрямована на створення ділового мову спілкування на основі взаємодії і продуктивної співпраці, які ведуть до взаєморозуміння [1, с. 18]. На думку С. Бородай, ділове спілкування – це міжособистісна взаємодія, спрямована на досягнення мети професійної діяльності в соціально-політичній та соціально-економічній сфері [2, с. 21]. Н. Павлова визначає ділове спілкування як спілкування, що забезпечує успіх будь-якої справи та створює необхідні умови для співпраці людей з метою виконання ними визначених завдань і досягнення поставлених цілей [3, с. 35]. Г. Бороздіна тлумачить ділове спілкування як процес взаємозв'язку й взаємодії, під час яких відбувається обмін інформацією і досвідом, що передбачає досягнення певного результату, вирішення конкретних проблем,

реалізацію певних завдань [4, с. 56]. В. Успенський висловлює думку про єдність соціального й психічного в змісті ділового спілкування, тобто ділове спілкування він розглядає як соціально-психологічний процес взаємовпливу членів колективу з метою узгодженого й ефективного виконання ними певних дій [5, с. 168]. С. Жукова вважає, що ділове спілкування – це спілкування, включене в процес конкретної професійної діяльності, взаємодія людей у процесі виробничої діяльності, пов'язана з їх офіційними ролями [6, с. 3].

Аналіз наведених визначень показав, що ядром поняття «ділове спілкування» є взаємодія, а саме взаємодія між суб'єктами, які пов'язані спільною діяльністю задля досягнення певних професійних результатів.

Ділове спілкування поліцейського (курсив мій. – Ю. К.) так само розглядається як взаємодія: професійне спілкування поліцейського – це різновид спеціально організованої взаємодії людей (керівників і підлеглих; працівників, які обіймають однакові посади; працівників і представників засобів масової інформації; працівників та громадян; працівників і правопорушників), змістом якої є пізнання, обмін інформацією та вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань [7, с. 22–23]. Професійні особливості такого спілкування визначаються: результатом, що має бути отриманим (надання свідчень, установлення істини, зміна поведінки громадянина тощо); його перебігом з установленням чи дотриманням права й правовідносин; контактом із непростими людьми; обстановкою напруженості, конфліктності, протиборства [7, с. 20].

Щодо терміна «культура спілкування», то його вперше ввела в науковий обіг Т. Чмут, яка визначає цей феномен як «наявні в суспільстві й житті людини форми творіння спілкування, систематизація та реалізація його форм, способів та засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок» [8, с. 212]. На думку Г. Чайки, «культура ділового спілкування – це сукупність моральних норм та уявлень, що регулюють поведінку та взаємини людей у процесі їхньої виробничої діяльності...» [9, с. 32]. У діловій культурі вчена виділила дві складові: ціннісну та ментальну. Н. Колетвінова трактує культуру ділового спілкування як «поєднання інформаційної, інтерактивної, перцептивної та емоційної функцій спілкування» [10, с. 34].

Для того, щоб подати визначення поняття «культура ділового спілкування поліцейського», необхідно врахувати суттєві аспекти, які стосуються діяльності поліцейських. Для забезпечення успішної

діяльності, поліцейський повинен точно, логічно, змістовно висловлюватися, уміти створювати сприятливу професійну атмосферу, розуміти культуру та менталітет представників інших культурних середовищ, дотримуватися правил поведінки та норм етикету, володіти засобами психологічного впливу, навичками самоконтролю за своїм психічним станом. Тому *культуру ділового спілкування поліцейського* визначаємо як сукупність комунікативних, соціально-психологічних, міжкультурних умінь і навичок, ціннісних орієнтирів, норм професійної поведінки, дотримання загального й службового етикету в процесах міжсуб'єктної взаємодії на предметно-інформаційному та інтерактивному рівнях під час вирішення правовохоронних завдань.

Формування та удосконалення культури ділового спілкування майбутнього поліцейського може ефективно відбуватися на заняттях із таких дисциплін, як «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Ефективна комунікація» (за умови суттєвого збільшення навчального часу на засвоєння останньої). Для цього викладачеві необхідно застосовувати систему інтерактивних методів і засобів навчання.

Серед колективних інтерактивних форм взаємодії під час підготовки майбутніх поліцейських до ефективного ділового спілкування важливе місце посідають *заняття-диспути, заняття-дослідження, заняття-дискусії* (курсив мій. – Ю. К.). На практичних заняттях, проведених у колективній формі, можна запропонувати ролі ведучого, опонента чи рецензента, логіка, експерта тощо, залежно від того, який матеріал обговорюється, яку мету ставить викладач. На таких заняттях виявляють ініціативу ті, хто навчається, створюється ситуація впевненості, інтелектуальної розкритості, реалізується педагогіка співпраці. У всіх видах колективної роботи курсанти одержують реальну практику формування та доведення своєї точки зору, осмислення системи аргументації, тобто перетворення інформації у знання, а знань – у переконання і погляди [11].

Досить корисними для формування культури ділового спілкування можуть стати *бінарні заняття* (курсив мій. – Ю. К.), які проводяться викладачами разом із фахівцями-практиками, наприклад психологами, дикторами, представниками Національної поліції України тощо. Останні на конкретних прикладах можуть проілюстрували курсантам важливість сформованих умінь і навичок ділового спілкування для їхньої майбутньої професії.

Надзвичайно широкі можливості для формування та удосконалення культури ділового спілкування поліцейських надає *метод*

проектів (курсив мій. – Ю. К.), який впливає на емоційний та особистісний розвиток студентів, формування та вдосконалення їхньої комунікативної компетентності, інтелектуальних здібностей, розвиток їхньої автономії, реалізації міжкультурної освіти, установлення зв'язку навчання з дійсністю тощо. Окрім цього, метод проектів сприяє розвитку умінь співпраці та реалізації міжпредметних зв'язків.

Окрім цього, на наш погляд, до навчальних планів підготовки поліцейських варто було б увести міждисциплінарний курс із назвою «Основи ефективного спілкування», який би складався з кількох взаємопов'язаних модулів, кожний із яких викладав би відповідний фахівець за умови тісної і злагодженої взаємодії та співпраці.

Також варто зазначити, що викладачі всіх без винятку навчальних дисциплін з першого року навчання мають дбати про вдосконалення культури ділового спілкування майбутнього правоохоронця шляхом заохочення до дискусій, завдяки стимулюванню до висловлення власної точки зору, її обґрунтування, обговорення тощо.

Отже, задля ефективного формування та вдосконалення культури ділового спілкування майбутніх поліцейських доцільно використовувати різні інтерактивні методи й форми навчання, до яких належать: заняття-диспути, заняття-дослідження, заняття-дискусії, рольові й ділові ігри, техніки драми, театральні методики, метод проектів тощо. Також доцільним було б до навчальних планів підготовки поліцейських увести міждисциплінарний курс з назвою «Основи ефективного спілкування», що складався б із кількох взаємопов'язаних модулів, кожний із яких викладав би відповідний фахівець (філолог, психолог, правоохоронець тощо) за умови тісної і злагодженої взаємодії та співпраці.

Список бібліографічних посилань

2. Баукина С. А. Обучение коммуникативной тактике делового общения студентов экономического профиля (немецкий язык, неязыковой вуз) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Саранск, 1999. 169 с.
3. Бородай С. А. Формирование коммуникативных умений и навыков у студентов экономических специальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Чебоксары, 2004. 199 с.
4. Павлова Н. Ю. Формирование коммуникативной компетентности у студентов экономического вуза в процессе изучения иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Хабаровск, 2005. 198 с.
5. Бороздина Г. В. Психология делового общения : учеб. пособие. М. : ИНФРА, 2000. 224 с.
6. Успенский В. Г. Характер деловых взаимоотношений и его влияние на стабильность трудового коллектива : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.08. Л., 1983. 20 с.

7. Жукова С. Л. Подготовка будущего специалиста к деловому общению в условиях обучения в техническом вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. М., 1987. 168 с.
8. Пам'ятка працівника Національної поліції України: інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: І. В. Клименко, Д. В. Швець, О. О. Євдокімова, Я. С. Посохова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.
9. Чмут Т., Чайка Г., Лукашевич М., Осечинська І. Етика ділового спілкування : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 206 с.
10. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 442 с.
11. Колетвинова Н. Д. Формирование профессиональной коммуникативности студентов на языковых факультетах педвузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Казань, 1999. 338 с.
12. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранного языка : учеб. пособие. М. : Высшая шк., 1981. 159 с.

Отримано 15.02.2021

УДК 371.322:378.126

Андрій Олександрович КУЧЕРЯВИЙ,

професор кафедри військової психології та педагогіки

Військового інституту

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0510-4864>

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРА МАЛОГО ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ: ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ТА ЗАСОБИ

Висвітлено характеристики офіцера-лідера малого військового підрозділу, значущі для набуття ним згуртованості. До кожної групи запропоновано засоби їх формування в освітньому процесі ВЗО.

Ключові слова: офіцер, лідер, згуртованість, військовий підрозділ.

Актуальність підготовки офіцера як лідера зумовлена, перш за все, Євроінтеграційними процесами нашої держави, адже в країнах НАТО та інших країнах світу лідерство є невід'ємною характеристикою офіцера й невід'ємним елементом їхньої підготовки в закладах освіти.

Новопризначений офіцер, який щойно отримав диплом «бакалавра» чи «магістра», як правило, посідає посаду очільника невеличкого підрозділу. Отже, актуальним є формування, в першу чергу,

знань умінь та якостей лідера малого колективу, який не перевищує 30 осіб. Щодо визначення їх сукупності розглянемо результати відповідних досліджень, що мали місце в Європі та США. Зокрема, авторами такого дослідження є Пол Бартоун та Фаріс Кіркланд (Department of Military Psychiatry Walter Reed Army Institute of Research, Washington, USA). Їхня робота присвячена висвітленню діяльності лідера щодо згуртування малого військового підрозділу як основної місії лідерства. Вона ґрунтується на дослідженнях, проведених у збройних силах Ізраїлю, Німеччини та США.

У статті не надається безпосереднє визначення поняття «лідер», проте, спираючись на схарактеризований науковцями зміст його діяльності та опис поведінки лідера під час роботи з підрозділом на різних етапах його становлення, можна виокремити певний перелік знань та умінь лідера, які й слід вважати цільовими орієнтирами підготовки.

Системний опис лідерських характеристик здійснено науковцями у відповідності до етапів формування згуртованості колективу. Зазначений процес характеризується, в поданні авторів статті, *чотирма етапами*:

1) «новонароджений підрозділ» (Neonatal unit): формування внутрішніх групових зв'язків – встановлення горизонтальної згуртованості та довіри, набуття військовослужбовцями відповідності та узгодженості з рівною референтною групою – до 4-х місяців від створення підрозділу;

2) «підлітковий підрозділ» (Adolescent unit): формування зв'язків між лідером та групою – встановлення вертикальної згуртованості та довіри, набуття військовослужбовцями ідентифікації з лідером своєї групи – від 4-х до 10-ти місяців його існування;

3) «зрілий підрозділ» (Maturing unit): формування командної майстерності, консолідації та цілісності, інтерналізація цінностей підрозділу та організації в цілому – від 10-ти до 12-ти місяців життєвого циклу підрозділу;

4) «чудовий підрозділ» (Excellent unit): формування генеративності (інтересу до наступного покоління та його виховання), підтримка досконалості підрозділу, продовження докладання зусиль щодо зростання підрозділу та подолання нових викликів – від 12 до 36 місяців у трирічному циклі оптимального розвитку підрозділу.

Щодо кожного з етапів у роботі висвітлено характеристики лідера за такими напрямками:

- компетентність (Competence);
- турбота (Caring);

- повага (Respect);
- виконання обов'язків/зобов'язань (Commitment);
- джерела, створені лідером, щодо зворотного зв'язку з ним (Chief sources of feedback to leader).

Особливості розкриття сутності *першого етапу* становлення малого військового підрозділу та відповідної діяльності лідера дозволяють ідентифікувати такі його уміння й інші характеристики: абсолютна професійна майстерність, здатність успішно комунікувати із солдатами у ході їх навчання, уміння адекватно реагувати на невдачі військовослужбовців та заспокоювати їх, уміння розпізнавати негативні процеси в підрозділі та своєчасно реагувати на них, позиціонування себе доступним для солдат, поведінкові уміння для демонстрування поваги, здатність до чіткого дотримання звичайних обов'язків у підрозділі (догляд за житловою територією, підтримка спорядження тощо), сприяння формуванню здорових зв'язків усередині групи, що унеможливають порушення норм і стандартів.

Другий етап формування підрозділу вимагає наявності в лідера таких характеристик:

ретельна обізнаність у технічних, тактичних і адміністративних деталях його професії та організації роботи, здатність проходити інспектування та за необхідності захищати підлеглих, здатність бути ефективним у ході військових дій, орієнтуватися та координувати дії підрозділу, вводити в оману сили супротивника, координувати вогонь та логістичну підтримку щодо набуття підрозділом максимальної ефективності та мінімальної ураженості, здатність вчити солдат керувати власними справами більш ефективно, наприклад, фінансовими, накладати санкції щодо військовослужбовців з відхиленнями поведінки від норм, уміння робити компліменти солдатам та пропозиції скоріше по-дружньому – як експерт-учитель ніж як контролюючий керівник, створення зрозумілих умов щодо зайнятості солдат задля надання їм можливості задовольняти особистісні та сімейні потреби, здатність демонструвати приклад при прибиранні казарми, виконанні польових стрільб та інших умінь, здатність виокремити солдат, які можуть проходити службу далі, зокрема через додаткову реабілітацію, та тих, які мають бути звільнені з підрозділу, здатність до постійного збільшення власних знань.

На *третьому етапі* становлення підрозділу важливими характеристиками лідера є: здатність до стресостійкості та демонстрації

незворушної поведінки в стресових ситуаціях, уміння підтримувати спокій у підлеглих, уміння створювати достатню (не надто високу та не надто низьку) складність завдань для підрозділу, вміння гармонізувати вимоги до військовослужбовців з їх особистими питаннями та проблемами, уміння децентралізувати владу та передавати повноваження, здатність довіряти іншим, здатність щодо створення умов для розвитку підлеглих, навіть всупереч виконанню поточної програми підготовки (наприклад, направлення їх на спеціальні навчальні програми), уміння щодо заохочення самоуправління та самонавчання в підрозділі, здатність щодо вивчення думки підлеглих та врахування її.

Провідними характеристиками лідера щодо успішного перебігу *четвертого етапу* життєвого циклу підрозділу є: здатність знаходити новий цікавий досвід навчання (наприклад, збільшити труднощі або перенести виконання відомих вправ у інше середовище, або, навіть, без присутності лідера), здатність до експериментів, уміння пояснювати підлеглим власну позицію, уміння виховувати молодих лідерів, здатність до дружніх стосунків з підлеглими та колегіальної дружби, вміння вчити солдат турбуватися один про одного, здатність спиратися на довіру більше ніж на покарання при забезпеченні військової дисципліни.

Зазначені характеристики лідера, на нашу думку, можна об'єднати в три групи: професійні (володіння справою за фахом та мистецтвом лідерства), психолого-педагогічні (навчання та виховання підлеглих, вивчення їхньої особистості), комунікативні (ставлення до підлеглих, спілкування з ними).

Формування характеристик першої групи має відбуватися в курсантів через ґрунтовне опанування профільними дисциплінами, залучення курсантів до тренінгів й інтерактивних курсів щодо формування в них лідерських якостей.

Характеристики психолого-педагогічного змісту можуть бути сформовані в лідера через вивчення загальної та військової педагогіки, спеціальних курсів з психології, створення педагогічних та психологічних практикумів.

Набуття лідером комунікативних характеристик, вважаємо, має бути метою засвоєння ним програм курсів з етики спілкування, риторики, відповідного практикуму.

Таким чином, зміст характеристик офіцера-лідера малого підрозділу вирізняється різнобічними знаннями, уміннями та якостями, які за ознаками спорідненості можна об'єднати в три групи. А формування цих характеристик можливе через запровадження в

освітньому процесі вищого закладу освіти низки теоретичних та практичних навчальних курсів, а також тренінгових програм.

Список бібліографічних посилань

1. Bartone P. T., Kirkland F. R. Optimal leadership in small army units // Handbook of Military Psychology / ed. by R. Gal, A. D. Mangelsdorf. West Sussex, England : Wiley, 1991. Pp. 393–409.

Отримано 25.02.2021

УДК [159.98:351.74](477)

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

*професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>*

ТРЕНІНГ «ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧИХ

Розглянуто мету, основні завдання та складові програми тренінгу «Психологія допиту». Надано методичні рекомендації стосовно його впровадження та підкреслена ефективність використання тренінгових технологій у формуванні комунікативної компетентності слідчих.

Ключові слова: комунікативна компетентність, слідчий, тренінгові технології, допит

Невід'ємною складовою сучасних вимог до особистості працівника поліції є використання психологічних знань та умінь при вирішенні професійно важливих завдань. Однією із значущих особистісних характеристик, що відбиває рівень професіоналізму поліцейського, є його комунікативна компетентність. Існування різних підходів до визначення та розкриття сутності й структури комунікативної компетентності свідчить про її багатоаспектність та різноплановість. Це поняття включає певну сукупність знань, що забезпечують ефективне спілкування та відбиває уміння людини психологічно грамотно і ефективно будувати міжособистісну взаємодію.

Як підкреслено у професіограмі [1], діяльність слідчого є складною соціально відкритою системою, в межах якої, для отримання необхідної інформації, необхідно спілкуватися із різними категоріями

громадян. Тому комунікативний аспект у цій діяльності є домінуючим, оскільки спілкування є одним з основних шляхів отримання інформації. На думку О. Цільмак, під комунікативною компетентністю слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України слід розуміти – здатність особи обирати та технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування [2].

Результативність проведення більшості слідчих (розшукових) дій (допит, одночасний допит двох раніше допитаних осіб, слідчий експеримент та ін.) в багатьох випадках залежить від розуміння слідчим психологічних особливостей професійного спілкування. Тому доцільним є приділення належної уваги при підготовці фахівців розвитку саме комунікативної складової професійної діяльності. Саме включення у підготовку працівників поліції тренінгових технологій, на нашу думку, є перспективним шляхом підвищення професійної компетентності фахівців.

Ефективність застосування тренінгових технологій при підготовці працівників поліції різних підрозділів підкреслюють у своїх дослідженнях як вітчизняні (Н. Афанасьєва, Л. Балабанова, В. Барко, В. Доценко, В. Лефтеров, О. Макарова, Л. Мороз, Н. Мовмига, Л. Перелигіна, Г. Попова, О. Тімченко, О. Цільмак С. Яковенко та ін.) так і зарубіжні науковці (A Abbe, R. Borum, S. E. Brandon, R. S. Engel, H. M. D. Cleary, T. C. Warner, R. Balko, K. M Carlsmith, A. M. Sood), що підкреслює їх значущість у формуванні поліцейських-професіоналів.

Нами був розроблений соціально-психологічний тренінг «Психологія допиту», метою якого є розвиток у слідчих умінь використовувати психологічні знання при проведенні допиту.

Програма тренінгу спрямована на: використання отриманих психологічних знань, щодо особливостей міжособистісного спілкування у професійній діяльності; формування в учасників уявлень щодо закономірностей сприйняття складних соціальних ситуацій у ході напруженої взаємодії слідчого з учасниками допиту; відпрацювання найбільш ефективних комунікативних дій в типових професійних ситуаціях, що виникають під час допиту. Логіка програми передбачає, по-перше, актуалізацію і підвищення рівня загальнокомунікативних умінь, по-друге, вироблення і розвиток професійних комунікативних умінь.

Загальні комунікативні уміння: встановлення психологічного контакту; позитивних ритуальних комунікативних дій; позитивної самоподачі; вміння відчувати невербальні прояви з боку людей; управляти увагою співрозмовника; слухати, чути та розуміти інформацію.

Професійні комунікативні уміння: проявляти формально-рольову поведінку слідчого; управляти предметом розмови в процесі допиту;

виявляти неправду і нещирість на відміну від щирої помилки; виявляти приховану інформацію; виявляти і нейтралізувати психологічну маніпуляцію; протистояти психологічному тиску.

Основними завданнями тренінгу є:

1. Формування умінь використовувати психологічні знання на всіх стадіях проведення допиту для отримання правдивих свідчень.

2. Формування умінь застосовувати тактичні прийоми правомірного психологічного впливу під час допиту (свідка, потерпілого, підозрюваного та ін.) у різноманітних слідчих ситуаціях (виявлення прихованих мотивів поведінки; протиріч у показаннях; нещирості та неправди у показаннях; ситуації протиборства; зіткнення протиріч та психологічної боротьби та ін.)

3. Підвищення рівня особистісної та професійної комунікації слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України.

4. Апробування стратегії ефективної поведінки в складних, конфліктних ситуаціях професійної діяльності та розвиток уміння врівноважено приймати рішення в умовах протиборства.

5. Формування у слідчих професійно-психологічної установки на забезпечення особистої фізичної та психологічної безпеки при проведенні допиту та інших слідчих (розшукових) дій.

6. Здійснення позитивного впливу на мотиваційну, емоційно-вольову, інтелектуально-пізнавальну сфери особистості слідчих з метою підвищення ефективності їхньої комунікативної діяльності в цілому.

Запропонована програма базується на певних алгоритмах проведення тренінгу: структурних, змістовних, динамічних, організаційних та методичних, які детально описані нами у інших публікаціях [3].

Тренінг містить шість блоків:

1. Роль стереотипів у роботі слідчого. Нейтралізація дії стереотипів.

2. Психологічні стадії проведення допиту. Специфіка спілкування слідчого на кожній зі стадій.

3. Інформаційна взаємодія в ході допиту: закономірності слухання та прояснення інформації.

4. Вербальні та невербальні чинники психологічного контакту.

5. Застосування психологічних знань та комунікативних умінь на різних стадіях підготовки та проведення допиту.

6. Особливості допиту різних категорій осіб (свідків, потерпілих, підозрюваних).

Тренінг розрахований на 20 годин впродовж чотирьох днів, але можливо його проведення відповідно до виокремлених блоків. Крім того, програма може бути модифікована в залежності від рівня підготовки слідчих, міста, часу, конкретних запитів та побажань.

Для вирішення тренінгових завдань ми пропонуємо використовувати наступні методи: рольові ігри; групові дискусії; мозковий штурм, психологічні вправи констатуючого та дослідницького характеру; метод кейсів, психологічні вправи-тренажери; розминочно-розігріваючі психогімнастичні вправи; методи самоспостереження та рефлексії; щоденникова робота та підготовка за межами тренінгу до виконання тренінгового завдання.

Проведення тренінгу «Психологія допиту» передбачається як в межах практичних занять із курсантами ЗВО зі специфічними умовами навчання, так і в межах існуючої системи курсів підвищення кваліфікації, перепідготовки та службової підготовки практичних працівників слідчих підрозділів Національної поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції) : наук. довідник. Ч. 1 / Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України. Київ, 2018. 108 с.

2. Цільмак О. М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. № 2. С. 85–90.

3. Мілорадова Н. Е. Психологічні основи професіогенезу слідчих : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2018. 496 с.

Отримано 22.02.2021

УДК 378.6:351.74(477)

Леонід Володимирович МОГІЛЕВСЬКИЙ,

*проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Підкреслено значущість та особливості здійснення профорієнтаційної діяльності в сучасних умовах, розглянуто проблемні питання відбору кандидатів на навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійний відбір, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, поліцейські.

Формування самостійної, цілеспрямованої та конкурентоспроможної особистості, здатної до ефективного включення у професійну діяльність, є одним з основних завдань Національної доктрини освіти України. Тому питання, пов'язані з особистісним та професійним розвитком і становленням, є сучасними та актуальними. Ознакою сьогодення є поступові зміни системи відбору та підготовки фахівців для силових структур. Основною метою цих трансформацій є формування правоохоронців нового типу, здатних поєднувати в собі професійну компетентність, умотивованість, відповідальність та особистісну зрілість. Вагомою складовою цього процесу є орієнтація сучасної молоді на навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та службу в органах Національної поліції України.

Питання кадрового забезпечення та формування кадрового потенціалу, відбору та професійної підготовки поліцейських розглядали у своїх дослідженнях Д. Александров, В. Андросюк, О. Бандурка, В. Барко, В. Бесчастний, С. Гусаров, О. Джафарова, М. Іншин, Л. Казміренко, А. Ключко, П. Коптев, О. Кудерміна, Н. Мілорадова, О. Музичук, І. Охрименко, В. Сокурєнко, О. Цільмак, Д. Швець, С. Яковенко, О. Ярмиш та ін. Однак реалії сьогодення сприяли виникненню певних проблемних питань стосовно проведення профорієнтаційної роботи та відбору кандидатів на навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання та проходження служби у підрозділах Національної поліції.

Першим кроком у підготовці висококваліфікованого фахівця є належним чином організована професійна орієнтація молоді.

Професійна орієнтація розглядається науковцями як комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на особистість із метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик людини та суспільних потреб [1]. Система профорієнтації – це організована, керована діяльність різних державних і громадських організацій, підприємств, установ і шкіл, а також сім'ї. Вона спрямована на вдосконалення процесу професійного та соціального самовизначення школярів в інтересах особистості й суспільства в цілому [2, с. 15].

Аналіз сучасного стану процесу здійснення профорієнтаційної роботи свідчить про наявність певних недоліків за всіма напрямками: профінформація, профконсультація, профвідбір та профадаптація.

Так, профорієнтація не має системного характеру та функціонує як низка заходів, зазвичай не зовсім пов'язаних між собою. Більшість заходів оцінюються учнями та батьками як недостатньо ефективні, тому що вони не потребують безпосередньої активної залученості школярів, розвитку когнітивних та наскрізних умінь, творчого пошуку, а лише їх пасивної участі як глядачів або слухачів.

Сучасна молодь не завжди має повне уявлення про існуючий перелік професій та не має можливості ознайомитися з певними професійними функціями як через брак інформації, так і через недостатню кількість фахівців, які можуть здійснити ефективне професійне консультування.

Крім того, пандемія внесла свої корективи в діяльність закладів вищої освіти, шкіл та підприємств. Вступна кампанія минулого року також пройшла під її впливом. В умовах карантину людина обмежена в діях, до яких вона звикла в повсякденному житті. Буденним для здобувачів вищої освіти і школярів стало дистанційне навчання та спілкування. Одним із загальних наслідків зниження мобільності населення в цілому є перенесення активної профорієнтаційної діяльності в онлайн-простір, що має свої переваги та недоліки.

Як зазначають науковці [3; 4], існування певних складнощів у здійсненні профорієнтаційної діяльності щодо спрямування сучасної молоді на навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання пов'язано також із: недостатністю інформування молоді стосовно особливостей різних спеціальностей у межах обраного професійного шляху, наприклад слідчого, працівника оперативних підрозділів, дільничного офіцера поліції та ін. (молода людина не завжди розуміє різницю між зазначеними професіями); відсутністю можливості спробувати себе в різних видах правоохоронної діяльності в межах взаємодії, наприклад, між райвідділом, навчальним закладом, школою та батьками; недостатнім рівнем використання можливостей ЗМІ в адекватному висвітленні різних сторін поліцейської діяльності тощо.

Тому існуюча система профорієнтаційної роботи з молоддю потребує перегляду традиційних форм та методів і розробки та впровадження нових підходів до цієї діяльності як з боку ЗВО, так і з боку держави в цілому. Прикладом таких інновацій в Харківському національному університеті є проведення на платформі ZOOM Днів відкритих дверей онлайн для випускників закладів середньої освіти різних областей України. Керівництво університету, представники факультетів і приймальної комісії роз'яснюють умови та

правила вступу до ЗВО, розповідають про особливості навчання на кожному факультеті та відповідають на питання учнів і батьків.

У цілому можна підкреслити, що виклики сьогодення вимагають перегляду традиційних профорієнтаційних методів і впровадження нових підходів роботи з молоддю на основі підвищення рівня використання онлайн-ресурсів. Тільки ретельно сплановане, поетапне та систематичне проведення профорієнтаційної діяльності дає позитивний результат. Підвищенню результативності цієї діяльності буде сприяти надання всебічної розгорнутої інформації стосовно існуючого попиту на ринку праці на професії поліцейського спрямування та підвищення рівня обізнаності населення в цілому та об'єктів профорієнтаційного впливу щодо специфіки й особливостей вступу та навчання у ЗВО зі специфічними умовами, подальшого працевлаштування та кар'єрного просування.

Список бібліографічних посилань

1. Сутність, структура та поняття професійної орієнтації // Модульне середовище для навчання : сайт. URL : https://msn.khnu.km.ua/-pluginfile.php/201156/mod_resource/content/0/Лекція%20№1.pdf (дата звернення: 15.02.2021).
2. Чистякова С. Н., Родичев Н. Ф. От обучения к профессиональной карьере: программа с методическими рекомендациями. М. : Академия, 2012. 64 с.
3. Мілорадова Н. Е. Проблемні питання профорієнтації та професійного відбору кандидатів на службу в органи Національної поліції України. *Право і Безпека*. 2018. № 3 (70). С. 27–34.
4. Сокурєнко В. В. Перспективні напрями оптимізації процесу відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що готують поліцейських // Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. (м. Харків, 24 трав. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2018. С. 44–47.

Отримано 18.02.2021

УДК 378.091.3:159.9-051

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

*професор кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (м. Київ),
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4725-094X>*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЬОГОДЕННЯ

Подано огляд сучасного стану актуальних питань формування особистості правоохоронця в контексті європейської інтеграції. Висвітлено інтеграційні тенденції інноваційного потенціалу особистості фахівця. Доведено необхідність розвитку практичнозорієнтованих вмінь та навичок в контексті підготовки психологів правоохоронних систем.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, конкурентоспроможність, практично зорієнтовані вміння та навички.

Перед державною освітою України постають нові виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами, для подолання яких є необхідною підготовка професіоналів в різних галузях, зокрема, фахівців органів внутрішніх справ. Вхідження в світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова професійної підготовки фахівців на компетентнісно-орієнтованій основі. Сучасний фахівець має бути багатофункціональним, володіти високим рівнем професійної компетентності, бути готовим ввійти в практичну, науково-дослідну, методичну діяльність в реальних умовах практики, яка нерідко висуває складні проблемні питання.

Реакція освіти на глобалізацію полягає в зміцненні інтегральності особистості, збереженні й розвитку її особливостей та конкурентоспроможності, а також в орієнтації на сучасну економіку, нові кваліфікації й технології, за збереження традиційних і створення сучасних національних особливостей. Система вищої освіти сучасної України перебуває в стані реформування та визначення способів

трансформації й удосконалення всіх етапів підготовки фахівців високого професійного рівня. Тобто, вища освіта має бути більш інноваційною, далекоглядною і відповідальною за результат. Саме відповідно до концепції реформування вищої освіти, в тому числі в органах внутрішніх справ, освіта та освітня діяльність мають сприйматися та визнаватися державою засобом формування культурної, духовної та інтелектуальної сфер сучасного покоління фахівців. Варто виокремити зміни, що відбуваються у світі на початку XXI століття, а саме інтеграція України у європейський і світовий освітній простір і зумовлюють перебудову системи національної освіти на засадах інноваційності та демократизму, модернізації змісту й організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Нагальною проблемою процесів перетворення в системі освіти, є суперечність між розширенням мережі навчальних закладів, збільшенням різноманітності форм навчання, примноженням спектру напрямів і спеціальностей, з одного боку, і необхідністю зберегти і підвищити якість підготовки фахівців, стійкість у функціонуванні системи освіти, з іншого [1,54]. Складна демографічна ситуація, перенасиченість ринку праці недостатньо кваліфікованими працівниками та неспроможність конкурувати в сучасних умовах створили ситуацію прихованої кризи в освіті. З огляду на сучасні умови ефективна діяльність щодо забезпечення професійної підготовки базується на ряді концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-функціональних засад діяльності фахівців органів внутрішніх справ та підвищення їх авторитету, побудову відносин з громадянами на засадах партнерства, чітке визначення компетенцій фахівців щодо забезпечення реалізації загальноосвітніх стандартів прав людини.

Закцентуємо увагу на тому, що процес підготовки майбутніх фахівців має здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, де буде уможливлено актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, і яка буде орієнтуватись на формування професійної компетентності, що передбачає створення системи професійних навичок професійної культури спілкування, професійної рефлексії, самоуправління та управління професійною діяльністю, які дозволятимуть досягати професійного успіху, самореалізації, професійного самоздійснення. Саме вони є характерними мірлами формування та становлення особистості поліцейського, професія якого є нагальною потребою у наш час [2, 51].

Беззаперечно, запровадження інноваційного навчання у вищій освіті потребує розробки та впровадження національної інноваційної, принципово іншої моделі організації навчального процесу,

ключовою відмінністю та сучасним стратегічним пріоритетом якої має бути цільова зорієнтованість на формування особистості майбутнього фахівця до життя в умовах сучасного, динамічного суспільства, що забезпечує його становлення як активного суб'єкта змін та інновацій, здатного до самостійної ініціації та реалізації інноваційної діяльності. Проблема вдосконалення процесу оволодіння знаннями стає особливо актуальною, оскільки індивідуалізація навчання, насамперед, передбачає інтенсифікацію пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на сучасних методах і технологіях навчання (проблемному, комп'ютерному цикловому та інших) [3, 111].

Слід зазначити, що ринок праці сьогодення висуває до майбутніх фахівців вимоги як щодо наявності базових професійно важливих якостей особистості, так і до здатності аналізувати свою професійну діяльність, удосконалювати професійні навички, засвоювати нові професійні напрямки, що потребує необхідності розвитку особистісного ресурсу. Тож, до основних напрямів професійної підготовки віднесемо наступні: реалізація взаємозв'язку між усіма дисциплінами навчального плану спеціальності, що дозволяє сформувати ґрунтовні знання, вміння їх застосувати для вирішення професійних завдань (знаннява парадигма); вибір доцільних засобів діяльності суб'єктів у ситуації, що відповідає культурі діяльності та спілкування (культурологічна парадигма); здійснення спільної продуктивної діяльності на засадах гуманізації відношень (гуманістична парадигма). Погоджуємося з загальним акцентом наукової спільноти сучасності, що професійна підготовка має бути спрямованою на формування особистості, яка володіє не тільки системою спеціальних знань та професійних дій, а й вирізняється сформованістю професійно важливих компетентностей, відповідним рівнем кваліфікації з урахуванням світових і європейських стандартів якості при збереженні національних здобутків і пріоритетів, а також здатної до плідної трудової діяльності в сучасних умовах [4, 122].

Тож, розвиток суспільства на сучасному етапі характеризується надзвичайно складними процесами, що призводять до глибоких якісних змін, які охоплюють усі сфери життєдіяльності людини. В умовах глобалізації, інтеграції й ускладнення соціальної діяльності, значної кількості інформації, швидкого і постійного оновлення технологій фахівці органів внутрішніх справ мають змогу успішно функціонувати тільки в тому випадку, якщо вони матимуть певні життєві ціннісні орієнтації, якості і здібності, що забезпечать стійкість їх розвитку, соціальну мобільність, творчу особистісну позицію та гнучку адаптацію до усіх трансформацій. Це обумовлює

необхідність заміни традиційної, «знаннєвої» парадигми вищої освіти на нову, що більшою мірою відповідає актуальним і перспективним потребам, як розвитку суспільства, так і потребам майбутніх фахівців досліджуваної категорії. Саме новітній освітній простір просуває ідею «трикутника знань», яка полягає в максимально тісному зв'язку освіти, дослідної діяльності та технологічних інновацій. Характерними рисами глобалізації в галузі освіти є уніфікація знань, загальне прагнення країн світу до досягнення високої якості освіти. Глобалізація, не дивлячись на відмінності в її оцінці, є об'єктивною реальністю, вимагає від національних систем вищої освіти нової цільової орієнтації, що враховує потреби в міжнародній солідарності щодо цінностей загальнолюдської етики. Водночас, важливою умовою інтеграції вищої школи України у світовий освітній простір має бути збереження національного досвіду, традицій, зміцнення і розвиток її безперечних переваг, до яких, передусім, відноситься науковість освіти, її фундаментальність та енциклопедичність. Досягнення конкурентоспроможної якості національної освіти в контексті соціальних змін стає пріоритетом модернізації також і освіти кадрів органів внутрішніх справ України. Здійснений нами аналіз процесу глобалізації, змінності, конкуренції, що з кожним роком владніше заявляють про себе у світі, зобов'язують нарощувати дослідницькі зусилля з осмислення ролі освіти у формуванні особистості, адекватної інноваційному типу суспільного прогресу – інноваційної особистості фахівця органів внутрішніх справ.

Список бібліографічних посилань

1. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання : навч. посіб. Київ : Леся, 2000. 140 с.
2. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
3. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів) : навч.-метод. посіб. Київ, 2019. 390 с.
4. Супрун М. О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія. Київ : Вид-во КЮІ МВСУ ; Паливода А. В., 2005. 350 с.
5. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України : навч. посіб. Київ : КІВС, 1998. 100 с.

Отримано 18.02.2021

УДК [159.9:351.743](477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

*перший проректор Харківського національного університету
внутрішніх справ,*

доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

Євген Васильович КОБКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Підкреслено значущість інтерактивних технологій у підготовці поліцейських, розглянуто найбільш ефективні методи інтерактивного навчання, які бажано використовувати в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Ключові слова: інтерактивні технології, поліцейські, професійна підготовка, методи інтерактивного навчання.

Сучасні соціально-економічні трансформації суспільства сприяють виникненню нових тенденцій формування і розвитку особистості поліцейського. Підвищення вимог до професійної підготовки працівників поліції безпосередньо стосується організації навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Найбільш актуальним напрямком сучасної державної освітньої політики є підвищення якості підготовки фахівців через оновлення науково-методичних основ та вдосконалення форм і методів навчання, подолання розриву між теоретичним рівнем підготовки в межах ЗВО та практикою, використання закордонного досвіду в освіті. Основними завданнями навчання повинні бути не тільки адаптація випускників до швидкозмінних умов професійно-орієнтовного середовища, оволодіння загальними та спеціальними знаннями, а й формування навичок застосування отриманих знань у процесі професійної діяльності та підтримка особистої мотивації до саморозвитку і професійного самовдосконалення.

Тому професійна підготовка сучасного поліцейського поряд із застосуванням традиційних методів навчання потребує активного впровадження сучасних інтерактивних технологій.

Слово *інтерактив* англійського походження, від *inter* – взаємний і *act* – діяти. Тобто інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації

пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [1].

На відміну від інших методів навчання інтерактивні орієнтовані на широку взаємодію учасників як з викладачем, так і між собою, причому активність учасників є домінуючою. Основна відмінність інтерактивних технологій полягає в тому, що вони спрямовані не лише і не стільки на закріплення вивченого матеріалу, скільки на засвоєння нового. Саме застосування інтерактивних ігор, тренінгів, квест-технології в підготовці фахівців сприяє максимальному залученню учасників до процесу оволодіння та засвоєння інформації, формуючи в них інтерес до процесу оволодіння знаннями та навичками [2].

До найбільш ефективних методів інтерактивного навчання, які бажано використовувати в підготовці поліцейських, віднесено такі:

- «робота в малих групах», що дає можливість усім учасникам брати участь в роботі групи, практикувати навички співробітництва;

- «рольова гра» – розігрування обставин практичної ситуації із заздалегідь розподіленими ролями, що відображають певні види службової діяльності;

- «розробка проєкту», що дозволяє учасникам подумки вийти за межі аудиторії і скласти проєкт дій з обговорюваного питання; головне при цьому, щоб кожен мав можливість захистити свій проєкт, довести його перевагу перед іншими учасниками;

- «мозковий штурм» (брейнстормінг), «мозкова атака» (метод Дельфі), що є найбільш вільною формою дискусії; його основна функція – генерування ідей, але в жодному випадку не аналіз та обговорення запропонованих учасниками рішень;

- «міні-лекція» – стисле викладення матеріалу доступною мовою; кожний юридичний термін пояснюється із посиланням на джерела;

- «лекція-вдвох», що дозволяє розподілити навчальний матеріал проблемного змісту в діалогічному спілкуванні двох викладачів (двох практиків; практика та теоретика; двох теоретиків та ін.);

- «лекція-візуалізація», що сприяє перетворенню усної та письмової інформації у візуальну форму за використання схем, малюнків, діаграм, зразків службової документації та процесуальних документів тощо [3, с. 35];

- інтерактивна лекція із застосуванням відео- й аудіоматеріалів;

- метод кейсів (*case-study*, проблемні ситуації), що надає учасникам можливість знайомства із набором обставин, в основі яких лежать

реальні чи уявні ситуації; кейс (ситуація) повинна бути побудована таким чином, щоб учасники могли ідентифікувати себе із запропонованими проблемними ситуаціями та шляхами їх вирішення;

– круглий стіл (дискусія, дебати) для обговорення проблемних питань;

– тренінгові технології – ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду; процес пізнання себе та інших;

– квест-технологія, що спрямована на досягнення конкретної мети та включає в себе набір послідовних, взаємопов'язаних проблемних завдань з елементами гри, для виконання яких надаються інструкції та ресурси.

Базуючись на принципах активності, відкритого зворотного зв'язку, експериментування, довіри у спілкуванні та рівності позицій, технології інтерактивного навчання починають займати головуючі позиції в сучасному освітньому просторі.

На доцільність використання тренінгових технологій з елементами квесту у підготовці поліцейських указує і директор Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України Г. Доскевич [4]. Організація проведення аудиторних занять (семінарських, практичних) та позааудиторних у формі квесту сприяє закріпленню теоретичних знань і формує навички їх використання для вирішення проблемних завдань професійної спрямованості.

Використання інтерактивних технологій саме під час семінарських і практичних занять дає можливість для більш ґрунтовного розгляду дискусійних питань у формі дебатів, взаємонавчання, групового обговорення. Це сприяє систематизації й поглибленню теоретичних знань, значному поліпшенню рівня засвоєння матеріалу, підвищує творчість і креативність у вирішенні практичних завдань, розвиває самостійність мислення та вміння приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Упровадження в освітній процес ЗВО зі специфічними умовами навчання сучасних інноваційних та інформаційних технологій сприяє підготовці висококваліфікованих, конкурентоздатних фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід : метод. посіб. / авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А.П.Н., 2002. 136 с.

2. Мілорадова Н. Е., Федоренко О. І. Використання квест-технологій у професійній підготовці поліцейських // Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурченко

(голова), Д. В. Швець (заст. голови), О. М. Бандурка та ін. ; упоряд. В. А. Греченко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 105–108.

3. П'ятакова Г. П., Заячківська Н. М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 55 с.

4. Доскевич Г. О. Методичні рекомендації з проведення практичних занять у формі поліцейського квесту в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України. Київ, 2018. 5 с.

Отримано 18.02.2021

УДК 373.31

Вадим Миколайович БОГУЦЬКИЙ,

доцент кафедри правничої лінгвістики

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат філологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2179-9037>

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ЗВО

Розглянуто основні особливості та передумови ефективності застосування рольової гри на заняттях з іноземної мови на немовних спеціальностях закладів вищої освіти.

Ключові слова: рольова гра, мовленнєва взаємодія, навчальна комунікація, професійне спілкування.

Під час формування студента як індивідуума з високими моральними й інтелектуальними властивостями надзвичайно важливими є методи навчання, які сприяють розвитку не лише здатності мислити, але й уяви, емоційної царини студента, його творчого потенціалу. Останнім часом значна увага зосереджується на активних методах навчання, що сприяють цікавості студента, передбачають можливість задіяти всі потенційні ресурси його індивідуальності. Завдяки активним методам навчання викладач зацікавлює та заохочує студентів до креативності. Викладач відбирає найоптимальніші обставини застосування навчальних вправ, урізноманітнює ці завдання, роблячи їх простішими чи складнішими, виокремлює якесь одне чи пропонує низку вправ з огляду на ситуації та мету.

Загальновідомо, що питання підбору методів є найважливішим у методиці викладання іноземних мов.

Вивчення іноземної мови в школі, а згодом у немовних закладах вищої освіти, передбачає здебільшого практичне опанування дисципліни. Досягнення такої мети вимагає від викладача розпочинати навчати спілкуванню іноземною мовою з перших занять, хоча б на найпростішому рівні, створювати базу для наступної комунікативної активності студентів.

Рольова гра є одним із результативних способів навчання спілкуванню іноземною мовою.

Вивченням психологічних аспектів організації рольової гри присвятили свої праці такі науковці, як Д. Ельконін [1], А. Леонтьєв [2]. Застосування рольової гри у навчанні досліджують І. Ляпіна, Ю. Павов [3]. Проте, засвоєння окремих видів мовленнєвої діяльності студентами мовних і немовних ЗВО вимагає створення і відмінних рольових ігор, що в методиці опрацьовано на недостатньому рівні.

Задля високої ефективності занять потрібно облаштовувати умови, які б якнайточніше нагадували студентам звичну й невимушену розмову. Найприроднішою формою побудови такого спілкування є рольові ігри, використання яких уможливорює засвоєння гнучких та надійних навичок, що стимулюють та емоційно збагачують інтелектуальну активність студентів.

Завдання рольових ігор полягає в збільшенні предметного наповнення навчальної комунікації. Беручи участь у рольовій ситуації студент не зосереджується на реальній діяльності, а завдяки відтворюванню певних ролей розширює її кордони. За рахунок цього мовлення студентів набуває ознак змістовності і стає стилістично більш вивіреним, а лексика урізноманітнюється.

Рольова гра, як спосіб спільної комунікативної взаємодії, передбачає різноманітні варіанти мовлення: в форматі з двох, трьох учасників чи команди або групи. Для забезпечення належного тренувального ефекту здебільшого співрозмовники об'єднуються по двоє та троє, що робить можливим утримувати студентів у чітких межах спілкування. Щоразу рольова гра закінчується фінальним завданням: пара демонструє вправність свого спілкування груп або здійснюється оцінювання виконання завдань усіма учасниками групи, або ті самі завдання виконуються з іншими співрозмовниками і оцінюються, або один із студентів звітує групі. На завершальній стадії особистісно-рольової гри відбувається обмін думками і дискусія між усіма учасниками групи.

Варто відзначити деякі методичні рекомендації, що роблять використання ситуаційно-рольової гри ефективним:

1. Ситуаційно-рольові ігри доповнюють основний навчальний матеріал і застосовуються на завершальному етапі опрацювання відповідної теми. Ефективність рольової гри значною мірою обумовлена попереднім вивченням теми, опануванням потрібного словникового запасу і граматичного матеріалу, а також спеціальними вправами, що роблять студентів упевненими в своїх силах у процесі рольової гри.

2. Необхідно роз'яснити цілі та завдання рольової гри, вказати на позитивні перспективи її застосування формуючи майбутнього фахівця у закладі вищої освіти.

3. На особливу увагу заслуговує самостійна робота студентів у процесі вивчення навчального матеріалу і готування взяти участь у рольовій грі.

4. Організуючи рольову гру варто неухильно виконувати всі вимоги до ситуації, що є фундаментом і базою гри:

- а) ситуація має бути характерною в професійному плані;
- б) ситуація повинна охоплювати конкретну проблематику позамазовного змісту;
- в) на заняттях необхідно використовувати сталу сукупність ситуацій, що повторюються в певній послідовності. Приміром проводячи гру по різних юридичним темам, наявними мають бути такі ситуації як роз'яснення матеріалу, тренування та контроль; а їх циклічність надає міцності запам'ятовуванню мовного матеріалу, сприяє формуванню навичок усного мовлення і засвоєння певних елементів професійної взаємодії.

5) Під час реалізації рольових ігор головна діяльність викладача полягає в організації, а не в контролі; увесь час у своєму розпорядженні мають студенти. Викладачеві необхідно з дотриманням такту формувати приязне, і разом з тим ділове середовище, щоб студенти змогли ширше задіяти свій креативний потенціал. Студенти мають бути абсолютно позбавлені внутрішньої напруги, яка приходить через побоювання помилитись, стати об'єктом зауважень викладача [4, 85].

Активнішим викладач має бути під час дискусії, коли студенти здійснюють аналіз своєї участі з огляду на професійність виконаних дій. Підбити підсумки має викладач, враховуючи свій досвід і професіоналізм він дає оцінку зусиллям студентів, обговорює недоліки, підсумовує зроблене, висловлює рекомендації. Найвищого схвалення викладача заслуговують ініціативність та активність

студентів, доречно використані ними прийоми змістовного професійного спілкування.

Таким чином, використання ситуаційно-рольової гри при вивченні іноземної мови в немовних ЗВО сприяє появі у студентів позитивних відчуттів на заняттях, формуванню умінь і навичок усного мовлення оскільки вивчення мови у грі має активний, регулярний і професійний характер; сценарії ігор професійно зорієнтовані, а тому відбувається активне вивчення термінів за спеціальністю і необхідного об'єму граматичних структур. У сукупності такі види навчальної діяльності дають можливість накопичувати мовленнєвий матеріал і вдосконалювати мовленнєві уміння й навички.

Список бібліографічних посилань

1. Ельконін Д. Б. Психологія гри. Київ : Освіта, 1978. 181 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. М. : Просвещение, 1972. 490 с.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: пособие для учителей иностранных языков. М. : Просвещение, 1985. 208 с.
4. Совершенствование обучения иностранным языкам на неспециальных факультетах : межвуз. сб. науч. тр. М. : МГПИ, 1987. 171 с.

Отримано 06.03.2021

УДК 37.015.3:351 745

Оксана Миколаївна БРИСКОВСЬКА,

провідний науковий співробітник наукової лабораторії

з проблем протидії злочинності

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

ВИХОВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виховання психологічної готовності курсантів до освоєння майбутньої професії. Формування особистості, їх професійних якостей, розвитку професійних інтересів і мотивації, моральної культури, психологічної стійкості, орієнтації на суспільну думку є запорукою ефективної професійної діяльності поліцейських.

Ключові слова: психолого-педагогічне виховання, професійна діяльність, професіонал, психологічна витривалість, громадська думка, емоційна стійкість, психологічна готовність.

На сьогодні професійна діяльність працівників поліції здійснюється у складних і повних суперечностей процесах, пошуках, спрямованих на утвердження української державності, осмислення реалій нашої сучасності. Постійно змінюються соціально-політичні, ідеологічні та соціальні процеси. Професійна діяльність поліцейського належить до складних видів діяльності, що пред'являє дуже високі вимоги, так як від прийнятих ними рішень залежить доля багатьох людей. Саме тому, ми повинні приділяти увагу не тільки фундаментальним, а і новим підходам до визначення психолого-педагогічних закономірностей розвитку, формування і виховання особистості, її професійних якостей, які б давали можливість працівнику поліції довгий час виконувати функціональні обов'язки в досить складних умовах. Професійна діяльність поліцейських проходить у складних умовах, пов'язаних з об'єктивними факторами: різноманітністю та складністю професійних завдань; постійним перебуванням в екстремальних службових ситуаціях (виконання завдань, пов'язаних із небезпекою для здоров'я і життя співробітників); високою ймовірністю заподіяння шкоди іншим людям у процесі професійної діяльності; не нормований робочий день; підвищеною соціальною відповідальністю за професійні помилки [1, с. 10].; необхідністю несення служби як в нічний час, так і у вихідні й святкові дні; постійним психічним та, доволі часто і фізичним опором з боку злочинного середовища; дефіцитом часу для виконання службових завдань; інтенсивним фізичне та психологічне навантаженням.

За результатами дослідження вивчення психо-педагогічних проблем щодо готовності курсантів до професійної діяльності, на сьогодні, організовуючи виховний процес, необхідно більше приділяти уваги формуванню особистості професіонала та його професійної культури; максимально інформувати про особливості професійної діяльності; розвитку професійних інтересів і мотивації до освоєння майбутньої професії. Професіонал у поліції, це той працівник який грамотно й ефективно використовує надані йому повноваження, не порушуючи права громадян, завжди сприймається громадськістю тільки позитивно.

Саме тому професіоналізм як ключовий принцип діяльності посадових осіб поліції базується на забезпеченні законності та правопорядку. Захист прав і свобод громадян є однією з основних функцій української держави, успішне здійснення якої залежить

від багатьох факторів, зокрема, від чіткого виконання працівниками поліції своїх завдань [2, с.146]. Громадськість з повним правом очікує від поліції належної поведінки у ставленні до своїх звернень. Виходячи з зазначеного можна стверджувати, що саме виховання та навчання – це база, що дозволить поліцейським виконувати поставлені перед ними вимоги, забезпечить знаннями, дозволить розвинути навички, уміння співпрацювати з населенням, ефективно справлятися з складними ситуаціями.

Цілями виховання курсантів до професійної діяльності ЗВО системи МВС України мають бути: 1) виховати у курсантів (слухачів) націленість на результат та вміння працювати в команді, об'єднаний навколо спільного вирішення певної проблеми 2) сформувати механізм критичного мислення, вміння шукати шляхи вирішення проблеми; 3) сприяти застосуванню теоретичних знань у практичній площині; 4) сформувати особисту зацікавленість курсанта в отриманих теоретичних та практичних знаннях та навичках; 5) виховати курсантів у дусі служіння інтересам суспільства і держави 6) сформувати у курсантів знання, вміння та навички, які допоможуть їм при виконанні професійних обов'язків (критичне мислення – при проведенні слідчих розшукових дій тощо), взаємодії з громадськістю (при проведенні керівниками територіальних органів поліції відкритих зустрічей з представниками органів місцевого самоврядування), підготовці спільних з громадськістю проектів (між патрульною поліцією та адміністраціями шкіл щодо запобігання порушенням правил дорожнього руху тощо) [3, с.75].

Якщо говорити про фактори, що визначають формування психологічної готовності поліцейських, то можна виділити організаційні, особистісні та емоційні чинники. До організаційних відносять чинники, пов'язані з умовами роботи в поліції (регламентація, розподіл функцій, повноважень, система планування і контролю і т. п.), системою проходження інформації, організацією роботи з громадянами. До особистісних слід віднести – чинники пов'язані з міжособистісними відносинами (згуртованість, конфліктність), особистісними особливостями членів колективу, а також самих керівників. До емоційних чинників доцільно віднести: чесність (правдивість) і прозорість; вміння керівництва дати поліцейському відчуття своєї значущості; взаємодія між поліцією і громадськістю; внутрішнє ставлення установи до своїх співробітників [4, с. 88.].

Необхідно виробити у кожного із них навички до самостійної орієнтації в поведінці, виборі способів і найбільш ефективних методів досягнення службових цілей.

Позитивним фактором є те, коли майбутній співробітник поліції володіє такими якостями, як організованість, діловитість, практичність.

На нашу думку, курсантам доцільно максимально ознайомити з інформацією про майбутню професію. Так, як недостатньо підготовлений співробітник поліції у фаховому, морально-психологічному плані не може бути справжнім професіоналом.

Список бібліографічних посилань

1. Кондратьєв Я. Ю. Система професійної підготовки кадрів оперативних служб (підрозділів) міліції та шляхи їх удосконалення // Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції : тези доп. міжнар. наук. практ. конф. (м. Київ, 27–28 берез. 2003 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2003. С. 9–12.
2. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 145–149.
3. Заболотна Ю. В., Найда В. О. Особливості участі курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України в суспільному житті // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 72–74.
4. Пономареко Я. С. Психолого-педагогічні передумови формування готовності поліцейських до інноваційної діяльності // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 87–90.

Отримано 06.03.2021

УДК 378.1:159.9

Світлана Михайлівна ВДОВИЧ,

доцент кафедри практичної психології та педагогіки

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3582-4395>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Обґрунтовано необхідність і особливості підготовки фахівців ризиконебезпечних професій до професійного спілкування, розглянуто шляхи її вдосконалення у закладах вищої освіти. Авторка пропонує викладати у закладах вищої освіти такі початкові дисципліни, як «Основи психології», «Психологія спілкування», «Конфліктологія»,

«Психологія масової поведінки», «Психопедагогіка безпеки», «Тренінг комунікативності», «Тренінг сенситивності» й описує їхні потенційні можливості у підготовці майбутніх фахівців до професійного спілкування.

Ключові слова: ризиконебезпечна професія, професійна підготовка, професійне спілкування, психологія спілкування.

Спілкування відіграє неабияку роль у житті та професійній діяльності кожної особистості, а особливо важливим воно є для представників професій «людина – людина», у тому числі ризиконебезпечних професій, оскільки доводиться наказувати і переконувати, працювати і взаємодіяти в команді, надавати допомогу постраждалим, вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Нині існує безліч визначень поняття «професійне спілкування», однак усі вони зводяться до розуміння його як процесу обміну інформацією, налагодження взаєморозуміння та взаємодії, пізнання та сприйняття один одного у професійній діяльності.

Ю. А. Скоробагатов виокремлює мотиви професійного спілкування фахівців ризиконебезпечних професій, зокрема рятувальників, до яких відносить «усвідомлення суспільної корисності праці, престиж обраної професії, значущість професії серед інших спеціальностей, прагнення належати до цієї професійної спільності, прихильність сімейним традиціям, бажання здобути авторитет і пошану в підрозділі, спілкування з колегами, обмін знаннями і досвідом, прагнення лідерства, бажання працювати в чоловічому колективі» знаннями і досвідом, прагнення лідерства, бажання працювати в чоловічому колективі» [2, с. 251]. Таким чином, завдяки професійному спілкуванню працівники ДСНС самоутверджуються і самореалізуються, налагоджують необхідні професійні й особистісні контакти, здобувають нові знання, інформацію і досвід, мають змогу виявити свої організаторські та лідерські якості. Окрім цього, спілкування допомагає їм якісніше виконувати професійні обов'язки: ліквідовувати наслідки надзвичайних ситуацій, рятувати і надавати домедичну й іншу допомогу потерпілим, встановлювати психологічний контакт із потерпілими, організовувати взаємодію з іншими службами й організаціями, проводити опитування потерпілих та очевидців та отримувати необхідну інформацію для з'ясування причин виникнення та особливостей розвитку надзвичайних подій, вирішувати конфліктні ситуації на місці надзвичайних подій та у спілкуванні з колегами і керівництвом, роз'яснювати громадянам правила безпечної поведінки з метою недопущення надзвичайних ситуацій і порядок дій у разі їх виникнення тощо.

Професійне спілкування працівників МВС України має свою специфіку: опитування свідків, очевидців і потерпілих, допитів злочинців та підозрюваних, розуміння психології злочинця, пошук важливої для розслідування злочинів інформації, профілактичні заходи щодо попередження злочинної діяльності тощо.

Саме тому актуальними у професійному спілкуванні представників ризиконебезпечних професій є такі компоненти: орієнтування в ситуації спілкування, спостереження й оцінювання співрозмовника; вміння розшифровувати невербальні знаки у процесі спілкування, розуміння їх впливу на співрозмовника; чітке й однозначне формулювання власних думок, правильне передавання необхідної інформації, грамотна побудова речень, належний рівень володіння державною мовою, вміле використання голосу й інтонації; використання вербальних і невербальних засобів впливу на співрозмовника; вміння слухати, сприймати і розуміти співрозмовника; вміння переконувати, доводити свою правоту, обґрунтовано дискутувати, конструктивно критикувати, просити про допомогу і пораду; почуття гумору та вміння розряджати напружену обстановку; вміння налагоджувати психологічний контакт зі співрозмовником та бути неупередженим незалежно від його віку, соціального статусу, віросповідання, кольору шкіри, сексуальної орієнтації тощо; вміння презентувати себе та власні досягнення; здатність створювати невимушену й довірливу атмосферу під час ділового спілкування; вміння управляти власними емоціями та впливати на психологічні стани й емоції співрозмовників тощо.

Формування зазначених компонентів професійного спілкування відбувається у процесі навчання у закладі вищої освіти та вдосконалюється упродовж усієї професійної діяльності фахівця.

В освітніх програмах закладів вищої освіти, які готують до професійної діяльності майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій, з метою вдосконалення професійного спілкування слід передбачити викладання таких дисциплін, як «Основи психології», «Психологія спілкування», «Конфліктологія», «Психологія масової поведінки», «Психопедагогіка безпеки», «Тренінг комунікативності», «Тренінг сенситивності». Розглянемо детальніше потенційні можливості цих дисциплін.

Знання основ психології дозволить майбутнім фахівцям ризиконебезпечних професій сформувати уявлення про основні поняття психології, закономірності психічних явищ, особливості прояву психіки особистості в обраному виді діяльності, навички використання набутих знань з основ психології у майбутній практичній

діяльності й особистому житті. Так, вивчення таких психічних процесів, як відчуття, сприймання, мислення, увага, пам'ять, мовлення дозволить краще розуміти співрозмовника у різних ситуаціях спілкування; розуміння психологічних особливостей особистості та її емоційно-вольової сфери сприятиме ефективнішому управлінню психологічними станами й емоціями (власними та співрозмовника); засвоєння індивідуальних особливостей особистості, таких як темперамент і характер, забезпечить можливість оптимальної взаємодії та впливу на співрозмовника у найрізноманітніших життєвих і ділових ситуаціях; опанування знаннями про структуру і види спілкування, групові ролі та взаємодію, про лідерство і його роль у діяльності груп і колективів допоможе успішно згуртовувати людей навколо себе, управляти колективом та вирішувати конфліктні ситуації.

Вивчення психології спілкування дозволить ознайомити майбутніх фахівців із поняттями «комунікація», «комунікативна взаємодія», «спілкування», «професійне спілкування», «переговорний процес» та ін.; сформувати в них уявлення про засоби ефективної діалогічної взаємодії; ознайомити з формами ведення переговорів; сформувати уявлення про засоби налагодження ефективного спілкування; сформувати уявлення про засоби ефективної взаємодії у різних сферах професійної діяльності; сформувати вміння долати комунікативні бар'єри, аналізувати ефективність спілкування, виявляти оптимальні умови ведення переговорів, встановлювати позитивні міжособистісні стосунки в різних ситуаціях спілкування; ознайомити з методами вирішення конфліктів у діалогічній взаємодії.

Більш детально вивчити особливості конфліктних ситуацій, причини виникнення, види і стратегії подолання конфліктів допоможе навчальна дисципліна «Конфліктологія». Розуміння психологічних механізмів виникнення конфліктів і динаміки їх розвитку, знання про технології управління конфліктами сприятиме ефективному розв'язанню як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних і міжгрупових конфліктів, веденню переговорних процесів з урегулювання конфліктів. Не менш важливими є знання про маніпулятивні технології та способи протистояння їм.

Вивчення психології масової поведінки сприятиме формуванню в майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій на основі теоретичних знань про психологічні закономірності стихійної поведінки навичок протистояння маніпуляціям і поведінки у натовпі, а саме: аналізувати і критично оцінювати масову поведінку; розпізнавати масові настрої у суспільному та політичному житті; адекватно

сприймати агресивно налаштований натопт і вміти ним управляти; розпізнавати моделі та методи масово-інформаційних впливів на підсвідомість задля ефективної протидії психологічним атакам тощо.

Психопедагогіка безпеки передбачає психолого-педагогічну підготовку майбутніх фахівців ризиконебезпечних професій до діяльності в екстремальних умовах, зокрема вивчення сутності та структури надзвичайної ситуації як середовища діяльності особового складу, особливостей поведінки фахівців у екстремальних умовах, питань поетапної професійної підготовки до діяльності в екстремальних умовах природних, екологічних, техногенних і технічних аварій і катастроф, що включає загальну та спеціальну (базову професійно-екстремальну) підготовку, а також підготовку до розв'язання специфічних завдань у надзвичайних ситуаціях.

Практичні навички професійного спілкування майбутні фахівці ризиконебезпечних професій можуть отримати, беручи участь у різноманітних тренінгах, зокрема у тренінгу комунікативності та тренінгу сенситивності. Наприклад, тренінг комунікативності сприяє розширенню можливостей і форм налагодження контакту й ефективної взаємодії у різноманітних ситуаціях професійного спілкування, формуванню навичок активного слухання, сприйняття і розуміння співрозмовника та взаємодії між людьми, вміння організовувати позитивну міжособистісну взаємодію, розвитку критичного мислення особистості, формуванню навичок роботи у команді та розв'язання конфліктних ситуацій тощо. Тренінг сенситивності передбачає розкриття загальних закономірностей і формування у майбутніх фахівців теоретичних уявлень і практичних умінь розуміти інших, розвиток чутливості до групового процесу, сприймання поведінки інших. Завдяки тренінгу ефективно розвивається особистість фахівця, підвищується його соціально-психологічна компетентність, розвивається психологічна спостережливість як здібність фіксувати і запам'ятовувати всю сукупність сигналів, які посилає інша людина чи група людей, відбувається адекватне пізнання себе й інших людей у сфері комунікації, усвідомлюються і долаються інтерпретаційні обмеження, коригуються особистісні якості та вміння, долаються бар'єри у спілкуванні, які заважають реальним і продуктивним діям; розширюється розуміння себе та розуміння інших, усвідомлюються групові процеси, формується і розвивається здатність прогнозувати поведінку інших і передбачати власну реакцію на неї.

Окрім цього, актуальним є формування сприятливого мовленнєвого середовища у закладах освіти, які готують фахівців ризиконебезпечних професій, яке можливо забезпечити лише спільними

зусиллями керівництва, усіх науково-педагогічних працівників та майбутніх фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Пам'ятка працівника Національної поліції України: інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: І. В. Клименко, Д. В. Швець, О. О. Євдокімова, Я. С. Посохова. Харків : ХНУВС, 2017. 52 с.
2. Скоробогатов Ю. А. Аналіз стану розробки проблеми професійної мотивації рятувальників МНС України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 4 (29). С. 250–255.

Отримано 08.03.2021

УДК 159.9:37.091.3

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

*доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>*

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Окреслено актуальність проблеми і суть поняття академічної доброчесності. Презентовано семінар-тренінг «Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти» для майбутніх психологів ювенальної превенції.

Ключові слова: академічна доброчесність, майбутні психологи, семінар-тренінг

Глобальна інформатизація в усіх сферах соціально-економічного, політичного, правового, освітнього і культурного життя суспільства не лише задовольняє інформаційні потреби громадян, а й дає вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності, що в свою чергу значно полегшує процес плагіату. З огляду на простий доступ до мережі Інтернет, і відповідно, до великої кількості інформації, перед здобувачами вищої освіти постає «спокуса»: списати, завантажити готовий реферат, купити на теренах Інтернету курсову (бакалаврську) роботу. Тому зараз, як ніколи, перед закладами вищої освіти стоїть проблема формування академічної доброчесності, що допоможе підвищити якість освіти і підготовки фахівців нової

формації: творчих, креативних, комунікативних, вольових, відповідальних, гнучких до змін тощо.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність тлумачиться як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/ або наукових (творчих) досягнень» [3]. Міжнародним Центром академічної доброчесності визначені ключові цінності академічної доброчесності: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага.

Наразі, в дотриманні принципів академічної доброчесності, автори вбачають наступні можливості: основа сталого розвитку університету [2]; шлях до підвищення якості освіти [1, С. 37; С. 104; С. 153]; складова реформування системи вищої освіти [1, С. 66]; запорука, фактор якісної освіти [1, С. 33; С. 77].

У 2021 році в Харківському національному університеті внутрішніх справ завершують навчання здобувачі вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Психологія» (психолог ювенальної превенції). Сьогодні четвертокурсники працюють над написанням бакалаврських робіт і підхід до формування власних наукових здобутків на принципах академічної доброчесності є запорукою їхньої якісної освіти.

Для забезпечення ефективності навчальної і дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, з метою формування мотивації неухильного дотримання принципів академічної доброчесності та розвитку навичок якісного академічного письма, на кафедрі педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС було розроблено та апробовано семінар-тренінг «Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти» [5].

Семінар-тренінг складається з трьох занять:

Заняття № 1 «Принципи академічної доброчесності»

Завдання:

- 1) формування у здобувачів вищої освіти мотивації дотримання академічної доброчесності;
- 2) інформування здобувачів вищої освіти про нормативно-правове забезпечення та принципи академічної доброчесності;
- 3) підписання Декларації про дотримання академічної доброчесності.

Загальна тривалість: 1 год.20 хв

План проведення:

*Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти
та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*

№	Назва вправи	Форма проведення вправи	Час
1.	Академічна доброчесність – це ...	Мозковий штурм	10 хв.
2.	Формування у здобувачів вищої освіти мотивації дотримання академічної доброчесності	Робота у групах	30 хв.
3.	Основоположні принципи академічної доброчесності	Робота в групах	30 хв.
4.	Положення про академічну доброчесність в ХНУВС	Інформаційне повідомлення	5 хв.
5.	Декларація про дотримання академічної доброчесності	Підписання декларації здобувачами	5 хв.

Заняття № 2 «Види порушень академічної доброчесності»

Завдання:

- 1) сформувати мотивацію до навчально-службової діяльності у ціннісно чесній академічній спільноті;
- 2) на конкретних прикладах ознайомити і розкрити сутність основних видів порушень академічної доброчесності;
- 3) відпрацювати навички цитування і посилання на джерело інформації.

Загальна тривалість: 1 год.20 хв

План проведення:

№	Назва вправи	Форма проведення вправи	Час
1.	Чому «плагіатити» погано?	Диспут	10-15 хв
2.	Основні види порушень академічної доброчесності	Робота в групах	30 хв.
3.	Як уникати плагіату?	Інформаційне повідомлення [4, С. 92-95]	10 хв.
4.	Правила цитування і посилання на джерело інформації	Робота в парах з картками	30 хв.

Заняття № 3 «Академічне письмо»

Завдання:

- 1) ознайомити здобувачів з основними правилами підготовки й написання наукової роботи;
- 2) сформувати алгоритм роботи з науковою інформацією;
- 3) сформувати вміння непрямого цитування і парафраз.

Загальна тривалість: 1 год.20 хв

План проведення:

№	Назва вправи	Форма проведення вправи	Час
1.	Алгоритм накопичення та опрацювання наукової інформації	Діалог у колі (Ведучий пропонує алгоритм, що містить помилки і цим стимулює хід обговорення питання)	15 хв.
2.	Знайомство з мовними стандартами-кліше для написання наукової роботи	Інформаційне повідомлення ведучого [4, С. 140-142]	10 хв.
3.	Непряме цитування (перепарафразування, парафраз)	Робота в групах	30 хв.
4.	Розбір типових помилок у наукових текстах [4, С. 177-187]	Робота в парах	15 хв.
5.	Підведення підсумків. Зворотній зв'язок	Вільне висловлювання учасників семінар-тренінгу про особистісні враження	10 хв.

Кожне заняття семінар-тренінгу складається з двох частин – теоретичної та практичної. Під час вивчення теорії учасники дізналися про розвиток академічної доброчесності в Харківському національному університеті внутрішніх справ, зокрема згадали основні розділи Положення про академічну доброчесність в ХНУВС; отримали інформацію як уникнути плагіату; познайомилися з мовними стандартами-кліше для написання наукової роботи.

Під час практичних занять майбутні психологи працювали у малих групах, у парах, індивідуально; робили презентації; дискутували тощо.

По закінченню семінар-тренінгу здобувачі, майбутні психологи, висловили щиру вдячність за проведену роботу і зазначили, що зацікавлені у проведенні занять з основ академічного письма у форму тренінгу [5].

Після випуску, в подальшій професійній діяльності, психологи ювенальної превенції будуть керуватися нормами закону і права, правилами етичної поведінки працівника поліції, етичним кодексом психолога. Цінності академічної доброчесності, професійно-етичні вимоги щодо правил поведінки поліцейських і принципи діяльності психологів є орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з людьми. Саме тому формування академічної доброчесності на етапі професійного навчання – це перший крок і основа подальшої чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності, відваги, прозорості у професійній діяльності психолога ювенальної превенції.

Список бібліографічних посилань

1. Академічна доброчесність: виклики сучасності : зб. наук. есе учасників наук. стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.03–09.04.2020) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2020. 163 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнародний фонд дослідження освітньої політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.02.2021).
4. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю : навч. посіб. / упоряд. І. В. Чорний, В. А. Перцева, І. М. Голопич. Харків : ХНУВС, 2019. 272 с.
5. Семінар-тренінг «Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти» // Харківський національний університет внутрішніх справ : офіц. сайт. URL: <http://univd.edu.ua/uk/news/9093> (дата звернення: 02.03.2021).

Одержано 05.03.2021

УДК [159.9:378:351.74](477)

Юрій Цезарійович ЖИДЕЦЬКИЙ,

доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3353-8988>

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Пропонується п'ять засадничих підходів у реформуванні відомчої освіти Міністерства внутрішніх справ: демілітаризацію освітнього процесу; андрагогічний підхід; освоєння сучасних технологій; підвищення інтелектуального рівня випускників; розвиток майстерності викладачів.

Ключові слова: освіта поліції, демілітаризація, андрагогічний підхід, майстерності викладачів.

Динамічні соціально-економічні зміни в сучасному світі потребують відповідних перетворень у діяльності системи внутрішніх

справ. Сьогодні у багатьох країнах відбуваються кардинальні реформи у роботі правоохоронних органів. Основною метою реформування в системі Міністерства внутрішніх справ України є формування дієвого інституту правової держави [1], де захищаються права людини та створення державної інституції відповідно до європейських стандартів.

Проте, досвід багатьох країн засвідчує, що дієві реформи неможливі без відповідної професійної підготовки фахівців. Інститутом реформування освіти кримінального правосуддя було проаналізовано підготовку працівників поліції у 80 країнах світу [2]. На їхню думку у більшості країн підготовка поліції не відповідає сучасним вимогам часу. Протягом останніх років зменшилися вимоги до прийому кандидатів на навчання в освітні заклади з підготовки поліції. Значно знизилася якість освіти поліцейських. Досвідчені професори-практики з підготовки поліції звернулися з листом до громадськості про необхідність запровадження реформ у системі відомчої освіти правоохоронних органів [3].

На основі аналізу міжнародного досвіду ми пропонуємо п'ять засадничих підходів у реформуванні відомчої освіти Міністерства внутрішніх справ.

Перше, необхідно здійснити *демілітаризацію освітнього процесу* закладів вищої освіти МВС. Сутністю реформування органів внутрішніх справ України полягає в перетворенні МВС на правоохоронне багатопрофільне цивільне відомство європейського зразка [1]. У підрозділах МВС здійснюються принципові реформи спрямовані на демілітаризацію в діяльності відомства, не лише у зміні назви «міліція» на «поліцію», але і в зміні самої суті діяльності працівників поліції. На думку дослідників, мілітаристське середовище в освітньому процесі відомчого закладу вищої освіти перешкоджає якості навчання [4].

Друге, необхідно змінити освітній процес з традиційного педагогічного підходу на *андрагогічний підхід*. Відповідно, до здобувачів ставляться, як до дорослих, навчання ґрунтується на досвіді здобувачів, розвивається критичне мислення, робиться акцент на самостійній роботі здобувачів, а викладачі є фасилітаторами освітнього процесу. Практика засвідчує, що впровадження андрагогічного підходу принципово змінює як процес так і зміст освітніх програм та значно покращує якість підготовки [5].

Третє, необхідно спрямувати освітній процес на ефективне *використання сучасних технологій* в роботі поліції. Четверта промислова революція, запровадження різноманітних ІТ-технологій, потребує від

правоохоронців відповідної професійної підготовки [6]. Важливо в освітньому процесі запроваджувати симулятивні технології, для моделювання ситуацій у практичній діяльності працівника поліції.

Четверте, необхідно *підвищити інтелектуальний рівень* підготовки правоохоронців. Суспільство стає освіченішим, поліція повинна відповідати вимогам сучасності. Сьогодні працівники поліції активно співпрацюють з громадами, відповідно вони мають володіти комунікативними якостями, критичним мисленням, аналітичними навичками, знанням соціальної психології тощо. Дослідження засвідчує, що працівники поліції з високим рівнем інтелектуальної підготовки рідше застосовують силу, менше конфліктують з громадянами та є кращими управлінцями й виконавцями [7].

П'яте, необхідно підвищити рівень підготовки педагогічних працівників. Досвід підготовки працівників поліції в Німеччині вказує на високі вимоги до дидактичної кваліфікації педагогічних працівників освітніх установ міністерства внутрішніх справ. Для роботи викладачем у вищій школі поліції необхідно здобути сертифікат навчального курсу «Професійні компетентності викладача вищої школи», «Дидактика вищої школи» та регулярно підтверджувати педагогічні здобутки. Для обміну педагогічним досвідом та інноваціями у 2016 р. було засновано дидактичне об'єднання викладачів університетів поліції Німеччини (DIDAktik). У США багато років діє асоціація педагогів та тренерів правоохоронних освітніх закладів (ILEETA). Щороку асоціація збирається на підсумкову конференцію де обирають кращих педагогів і тренерів з підготовки правоохоронців.

Сучасна освіта правоохоронних органів потребує широкого використання діалогічної стратегії міжособистісних впливів (партнерської взаємодії). Діалогічні відносини передбачають не лише взаємну повагу та співпрацю, а й готовність до критичного й дивергентного мислення. Від педагогічних працівників вимагається переходити від процесу передачі знань до формування активного середовища для здобуття компетенцій. Важливо щоб педагогічні працівники не вводили курсантів у світ професії майбутнього правоохоронця, а влюбили їх в цей світ, відкрили незвичайні можливості для творчого усвідомлення та самореалізації [8].

Ефективність підготовки сучасних правоохоронців в значній мірі залежить від сприятливого освітнього середовища. На підготовку рішучого, сміливого, культурного, інтелектуально-творчого, вольового працівника поліції для роботи в сучасних динамічних умовах значний вплив має кадровий потенціал освітніх

закладів. Згідно синергетичного підходу у відкритих системах відбуваються каталітичні вузли – аналогічно з явищем автокаталізму, коли умовою отримання певної речовини в хімічних реакціях має бути участь у них самої цієї речовини, що спрямовує та підсилює реакцію. Яскрава, самобутня особистість педагога в навчальних закладах відіграє роль такого каталізатора, що є необхідною умовою розвитку, самоутвердження та самореалізації особистості працівника правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Уряд затвердив Концепцію і Стратегію реформування МВС // Урядовий портал : офіц. сайт. 22.10.201. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247699642> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Reimagining police training for the 21st century // The Institute for Criminal Justice Training Reform : сайт. URL: <https://cutt.ly/kz3C2Km> (дата звернення: 20.02.2021).
3. Armstrong J. A letter to the American public: We need to increase the quantity and quality of police training // Police 1 : сайт. 09.07.2020. URL: <https://www.police1.com/police-training/articles/a-letter-to-the-american-public-we-need-to-increase-the-quantity-and-quality-of-police-training-PEIoR-JqWTIG55dqy> (дата звернення: 20.02.2021).
4. Ortmeier P. J. Leadership for Community-Policing: A Study to Identify Essential Officer Competencies. *The Police Chief*. 1997. Vol. 64, No. 10. Pp. 88–96.
5. Birzer M. I. The Theory of Andragogy Applied to Police Training, Policing: An International. *Journal of Police Strategies and Management*. 2003. Vol. 26, No. 1. Pp. 29–42.
6. Fritsvold E. 10 Innovative Police Technologies // University of San Diego : сайт. URL: <https://onlinedegrees.sandiego.edu/10-innovative-police-technologies/> (дата звернення: 20.02.2021).
7. Roberg R., Bonn S. Higher Education and the Police: Where Am I Now? *Policing: International Journal*. 2004. Vol. 27, No. 4. Pp. 469–486. DOI: <https://doi.org/10.1108/13639510410566226>.
8. Hochschuldidaktik // HSPVNRW : сайт. URL: <https://www.hspv.nrw.de/medien-und-didaktik/hochschuldidaktik/uebersicht> (дата звернення: 20.02.2021).
9. Жидецький Ю. Концептуальні шляхи реформування відомчої освіти МВС України // Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 27 січ. 2021 р.) / Наук. платформа «Open Science Laboratory». Київ, 2021. С. 325–329.

Отримано 08.03.2021

УДК 355.23:378.6

Андрій Миколайович ЗЕЛЬНИЦЬКИЙ,

*провідний науковий співробітник Центру
воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Київ),
кандидат педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3910-7329>;*

Олег Андрійович ЗАБОЛОТНИЙ,

*провідний науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Київ),
кандидат військових наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5950-5068>;*

Олександр Миколайович ВАСИЛЬЄВ,

*старший науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9492-5594>*

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ

Розглянуто методику оцінювання соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі закладу спеціалізованої освіти військового профілю та його основних компонентів.

Ключові слова: соціально-психологічний клімат, педагогічний колектив, показники соціально-психологічного клімату, шкала оцінювання.

Проблеми вивчення соціально-психологічного клімату колективу присвячені наукові праці відомих психологів Паригіна Б. Д., Платонова Ю. П. [1; 2] та ін. Відповідно до думок зазначених авторів під соціально-психологічним кліматом колективу слід розуміти соціально обумовлену, відносно стійку систему відношень його членів до колективу як цілісного утворення, що вибудовується на міжособистісних стосунках, а відтак, є показником їх стану. До важливих практичних складових соціально-психологічного клімату колективу варто віднести технології

та методики його вимірювання та оцінювання. Подібні процедури передбачають розроблення відповідних показників, критеріїв та інструментарію.

Особливість оцінювання соціально-психологічного клімату педагогічного колективу (далі – СПКПК) полягатиме в своєрідності міжособистісних стосунків науково-педагогічних працівників як спільноти педагогів освітнього закладу, об'єднаних на основі загальних світоглядних поглядів, освітньо-виховних цілей та завдань. У межах тез доповіді авторами представлено “Методику оцінювання соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі закладу спеціалізованої освіти військового профілю” (далі – Методика), що апробована у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти [3; 4].

Структурно Методика містить у собі три основні компоненти: опитувальник оцінки рівня СПКПК (див. Таблицю 1); інструкцію з оцінювання рівня СПКПК; рівні і показники сприятливості (несприятливості) СПКПК.

Інструкція з оцінки рівня СПКПК.

Оцінка рівня СПКПК визначається за результатами заповнення опитувальника (Таблиця 1) науково-педагогічними працівниками. Респонденту пропонується оцінити прояв зазначених в опитувальнику показників соціально-психологічного клімату у своєму колективі. Для цього потрібно підкреслити у кожному рядку опитувальника ту цифру на оцінній шкалі, що, на думку респондента, відповідає істині (від “3” до “- 3” або “0”).

Таблиця 1

Опитувальник для оцінки рівня СПКПК

№	Показники СПКПК “+”	Шкала	Показники СПКПК “-”
1.	Переважає бадьорий, життєрадісний тон настрою	3 ; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Переважає пригнічений настрій
2.	Доброзичливість у ставленні один до одного, взаємні симпатії	3 ; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Конфліктність у взаєминах та антипатії
3.	У взаєминах між угрупованнями всередині колективу існує взаємна прихильність, порозуміння	3 ; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Угруповання конфліктують між собою
4.	Членам колективу подобається разом проводити вільний час, брати участь у спільній діяльності	3 ; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Прояв байдужості до більш близького спілкування, виявлення негативного ставлення до спільної діяльності

Продовження табл. 1

5.	Успіхи чи невдачі товаришів викликають співпереживання, щире участь усіх членів колективу	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Успіхи чи невдачі товаришів залишають байдужими чи викликають задріст, злорадість
6.	З повагою ставляться до думки один одного	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Кожен вважає власну думку головною, нетерпимість до думки товаришів.
7.	Досягнення та невдачі колективу переживаються як власні	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Досягнення та невдачі колективу не знаходять відклику у членів колективу
8.	У важкі для колективу часи відбувається емоційне єднання: «один за всіх і всі за одного»	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	У важкі часи колектив «розбалансовується», виникають чвари, розгубленість, взаємні звинувачення
9.	Почуття гордості за колектив, якщо його відзначають керівники	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	До похвал та заохочень колективу ставляться байдуже
10.	Колектив активний, повний енергії	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Колектив інертний та пасивний
11.	Чутливо й доброзичливо ставляться до нових членів колективу, допомагають їм освоюватися в колективі	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Новачки відчувають себе чужими, до них часто проявляють ворожість
12.	Спільні справи захоплюють усіх, велике бажання працювати колективно	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Колектив неможливо підняти на спільну справу, кожен переймається власними інтересами
13.	У колективі існує справедливе ставлення до всіх членів, підтримують слабких, стають на їх захист	3; 2; 1; 0 -1; -2; -3	Колектив помітно розподіляється на «привілейованих» та решту, зневажливе ставлення до слабких

При цьому:

“3” – властивість проявляється в колективі завжди;

“2” – властивість проявляється у більшості випадків;

“1” – властивість проявляється нерідко;

“0” – проявляються в однаковому ступені обидві властивості, що знаходяться на одному рівні та на протилежних полюсах оцінної шкали.

Особам, які проводять опитування слід обробити результати опитування, для цього:

скласти усі абсолютні величини (спочатку зі знаком “+”, потім зі знаком “-”) по кожному із заповнених опитувальників;

відрахувати з більшої величини меншу, отримавши цифру зі знаком “+” або “-”;

скласти усі цифри, що отримано після обробки відповідей кожного з опитуваних і суму розділити на їх кількість, за формулою (1):

$$P_{abc} = \frac{\sum_{j=1}^n P_{jind}}{n}, \quad (1)$$

де: P_{abc} – абсолютний показник рівня сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі;

P_{jind} – індивідуальний показник рівня сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі j -м респондентом за результатами анкетування;

$\sum_{j=1}^n P_{jind}$ – сума індивідуальних показників сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі;

n – кількість респондентів.

Перехід від абсолютних показників – P_{abc} до відносних коефіцієнтів – $K_{спкпк}$ щодо сприятливості СПКПК, здійснюється з використанням графіка (рис. 1).

Припустимо, що абсолютний показник рівня сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі кафедри – $P_{abc} = 18$.

Для переходу до відносного коефіцієнту – $K_{спкпк}$ достатньо піднятися прямою лінією по вертикалі від цифри 18 на осі P_{abc} до перетину цієї лінії з кривою графіка і ліворуч по горизонталі отримати на осі $K_{спкпк}$ відповідне значення.

У даному випадку – $K_{спкпк} = 0,8$ від еталонної “1” або 80% від 100%, що свідчить про середній ступінь сприятливості СПКПК.

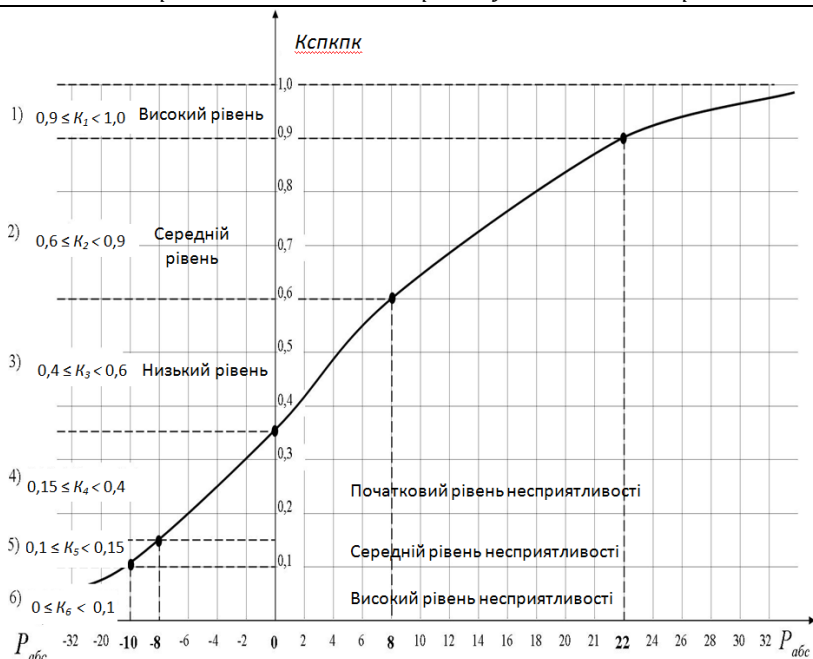

Рис 1. Графік переходу від абсолютних показників до відносних.

Таким чином, методика дозволяє об'єктивізувати процес оцінювання стану СПКПК у закладах спеціалізованої освіти військового профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат трудового коллектива. Пути и методы изучения. Л. : Наука, 1981. 192 с.
2. Платонов Ю. П. Психологические феномены поведения персонала в группах и организациях. М. : Речь, 2015. 416 с.
3. Організаційно-методичні рекомендації щодо гарантування якості вищої військової освіти у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : метод. посіб. / А. М. Зельницький, О. А. Заболотний, О. М. Васильєв та ін. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 120 с.
4. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України : наук.-метод. посіб. / А. М. Зельницький, О. А. Заболотний, Ю. І. Приходько та ін. ; за заг. ред. І. В. Толока. Харків : ХНУПС, 2017. 244 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9:[378.6:355.588](477)

Ігор Святославович КОВАЛЬ,

*заступник начальника відділу виховної,
соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9204-9228>*

АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ І РЯТУВАЛЬНИЦЬ

Аргументовано, на підставі аналізу емпіричного матеріалу, існування гендерних стереотипів рятувальників та рятувальниць, що заважає професійному становленню.

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендерна рівність, майбутні рятувальники та рятувальниці, галузь безпеки людини.

Вивчаючи професійну підготовку майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, у ході дослідження ми неодноразово стикалися з проблемами пов'язаними з гендерними ознаками [1]. Незважаючи на знання Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» прийнятого 06.09.2012 року [2], у якому вказано, що наше суспільство є сертифікованим за статтю, віком, громадянством, станом здоров'я, соціальним статусом і класом, місцем проживання, етнічною, національною й релігійною приналежностями, часто виникає розбіжність у гендерній ідентифікації особистості. З огляду на зазначене, у ХХІ столітті потрібно робити акцент на обізнаності й розумінні гендерної та недискримінаційної тематики, реалізація якої, сприятиме врахуванню чутливості, критичності, поглядів, думок різних соціальних верств населення.

Беручи до уваги Державну службу України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України), то до її структури включено сектор гендерної рівності, що забезпечує реалізацію гендерної політики з метою досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в системі цивільного захисту. У штаті Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (далі – ЛДУБЖД) є уповноважена особа, радник ректора та фахівець з гендерної рівності, котрі сприяють забезпеченню гендерної рівності в навчальному закладі. Загалом ведення гендерної політики є одним з пріоритетних напрямів діяльності ДСНС України, оскільки в нормативно-правових актах йдеться не про права жінок і

чоловіків, а про рівні можливості та прозоре суспільство для кожного з нас. Сама ж багатоаспектність гендерного напрямку обумовлена низкою сфер діяльності рятувальників галузі безпеки людини, що вимагають аналізу, вивчення та впровадження модерних підходів до основних засад для зменшення гендерних розривів.

Проблемою сьогодні, також є брак інтересу й розуміння гендерної тематики, поверхнєве ставлення до неї, тому нами проведено вивчення проблем гендерної рівності в ЛДУБЖД. Експериментальну вибірку склали 100 осіб, серед яких 50 – респондентів та 50 – респонденток, які обрались за принципом випадковості й добровільності, що забезпечило достатню репрезентативність дослідження. Для всіх учасників та учасниць було підготовлено бланк із запитаннями, перед початком тестування усіх поінформовано про мету опитування. Під час дачі відповідей на запитання всі особи мали змогу поставити уточнюючі питання, які їм в процесі анкетування роз'яснено. Перейдемо до результатів:

На перше запитання «Хто є кращим керівником, лідером в будь якій сфері чоловік чи жінка?», респонденти та респондентки розділились у відповідях, 32% вважають, що так, 43% частково згодні, 21% не згодні, 4% важко відповісти. На нашу думку отримано саме такі результати через стать, оскільки хлопці вказували на чоловіка, а дівчата розійшлись відповідями, проте ці відмінності не є сильно вираженими.

На запитання «Чи є різниця у професіях, з якими краще справляються чоловіки, а є ті, що призначені для жінок?», опитані вказали: 34% вважають, що так, 42% частково підтримує твердження, 24% не згодні. Аналізуючи відповіді, не виявлено розбіжностей у відповідях респондентів та респонденток, це свідчить, що обраний ними фах сприяє впровадженню рівності у виконанні функціональних обов'язків в ситуаціях ризику.

На запитання «Чи повинна дружина працювати так само як і її чоловік?», отримано, що абсолютна більшість 71% з цим не погодились, 13% підтримали частково та 16% погодились. У цих відповідях спрацював стереотип «чоловік – годувальник, а жінка – берегиня роду».

Останнім було запитання «Хто має більше повноважень в Україні чоловіки чи жінки?», то 55% опитаних вказали, що однакові, 31% чоловіки та 14% жінки. У цих відповідях виявлено, що чоловіки частіше за жінок вказують на свою домінантність.

Таким чином, сьогодні наявні розбіжності в поглядах респондентів і респонденток на гендерну рівність, аналіз відповідей показав

їхню різноплановість, що свідчить про різні думки на подані запитання. Нами виявлено, що існує часткове домінування чоловіків над жінками, що породжує інтерес до гендерної тематики, яка сьогодні є маргінальною, тому потребує впровадження не лише в освітній, а й професійний простір особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2017. 294 с.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 03.03.2021).

Отримано 05.03.2021

УДК 159.923.3

Ірина Сергіївна ЛОПАТИНСЬКА,

доцент кафедри іноземних мов

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг),

кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядається необхідність створення спеціальних умов, спрямованих на особистісну і соціальну адаптацію курсантів-першокурсників і профілактику дезадаптації, корекцію взаємин у системі «курсант – ЗВО – колектив»; розвиток креативності курсанта.

Ключові слова: адаптація, показники соціальної адаптації, соціальне середовище, колектив.

Підлітковий вік є одним із критичних етапів онтогенезу, у ході якого можливо як найбільш ефективне формування, так і найбільш імовірна втрата здоров'я. Інтенсифікація навчальних навантажень, особливо в умовах нових форм і методів навчання, екологічне неблагополуччя, соціально-економічна нестабільність – усе це висуває підвищені вимоги до адаптаційних механізмів, певна напруга яких пов'язана з морфологічною, функціональною і вегетативною нестабільністю організму підлітка. У зв'язку з цим, у підлітків під

впливом різних несприятливих чинників легко виникають порушення адаптації, що може стати пусковим механізмом різних патологічних процесів.

Крім того, бурхливі гормональні зміни цього періоду пов'язані з виявленням прихованих до цього генетично обумовлених задатків. Тому психологічний зміст підліткового віку привертає до ризику виникнення психічної дезадаптації. Численні фізіолого-гігієнічні дослідження підтверджують факти зниження резистентності, підвищення частоти захворювань, перенапруження адаптаційних механізмів у значної частини підлітків. Важливий і той факт, що саме по собі успішне трудове і професійне самовизначення підвищує адаптивність організму, є джерелом життєвої активності та позитивних тенденцій у подальшому розвитку особистості та вдосконаленні здоров'я. Курсантське життя починається з першого курсу. І тому успішна, ефективна, оптимальна адаптація першокурсників до життя і навчання у виші – запорука подальшого розвитку кожного студента як людини, громадянина, майбутнього фахівця. Цим визначається і дослідницький, і практичний інтерес до вивчення різноманітних і суперечливих проблем адаптації курсантів-першокурсників.

Між характером оцінки адаптації до курсантського життя і соціальним самопочуттям курсанта існує тісний взаємозв'язок: чим важче і довше проходив процес адаптації, тим нижче соціальне самопочуття курсантів. Соціальне самопочуття курсанта-першокурсника тісно взаємопов'язане з його загальною задоволеністю своїм курсантським життям. Уже зазначений вище синдром «радість надходження» накладає відбиток і на цю радість.

Важливо не обмежуватися загальною сприятливою картиною досить гарного соціального самопочуття курсантів-першокурсників та їхньою задоволеністю курсантським життям, а більш конкретно розглянути ступінь їхньої задоволеності різними сторонами цього життя: навчальним процесом (набір і зміст навчальних дисциплін; організація навчального процесу, якість викладання, особисті результати першої сесії); соціально-психологічними взаєминами (в групі, з викладачами); умовами для навчальних занять (забезпеченість навчально-методичною літературою, технічна оснащеність аудиторій), побутовими умовами (у виші, гуртожитку, умови харчування), умовами для повноцінного дозвілля, занять спортом, художньою творчістю.

Відмінною рисою закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання від інших вищих навчальних закладів є самостійна діяльність курсантів. Як показує практика, найбільші труднощі в

ході самостійної підготовки відчують саме курсанти молодших курсів. Для даного періоду навчання необхідно збільшити кількість тестів і способів оцінювання. Чому виникають складнощі з соціально-психологічною адаптацією? У школі, навіть у старших класах, учня постійно контролюють кілька вчителів, щотижня, а то й кілька разів на тиждень проводяться тести, контрольні роботи тощо, не кажучи вже про усні опитування, реферати та інше. Міжсесійний контроль являє собою лише складову оцінювання, і було б неправильно зводити все оцінювання тільки до нього. Проте труднощі, з якими стикається будь-який курсант, мають пряме відношення до навчального процесу і полягають у наступному:

- якість сприйняття і обробки отриманої інформації;
- особистісна адаптація до умов ЗВО зі специфічними умовами навчання;
- розкриття свого творчого потенціалу.

Постійно змінюється дійсність, нестабільність моральних орієнтацій у суспільстві, нестійкість сімейних взаємин, невиправдані очікування, часто зруйновані уявлення про людське щастя, а іноді й ілюзорні уявлення про своє майбутнє – все це формує цілий комплекс психологічних проблем у особистості курсанта, що розвивається.

Соціальна адаптація – процес активного пристосування людини до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Розрізняють активну і пасивну соціальні адаптації. Показником успішної соціальної адаптації є високий соціальний статус індивіда в даному середовищі, а також його задоволеність цим середовищем в цілому. Показником неуспішної соціальної адаптації є переміщення індивіда в інше соціальне середовище або поведінка, що відхиляється. Соціальна адаптація, як пристосування людини до умов соціального середовища, передбачає наступне: адекватне сприйняття навколишньої дійсності і самої себе; адекватну систему взаємин і спілкування з оточуючими; здатність до праці, навчання, до організації дозвілля та відпочинку; здатність до самообслуговування і самоорганізації, до взаємного обслуговування в колективі; мінливість (адаптивність) поведінки відповідно до рольових очікувань інших.

Зазвичай необхідність соціалізації виникає у зв'язку з кардинальною зміною діяльності людини та її соціального оточення.

Дуже часто ми стикаємося з невмінням вибудовувати міжособистісні взаємини «курсант – курсант», «викладач – курсант», що призводить до нетерпимості, агресивності або до аутоагресивності,

аж до формування психосоматичних розладів, що можна простежити, спостерігаючи кількість пропусків занять через хворобу самого різного виду.

Часто курсант не може адекватно сприймати навчальну ситуацію та вимоги викладачів, через це знижується ефективність навчання, з'являється незадоволеність собою, своїм успіхом, формується тип невдахи, страждальця, жертви. А збільшення кількості часу, що приділяється курсантам формальному навчанню, змушує звужувати сферу інтересів, що, у свою чергу, веде до того, що в подальшому молодий фахівець може виявитися у вузькому професійному «коридорі».

Емоційна незрілість, інфантильність, невпевненість у своїх можливостях, нерозкритий творчий потенціал при несприятливих життєвих поворотах можуть призвести до нервово-психічних розладів курсанта. Крім того, в умовах ЗВО зі специфічними умовами навчання, ми стикаємося з проблемою соціальної адаптації курсантів. Молоді люди, що приїхали вчитися з іншої місцевості, виявляються відірваними від батьків, від звичного укладу сім'ї, від звичного для них середовища.

Психологічний комфорт, психічне здоров'я – фундамент розвитку особистості. Упевненість – це емоційне і когнітивне прийняття своїх можливостей в системі міжособистісних взаємин. Самооцінка – можливість оцінювати свої навички та вміння в системі соціального функціонування. Основними завданнями такої роботи є: попередження і дозвіл міжособистісних внутрішньо-групових проблем, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності курсантів, стимулювання творчого потенціалу курсанта, поліпшення психологічної грамотності курсантів першого курсу, профілактика девіантної поведінки, пов'язаної з труднощами соціально-психологічної адаптації [2].

В умовах соціально-економічних і політичних змін, що відбуваються в суспільстві, особливо важко доводиться молоді через нестійкість її соціального стану, несталий світогляд, рухливості системи цінностей. Як відомо, пусковим механізмом процесу адаптації курсантів є зміна навколишнього середовища.

Процес адаптації має місце тоді, коли звичну поведінку необхідно перебудувати та подолати труднощі, пов'язані саме з новизною умов існування. З труднощами перебування у новому середовищі стикається колишній абітурієнт після вступу до ЗВО зі специфічними умовами навчання. Тому процес адаптації курсантів до навчання у виші можна розглядати як складне явище, що має безліч

аспектів і пов'язане з перебудовою стереотипів поведінки, а часто і особистості. Інколи процес адаптації завершується непередбачено, про що свідчить відсів курсантів в перші семестри навчання, часто за цим явищем стоїть недостатня соціально-психологічна гнучкість адаптаційних процесів курсантів. Для цього необхідно надавати індивідуальну допомогу курсантам у вирішенні побутових та особистісних проблем, проводити групову роботу, спрямовану на введення молоді людини у нову соціально-психологічну роль.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Кочергіна Т. І. Психологічне забезпечення психічного та фізичного здоров'я / за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Інкос, 2002. 272 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 378.016:174-057.36

Павло Дмитрович ЧЕРВОНІЙ,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8172-7732>*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК «ШКОЛИ МОЛОДШИХ КОМАНДИРІВ»

Розглянуто етапи становлення та розвитку «Школи молодших командирів» ХНУВС. З метою зміцнення службової дисципліни, підвищення рівня професійної підготовки перемінного складу університету започаткована «Школа молодших командирів».

Ключові слова: підготовка, здобувач вищої освіти, службова діяльність, виховна робота, службова дисципліна.

З метою активізації виховної роботи, зміцнення службової дисципліни, підвищення рівня професійної підготовки перемінного складу університету, покращання морально-психологічного клімату в навчальних групах і відділеннях курсантів, посилення ролі молодших командирів у виховній роботі та забезпечення дієвого

самоврядування на учбових курсах і факультетах, в університеті в 1998 році на підставі наказу МВС України від 13 вересня 1994 року № 505 «Про затвердження Статуту слухачів і курсантів вищих навчальних закладів МВС України» та від 07 жовтня 1993 року № 147 «Про затвердження Настановлення по організації професійної підготовки рядового і начальницького складу ОВС України» та «Тимчасового Статуту Збройних Сил України» започаткована «Школа молодших командирів Університету внутрішніх справ». Вона була затверджена наказом Університету внутрішніх справ від 03 жовтня 1998 року № 658 «Про затвердження Положення про «Школу молодших командирів Університету внутрішніх справ».

Результат успішного проходження підтверджувала Довідка про закінчення «Школи молодших командирів УніВС». Відділення по роботі з перемінним складом відділу по роботі з особовим складом готувало наказ про призначення на посади та присвоєння спеціального звання «молодший сержант» міліції. Заняття в «Школі молодших командирів УніВС» проводилися з жовтня по грудень, кожної середи з 15.00 до 17.00. Навчання проводилося по наступним дисциплінам: «Статути», «Стройова підготовка», «Основи правових знань» та «Основи психологічної та виховної роботи» - разом 26 годин.

У ході занять по дисципліні «Статути» курсантам надавалася допомога у освоєнні положень загальновійськових статутів, прищеплювалися вміння виконувати вимоги статутів при несенні служби та у повсякденному житті. Знання статутів є умовою свідомого і впевненого виконання молодшими командирами своїх службових обов'язків, підтриманням статутного порядку і дисципліни.

Основною метою дисципліни «Стройова підготовка» - навчити майбутніх молодших командирів чіткому виконанню стройових прийомів, дотриманню зразкового зовнішнього вигляду, вмінню навчити своїх підлеглих практичному виконанню вимог стройового статуту, дотриманню вимог носіння форменого одягу.

Вивчення дисципліни «Основи правових знань» розвиває у курсантів, кандидатів на посади молодших командирів, чіткі знання необхідної правової бази, дотримання вимог відповідних нормативних актів у службі та повсякденному житті.

На заняттях з дисципліни «Основи психологічної та виховної роботи» вивчалися основи психології, методи самоконтролю, засоби попередження та подолання конфліктних ситуацій, шляхи підтримання оптимальної працездатності, розвиваються комунікативні здібності, вміння узгоджено діяти з колективом, організаційні методи роботи, основи виховної роботи.

Для навчання у «Школі молодших командирів» направлялися курсанти, які успішно пройшли табірні збори (курс молодого бійця) і рекомендовані керівництвом факультетів на посади командирів навчальних груп, командирів відділень.

Положення про «Школу молодших командирів Університету внутрішніх справ» мало такі параграфи, як «Загальні положення», «Навчання», «Службова та методична підготовка молодших командирів», «Статути».

У 2012 році наказ Університету внутрішніх справ від 3 жовтня 1998 року № 658 «Про затвердження Положення про «Школу молодших командирів Університету внутрішніх справ» втратив чинність. Відповідно до наказу від 31.01.2012 року № 42 «Про статус молодших командирів курсантських підрозділів Харківського національного університету внутрішніх справ» розроблено та затверджено «Положення про статус молодших командирів у Харківського національного університету внутрішніх справ».

У цьому Положення вперше прописані дії молодших командир, а саме дії у відповідності до Конституції України, Присяги працівника органів внутрішніх справ України, законів України «Про міліцію», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про мови в УРСР», «Про заходи запобігання та протидії корупції», Положення про вищі навчальні заклади МВС, затвердженого наказом МВС України від 14 лютого 2008 року № 62, наказів МВС України «Про стан дисципліни й законності в діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ та заходи щодо його покращання» від 26 березня 2010 року № 90, «Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу» від 16 березня 2007 року № 81, «Про додаткові заходи щодо дотримання працівниками органів внутрішніх справ принципів законності, забезпечення прав і свобод громадян» від 15 травня 2007 року № 157, Правил носіння форменого одягу та знаків, затверджених наказом МВС України 24 травня 2002 року № 535, інших наказів МВС України, Етичного кодексу працівника ОВС України, схваленого колегією МВС України 5 жовтня 2000 року № 7км/8, Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ, затвердженого наказом МВС України від 11 січня 1996 року № 18, Директиви МВС України «Питання службового етикету працівників органів внутрішніх справ України» від 23 квітня 2004 року № 8, Статуту Університету, наказів та

розпоряджень ХНУВС, постанов Вченої ради Університету, рішень ректорату Університету та цього Положення.

Зазначено, що основною метою підготовки молодших командирів - навчити молодший начальницький склад впевненому керівництву підлеглими, вмінню виховувати у них відповідальність за доручену справу, вмінню додержуватись статутного порядку та дисципліни. Вміти приймати правильні рішення у конфліктних ситуаціях, знати риси характеру своїх підлеглих, їхні індивідуальні особливості, знаходити індивідуальний підхід до кожного курсанта.

У цьому положенні були вперше прописані права молодших командирів, повний цикл від відбору на посади молодших командирів до припинення його обов'язків. Положення мало такі параграфи, як, «Загальні положення», «Порядок відбору кандидатів та призначення молодших командирів», «Права молодших командирів», «Відповідальність молодших командирів», «Порядок припинення обов'язків молодшого командира».

Навчання проводилося по наступним дисциплінам: «Статути», «Стройова підготовка», «Основи правових знань» та «Основи психологічної роботи», «Основи виховної роботи», «Основи організації навчального процесу», «Основи службової дисципліни», «Основи антикорупційного законодавства».

З 2020 року, відповідно до наказу ХНУВС від 11.01.2020 р. № 11 «Про статус молодших командирів курсантських підрозділів Харківського національного університету внутрішніх справ» затверджено положення про статус та про школу молодших командирів у Харківському національному університеті внутрішніх справ та їх функціональні обов'язки, тематичний план підготовки молодших командирів і сертифікат про закінчення «Школи молодших командирів».

Тематичний план значно розширений, до якого входять такі навчальні дисципліни як: «Функціональна підготовка», «Стройова підготовка», «Основи психологічної роботи», «Основи виховної роботи», «Основи організації освітнього процесу», «Основи службової дисципліни», «Основи антикорупційного законодавства», «Основи домедичної підготовки», «Запобігання проявам наркоманії», «Пожежна безпека», «Охорона праці», «Запобігання і протидія булінгу та дискримінації».

У Положенні також прописані дії молодшого командира відповідно до Конституції України, Присяги працівника поліції, законів України «Про Національну поліцію», «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про запобігання корупції», Дисциплінарного статуту Національної поліції України, затвердженого Законом України від 15 березня

2018 року № 2337-VIII, Правил етичної поведінки поліцейських, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09 листопада 2016 року № 1179, нормативно-правових та розпорядчих актів МВС України, Національної поліції України та ХНУВС, Антикорупційної програми Харківського національного університету внутрішніх справ.

У цьому положенні вперше прописані обов'язки молодших командирів. Положення мало такі параграфи, як, «Загальні положення», «Загальні обов'язки молодших командирів», «Права молодших командирів», «Відповідальність молодших командирів», «Порядок відбору кандидатів та призначення молодших командирів», «Порядок припинення обов'язків молодшого командира».

Таким чином, становлення та розвиток «Школи молодшого командира» має свої періоди розвитку від української міліції до Національної поліції України. Це підтверджує актуальність і ефективність підготовки молодших командирів до службової діяльності до виконання ними функціональних обов'язків.

Отримано 05.03.2021

УДК 37.015.3:356.13

Юлія Дмитрівна АДАМЧУК,

ад'юнкт Національної академії

Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2645-4874>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СПОЛУЧЕННЯ

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення.

Ключові слова: готовність молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення, професійна готовність, педагогічні умови.

Результати теоретичних та практичних пошуків щодо формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення, а саме з'ясування її сутності та структури, закономірностей та специфічних особливостей, зумовлюють актуальність у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов ефективності зазначеного процесу. Оскільки готовність молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення розглядається нами як складова їх професійної готовності, то педагогічні умови її формування ми розглядаємо у контексті педагогічних умов професійної підготовки фахівців прикордонної служби загалом.

Під педагогічними умовами формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення розуміємо комплекс цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів впливу на особистість військовослужбовця з метою підготовки його до ефективного здійснення фахових та морально-психологічних дій молодшого інспектора прикордонної служби, які використовуються у різноманітних обставинах та ситуаціях професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення.

Серед вимог до молодших інспекторів прикордонної служби важливими є такі: наявність освіти (не нижче повної загальної середньої), знання англійської мови на рівні A1 (елементарний користувач), знання Конституції України, законодавства України з прикордонних питань, щодо проходження військової служби, основних положень прав та свобод людини.

Професійна компетентність молодших інспекторів прикордонної служби передбачає наявність таких якостей та навичок, як мотивація та орієнтація на якісні зміни в державі; ініціативність та наполегливість; нетерпимість до корупції; організованість; відповідальність; дисциплінованість; високий рівень особистої культури та культури спілкування; рішучість; стриманість; здатність швидко приймати рішення в умовах обмеженого часу; стійкість до стресу, емоційних та фізичних навантажень; прагнення до розвитку та самовдосконалення, досвід роботи з комп'ютерною технікою на рівні впевненого користувача. На формування цих якостей та навичок спрямовані педагогічні умови формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення.

За результатами аналізу наукової літератури, а також з урахуванням вимог нормативно-правових документів, у яких викладено як правові вимоги до професійної діяльності прикордонників у пунктах пропуску для міжнародного сполучення, так і вимоги до їх професійних якостей (Закон України «Про Державну прикордонну службу України», Постанова Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим», «Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України»), визначено такі педагогічні умови формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення: сприяння підвищенню мотивації молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення; поєднання у ході фахової підготовки процесів формування необхідних професійних компетенцій, психологічних та фізичних якостей; адаптивне поетапне управління навчальною діяльністю молодших інспекторів прикордонної служби в ході фахової підготовки.

Першою педагогічною умовою є сприяння підвищенню мотивації молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення. Вона передбачає вивчення мотивів, потреб і мети навчання молодших інспекторів прикордонної служби й створення навчально-пізнавального середовища, у якому готовність до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення є важливою потребою військовослужбовців.

Було враховано, що мотивація, тобто сукупність мотивів, що спонукають особистість до досягнення мети, є провідним внутрішнім чинником регулювання активності особистості в основних видах діяльності [1]. У підготовці до професійної діяльності можна розрізняти мотиви, які є змістовими (усвідомленість, самостійність, узагальненість, дієвість) і динамічними (стійкість, сила, виразність, емоційне забарвлення). Разом вони утворюють мотиваційну сферу особистості молодшого інспектора прикордонної служби, у тому числі утворюють мотиви формування готовності до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення.

Реалізація другої педагогічної умови – поєднання у ході фахової підготовки процесів формування необхідних професійних компетенцій, психологічних та фізичних якостей – відбувалася шляхом творчого поєднання як змісту навчальних дисциплін, так форм (колективних, групових та індивідуальних) та методів (проблемного

та інтерактивного навчання) навчальної діяльності. Визначаючи цю педагогічну умову, брали до уваги запропоновану раніше структуру готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення, яка передбачає фахову, психологічну та фізичну складові.

З цього приводу доцільним є здійснення різних видів підготовки на основі інтегративного підходу, який забезпечить гармонійне поєднання цих видів підготовки. До того ж інтегративний підхід набуває особливого значення з урахуванням досить стислих термінів навчання фахівців прикордонної служби в навчальних центрах Державної прикордонної служби України [2].

Реалізація третьої педагогічної умови – адаптивне поетапне управління навчальною діяльністю молодших інспекторів прикордонної служби в ході фахової підготовки – мала на меті підготовку викладачів до оновлення змісту предметів, вибору методів і форм навчання, розроблення навчальних програм, ефективного розподілу навчального часу, налагодження механізму участі кожного військовослужбовця в навчальному процесі.

Визначення педагогічних умов дає змогу конкретизувати сутність і специфіку організації діяльності щодо формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення.

Список бібліографічних посилань

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.
2. Татарін О. В. Формування готовності фахівців прикордонної служби до застосування заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 22 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 356.35:378.6

Юлія Володимирівна АЛЕКСЕЄВА-ДАНИЛЕНКО,

*аспірантка Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Наголошено, що поліцейський, як особистість, має бути всебічно вихованою людиною. Показано, що основним напрямком виховання поліцейського є громадянське виховання. Стверджується, що громадянське виховання має бути спрямоване на розвиток патріотизму, національної самовідданості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості.

Ключові слова: виховання, громадянське виховання, поліцейський.

В науці про етику термін «виховання» вживається в кількох значеннях, зокрема, як форма життєтворчості, як схильність до добрих справ, гарної тактовної поведінки, взаємодопомоги, милосердя, поваги до оточуючих людей, здатність до спільної праці, збереження духовних та матеріальних цінностей, навчання та освоєння досвіду.

Мотивом виховання - спонукальна, мотиваційна причина дій і вчинків, обумовлена аналітично-фізіологічними та соціально-психологічним потребами. Виховання - процес постійний. У вихованні не може бути канікул. Можна стверджувати, що та чи інша особа (дитина, доросла людина, посадова особа) вихована, але говорити, що процес виховання закінчився буде неправильно, оскільки соціальні, економічні, ідеологічні, духовно-культурні та побутові чинники постійно впливають на поведінку людини, її мислення і настрій, а відтак на стан її виховання. Людина виховується все життя.

Процес виховання є двостороннім. В процесі виховання обов'язковою є взаємодія виховання і вихователя (батьків, колективу, друзів, керівника). Виховання має бути цілеспрямованим на досягнення певної мети, різностороннім за завданнями і змістом, за формою, методами і прийомами. Ефективність виховання залежить від різних факторів, але, насамперед, від рівня сформованості мотиваційної бази.

Види виховання можуть відбуватися як громадське виховання, національно-патріотичне виховання, фізичне виховання, естетичне виховання.

Поліцейський, як особистість, має бути всебічно вихованою людиною. Для нього не може бути другорядним якийсь вид виховання, оскільки в його службовій діяльності постійно виникають різноманітні ситуації, за яких кожний раз необхідно обирати певну поведінку, манеру спілкування, демонструвати свої знання і уміння.

Основним напрямком виховання поліцейського є громадянське виховання, формування громадянскості як такої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально і юридично дієздатною та захищеною людиною. Громадянське виховання покликане виховувати у поліцейського високі моральні ідеали, поняття любові до Батьківщини, поваги до Закону, потребу служити людям. Громадянське виховання має бути спрямоване на розвиток патріотизму, національної самовідданості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості.

В процесі професійного ставлення поліцейського вимагає оволодіти знаннями, нормами і правилами поведінки, необхідним для виконання службових обов'язків.

В Законі України «Про національну поліцію» одним із основних завдань визначено захист прав і свобод людини і громадянина. Таке завдання успішно може виконувати всебічно вихований спеціаліст, професіонал, яким має бути кожний поліцейський.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.03.2021).

Отримано 05.03.2021

УДК 343.98:159.9

Ольга Анатоліївна ГЕРАСИМЕНКО,

*старший науковий співробітник сектору лінгвістичних
та психологічних досліджень лабораторії почеркознавчих,
лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків),
аспірантка кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>;*

Тетяна Григорівна ХАРІНА,

*науковий співробітник сектору лінгвістичних
та психологічних досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Визначені психологічні аспекти професійної підготовки майбутнього персоналу системи МВС України. Розглянуті особливості зв'язку між формуванням особистості та професійною діяльністю. Визначені ключові складники професійного становлення майбутніх правоохоронців. Зазначені головні завдання та психологічні аспекти підготовки майбутнього персоналу системи МВС України до професійної діяльності. Висвітлено потребу у розробці та впровадженні новітніх методів навчання з урахуванням існуючих і перспективних вимог професійної діяльності правоохоронців.

Ключові слова: освіта, психологічні аспекти, професійна діяльність, особистість, правоохоронці.

Інтенсивні економічні, політичні, соціальні й психологічні процеси на сучасному етапі розвитку України торкаються глибинних інтересів кожної людини. Розвиток української держави на засадах демократії та гуманізму передбачає створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації кожного громадянина України. У зв'язку із чим першочерговості набуває питання розвитку національної освіти, зокрема, розробки шляхів удосконалення професійної майстерності майбутніх фахівців системи МВС України, що

зумовлено закономірностями суспільного розвитку і потребами ринку праці.

Зклади освіти системи МВС України вимагають високоосвічених, інтелігентних, соціально зрілих і творчо спрямованих спеціалістів, які б сприяли підвищенню інтелектуального потенціалу, всебічному розвитку особистості майбутнього правоохоронця. Отже, визначення соціально-психологічних аспектів професійної підготовки майбутнього персоналу правоохоронних органів є актуальною проблемою як для закладів освіти системи МВС України загалом, так і для майбутніх правоохоронців, які прагнуть до самореалізації, визнання та досягнень у професійній діяльності.

У процесі розвитку людини як особистості професійна діяльність відіграє провідну роль. Особистість зазвичай формується, виявляється й удосконалюється у професійній діяльності. На думку вчених Б. Ананьєва та Б. Ломова, особливості особистості фахівця мають вплив на процес і результат професійної діяльності одночасно, саме формування людини як особистості значною мірою відбувається в ході професійної діяльності та під її впливом - тут спостерігаємо існування двобічного нерозривного зв'язку між формуванням особистості та професійною діяльністю [1,6], який відіграє важливу роль у вдосконаленні професіонала.

Аналіз наукової літератури, присвяченій розгляду професійного розвитку та професійної підготовки людини, підкреслює, що цей процес також тісно пов'язаний із соціалізацією людини, що передбачає освоєння нею нових соціальних ролей і формування якостей та здібностей, необхідних для виконання суспільних функцій. Їх взаємозв'язок полягає в тому, що в ході професіоналізації людина освоює найважливішу, з погляду інтересів суспільства, соціальну роль – професію, що володіє певним статусом і престижністю. Її освоєння відбувається переважно в рамках тих самих інститутів, в яких набуваються і вдосконалюються найважливіші якості людини (школа, професійно-технічний навчальний заклад, вищий навчальний заклад, тощо). Проте етапи соціалізації за часом і змістом найчастіше збігаються з етапами професіоналізму [3].

Професійне становлення, будучи «формуванням» особистості, адекватної вимогам професійної діяльності, припускає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціальної взаємодії особистості, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності. Такий підхід до розуміння процесу соціалізації дозволяє говорити про те, що особистість у цьому процесі повинна змінитися так, щоб відповідати вимогам професійної діяльності [4].

Отже, професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, має розглядатись у контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значущих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей тощо. Становлення особистості професіонала, як правило, має свої характерні особливості, зумовлені об'єктом діяльності. Своєю чергою, професійна підготовка майбутніх правоохоронців має здійснюватись із урахуванням існуючих і перспективних вимог, що висуває до них діяльність. Результатом фахової підготовки є готовність до професійної діяльності.

На початковому етапі професійної підготовки в людини мають бути потенційні особистісні якості, які є основою для освоєння професії. У процесі професійної підготовки вже формуються базові професійні якості, які необхідні для початкового етапу професійної діяльності та мають відповідати її вимогам. Спеціальні професійно важливі якості, що формуються впродовж професійної діяльності, можуть бути притаманні лише досвідченим фахівцям й становлять модель професіонала певної галузі [2].

Особистісна орієнтація професійної підготовки майбутніх спеціалістів спрямована не лише на засвоєння студентами знань, умінь, навичок і форм поведінки в процесі навчання, а й на формування певної структури особистісних якостей у майбутнього персоналу системи МВС України. Це положення визначає актуальність пошуку шляхів інтеграції змісту і форм професійної освіти, завдяки яким забезпечується формування інтегративних професійних якостей у студентів - майбутніх фахівців. Без удосконалення змісту, форм і методів навчальної діяльності студентів у процесі підготовки не можуть формуватися ті професійні якості, що є необхідними й достатніми для ефективної діяльності майбутнього фахівця [5].

Вирішення актуальної потреби у кваліфікованій підготовці кадрів системи МВС України, стає можливою за умов розробки науково-обґрунтованої системи професійної підготовки майбутніх фахівців. Шляхом розробки та впровадження програм, курсів, спецкурсів, постійно діючих семінарів, семінарів-практикумів, педагогічних студій, соціально-педагогічних тренінгів тощо, спрямованих на підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців відповідно до сучасних вимог професійної школи й оволодіння ними практичними навичками, необхідними в роботі у системі МВС.

Існуюча система професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ ставить основні акценти на винятково професійну складову

навчання, де знання, уміння та навички є критерієм успішності навчання студентів і результативності їхньої професійної підготовки. Тоді як молодий спеціаліст у процесі своєї трудової діяльності окрім проблем власне професійних (рівень його знань, умінь і навичок) стикається з проблемами психологічного та соціального характерів. Таким чином, особливу увагу у професійній підготовці майбутнього персоналу системи МВС України потрібно приділяти формуванню готовності до майбутньої професійної діяльності, зосереджуючись саме на цьому впродовж усього періоду навчання студента.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що головними завданням під час підготовки майбутнього персоналу системи МВС України до професійної діяльності є формування соціально-психологічних особливостей, відповідних специфіці обраної професії та підготовка конкурентоздатного спеціаліста, який відповідає сучасним вимогам ринку праці. Відповідно до цих завдань потрібно розробляти та впроваджувати новітні активні методи навчання, поєднувати різноманітні форми, технології, стратегії підготовки та формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, зосереджувати увагу на застосуванні набутих умінь і навичок упродовж навчання в реальних умовах на практиці. Професійна підготовка до майбутньої діяльності повинна створити умови кожному здобувачу професії для переходу навчання в самонавчання, виховання в самовиховання, а розвитку - у творчий саморозвиток особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды в двух томах. М. : Педагогика, 1980. Т. 1. 287 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник. М. : Аспект Пресс, 2005. 363 с.
3. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / Г. О. Балл, М. В. Бастун, В. І. Гордієнко та ін. Хмельницький : ТУП, 2001. 330 с.
4. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. Львів : Нормма, 2005. 343 с.
5. Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців : монографія / Г. С. Дегтярьова, М. М. Козяр, І. М. Матійків та ін. ; за ред. Л. А. Руденко. Київ, 2012. 170 с.
6. Столин В. В. Самосознание личности. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. 284 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.9

Дмитро Русланович КРАВЦОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Підкреслено, що мотивація займає провідне місце у структурі особистості і є одним з основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил поведінки та діяльності. Мотивація задає направленість, характер, здібності особистості, роблячи на них вирішальний вплив.

Ключові слова: мотивація, поведінка, самовдосконалення, працівники поліції.

Професійна діяльність - це рід праці, слідство її диференціації. Успіх професійної діяльності припускає оволодіння її операційною, організаторською, психологічною та моральною сторонами, а також узагальненими професійними Знаннями і готовністю до реалізації оптимальних способів виконання трудових завдань [5].

Мотивація професійної діяльності має свою специфіку, яка проявляється в особливостях структурно-ієрархічних характеристик, у змісті мотивів, потреб, установок, емоцій. Важливим у вивченні мотивації професійної діяльності є динамічний аспект, який знаходить своє відображення у стадіях професійного становлення особистості (Кудрявцев Т.В., Сухарев А.В., Шегурова В.Ю., Ядришнікова Т.Л. та інші).

Ядришнікова Т.Л. виділяє наступні етапи професійного становлення особистості: психологічно виважений вибір професії; професійне самовизначення ("Я"-включенність); високі показники діяльності; майстерність, як найвищий рівень оволодіння операційною стороною діяльності, її творче виконання та сформованість індивідуального стилю [1].

Кудрявцев Т.В. виділяє такі стадії професійного становлення особистості:

виникнення та формування професійних намірів під впливом загального розвитку, початкового орієнтування та залучення до різних сфер труда в загальноосвітній школі; власне професійне навчання, тобто цілеспрямована підготовка до професійної діяльності; процес входження в професію, який характеризується активним її оволодінням та знаходженням свого місця в колективі; повна або

часткова реалізація особистості в професійній праці [2]. Іншими словами, при дослідженні мотивації професійної діяльності виділяють ряд аспектів, які обумовлюють її динаміку: вибір професії, адаптація до умов праці, послідувача трудова діяльність.

У виборі професії проявляються інтереси особистості, її самовідомість, самооцінка, відповідальність. Мотивація вибору професії обумовлена соціальними умовами, уявою про особливості професійної діяльності, інформацією про неї, станом здоров'я. Правильно вибрана професія дозволяє людині реалізувати свої фізичні, розумові та духовні сили, підвищити продуктивність своєї майбутньої діяльності [7].

Остаточний вибір професійної діяльності здійснюється з урахуванням відповідності мотивації особистості та специфіки конкретної професії. Так, наприклад, професійна діяльність працівників поліції має свої особливості, які знаходять відображення в професійній мотивації. Найбільш повною, диференційованою та придатною до практичного використання є класифікація В.Л. Васильєва, який виділяє п'ять основних типів професійної мотивації.

1. Адекватний - характеризується ціннісними орієнтаціями та пов'язані з ними професійні мотиви, які повністю узгоджуються з реальною, суспільно значущою поведінкою особистості, відповідають вимогам професійного та етичного характеру, що пред'являються професією.

2. Ситуаційний - вирішальний вплив на вибір професії мають зовнішні фактори: матеріально побутова зацікавленість, зовнішній престиж професії, її романтична привабливість.

3 Конформістський - вибір професії відбувається під впливом референтної (суб'єктивно високо значущої: батьки, родичі, друзі та інші) групи, норми якої для людини є головним регулятором поведінки. Такий вибір здійснюється, без урахування особливостей своєї особистості, її дійсної спрямованості та здібностей. Цей тип мотивації зустрічається у осіб, що випадково опинилися на службі в поліції, а також у дітей представників юридичних професій.

4.Компенсаторний - зустрічається у осіб, що обирають професію працівника поліції, як галузь діяльності, в якій є можливість подолати в собі слабкі риси характеру (непевність, тривожність, помисливість, замкненість, переживання особистої неповноцінності, некоммунікбельність та ін.).

5.Кримінальний - характеризується неявною антисоціальною спрямованістю, що, як правило, маскується правильними поясненнями, прагнуть використати професійну діяльність в своїх цілях.

Для них характерні нечесність, безпринципність, схильність до авантюри, стереотипність у відповідях на запитання, знайомство тільки із зовнішнім боком правоохоронної діяльності [9].

Безпосередньо професійну діяльність доцільно розглядати з точки зору акмеології. Акме (від греч. розквіт, вершина) - соматичний, фізіологічний, психологічний та соціальний стан людини, який характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найбільш високих показників в діяльності, творчості. [5].

Акмеологія - це наука, яка виникла в результаті стику природних, соціальних та гуманітарних дисциплін, які вивчають феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на ступені її зрілості [5].

Маючи своїм об'єктом професійну діяльність, акмеологія, вивчає її з точки зору проблем підвищення продуктивності, виявлення, закономірностей і факторів вдосконалення й досягнення вершин професійної майстерності.

Деркач А.А., Кузьміна Н.В., розкриваючи професіоналізм особистості, та визначаючи професійно важливі якості особистості, як прояв психологічних властивостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей та навичок, а також для досягнення суспільно допустимої ефективності в професійній праці, вважають, що такі якості включають наступні властивості: інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), волевові (здатність до самоуправління), організаторські (механізм діяльності)" [10].

В дослідженнях багатьох авторів показано, що професійна майстерність повинна включати оволодіння з боку професіонала ряду професіонально важливих особистісних якостей, які забезпечують здібності індивіда до оволодіння професією, до здійснення продуктивної професіональної діяльності. Також повинна обумовлювати наявність у професіонала відповідних особистісних якостей, які сприяють прагненню до професійного самовдосконалення [3, 4, 6].

Резюмуючи питання щодо мотивації професійної діяльності, можемо виділити наступне:

- Мотивація професійної діяльності має свою специфіку та динаміку, які знаходять відображення у виборі професії, адаптації до умов праці та в наступній трудовій діяльності.
- Професійна діяльність та професійна мотивація виступають у тісному взаємозв'язку на усіх етапах професійного становлення особистості. Від психологічно обґрунтованого вибору професії залежить формування мотивації навчання даного виду діяльності й

адаптація до умов праці в рамках конкретної професії. Успішна й повна професійна адаптація сприяє формуванню позитивної мотивації для наступної трудової діяльності. А в рамках акмеологічних досліджень - як виявлення значущості мотиваційно-потрібнісної сфери особистості та усвідомлення ролі цієї сфери в процесі професійного вибору, професійного навчання та вдосконалення професійної майстерності [8].

Взаємодія в системі "індивід-суспільство" чинить значний вплив на динаміку мотиваційної сфери. Процеси, які відбуваються в суспільстві вносять зміни в ієрархію та зміст мотивів, потреб, установок, емоцій, які становлять мотиваційну сферу особистості.

Формування мотивації особистості характеризується переходом від однорівневої системи спонук до ієрархічно організованих комплексів спонук, які регулюються самоусвідомленням особистості. Зміцненню мотивації та її розвитку, підвищенню її стійкості сприяють багато факторів: пізнання життя суспільства, існуючих суспільних відношень, цілеспрямоване виховання особистості, формування її спрямованості, систематична ефективна діяльність оптимальна її організація, своєчасний оціночний вплив, позитивний вплив колективу та інше.

Список бібліографічних посилань

1. Квинн В. Прикладная психология. Мотивация. СПб. : Питер, 2000. 232 с.
2. Кудрявцев Т. В., Сухарев А. В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения. *Вопросы психологии*. 1985. № 1. С. 88–93.
3. Романенко О. В., Гриценко Л. І., Василенко М. М. Методика дослідження готовності студентів-першокурсників до навчально-професійної діяльності. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 72 с.
4. Никифоров Г. С., Дмитриева М. А., Снеткова В. М. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности : учеб. пособие. СПб. : Речь, 2003. 298 с.
5. Ньюстром Дж. В., Дэвис К. Организационное поведение / пер. с англ. и под ред. Ю. Н. Каптеревского. СПб. : Питер, 2000. 448 с.
6. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології : підручник. 2-е вид., стер. Київ : Либідь, 2001. 536 с.
7. Москаленко А. П., Кобзін Д. О., Стародубцев А. А. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція / відп. ред. В. О. Соболев. Харків : УВС, 1999. 97 с.
8. Романенко О. В. Передумови формування особистісної успішності студентів у процесі професійної підготовки // Успішність особистості: потенціал та обмеження : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 березня 2010 р.) / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. С. 206–208.

9. Сирвачак О. На порозі вибору. *Психолог*. 2007. № 13–15.

10. Циба В. Т. Системна соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 328 с.

Отримано 07.03.2021

УДК [356.35:378.6](043.3)

Олександр Сергійович СКЛЯР,

*викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-3329>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розкрито підходи до розуміння поняття «компетентнісний підхід» в освіті; виокремлено його основні ознаки. Обґрунтовано перспективність запровадження положень компетентнісного підходу у підготовку поліцейських.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід в освіті, професійна підготовка, поліцейські, органи досудового розслідування.

Сучасні тенденції у галузі вищої освіти свідчать про зростання вимог до рівня підготовки майбутніх працівників органів досудового розслідування. Компетентнісний підхід, який запроваджений у вищій освіті України на державному рівні як обов'язковий, дозволяє вирішити поставлене завдання і забезпечити високий рівень практичної підготовки поліцейських для органів і підрозділів досудового розслідування.

Актуальність цього питання зумовлює необхідність модернізації та оновлення всіх складових професійної підготовки курсантів до професійної діяльності на основі запровадження положень компетентнісного підходу в освітній процес закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Запровадження положень компетентнісного підходу в освітній процес вимагає аналізу їх змісту та особливостей.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що у професійній педагогіці немає єдиної позиції щодо розуміння поняття «компетентнісний підхід» в освіті. Позиції авторів відрізняються і кожен автор вкладає різний зміст при тлумаченні цього поняття. Зокрема:

- компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок, створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатоаспектного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору (Г. Селівко) [8];

- особливості навчання на основі компетентності: навчання сконцентроване на вихідних результатах, а не на вхідних; враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але беруться до уваги і знання; навчання у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах виробництва) (Н. Ничкало) [6];

- компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів (О. Лебедев) [5];

- компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду фахової діяльності та творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення поставлених завдань та проблем (О. Дубасенюк) [1];

- компетентнісний підхід – ставлення на перше місце не поінформованості студента, а його вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин (В. Качалов, Т. Лукіна) [4].

- сутність компетентнісного підходу, як зазначає Е. Зеєр, полягає в пріоритетній орієнтації на такі цілі вектори освіти, як навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація і розвиток індивідуальності [3, с. 156]. Вибір інструментальних засобів досягнення цих цілей визначається новими метаосвітніми конструктами: компетентностями, компетенціями і метаякостями, тобто, конкретне когнітивно-інформаційне і методико-технологічне наповнення освітнього процесу обумовлюється суттю якості особистості, яка формується – компетентності.

В. Ісаєв відзначає, що з позиції компетентного підходу формування професійної компетентності є цілепокладаючим і здійснюється за рахунок методичних і педагогічних підходів, а не за рахунок «викладання» на предметно-змістовому рівні. Для цього передбачається необхідність відповідної організації освітнього процесу, а саме:

1. Зміна ролі викладача: від трансляції знань і способів діяльності до проектування індивідуального особистісного розвитку кожного студента.

2. Впровадження інноваційних методів стимулювання навчальної діяльності за допомогою дії, обміну досвідом, вивчення досвіду, постановки і творчого вирішення проблем.

3. Застосування методів навчання, що сприяють формуванню всіх складових професійної компетентності студентів залежно від їх особистих схильностей. Основними методами, які використовуються є: метод «здійснення помилок», творчо-проблемний, ігрові методи, дослідження ролевих моделей, соціальна взаємодія, презентація ідей, метод проектів. При цьому метод проектів розглядається тут як основний дидактичний засіб.

4. Орієнтація студентів на різноманітність професійних і життєвих ситуацій, забезпечення взаємозв'язку освітніх цілей з ситуаціями застосування їх на практиці.

5. Застосування альтернативних оцінних процедур, адекватних особливостям досвіду, що набувають студенти, і що враховують індивідуальні особливості розвитку [2, с. 41-45].

Компетентнісний підхід, як підкреслює Н. Ничкало [6], дозволяє здійснити відбір змісту професійної освіти відповідно до потреб як особистості, так і потреб ринку праці, що розвивається і одночасно орієнтує її на інноваційний досвід успішної професійної діяльності в конкретній галузі. Основою компетентнісної моделі випускника є перелік компетентностей, сформований на базі вимог і побажань роботодавців і визначає цілі базової освітньої програми. Оволодіння компетентностями відбувається як при вивченні окремих навчальних дисциплін, циклів, модулів, так і тих дидактичних одиниць, які інтегруються в математичні, природничо-наукові дисципліни. Тому важливо структурувати кожну компетенцію і описати її до того рівня розуміння, який дозволить правильно спроектувати освітню програму або її частину, спрямовану на формування даної складової професійної компетентності.

У зарубіжній науковій літературі, зокрема Дж. Равен [7], має інший підхід до розуміння компетентності. У його концепції «компетентність» розглядається як сукупність знань, умінь і здібностей,

що виявляються в особистісно значущій для суб'єкта діяльності. При цьому передбачається, що найбільш важливу роль при визначенні компетентності відіграє саме цінність діяльності для суб'єкта. Для оцінювання компетентності необхідно вимірювати цінність діяльності, а потім вивчати й визначати сукупність внутрішніх засобів, за допомогою яких суб'єкт досягає певного результату в даній діяльності.

З огляду на це, компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців підрозділів слідства передбачає такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннєво-орієнтованого компонента, а передбачає набуття курсантом практичних вмінь та навичок, досвіду вирішення професійних завдань та проблем, виконання професійних функцій, соціальних ролей, оволодіння всім комплексом професійних компетентностей.

Список бібліографічних посилань

1. Дубасенюк О. А. Технологія вивчення педагогіки у вищому навчальному закладі // Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2004. С. 44–52.
2. Исаев В. А. Образование взрослых: компетентностный подход : монография. Н. Новгород : Северо-западная народная академия, 2005. 50 с.
3. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. *Образование и наука*. 2004. № 3 (27). С. 150–159.
4. Качалов В., Лукіна Т. Проблеми якості освіти : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 358 с.
5. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании. *Школьные технологии*. 2004. № 5. С. 3–12.
6. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 125 с.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. М. : Когито-Центр, 2002. 396 с.
8. Селевко Г. К. Компетентности и их квалификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–144.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.99

Ярослав Андрійович НІКОН,

здобувач вищої освіти

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь)

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Присвячено проблемі професійно-психологічної підготовки патрульних поліцейських. Розглянуто основні фактори стресу для патрульних та засоби боротьби з ними.

Ключові слова: психологічна підготовка, патрульний поліцейський, стрес.

У науковій літературі психологічну підготовку поліцейського розглянуто як комплекс заходів, спрямованих на формування, підтримку та розвиток у працівників поліції професійно важливих психологічних і морально-ділових якостей. Результатом підготовки має бути сформована психологічна готовність до ефективного виконання професійної діяльності [2; 3].

Водночас відзначимо, що натеper поряд з уже наявними джерелами загрози суспільній безпеці виникають відносно нові форми прояву екстремізму й тероризму. Відповідно, завчасне виявлення ознак зазначених правопорушень, а також професійні дії патрульних щодо їх припинення вимагають від поліцейських зібраності, пильності, здатності до швидкої зміни режиму діяльності і тривалих психоемоційних навантажень. Як показує практика, смерть і поранення значної кількості патрульних є наслідком низької професійно-психологічної підготовки, невміння зібратися і швидко відреагувати в певній екстремальній ситуації.

Відсутність психологічної підготовки в патрульних до дій в умовах, небезпечних для життя, викликає в них негативні психічні зміни (невроз, агресивність, апатію, суїцидальну поведінку), а також навіть може сприяти професійній деформації особистості. Нагадаємо, що професійна деформація поліцейського – це зміна психічних і соціально-психологічних особливостей його особистості в негативний бік, що відбувається передусім під впливом специфіки професійної діяльності і професійної ролі [1; 4].

Вищезазначені аргументи підтверджують той факт, що проблема формування спеціальної психологічної підготовки патрульної поліції до діяльності в умовах, небезпечних для життя, як ніколи набуває актуальності.

Аналіз наукової літератури у сфері юриспруденції та юридичної психології дає змогу визначити таке: більшість науковців розглядають психологічну готовність до будь-якої діяльності як рівень відповідності психічних процесів, досвіду і властивостей особистості конкретним умовам і завданням, що визначає межі стійкості цієї особистості; проблема оцінювання й формування психологічної підготовки поліцейських стала фактом повсякденної практики професійної підготовки, одним із найважливіших напрямів роботи з особовим складом; теорія і практика процесу формування та оцінювання психологічної підготовки патрульних до виконання професійних завдань в умовах, небезпечних для життя, не враховує специфіки прояву екстремізму й тероризму.

Однією з особливостей професійної діяльності патрульної поліції є те, що поліцейські виконують оперативно-службові завдання в небезпечних умовах, у яких їхньому життю може загрожувати реальна небезпека. Саме в таких випадках гарантією безпеки є високий ступінь підготовки патрульної поліції, її професіоналізм, морально-психологічні та бойові якості.

На нашу думку, основними факторами стресу для патрульних є реальна загроза життю, висока напруженість і відсутність повноцінного відпочинку, невизначеність і динамічність оперативної обстановки, постійна бойова готовність. Зазначені фактори передбачають наявність у співробітників патрульної поліції таких важливих професійних якостей, як рішучість, сміливість, психологічна й емоційально-вольова стійкість під час виконання оперативно-службових завдань в умовах небезпеки та раптово мінливої обстановки, відповідальність за своєчасне виконання поставлених завдань, дотримання законності, правомірне застосування зброї та спеціальних засобів, дотримання заходів безпеки, дисципліни, тактовності і гуманності у поводженні з громадянами.

Загалом, на відміну від багатьох інших професій, поліцейські здійснюють свою діяльність із високим ступенем ризику для життя і здоров'я, особливо в умовах масового порушення громадського порядку, ліквідації наслідків терористичного акту, а також збройного протистояння злочинцям. У зв'язку із цим особливою значення в професійній підготовці патрульної поліції має комплексна інформаційна, спеціальна бойова, фізична та психологічна підготовка. У контексті наукової роботи вважаємо за необхідне розглянути саме психологічну підготовку як невід'ємний складник професійної підготовки патрульної поліції.

Психологічна підготовка до дій в умовах здійснення екстремістських або терористичних актів являє собою систему заходів, покликаних забезпечити збереження ефективності та якості діяльності кожного співробітника окремо й підрозділу загалом у нестандартних ситуаціях, у тому числі пов'язаних із загрозою для життя і здоров'я; збереження психічного здоров'я співробітників, профілактику психотравм і посттравматичних стресових розладів; запобігання негативним трансформаціям особистості в період перебування й після повернення з екстремальних умов [3].

Система психологічної підготовки патрульної поліції загалом повинна являти собою комплекс заходів, здійснюваних не тільки на заняттях із психологічної підготовки, а й під час здійснення суспільно-гуманітарної, бойової, спеціальної та фізичної підготовки. Психологічна підготовка патрульних становить систему цілеспрямованих впливів, що має на меті формування й закріплення в поліцейських психологічної готовності і стійкості переважно на основі самовдосконалення особистісних і розвитку професійно важливих якостей, набуття досвіду успішних дій в екстремальних умовах.

Важливим моментом у підготовці патрульної поліції є процес формування комунікативних навичок патрульних, що включає визначення рівня оволодіння ними успішними операціями, які дають змогу досягти високого рівня виконання й готовності до відтворення в складних екстремальних ситуаціях. На формування навичок впливають такі чинники, як мотивація, здатність до навчання, рівень розвитку суб'єкта, наявність знань, умінь, способів пояснення змісту операції. У межах контекстного навчання (включення в навчальний процес проблемних ситуацій, що реально існують у професійному середовищі) на тренінгах розв'язуються різні ситуативні проблемні завдання й розробляються найбільш ефективні методи, прийоми, способи та форми їх розв'язання. Тренінг, ділові ігри та проблемні ситуації формують у майбутніх патрульних низку вмій і навичок, а саме: володіти методиками службової комунікації, характеризувати емоційний стан учасників спілкування, прогнозувати подальший хід комунікації; нейтралізовувати конфліктогени спілкування; аналізувати динаміку протікання спілкування; розв'язувати конфлікти й запобігати їм; вести діалог із різними верствами населення.

Отже, особливості психологічної підготовки співробітників патрульної поліції до діяльності в екстремальних і небезпечних умовах для життя визначаються багатозначністю взаємозв'язків між

психологічною підготовкою поліцейського до виконання оперативно-службових завдань в екстремальних ситуаціях із показниками його психологічного стану. У процесі психологічної підготовки патрульних варто враховувати не лише динаміку взаємодії індивідуальних властивостей суб'єкта й факторів ситуативної діяльності, а й особистісні якості кожного поліцейського. Так, у психологічно стійких співробітників патрульної поліції домінують такі якості, як стриманість, мужність, рівень адаптації, зібраність, організація своїх дій в екстремальних ситуаціях. Структура спеціальної психологічної підготовки співробітників патрульної поліції до службової діяльності в екстремальних умовах представлена в основному сукупністю професійно-рольових здібностей на понятійному рівні, емоційно-вольових реакцій, оцінок у прийнятті рішень на рівні стереотипів та установок дій.

Разом із тим процес психологічної підготовки працівників патрульної поліції в подальшому має бути продовжений у формі службової підготовки, підвищення кваліфікації й повинен містити відпрацювання кожним патрульним у межах контекстних ділових тренінгових занять варіативних конструктивних форм взаємодії з громадськістю.

Список бібліографічних посилань

1. Москаленко А. П., Кобзін Д. О., Стародубцев А. А. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція : наук.-практ. посібник / відп. ред. В. О. Соболев. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 98 с.
2. Чабанюк Н. І. Особливості мотивації молодого фахівця ОВС до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2012. 20 с.
3. Климчук В. О., Горбунова В. В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 110 с.
4. Климчук В. А. Тренинг внутренней мотивации. СПб. : Речь, 2005. 76 с.

Отримано 07.03.2021

СЕКЦІЯ 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.9:351.74(477)

Вадим Іванович БАРКО,

*головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
професор, доктор психологічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

Вадим Вадимович БАРКО,

*старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат педагогічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>;

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,

завідувач лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

доктор юридичних наук, старший дослідник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9186-0801>

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розкриваються основні особистісні характеристики поліцейських управлінь організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України, наводяться рекомендовані для професійної діяльності показники і протипоказання до оволодіння професією.

Ключові слова: поліцейські; особистісні характеристики; пізнавальні процеси, здібності, мотиви.

Поліцейський управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України (далі – УОАЗОР НПУ) - це службова особа Національної поліції України, уповноважена здійснювати координацію, аналіз, планування,

контроль та узгодження діяльності структурних підрозділів апарату головних управлінь (далі – підрозділи ГУ) та відокремлених структурних підрозділів ГУ з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Дослідження, яке проводилось у 2020 році з використанням комплексу психодіагностичних методик і охопленням 88 фахівців даного профілю показало, що професія поліцейського УОАЗОР висуває певні вимоги до *сенсорно-перцептивної сфери* поліцейських: їм потрібна достатня точність і чутливість аналізаторів; добре орієнтування щодо просторово-часових характеристик. Деякі вимоги професія поліцейського УОАЗОР пред'являє і до *психомоторних властивостей*, фахівцєві необхідні витривалість сенсорних систем; швидкість просторової реакції на подразники і реакції вибору; швидкість реакції.

Поліцейський УОАЗОР повинен мати достатній рівень розвитку *пізнавальних процесів*. Професія також висуває певні вимоги до *загальних і спеціальних професійних здібностей* поліцейських. Їм притаманний високий і середній рівень розвитку вербального інтелекту (IQ не менше 100 одиниць), невербального (не менше 102 одиниць IQ). Поліцейським УОАЗОР властивий високий і середній рівень креативності (середній показник кількості речень за тестом Меде-Піорковського дорівнює 4,30 балів, а оригінальності мислення – 8,30). Їм потрібні розвинені якості практичного, теоретичного, образного, абстрактно-логічного, комбінаторно-прогностичного, творчого мислення: критичність, динамічність, високий темп, гнучкість, варіативність, логічність, здатність до аналізу, синтезу, абстракції, порівняння, конкретизації, узагальнення, дедукції тощо; висока ерудованість, розвинена інтуїція.

Професійна діяльність поліцейського УОАЗОР висуває високі вимоги до рівня розвитку *комунікативних здібностей*. В усередненому профілі слідчого (за тестом Лірі) домінують такі типи паттернів: владно-лідуючого (середній показник становить 7,50 балів), співпрацююче-конвенціонального (6,82), відповідальний-великодушного (6,26), незалежно-домінуючого (5,88) (відповідно октанти 1, 7, 8, 2); низькі показники виявляються за недовірливо-скептичним (2,43), покійно-сором'язливим (3,56), залежно-слухняним (4,21) (відповідно октанти 4, 5, 6). Характерні такі варіанти профілів: 1) з переважанням неконформних рис і тенденцією до незалежності, лідерства та домінування (1 та 2

октанти); 2) з поєднанням конформних установок із конвенціональністю у контактах, орієнтацією на співпрацю і узгодженість з оточуючими, відповідальністю (7 та 8 октанти).

Індивідуально-психологічні особливості. Поліцейським УОАЗОР властивий *тип нервової системи середньої сили*, також їм притаманні високі показники лабільності нервових процесів, що уможливорює здатність швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, а також роботу зі значними масивами інформації.

У поліцейських УОАЗОР переважають такі складові *темпераменту*, як висока соціальна ергічність, високий предметний темп, висока предметна пластичність, низький рівень предметної та соціальної емоційності.

Аналіз усередненого *мотиваційного профілю* слідчого (за методикою Річі-Мартіна) свідчить про те, що фахівцям властиве прагнення: 1) високої заробітної плати та матеріальної винагороди, бажання мати роботу з гарним набором пільг та надбавок (середній показник становить 41,23 бали); 2) цікавої та суспільно-корисної праці (38,36); 3) завоювання визнання з боку інших людей, у тому, щоб цінували їх заслуги, досягнення та успіхи (36,07), 4) самостійності, автономності та самовдосконалення себе (35,12); 5) ставити для себе сміливі цілі та досягати їх, бути самомотивованим (33,75), 6) чіткого структурування роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, яка дозволяє оцінити результати роботи (31,01). Діагностика ступеня задоволення основних потреб (за опитувальником А. Маслоу) виявляє значущість забезпечення майбутнього (середній показник становить 11,0 балів), саморозвитку (9,5), майстерності та компетентності (9,4), достатнього заробітку (9,2).

Характерологічні особливості. Інтегративна усереднена оцінка особистісного профілю поліцейського УОАЗОР виявляє характерологічний профіль стеничного типу, активність, стресостійкість зі стійкими провідними тенденціями екстраверсії, спонтанності, лабільності та ригідності (відповідно – шкали 1, 2, 8 і 4). Невисокі бали за інтроверсією, тривожністю та сензитивністю (шкали 5, 7 і 6) виявляють емоційну стабільність, збалансованість, врівноваженість, відсутність невротичних реакцій. Прояви імпульсивності й агресивності є контрольованими, про що свідчать середня вираженість у профілі шкал 3 і 6.

Акцентуацій характеру і темпераменту у поліцейських УОАЗОР не виявлено. В їх усередненому профілі зафіксовано певне підвищення за шкалами гіпертимності (середній показник становить

16,0 балів), демонстративності (14,0), застрягання (12,9). Показники за іншими шкалами - в межах норми.

Успішне оволодіння професією поліцейського УОАЗОР та ефективність подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості головних *професійно важливих якостей*, що визначається такими ознаками (перераховані за рангом важливості): 1) високий або середній рівень загальних здібностей (вербального та невербального інтелекту, креативності); 2) високий або середній рівень комунікативних здібностей; 3) сформованість властивостей темпераменту (ергічності, темпу, пластичності); 4) високий рівень самоактуалізації та мотивації досягнення; 5) сформованість характерологічних рис (висока активність, тривала працездатність, стресостійкість, врівноваженість, екстравертованість, оптимістичність, адекватність, самоконтроль, відповідальність, самостійність, упевненість, наполегливість тощо); 6) достатній рівень розвитку пізнавальних процесів (сприймання, уваги, уяви, пам'яті, мислення); 7) достатній рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; 8) тип нервової системи середньої сили, високий рівень її лабільності; 9) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях); 10) достатня чутливість аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового, смакового); 11) достатній рівень психомоторних властивостей (простої реакції та реакції на рухомий об'єкт).

Рекомендовані для професійної діяльності якісні та кількісні психологічні й психофізіологічні показники:

- оптимальний рівень функціональної активності мозку (величина омега-потенціалу знаходиться в інтервалі 20–40 мВ);
- достатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – не більше 230 мс; достатня швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО) – середнє значення величини відхилень не перевищує 50 мс;
- нервова система середньої сили (з увігнутим, лінійним або хвилеподібним типом кривої працездатності), висока лабільність (більше 180 дотиків упродовж 30 с);
- темперамент сильного типу ВНД (у профілі за тестом Русалова, показники ергічності, темпу й пластичності – не менше 5 балів, а емоційності – у діапазоні 5–8 балів);
- достатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (при виконанні тесту Грюнбаума час не перевищує 20 с, кількість помилок не більше 2);
- високий або середній рівень вербального та невербального інтелекту (за вербальними субтестами тесту Амтхауера – не менше 00 одиниць IQ; за числовим субтестом Амтхауера – не 102 одиниць IQ);

- високий або середній рівень креативності (за тестом Меде-Піорковського, кількість речень не менше 4, а показник оригінальності – не менше 8);
- сформованість комунікативних якостей (за тестом Лірі, показники октантів не перевищують 8 балів. Бажані варіанти профілів: 1) переважання тенденцій 1 та 2 октантів (неконформність, незалежність, лідерство, домінування); 2) поєднання тенденцій 7 та 8 октантів (конформність, конвенціональність, орієнтація на співпрацю, відповідальність);
- високий рівень мотивації (за тестом Джонса–Крендалла – показник самоактуалізації не менше 39 балів; за тестом Маслоу – поряд зі значущістю факторів забезпечення майбутнього та достатнього заробітку високі позиції у шкал саморозвитку, майстерності та компетентності, визнання та поваги);
- характерологічний профіль стеничного типу (за опитувальником ІТО, наявність провідних тенденцій екстраверсії, спонтанності у поєднанні з лабільністю і ригідністю (шкали 1, 2, 8 і 4 – у діапазоні 5–7 балів) із невисокими показниками за інтроверсією, тривожністю, сензитивністю, агресивністю (шкали 5, 7, 6, 3 – не вище 5 балів).

Психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності):

недостатній рівень функціональної активності мозку й адаптивних резервів організму (величина омега-потенціалу знаходиться або нижче 20 мВ, або перевищує 40 мВ); недостатня швидкість ПЗМР – більше 230 мс; недостатня швидкість РРО – середнє значення величини відхилень перевищує 50 мс; слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи; темперамент слабого типу ВНД (за тестом Русалова, низькі показники ергічності, темпу, пластичності – менше 5 балів, високі показники емоційності – більше 8 балів); недостатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (при виконанні тесту Грюнбаума час перевищує 20 с, кількість помилок більше 2); знижений рівень будь-якої зі складових інтелектуального потенціалу (креативності – показник кількості речень менше 4, а оригінальності – менше 8; вербального чи невербального інтелекту – менше 100 одиниць ІQ); акцентуації характеру і темпераменту (за опитувальником Леонгарда–Шмішека, більше 16 балів за будь-якою зі шкал); негативні характерологічні риси (за ІТО, домінування тенденцій невротичного типу або завищені показники за психопатичним профілем (шкали екстраверсії, спонтанності, ригідності агресивності) – більше 7 балів; ознаки характерологічних деструкцій); негативні

емоційно-вольові якості; низький рівень сформованості комунікативних якостей (за тестом Лірі, показники октантів перевищують 8 балів; переважання тенденцій 3–6 октантів (агресивність, скептичність, покірність, залежність); домінування мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності (переважно індивідуалістичного, меркантильного, споживацького характеру); низький рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; дефекти і порушення діяльності аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового, смакового); порушення або низький рівень сформованості пізнавальних процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 26.02.2021).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.02.2021).
3. Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : Наказ МВС України від 03.04.2017 № 285 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17> (дата звернення: 26.02.2021).
4. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : Наказ МВС України від 22.01.2016 № 39 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-16> (дата звернення: 26.02.2021).
5. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : Наказ МВС України від 17.12.2015 № 1583 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16> (дата звернення: 26.02.2021).
6. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16> (дата звернення: 26.02.2021).

Отримано 01.03.2021

УДК 159.942.5

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,

*доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>*

ПОНЯТТЯ СТРАХУ У ПСИХОЛОГІЇ

Розкрито поняття страху в психології. Розглянуті погляди різних науковців на поняття страху. Показано поняття страху в деяких психологічних словниках.

Ключові слова: страх, фобія, напруженість, емоція, страх інфантильний, невротичний, реальний, свободний, страх смерті.

Проблема страхів, в тому числі і дитячих, цікавить людей з давніх часів. Страху вивчали психологи, філософи, соціологи та інші науковці. В рамках психології цією проблемою займалися як зарубіжні так і вітчизняні вчені, і так сформувалися різноманітні підходи до поняття страху.

А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський страх визначають як емоцію, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і направлену на джерело дійсної або уявної небезпек [1, с. 456].

Інший науковець Ковальов В.В. вважає, що страх - це почуття напруженості людини, коли людина вважає, що безпосередньо існує небезпека для життя в очікуванні загрозливих подій, дій. Все це може супроводжуватися різноманітними вегетативними розладами, а також може бути по різному виражено - від невизначеного відчуття невпевненості, небезпеки до жаху.

В.Д. Зеньковський вважає страх однієї з основних і природжених форм реакції душі: міняються предмети страху, міняється вираз страху, і його вплив на внутрішній світ особи, на її поведінку, але страх, як відома форма оцінки, як тип відношення, до світу і людей залишається завжди в нас. На думку автора, якщо дитина хоч раз злякалася в темноті, то потім темнота сама по собі лякатиме її [2].

В термінологічному словнику екстремальної та кризової психології автори визначають страх - як емоцію, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда й спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки [3, с. 125].

В словнику практичного психолога також дається аналогічне визначення страху, а також визначається страх інфантильний, невротичний, реальний, свободний, страх смерті. [4, с. 58-582].

У «Великому психологічному словнику» фобії визначаються як невідчепливі стани страху. Сам страх визначається як психопатологія через невроз страху. Страх може виступати як загальний невизначений невмотивований стан підвищеної тривожності і як локалізований страх, який відноситься до визначеної частини (органу) тіла або конкретної ситуації (страх висоти, замкнених просторів, і т.п. У такому випадку мають місце фобії (еритрофобія, клаустрофобія тощо)

А.І. Захаров відзначає, що страх може розвиватися у людини в будь-якому віці. На думку А. Фрейда та З. Фрейд, страх - афектний стан очікування якої-небудь небезпеки. С. Холл вважав, що більшість страхів досталися людині від її тваринних попередників. А. Геселл говорив о том, що тривога та страх не однакові в різні вікові етапи.

Усі страхи можна умовно поділити на природні, соціальні та внутрішні.

Природні страхи безпосередньо пов'язані із загрозою життя людині, це:

1) Атмосферні явища.

Страх грому, блискавки відносяться до найбільш стародавніх страхів людства. Цей страх закладений еволюцією в мозок тварин на рівні природженого інстинкту, і людина тут не є виключенням.

2) Астрономічні явища.

До природних явищ, що в давнину вселяли людям сильний страх, відносилися сонячні затемнення. Раптове зникнення сонця при ясному небі викликало у людей панічний жах, оскільки сприймалося як кінець світу. Також вселяли у людей жах комети. Оскільки війни на Землі велися практично постійно, неврожай і голод періодично спустошували міста і села, люди пов'язували ці біди з кудлатими зоряними блукачами і тремтіли від одного їх вигляду. Люди бачили в кометах не передвісників різних нещасть, але і безпосередню загрозу власному життю.

3) Вулкани і землетруси.

Виверження вулканів і землетрусу вельми сильно впливають на психіку людей, часто будучи причиною страху і паніки. Це пов'язано з тим, що твердість земної оболонки з народження представляється нам чим - те непорушним, і коли земля починає йти з під ніг, чоловік відчуває страшний страх.

Соціальні страхи - це ті страхи, які зв'язані із життям людини у суспільстві. Одним з різновидів соціальних страхів є соромливість. Фундаментальний словник англійської мови визначає соромливу людину як «обережного в словах і вчинках, хворобливого боязкого».

До інших, найбільш поширених «соціальних» страхів відносяться «боязнь провалу», «боязнь критики» і «боязнь успіху».

Близькою до цього страху є боязнь засудження з боку тих, що оточують, де на перший план в свідомості людини виходить не кінцевий результат його діяльності, а реакція найближчого соціального оточення.

Виокремлюють страхи, які ми створюємо самі. Наприклад, страх неіснуючих явищ, тобто велику частину своїх страхів люди створили самі своєю фантазією і уявою.

«Внутрішні» страхи (страхи власних думок і вчинків). До «внутрішніх» страхів можна віднести не тільки страхи, народжені фантазією людини, але і страхи власних думок, якщо вони йдуть врозріз з наявними моральними установками.

Тим часом є і проміжні форми страху, що полягають на межі двох розділів. До них, наприклад, відносяться страх павуків. З одного боку, існують отруйні павуки (каракурт, тарантул), укуси яких хворобливий або навіть смертельний, але шанси зустрітися з ним в наших широтах мінімальні, і люди бояться всіх павуків, навіть абсолютно нешкідливих. У переважному числі випадків люди бояться не конкретної тварини, а того страшного образу, який вони самі створили в своїй свідомості ще в дитинстві.

Також страхи можна поділити на три групи:

- нав'язливі страхи;
- маревні страхи;
- зверх цінні страхи.

До нав'язливих страхів відносяться: гіпсофобія (страх висоти), клаустрофобія (боязнь замкнутих приміщень), агорофобія (боязнь відкритих просторів), сітофобія (боязнь приймати їжу) і т.д.

Маревні страхи – це страхи, причину появи яких знайти неможливо.

Зверх цінні страхи спочатку відповідають якій не будь життєвій ситуації, а потім становляться настільки значущими, що ні про що інше людина думати вже не може.

Список бібліографічних посилань

1. Букс Н., Конт Ф. Семиотика страха : сб. ст. М. : Европа, 2005. 456 с.
2. Шишова Т. Страхи – это серьезно. Как помочь ребенку избавиться от страхов М. : Искатель, 1997. 94 с.
3. Екстремальна та кризова психологія: термінологічний словник / Ю. В. Александров, І. Є. Богданова, Ю. В. Воронова та ін. ; за заг. ред. О. В. Тімченко. Харків : ХНАДУ ; НУЦЗУ, 2010. 291 с.
4. Шапарь В. Б. Словарь практического психолога. Харьков : Торгсинг, 2005. 734 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 316:378

Наталія Валеріївна БОБРО,

*доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8350-3695>

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ СПІЛКУВАННЯМ ІЗ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ: КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НАЦІОНАЛЬНИХ КАДРІВ

Представлено дані дослідження «Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів» щодо задоволення спілкуванням громадян з працівниками поліції. Формування та розвиток комунікативних навичок розуміється як складові групи професійних якостей працівників, які формуються у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: комунікативна компетентність, спілкування, фахова підготовка, населення, поліція

Одним із найважливішим показником, що впливає на успішність виконання поліцейським професійних завдань, є його правильно сформована комунікативна компетентність. Оскільки працівник поліції під час виконання професійних завдань спілкується з різними групами населення. Часто професійне спілкування носить проблемний характер, як наприклад, у ситуації із правопорушниками (публічного порядку та правил дорожнього руху; правопорушення, які виникли на сімейному ґрунті; під час проведення обшуку житла, допиту тощо), тому працівник поліції повинен швидко знаходити та використовувати мовленнєві шляхи виходу із ситуацій. Звідси актуалізується питання щодо формування та розвитку комунікативних якостей у процесі фахової підготовки.

Для відповіді на це питання доцільно звернутися до результатів соціологічного моніторингового дослідження «Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів». Дослідження проводить Харківський національний університет внутрішніх справ (науково-дослідною лабораторією з проблем протидії злочинності) щорічно (з 2013 року), спільно із Соціологічною асоціацією України, Головним управлінням Національної поліції в Харківській області, Харківською обласною державною адміністрацією, за підтримки Консультативної Місії Європейського Союзу, у рамках регіональної

Програми забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності на території Харківської області та Плану заходів з реалізації стратегії розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки [2]. Дослідження проводиться у формі опитування віч-на-віч та інтернет-опитування. Особливістю методології опитування є використання відкритих запитань для визначення місцевих проблем із захистом правопорядку та від комунікативних якостей, які повинні формуватися у процесі фахової підготовки. Відповіді на запитання «Якщо ви протягом останніх 12 місяців зверталися до працівників поліції, чи задоволені ви спілкуванням з ними?» наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Розподіл відповідей на запитання «Якщо ви протягом останніх 12 місяців зверталися до працівників поліції, чи задоволені ви спілкуванням з ними?». Дані онлайн-опитування 2019-2020 рр. для порівняння. Відповідно згруповано (відсоток від усіх)

Задовolenість спілкуванням із поліцією	Рік	Зверталися до працівників поліції*									
		ТАК, повністю задоволений		Скоріше ТАК, «важко відповісти»		Скоріше НІ,		НІ, повністю не задоволений		Задоволений (повністю + скоріше задоволений)	
		Не задоволені (повністю + скоріше незадоволений)		Баланс задоволеності**		Індексна оцінка***					
м. Харків	2019 Web	29,7	15,2	25,2	7,1	21,5	30,9	40,4	52,4	-12	-0,13
	2020 Web	38,1	11,0	14,9	6,7	22,1	45,3	25,9	67,4	-41,5	0,38
Райони Харківської області	2019 Web	24,9	21,9	29,8	7,2	21,0	20,0	51,7	41,0	10,7	0,06

Продовження табл. 1

	2020 Web	19,5	23,0	21,3	7,6	17,1	31,1	44,3	48,2	-3,9	-0,06
Харківська область у цілому	2019 Web	27,7	17,5	26,8	7,1	21,7	27,2	44,3	48,6	-4,3	-0,06
	2020 Web	31,0	13,9	16,4	6,9	20,9	41,9	30,3	62,8	-32,5	-0,30

* *Задоволеність спілкуванням із працівниками поліції розраховується серед тих, хто протягом останніх 12 місяців звертався до працівників поліції (питання 13).*

** *Баланс задоволеності розраховується як різниця між відсотком задоволених і відсотком не задоволених.*

*** *Для спрощення порівняльної оцінки відповіді перераховані в індекс. Індекс коливається від «-1» – «повністю незадоволений» до «+1» – «повністю задоволений». Перерахунок здійснено шляхом надання відповідям на запитання: «Якщо ви протягом останніх 12 місяців звертались до працівників поліції, чи задоволені ви спілкуванням з ними?» цифрових значень: «ні, повністю не задоволений» – «-1»; «скоріше ні, ніж так» – «-0,5»; «важко відповісти» – «0»; «скоріше так, ніж ні» – «+0,5»; «так, повністю задоволений» – «+1»*

Дані показують, що за останні 12 місяців звертались до працівників поліції 31 % опитаних Харківської області у цілому, 38 % опитаних у м. Харків та майже 20 % опитаних районів Харківської області.

Серед тих, хто звертався до працівників поліції, третина опитаних залишились задоволеними (30 %), і дві третини – незадоволеними (62 %). У м. Харків задоволені спілкуванням з поліцією 26 %, а незадоволені – 67 %. У районах Харківської області задоволені – 44 %, а незадоволені – 48 %. Баланс задоволеності у м. Харків значно нижчий, ніж у районах Харківської області і має стійку тенденцію до погіршення.

Порівняно з минулим роком відсоток опитаних, які залишились задоволені спілкуванням із працівниками поліції зменшився з 44 % до 30 % по Харківській області у цілому; з 40 % до 26 % у м. Харків; з 52 % до 44 % у районах Харківської області.

Отже, ми бачимо суттєві розбіжності між показниками задоволеністю та незадоволеністю спілкуванням з працівниками поліції та зниженням відсотку опитаних порівняно з минулим роком.

Ми вважаємо, що важливим показником фаховості випускників вишу зі специфічними умовами навчання є наявність сформованої (або не сформованої) комунікативної компетентності, тому під час фахової підготовки посилити увагу щодо цього питання та надавати знання з основ психолінгвістики, соціолінгвістики, юрислінгвістики. Оскільки від якості спілкування працівника поліції з різними групами населення залежить не тільки ефективна професійна діяльність окремого працівника поліції, але і всієї поліцейської інституції.

Список бібліографічних посилань

1. Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів 2020: за результатами досліджень 2013–2020 років, проведених у Харківській області : монографія / О. О. Сердюк, Н. В. Бобро, І. В. Щербакова та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Голов. упр. Нац. поліції в Харків. обл. Харків : ХНУВС, 2020. 346 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.923:351.74

Ольга Василівна ДАВИДОВА,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

*Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1349-3997>;

Ігор Іванович ПАМПУРА,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7202-1391>

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ОХОРОНИ

Обґрунтовано актуальність проблеми мотивації особового складу поліції охорони до виконання службових обов'язків. Окреслено

перспективні напрями розробки психотехнологій роботи із професійною мотивацією.

Ключові слова: професійна мотивація, внутрішня мотивація, формування мотивації, психотехнології.

У сучасному українському суспільстві відбуваються динамічні зміни соціальної політики. Все більше уваги держави та суспільства приділяється проблемам оптимізації структури та складу органів державної влади, підвищення ефективності їх роботи, мінімізації витрат бюджетних коштів на здійснення функцій держави. Проте будь-який орган державної влади є, в першу чергу, колективом людей, які в ньому працюють. І саме від рівня їхньої професійної майстерності, особистих та ділових якостей, бажання та спроможності сумлінно й добросовісно виконувати професійні обов'язки найбільшою мірою залежать якість та ефективність роботи органу державної влади.

Необхідність впровадження сучасної моделі правоохоронної діяльності, окрім створення нових нормативно-правових підвалин, модернізації матеріально-технічного забезпечення, удосконалення структурно-організаційних основ її здійснення, передбачає пошук нових та вдосконалення наявних способів підвищення ефективності діяльності, зокрема, перегляд психологічних засад ефективного виконання правоохоронних функцій кожним працівником Національної поліції України.

Однією з детермінант, що визначають реалізацію завдань правоохоронної діяльності, є мотивація до служби. Мотивація до професійної діяльності – це стійка система стимулів, цілей і мотивів, установок і професійних інтересів, які визначають поведінку працівника. Вивчаючи професійну мотивацію поліцейських, можна знайти відповіді на питання про готовність до виконання службових обов'язків, яка своєю чергою забезпечить якісний показник професіоналізму і високий рівень компетентності працівників Національної поліції [1, с. 58]. Крім того, мотивація впливає на динаміку професійно-особистісного розвитку, підвищення професійної свідомості та самосвідомості, ставлення працівника поліції до себе як до професіонала і чинники професіогенезу загалом.

Сучасна поліція охорони як складова частина Національної поліції України динамічно розвивається, виконуючи свої професійні обов'язки щодо захисту майна та життя громадян від злочинних посягань [2]. Професійна діяльність поліції охорони пов'язана з виконанням низки важливих правоохоронних завдань і висуває підвищені вимоги до індивідуально-психологічних особливостей та професійних

компетентностей поліцейських. Сформованість мотивації – високий рівень самоактуалізації та мотивації досягнення – визнається однією з головних професійно важливих якостей, від яких значною мірою залежать успішне оволодіння професією поліцейського поліції охорони та ефективність подальшої діяльності [3, с. 178].

Тому дослідження психологічних аспектів мотивації службової діяльності поліцейських, розробка шляхів її формування та розвитку є актуальним завданням сьогодення.

У сучасній психології професійну мотивацію в правоохоронних органах вивчали такі науковці як В.Г. Андросюк, М.І. Ануфрієв, Л. М. Балабанова, О.М. Бандурка, В.І. Барко, С.П. Бочарова, В.Л. Васильєв, І.В. Жданова, О.В. Землянська, Л.І. Казміренко, Є.П. Клубов, Д.О. Кобзін, Н.І. Ковальчишина, В.О. Криволапчук, П.В. Макаренко, А.П. Москаленко, Г.В. Попова, О.Н. Роша, Н.П. Сергієнко, В.О. Соболев, А.А. Стародубцев, О.М. Столяренко, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко та ін. Вони підкреслюють, що ефективність діяльності правоохоронця залежить як від об'єктивних факторів (соціально-політичних, організаційних тощо), так і від суб'єктивних (стійкої мотивації до обраної професії).

Професійна мотивація правоохоронця – це прагнення працівника задовольнити свої потреби за допомогою службово-трудової діяльності щодо виконання правоохоронних та правозабезпечуючих завдань та функцій [4, с. 104]. У процесі професійної діяльності, за позитивної мотивації, формується професійна придатність, яка передбачає розвиток професійних компетенцій та професійно значущих якостей особистості.

У феномені мотивації можна умовно виділити зовнішню та внутрішню складові – індивідуальну систему мотивів та систему дій зі спонукання інших зробити будь-що (мотивування або мотиваційний менеджмент). Внутрішня мотивація спонукає до виконання певної роботи через цікавість до неї, суб'єктивне відчуття її цінності; прагнення здійснювати діяльність заради неї самої, заради нагороди, яка міститься в самій діяльності, зумовленість поведінки факторами, безпосередньо не пов'язаними з впливом середовища і фізіологічними потребами організму. Найкращі результати у професійній діяльності спостерігаються у тому випадку, коли працівник діє під впливом мотивів пізнавального інтересу до змісту діяльності, відчуває позитивні емоції по відношенню до неї [5, с. 12].

Важливою умовою успішної діяльності правоохоронної системи є зацікавлена участь усього особового складу органів поліції у

підвищенні результативності та якості праці, єдність особистої мети та мети системи правоохоронних органів загалом [6, с. 228]. Тому розробка засобів діагностики та розвитку мотивації особового складу поліції охорони до виконання службових обов'язків повинна здійснюватися у площині роботи з психотехнологіями як набором алгоритмів роботи із психічною реальністю індивідуальних та колективних суб'єктів, що має на «виході» різнопланові індивідуально- та соціо-психічні ефекти, а саме: діагностичний, терапевтичний, нормативно-впливовий [7, с. 9].

Періодичне відстежування рівня мотивації, урахування керівниками психологічних рекомендацій щодо принципів і умов мотивації персоналу, підвищення ефективності мотиваційних заходів, особливостей використання заохочення, розвитку внутрішньої мотивації у підлеглих сприятиме своєчасному виявленню та усуненню чинників, які негативно впливають на ставлення до професійної діяльності, надасть можливість оцінювати ефективність проведених заходів, а також створювати сприятливі умови для розвитку професійної ідентичності та подальшої професіоналізації особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Швець Д. В. Юридична складова професійної підготовки поліцейських як необхідна умова їх професіогенезу. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 55–65.
2. Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 577 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17> (дата звернення: 05.03.2021).
3. Остапович В. П., Барко В. В., Мойсеева О. Є. Психологічні аспекти професійної діяльності поліцейського наряду реагування поліції охорони. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6, № 2. С. 173–182. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.1.21.2>.
4. Венедиктов С. В. Професійна мотивація як передумова стимулювання та підвищення активності в службово-трудових відносинах працівників ОВС. *Право і Безпека*. 2004. № 3. С. 103–105.
5. Галустян О. А., Захаренко Л. М., Казміренко Л. І., Юрченко-Шеховцова Т. І. Розвиток внутрішньої мотивації поліцейських до професійної діяльності : метод. рек. Київ, 2017. 87 с.
6. Матієнко Т. Структура та фактори формування професійної мотивації поліцейських. *Філософія права*. 2019. № 10. С. 228–231. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.40>.

Отримано 07.03.2021

УДК [159.9:351.74](477)

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

*заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4443-9114>*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто питання публічної безпеки та порядку з огляду на психологічне розуміння у суспільстві. Проаналізовано історичне знання та сучасне становище розвитку різних суспільств та народів. Акцентовано увагу на величезну кількість чинників, що впливають на психологічне забезпечення розвитку безпеки держави.

Ключові слова: публічна безпека, психологічна підготовка, суспільство, добробут, цивілізація.

Міцна публічна безпека в державі та психологічна підготовка правоохоронця є необхідними складовими цивілізованого способу життя, нормального функціонування суспільства та інститутів держави. Відповідно до законодавства Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, а також, що однією з функцій поліції названо здійснення охорони та забезпечення публічної безпеки [1].

Треба відзначити, що безпека суспільства в цілому складається з безпеки окремої особи, проте людина в нашому житті постійно перебуває під тиском несприятливих обставин та небезпек, що загрожують її благополуччю, суспільному становищу та навіть життю [2]. З іншого боку, правоохоронець - людина, яка є суб'єктом, що виконує функції держави щодо забезпечення публічного порядку та безпеки

і в той же час сама потребує захисту шляхом забезпечення охорони її прав і свобод. Тобто, психологічна підготовка та психологічний стан правоохоронця під час несення служби, є невіддільними складовими загально-соціального стану суспільства. Наразі, нагадаємо, що публічний порядок та безпека, в свою чергу, є невід'ємною частиною демократичної держави, забезпечення яких потребує величезних зусиль та системного підходу держави та суспільства в цілому.

Публічна безпека включає відносини, що попереджують або усувають шкідливі для людини наслідки, котрі можуть бути заподіяні в результаті дій людей або штучним, або природним джерелом підвищеної небезпеки. Істотно, забезпечення публічної безпеки конкретної особи, безпека особистості, та інші чинники що впливають на публічний порядок і публічну безпеку завжди мають психологічну складову. Ці питання є важливими й актуальними під час формування майбутнього правоохоронця та діяльності держави щодо забезпечення безпеки звичайних громадян.

Пропонуємо відштовхуватися від базового розуміння, що безпека суспільства в цілому складається з безпеки окремої особи. І з цього приводу, акцентуємо увагу на тому, що динамічні трансформації світової системи, держав та суспільств, кризи та нестабільність, що є їх наслідками, зумовлюють різноманітні загрози – глобальні проблеми, нерівномірність економічного розвитку, тероризм та інші форми ризиків, які позбавляють людину впевненості у майбутньому.

Відповідно людина намагається відновити цю впевненість, а отже побудувати самостійно і в співпраці з іншими таку систему безпеки, що гарантувала б їй і суспільству найбільш можливий її рівень. Безпека особи, що є відповіддю на такі потреби людини, охоплює все більше сфер людського життя, а отже вбудовується у систему безпеки, що включає значну кількість рівнів та видів, тобто у систему загальної безпеки [2].

На наш погляд, буде цікавою точка зору Д.О. Беззубова, який зазначає: "Слово "добробут" є ключовим у визначенні на Заході змісту поняття "public security" (у перекладі з англійської – "суспільна безпека", "державна безпека", "публічна безпека"; на побутовому рівні означає підтримку порядку), під яким розуміють здійснення захисту інститутів громадянського суспільства, що передбачає протидію загрозам добробуту громадян, суспільству загалом» [3, с. 77]. Як бачимо, це дуже об'ємно та багатогранне поняття.

Відзначимо, що під "добробутом", взагалі мається на увазі матеріально-побутове забезпечення; достаток або ступінь задоволення певних потреб людини. Добробут характеризує забезпеченість необхідними матеріальними і духовними благами; залежить від рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; виражається системою показників, що характеризують рівень життя населення. [4]. До речі, можна привести приклад відношення до цього поняття у благополучній Норвегії. Блакитні фйорди, красиві ландшафти, багато грошей: причин скаржитися у Норвегії, ... небагато. ...більшість норвежців краще інвестують у власний дім. Молодій родині отримати кредит у Норвегії дуже просто – достатньо мати трохи власного капіталу та договір про роботу. А роботу в Норвегії має практично кожен. Норвегія постійно отримує перші місця за рівнем життя серед держав Європи. Проте, норвежці обурюються, що погані дороги, залізничне сполучення...треба поскоріше прибрати з вулиць жебраків. І, крім того, треба, щоб ще більша частка надходила з нафтового фонду до системи соціального забезпечення. Норвегія є найбільшим державним інвестором у світі" (фонд налічує, приблизно 560 мільярдів євро) [5]. Можемо констатувати, що дійсно добробут у кожному суспільстві має свої критерії але бажання мати достатній рівень життя, а значить і відповідний рівень захищеності, що повинно підтверджуватися і психологічним здоров'ям громадян, характерно для будь якого суспільства.

Ще один невеличкий момент, взаємодії у суспільстві. Ми знаємо, що наприкінці двадцятого століття, світ зіткнувся з глобальними трансформаціями. Після завершення «холодної війни» людство вступило у нову епоху свого існування. Більшість прогнозів майбутніх процесів зводилися до неминучого розквіту Західної цивілізації. Проте події початку двадцять першого століття продемонстрували навпаки – зростання антиглобалістського руху, розквіт націоналізму, поширення ісламського фундаменталізму і тероризму.

А. Гальчинський, аналізую роботу С. Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій», відзначає, що визначальним аргументом є позиція щодо соціально-гуманістичної спрямованості цивілізаційного процесу – кожна окремо взята цивілізація (чи то китайська, ісламська, західна або православна) є виявом найвищої культурної та релігійної спільності людей, їхньої системної ідентичності, тих реалій, що прямо і безпосередньо формують суспільне середовище, у якому проходить життєдіяльність людини [6, с. 98]. Замість політичних ідей прийдуть культурні орієнтири, що формувалися протягом багатьох століть розвитку цивілізаційної самобутності певних народів.

Таким чином, розглянувши питання публічної безпеки та порядку і психологічного становища у суспільстві в цілому в державі, необхідно розуміти, що ідея забезпечення безпеки не може бути абстрактною, вона завжди залежна від розвитку суспільства в цілому, від розвитку психологічного клімату. Сьогодні, треба виходити з того, що існує величезна кількість чинників, що впливають на психологічне забезпечення розвитку безпеки тієї чи іншої держави, а саме її внутрішній порядок, рівень злочинності, розвиток суспільства та економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Мельник В. Безпека особи в системі загальної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2009. Вип. 11. С. 45–49.
3. Беззубов Д. О. Суспільна безпека (організаційно-правові засади забезпечення) : монографія. Київ : Леся, 2013. 452 с.
4. Добробут // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Добробут> (дата звернення: 20.02.2021).
5. Норвегія: добробут – це ще не все // DW : сайт. 07.09.2013. URL: <https://www.dw.com/uk/норвегія-добробут-це-ще-не-все/a-17072300> (дата звернення: 20.02.2021).
6. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : наук. вид. Київ : Либідь, 2006. 312 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 342.922

Інеса Михайлівна ОВСЯННИКОВА,

*старший науковий співробітник сектору досліджень бухгалтерського
та податкового обліку*

та звітності лабораторії економічних досліджень

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3351-7781>

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В АСПЕКТІ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Зазначено, що сучасна діяльність правоохоронних органів не можлива без залучення судових експертів, робота яких, за своєю суттю, є складною та напруженою й вимагає соціально-психологічних гарантій. Наголошено на необхідності розробка системи соціально-психологічних гарантій судового експерта.

Ключові слова: забезпечення; діяльність; експерт; судово-експертна діяльність.

Правоохоронна діяльність безперечно є однією із складових системи судово-експертного забезпечення. Правоохоронну діяльність неможливо уявити без її міцного союзу із судово-експертною діяльністю, яка забезпечує правоохоронні органи незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки.

Так, С. М. Науменко у своїй дисертаційній роботі визначає взаємодію експертних установ з правоохоронними органами як засновану на нормах законодавства спільну, узгоджену за цілями, завданнями, часом, місцем та іншими умовами їх діяльність, спрямовану на виконання завдань у сфері кримінального провадження та інших випадків застосування спеціальних знань [1, с. 2]. Процедура підготовки кадрів професійних експертів запроваджена в системі судово-експертних служб Міністерства внутрішніх справ України. При деяких закладах вищої освіти цього міністерства створені факультети підготовки експертів або спеціалізовані науково-навчальні інститути, які за розширеною програмою ведуть підготовку спеціалістів-криміналістів та експертів-криміналістів [2, с. 81- 82].

З огляду на завдання, які стоять перед експертними установами, переоцінити їхню значущість для правоохоронної сфери та

суспільного життя в цілому неможливо [3, с. 1]. Ось чому належне адміністративно-правове та соціально-психологічне забезпечення судово-експертної діяльності у кадровій сфері є визначним фактором для досягнення ефективності правосуддя загалом та демократичності суспільства і держави зокрема.

Застосування судовими експертами спеціальних знань при взаємодії із правоохоронними органами вимагає від них особливої відповідальності за свою експертну діяльність та надані висновки, а отже, судовий експерт у своїй роботі постійно відчуває соціально-психологічне напруження.

Юридичні гарантії діяльності експертів закріплені в законодавстві та визначають умови їх ефективної, об'єктивної та незалежної діяльності. Вони сприяють захисту їх справ та законних інтересів, у тому числі при виконанні покладених на них завдань [1, с. 63]. Однією із гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку відповідно до ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» є створення необхідних умов для діяльності судового експерта [4]. Під такими умовами можна розуміти й соціально-психологічні умови забезпечення діяльності судового експерта.

На слушну думку Л. М. Деречі, створення повноцінної правової держави без спирання на загальнолюдські моральні норми неможливе, оскільки мораль регулює набагато ширшу сферу суспільних відносин, ніж право [5, с. 12].

Судовий експерт повинен відповідати вимогам професійної етики, чесно та добросовісно виконувати свої обов'язки, вживати заходів щодо збереження своїх честі та гідності [6, с. 114]. Водночас відсутність правової оболонки для існування і кодифікації ключових етичних норм судового експерта практично унеможливорює реакцію держави на їх порушення [7, с. 9].

Враховуючи складність та напруженість роботи судового експерта, загрози, що можуть висуватися до нього у зв'язку з участю в досудовому розслідуванні чи судовому розгляді кримінальної справи, важливою вбачається розробка системи соціально-психологічних гарантій судового експерта, яка повинна забезпечувати практичну реалізацію основних принципів діяльності судового експерта та позитивно впливати на його роботу загалом.

Список бібліографічних посилань

1. Наumenko С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 203 с.

2. Гаспарян С. Г. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення судово-експертних установ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 217 с.

3. Гаспарян С. Г. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення судово-експертних установ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 20 с.

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 26.02.2021).

5. Дереча Л. М. Професійна етика судового експерта // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харків. наук.-дослід. ін-ту суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 12–13.

6. Петрова І. А., Спіцина Г. О. До питання формування кодексу поведінки судового експерта. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 114–119.

7. Панькевич В. М., Славська О. В. Правова регламентація професійної етики судового експерта. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 7–14.

Отримано 07.03.2021

УДК 340.15:342.565+342.424(438)"1573/1832/1807"

Василь Никифорович ПАТЛАЧУК,

доцент кафедри теорії, історії права і держави

та конституційного права

Національного університету державної фіскальної служби України

(м. Ірпін'),

кандидат юридичних наук

РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ В АРТИКУЛАХ ГЕНРІХА ВАЛУА 1573 Р., КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬЩІ 1791 Р. І КОНСТИТУЦІЇ ВЕЛИКОГО ГЕРЦОГСТВА ВАРШАВСЬКОГО 1807 Р.

Розглянуто історію конституціоналізму цієї країни крізь призму регламентації релігійних відносин у конституційних актах XVI-XIX ст. Встановлено, що Артикули Генріха Валуа 1573 р., з точки зору науки конституційного права, визначали принципи взаємодії правителя та парламенту, свободи совісті та віросповідання. Релігійні питання у Конституції Герцогства Варшавського 1807 р. регулювалися

розділом I, зокрема, католицька римська релігія визнавалася державною, а також визначався публічний та безкоштовний характер усіх релігійних богослужінь.

Ключові слова: Польща, конституція, релігійні питання, свобода віросповідання, католицизм.

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що процес побудови України як демократичної, правової та соціальної держави потребує законодавчого закріплення прав та свобод громадян. Враховуючи ту обставину, що на території України проживають представники різних релігійних конфесій, виникає необхідність побудови ефективної релігійної політики, яка дозволяє уникнути протиріч та досягнути злагоди у суспільстві. Враховуючи значний досвід правової регламентації конфесійних відносин, накопичений у Республіки Польща, необхідно звернутися до історії конституціоналізму цієї країни крізь призму регламентації релігійних відносин.

Метою даної роботи є розгляд правового регулювання релігійних питань в Артикулах Генріха Валуа 1573 р., Конституції Польщі 1791 р. та Конституції Великого Герцогства Варшавського 1807 р.

Викладення матеріалів дослідження необхідно провести шляхом поділу матеріалу на три групи: 1) Артикули Генріха Валуа 1573 р.; 2) Конституція Польщі 1791 р.; 3) Конституція Герцогства Варшавського 1807 р.

I. Першим конституційним актом Польщі є Артикули Генріха Валуа 1573 р. При розгляді даного питання необхідно вказати, що Артикули створювали модель конституційного устрою держави, в якій було обмежено королівську владу та затверджувалося виключне положення шляхетського стану. Однією з причин підготовки Артикулів було те, що у 1572 р. помер король польський, великий князь литовський Сигізмунд Август, останній представник династії Ягеллонів, тому країна залишилася без свого правителя. Суспільно-політичні умови тодішньої Польщі ускладнялися участю у Лівонській війні з Московським Царством, постійним протистоянням з Кримським Ханством та Туреччиною. На додаток до цього, Польща зазнала впливу Реформації та виникла небезпека переростання релігійних розбіжностей у громадянську війну, в яку могли втрутитися німецькі протестантські князі, а з іншого боку католицька Священна Римська Імперія. Тому польська шляхта за пропозицією єпископа Жан де Монлюка вирішила звернутися до принца Генріха Валуа, який на той момент був спадкоємцем французького престолу. Розуміючи складність суспільно-політичної обстановки у Польщі, Генріх Валуа

бажав укріпити своє положення шляхом встановлення чітких повноважень королівської влади та Сейму. З цієї причини був підготовлений документ, який увійшов в історію держави і права Польщі під назвою Артикулів короля Генріха Валуа 1573 р. [1].

Питання, пов'язані з релігією, знайшли відображення в п. 2, згідно якого правитель повинен був вирішувати будь-які суперечки різних конфесій мирних шляхом. Такий підхід, на думку авторів документу, давав змогу уникнути різного роду потрясінь, протистоянь, які можуть створити в країні конфедерацію та привести до громадянської війни. Наявність такого пункту гарантувало забезпечення релігійного миру, який король обіцяв зберігати назавжди та не допускати будь-яких потрясінь з причин розриву чи незгоди у релігійних питаннях.

Отже, з точки зору науки конституційного права, Артикули Генріха мали всі ознаки конституції, визначали принципи взаємодії правителя та парламенту, свободи совісті та віросповідання. Незважаючи на цю обставину, даний документ не був введений в дію. Після узгодження з французькими юристами змісту Артикулів король виїхав до Польщі для того, щоб зайняти місце правителя. Враховуючи, що така мандрівка у той історичний час тривала довгий період, під час періоду переїзду принц довідався про смерть свого брата короля Генріха II. Після цього Генріх вже під ім'ям короля Генріха III Валуа повернувся до Франції і зайняв престол, тому Артикули не були введені в дію.

II. Конституція 1791 р. Територія Польщі протягом 1775–1792 рр. зазнала трьох розділів та фактично була поділена між Австрією, Пруссією та Росією. До числа факторів, які вплинули на прийняття Конституції 1791 р., необхідно віднести наступне. По-перше, польське суспільство не погоджувалося на знищення держави і готувалося до процесу відродження Речі Посполитої. По-друге, у той історичний момент Росія знаходилася у стані війни з Туреччиною та Швецією, тому склалася така ситуація, коли виступ поляків міг мати успіх у боротьбі за відновлення незалежності. По-третє, у грудні 1790 р. у Речі Посполитій відбулися вибори, за результатами яких король Станіслав Август Понятовський сформував парламентську більшість та прийняв рішення про підготовку Основного закону. Текст документу готувався Ігнацієм Потоцьким, депутатом Олександром Ліновським, маршалом конфедерації Станіславом Малаховським, священником Гуго Колоштаєм та італійцем Сципіоном Піатолі. Спочатку проекти, запропоновані для обговорення, були написані французькою мовою, а на початку березня

1791 р., текст документу був перекладений на польську мову під назвою «Реформа Конституції», який відомий сьогодні як «Конституція 3 травня». Необхідно зазначити, що цей документ базувався на конституційному досвіді США та просвітницьких ідеях Англії та Франції, адаптованих до традицій польського державотворення. Конституція Польщі 1791 р. має велике значення для розвитку європейського та світового конституціоналізму. Так, відомий польський конституціоналіст Ян Ваславський зазначає, що І Річ Посполита є «піонером конституційного будівництва, оскільки Конституція 1791 р. стала першим кодифікованим європейським основним законом [2, с. 40].

Конституція 1791 р. складається з 11 розділів, які не поділяються на статті. Так, у преамбулі вказувалося про необхідність об'єднання суспільства для відродження Польщі. При цьому зазначалося, що Основний закон був прийнятий Королем разом із з об'єднаними станами, до числа яких входили шляхта, духовенство та міщанство та у двох частинах Речі Посполитої – Польщі та Великому князівстві Литовському. У розділі I Конституції 1791 р., який був присвячений релігійним питанням, вказувалося, що римська католицька віра з усіма її законами визнавалася панівною. Перехід з неї до будь-якого віросповідання заборонявся і за це встановлювалося покарання. Наступне положення цього розділу вказувало, що оскільки католицька віра велить усім любити ближніх, держава повинна забезпечити спокій у релігійних питаннях та опіку для людей будь-якого віросповідання. Виходячи з цього, у Конституції 1791 р. вказувалося про гарантії свободи усіх обрядів та релігій на польських землях у відповідності з місцевими звичаями та традиціями. При розгляді розділу I Конституції 1791 р. необхідно враховувати наявність значного числа людей, які сповідували православ'я, представників іудейського, вірменського та мусульманського населення.

Подальший розгляд історичних подій склався таким чином, що Конституція 1791 р. була чинною лише один рік. Росіяни не бажали миритися з втратою Польщі, заключили мирний договір з Туреччиною та Швецією і перекинули значні контингенти військ проти неї, яка не була спроможна самостійно відбити такий наступ.

III. Конституція Герцогства Варшавського 1807 р. була прийнята після окупації Францією Польщі та поразки Росії у війні з Наполеоном. Основною метою підготовки даного документу було створення союзної з Францією держави, встановлення буржуазного ладу, що забезпечувалося скасуванням кріпацтва, наданням

прав та свобод її населенню, а також свободи віросповідання. Конституція впровадила систему управління державою відповідно до французького зразку, при цьому у ній були поєднані польські традиції з новими формами та принципами правління. За формою правління Герцогство Варшавське було конституційною монархією, правителями якої були представники саксонського дому. До змісту Конституції 1807 р. увійшов розділ I, у якому регулювалися релігійні питання. По-перше, це визнання католицької римської релігії державною, по-друге, регламентація усіх релігійних богослужінь, які є безкоштовними та публічними. Відповідно до ст. 3 Конституції 1807 р., Герцогство Варшавське поділялося на шість єпархій, одну єпископію та 5 єпископатів, а положення інших християнських конфесій регулювалося на основі Конституції, при цьому на євреїв накладалися різні обмеження. З метою упорядкування системи управління ст. 11 розділу III «Про Міністрів та Державну Раду» встановлювала, що до складу Державної Ради входили Міністр юстиції, Міністр внутрішніх справ та релігійних культів, Міністр з воєнних справ, Міністр доходів і казначейств, Міністр поліції, Державний Міністр. Детальне регламентування повноважень вищих посадових осіб виконавчої влади проводилося на підставі Указу Фрідріха Августа від 20 квітня 1808 р. «Про правила функціонування Ради Міністрів». Даний нормативно-правовий акт передбачав відповідальність міністрів за результати їх діяльності, а також надавав право кожному громадянину подати скаргу на дії посадовців, які розглядалися спеціальним судом.

Список бібліографічних посилань

1. Szukala M. Arykuly henrykowskie: pierwsza konstytucja Rzeczypospolitej // DZIEJE.PL : сайт. 15.05.2018. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/-artykuly-henrykowskie-pierwsza-konstytucja-rzeczypospolitej> (дата звернення: 04.03.2021).
2. Ваславский Я. И. Конституционные условия для демократии: сравнительный анализ : монография. М. : МГИМО-Университет, 2008. 192 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.923.2

Яна Сергіївна ПОНОМАРЕНКО,

*доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>*

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПОЛІЦЕЙСКИМИ НА МІСЦІ ПОДІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто психологічні особливості прийняття рішень поліцейськими на місці події. Аналіз проведений на підставі вивчення психолого-юридичної літератури, сприяв виділенню специфіки та особливостей прийняття рішень поліцейськими у професійній діяльності.

Ключові слова: прийняття рішень, поліцейські, місце події, професійна діяльність.

Професійне середовище являє собою особливий вид людської діяльності, котрий базується на постійному виборі найкращого варіанту у прийнятті важливих рішень. Питання про прийняття рішень поліцейськими часто ототожнюються із завданнями здійснення вибору, з якими правоохоронець зустрічається у своїй професійній діяльності. Через повторюваність і шаблонність ситуацій вибору, у які потрапляють поліцейські, вони часто приймають рішення, майже не замислюючись, частково інтуїтивно. Найкращий варіант зазвичай обирається без якогось особливого аналізу. Перш ніж прийняти рішення, він намагається детально розглянути, оцінити і порівняти різні варіанти, врахувати різні точки зору. Ще більш складні завдання вибору виникають у професійній діяльності поліцейського на місці події, адже для порівняння різних варіантів дій доводиться здійснювати всебічний і часто дуже складний аналіз проблемної ситуації. Подібного роду проблеми виникають у поліцейських, які діють у екстремальних ситуаціях. Але тут становище ускладнюється ще й тим, що рішення потрібно прийняти оперативно, в реальному масштабі часу, практично не маючи можливості для детального аналізу всіх альтернативних варіантів і наслідків їх реалізації.

За визначенням Н.Ю. Переверзевої, прийняття рішень є специфічним та життєво необхідним процесом людської діяльності, при якому відбувається пошук найкращого варіанту дій – альтернативи. Дослідниця вважає, що при прийнятті рішень особа може перебувати в різних позиціях, а саме: особа, яка приймає рішення,

«власник» проблеми, учасник активної групи, експерт, консультант по прийняттю рішень. Прийняття рішень, на думку авторки, містить п'ять етапів: постановка мети, пошук інформації, пошук альтернатив, порівняння і вибір кращої або кращих альтернатив, реалізація і контроль результатів [1, с.229].

Без перебільшення можна сказати, що необхідність обґрунтування вибору присутня у всіх сферах людської діяльності. Однак, ми впевнені, що обґрунтований вибір особливо важливий у професійній діяльності поліцейських. Так, Д.І. Нефедова та О.М. Краснорядцева наголошують, що при прийнятті складних рішень завжди є прогалини у наявності всієї необхідної інформації, тому досвідчений фахівець досить часто вдається до своєї інтуїції та попередньо набутого досвіду [2, с.8].

І.В. Клименко також зауважує, що чим буде більшою вираженість попереднього позитивного досвіду, тим більша ймовірність того, що поліцейський уникатиме прийняття рішень, відкладаючи його на потім [3, с.63].

І.М. Павлов вважає, що під час виконання професійних завдань поліцейськими, вони можуть виконувати функцію реагування на оперативну ситуацію. Вчений пропонує дії поліцейського реагування умовно розділити на кілька етапів (фаз):

- 1) наближення до місця поліцейського реагування;
- 2) прийняття рішення на місці події;
- 3) безпосереднє реагування;
- 4) переслідування і затримання правопорушників [4, с. 262].

На думку вченого, етап прийняття рішення на місці події є тимчасовим інтервалом між прибуттям наряду поліції до місця події і початком безпосереднього поліцейського втручання в ситуацію. Дослідник підкреслює, що у практичній діяльності поліцейські можуть мати наступні варіанти розвитку подій на місці події:

- 1) наявність потерпілих і правопорушників;
- 2) наявність на місці події тільки потерпілих або свідків, а правопорушники тим часом вже зникли.

За визначенням І.М. Павлова, поліцейським важче правильно прийняти рішення, коли на місці події перебуває велика кількість людей, адже реакція з боку поліції повинна бути оперативною та відповідно до Закону. Спостереження та швидке опитування свідків дозволяє поліцейському вірно прийняти рішення на місці події, такої точки зору дотримується дослідник. На етапі прийняття рішення на місці події працівники поліції в деяких випадках мають схильність спочатку діяти, причому з досить чітким розподілом

обов'язків між собою, а потім думати. Вчений наводить кілька важливих аспектів цього етапу, які впливають на кінцевий результат поліцейського реагування:

- збір інформації про подію;
- бажання поліцейських швидко здійснити будь-які дії, щоб взяти ситуацію під власний контроль;
- розподіл обов'язків між членами наряду [4, с.263].

З точки зору психологічних особливостей особистості поліцейського, можемо сказати, що перешкодою при прийнятті рішень є надмірне бажання працівників поліції виглядати досвідченими, впевненими і рішучими в очах своїх колег та оточуючих. Поліцейський на місці події не повинен приймати рішення поспіхом і необдуманно.

С.В. Український підкреслює, що на етапі прийняття рішення на місці події працівники поліції в деяких випадках мають схильність спочатку діяти, причому з досить чітким розподілом обов'язків між собою, а потім думати [5, с. 316].

В юридичний психології міститься численна кількість досліджень, в котрих встановлено, що присутність на місці події поліцейських впливає на поведінку учасників події. У зв'язку з чим, поліцейському буде доречно зайняти позицію спостерігача на деякий час, що дозволить йому зібрати частково необхідну інформацію і допоможе об'єктивно оцінити ситуацію, однак це не враховується, коли ситуація потребує негайного втручання поліції, якщо є загроза життю чи здоров'ю людей.

Важливим аспектом при зборі інформації поліцейськими є проведення опитування свідків на місці події, при цьому важливо дотримуватися певних психологічних знань та прийомів: соціальне дистанціювання, відсутність зорового контакту потерпілого з криминальником, готовність негайно зреагувати на загрозу та своєчасно надати допомогу потерпілим, дотримання особистої безпеки та колег, уміле використання комунікативних технологій.

Схожих поглядів дотримуються С.В. Кузнецов та М.Л. Пономарьов, котрі вважають, що поліцейські повинні займати правильну позицію в складі наряду поліції на місці події, швидко і вправно поставити запитання учасникам події, щоб вірно зорієнтуватися в обстановці. «При формулюванні питань повинні враховуватися вік, стать, національність, психологічний тип, рівень інтелект» – підкреслюють вчені [6, с. 70].

Таким чином, психологічний аналіз дій працівників поліції на місці події свідчить, що прийняття рішення і бажання діяти, яке по

своїй суті є природним інстинктом, збільшується під впливом певних обставин. Однією з яких є наявність на місці події сторонніх осіб, яких можна назвати спостерігачами. Вони можуть спровокувати у поліцейських бажання продемонструвати свою компетентність та рішучість, що якісно може знизити ефективність при прийнятті рішень.

Список бібліографічних посилань

1. Переверзева Н. Ю. Интуиция в принятии решений как форма познания и уникальная субъективная реальность. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия: Философия*. 2008. № 2 (8). С. 228–232.
2. Нефедова Д. И., Краснорядцева О. М. Психологическое сопровождение становления профессиональной идентичности сотрудников полиции на начальном этапе службы. *Сибирский психологический журнал*. 2017. № 63. С. 6–18.
3. Клименко І. В. Взаємозв'язки факторів прийняття рішень та життєстійкості у курсантів – майбутніх правоохоронців. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. 2017. Т. VI, вип. 13. С. 57–66.
4. Павлов И. М. Методика проведения практических занятий по отработке тактики действий нарядов полиции при полицейском реагировании в городских условиях на этапе принятия решения на месте происшествия. *Вестник краснодарского университета МВД России*. 2017. № 2 (36). С. 262–265.
5. Украинский С. В. Методические, педагогические, психологические и социальные аспекты профессионального обучения (профессиональной подготовки) сотрудников полиции. *Общество и право*. 2015. № 4 (54). С. 315–318.
6. Кузнецов С. В., Пономарев Н. Л. Тактика действий сотрудников полиции в типовых ситуациях несения службы : учеб.-практ. пособие. М., 2015. 96 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.925

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

*професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СТИЛЬОВИХ ПОКАЗНИКІВ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ І ХАРАКТЕРОМ ЇХ ПОВЕДІНКИ У СТРЕСОВІЙ СИТУАЦІЇ

Представлені підходи до розуміння поняття «подолання стресу». Наведені результати емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язків моделей поведінки курсантів в стресових ситуаціях і низки когнітивних стилів.

Ключові слова: подолання стресу, стратегії поведінки в стресовій ситуації, когнітивні стилі.

Поняття «подолання стресу» увійшло до кола психологічних досліджень в 1960-ті рр. XX ст. в зв'язку з дослідженням способів поведінки особистості в стресових ситуаціях. Копінг вивчався в рамках теорії стресу (як механізм, спрямований на його подолання), в контексті адаптації (як діяльність людини по збереженню балансу між вимогами середовища і внутрішніми ресурсами) тощо. Подолання – це поведінкові, когнітивні й емоційні дії людини, які вона використовує для подолання важких ситуацій і адаптації до обставин, що виникли [2].

Подолання стресу визначається як зусилля, спрямовані на зниження впливу стресу на стан суб'єкта. Особливості професійної діяльності поліцейських (екстремальність, непередбачуваність, висока відповідальність, конфліктні і напружені ситуації тощо) вимагають особливої уваги щодо стратегій подолання стресу.

Найчастіше подолання розглядають в межах проблемно-орієнтованого (включає пошук інформації й настанова на рішення проблеми) та емоційно-орієнтованого (з яким пов'язане вираження й регулювання емоцій) підходів.

Billings A.G. та Moos R.H. розрізняли наступні методи подолання:

– активно-пізнавальний: особистість прагне впорядкувати свою оцінку стресової ситуації.

- активно-поведінковий: поведінка особистості спрямована безпосередньо на стресову ситуацію.

- відхилення: особистість іде від конфронтації зі стресом.

Gringlas M.B. запропонувала метод подолання стресу ґрунтований соціальним подоланням, що включає соціальні й міжособистісні, а також пізнавальні фактори. Існують істотні взаємозв'язки між різними видами соціальної підтримки й формами подолання стресу (а саме, проблемно-орієнтованими й емоційно-орієнтованими). З'ясувалося, що жінки, як правило, краще пристосовані до міжособистісного взаєморозуміння, частіше прибігають до соціального подолання.

Moos R.H. та D. Shefer виділяють три типи копінг-стратегій поведінки людини у важкій ситуації:

- стратегії, сфокусовані на оцінці, тобто встановлення для себе значення ситуації, розуміння процесів, що відбуваються, та їх можливих наслідків;

- стратегії, сфокусовані на проблемі, що виражається в прийнятті рішень і конкретних дій для подолання труднощів, в тому числі і звернення за соціальною підтримкою;

- стратегії, сфокусовані на емоціях, які означають управління емоціями і почуттями, підтримка емоційної рівноваги.

Вайсс Дж. з колегами описують первинний контроль (спроби «модифікувати» і впливати на стресову ситуацію), вторинний контроль (зусилля, спрямовані на поліпшення власного внутрішнього стану, настрою в існуючих умовах) і відмова від контролю (нездатність впоратися з ситуацією). А. Ебат і Р. Мус розрізняють два стилі - контактний (approach coping) та уникнення (avoidance coping) [1, с.102].

Загалом вивчення стратегій подолання має давню історію, але взаємозв'язки стратегій подолання стресових ситуацій та стильових особливостей когнітивної діяльності вивчені недостатньо.

В роботі були використані наступні психодіагностичні методики: опитувальник стратегій подолання стресових ситуацій С. Хофбола, методика «Приховані фігури» (модифікована методика Л. Терстоуна), методика «Інтелектуальна лабільність», тест Гарднера, методика діагностики індивідуальної міри розвитку властивості рефлексивності А.В. Карпова, а також r_s - критерій рангової кореляції Спірмена.

В дослідженні прийняли участь курсанти молодших курсів ХНУВС у кількості 36 осіб (22 дівчини та 14 юнаків).

Отримані в дослідженні результати свідчать, що стильові особливості когнітивної діяльності учасників дослідження мають тісні взаємозв'язки з моделлю поведінки суб'єкта в стресовій ситуації (табл.1).

Таблиця 1

Особливості взаємозв'язків моделей поведінки курсантів в стресових ситуаціях і когнітивних стилів, r_s

Моделі поведінки	Когнітивний стиль			
	Аналітичність - сінтетичність	Рефлексивність - імпульсивність	Гнучкість - ригідність	Полезалежність - полenezалежність
Впевнені незалежні дії	0,56**	- 0,15	- 0,12	0,17
Вступ у соціальний контакт	0	0,44**	- 0,37*	0,51**
Пошук соціальної підтримки	0,31	0,44**	- 0,66**	0,77**
Обережні дії	0,41*	- 0,05	- 0,12	0,09
Імпульсивні дії	0,18	- 0,16	- 0,42**	0,03
Уникання	- 0,26	0,01	- 0,13	- 0,20
Непрямі дії	0,14	- 0,20	- 0,22	- 0,20
Асоціальні дії	- 0,09	- 0,59**	0,18	- 0,59**
Агресивні дії	- 0,28	- 0,05	- 0,18	- 0,22

* - 0,05; ** - 0,01.

Таким чином, вибір в стресовій ситуації впевнених незалежних дій або обережних дій достовірно пов'язано з рівнем аналітичності суб'єкта, вступ у соціальний контакт, пошук соціальної підтримки достовірно пов'язано з рефлексивністю, вибір асоціальних дій – з імпульсивністю суб'єкта, вступ у соціальний контакт, пошук соціальної підтримки та імпульсивні дії в стресовій ситуації пов'язані з ригідністю випробуваних, вступ у соціальний контакт, пошук соціальної підтримки в стресовій ситуації пов'язані з полenezалежністю випробуваних, вибір асоціальних дій – з полenezалежністю випробуваних.

Отримані дані свідчать, що такі стратегії в стресовій ситуації як вступ у соціальний контакт та пошук соціальної підтримки найбільшим чином пов'язаний зі стильовими особливостями когнітивної діяльності

та, імовірно, притаманна особам рефлексивним, гнучким та поленезалежним стилем переробки інформації.

Отже, стильові особливості когнітивної діяльності обстежених курсантів мають тісні взаємозв'язки з моделлю поведінки суб'єкта в стресовій ситуації, що може бути використано для прогнозування її поведінки в стресових ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Битюцкая Е. В. Современные подходы к изучению совладания с трудными жизненными ситуациями. *Вестник Московского университета. Серия: Психология*. 2011. № 1. С. 100–110.

2. Хачатурова М. Р. Совладающий репертуар личности: обзор зарубежных исследований. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2013. Т. 10, № 3. С. 160–169.

Отримано 07.03.2021

УДК [159.98:351.74](477)

Наталія Олександрівна ПАШКО,

*координаторка напрямку по роботі з дітьми та підлітками
Інституту психології здоров'я (м. Київ),*

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ СЛІДЧОГО

Проаналізовано теоретичні аспекти психологічної особи слідчого відповідно до їх професійної діяльності. Професійна діяльність слідчого потребує розвитку наступних професійних якостей: метою захисту прав та інтересів неповнолітніх, які постраждали від насильства необхідно використання слідчими знань вікових та психологічних особливостей дитини.

Ключові слова: психологічні якості, слідчий, професійна діяльність, слідчі дії, допит

Основною метою розгляду теми є аналіз психологічних якостей, які притаманні слідчому. Вивченням даної теми займалися такі вчені-науковці як Р. С. Белкін, В. Ю. Чуфоровський, В. Л. Васильєв, В. С. Комарков, О. Д. Майстренко, А. А. Чебуренков, Ю. В. Шепітько, М. І. Єнікеев та інші. Психологічна структура слідчої діяльності представлена у працях: Д. О. Александрова, П. Д. Біленчука, В. Л. Васильєва,

С.Д. Гусарева, М.В. Костицького, А.В. Кофанова, Н.І. Клименка, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, О.М. Столяренка та ін. О.М. Столяренко [2], компонентами професійної діяльності слідчого виступають: організаційно-управлінський, пізнавальний, комунікативний і виховний. В.Л. Васильєв [1] виділяє шість аспектів професійної діяльності слідчого: соціальний, пошуковий (пізнавальний), реконструктивний, комунікативний, організаторський й засвідчувальний. Вбачається, ці сторони слідчої діяльності потребують детального розгляду та уваги. [6, с. 88] Комунікативний аспект О. Цільмак, розглядала, як здатність особи обирати та технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування [6].

Слідчий – це посадова особа органів внутрішніх справ, служби безпеки, призначена у встановленому законом порядку, завданням якої є провадження досудового слідства. Слідчий є тією особою, яка повинна мати необхідні знання і професійний досвід. Це зумовлено складністю і багатогранністю виконуваної діяльності [4].

Слідча діяльність - цілеспрямований процес, метою якого є відтворення справжньої картини події злочину за її прямими та непрямыми доказами, її психологічна структура може розглядатись як сукупність основних (пізнавальної, конструктивної, комунікативної, організаційної) та допоміжних (профілактичної та засвідчувальної) різновидів діяльності [3, с 75]. Якостями, якими повинен володіти слідчий, на наш погляд повинні бути: інтелектуальні якості; організаційні якості; морально-вольові якості; стресостійкість; психологічна спостережливість; швидкість і точність реагування та прийняття рішень.

Варто зазначити про психологічні якості особистості слідчого, які впливають на хід розслідування злочинів. Оперативно-слідча та оперативно-розшукова діяльність відноситься до видів діяльності, в яких більше пов'язані із загальним високим розвитком особистості, ніж зі спеціальними здібностями. Здібності, які необхідні для даної роботи набуваються в процесі навчання та практичної діяльності. [5, с 112]

Продescuальне положення слідчого, його професійні функції передбачають необхідність відповідності його особистості певним психологічним якостям (організаторські здібності, самоорганізація, гнучкість мислення, самостійність, спостережливість, відповідальність, акуратність, пунктуальність, тактовність, емоційна стійкість та ін.). Слід зазначити, що екстремальність умов роботи слідчого визначила високий ступінь значущості розвитку емоційно-вольової сфери, інтелектуальних, вольових і комунікативних якостей [с. 4,37].

Одержання інформації в ході слідчих дій передбачає вміння слідчого справляти психологічний вплив, обирати його необхідний рівень, спрямованість, способи. Слідчий повинен розумітися на психології інших людей, уміти діагностувати їхні психологічні особливості. Слідчий має «перевтілюватися», не показувати явного, різко негативного ставлення до особи підозрюваного чи обвинуваченого (у цьому робота слідчого близька до роботи актора). Важливою комунікативною якістю слідчого також є вміння спілкуватися з людьми.

Пізнання в юридичній роботі обмежено певними часовими рамками. У слідчій роботі ці рамки особливо звужені процесуальними приписами і бувають взагалі мізерними у зв'язку з ситуацією розслідування. Чинниками, що зміцнюють психологічну стійкість у протистояннях, є передбачення поведінки і дій осіб, що чинять опір, заважають і перешкоджають нормальному ходу розслідування, та прояви на цій основі активності та ініціативності, які, з одного боку, підвищують впевненість слідчого у своїх діях і почуття переможця, а з іншого – змушують супротивників захищатися, помилятися, відчувати розгубленість і, зрештою, визнавати свою поразку. [3]

Діяльність слідчого характеризується значною емоційною напругою, тому його особистість має характеризуватися: а) толерантністю – стійкістю до впливів несприятливих факторів, зниженою чутливістю до їх впливів; б) зниженим рівнем тривожності; в) емоційною стійкістю. Йдеться про те, що робота слідчого пов'язана з впливом негативних факторів, наявністю перевантажень у ході діяльності, пов'язаною з великим обсягом роботи та особливостями справ та кримінальних проваджень, (невідповідність кількості кримінальних справ у провадженні і термінів виконання дій), протидією зацікавлених осіб, ризиком для життя і здоров'я. [1]

Психологічний компонент слідчої діяльності забезпечується професійно важливими якостями. Провідними з них є:

- *емоційно-вольові* (високий рівень розвитку волі, самоконтролю самовладання в різних ситуаціях, емоційна врівноваженість, терпимість і толерантність до провокуючих стимулів; рішучість, сміливість; внутрішня організованість) якості;
- *мобілізаційні* (здатність до самоорганізації, саморегуляції, підтримки власного професійного інтересу до правоохоронної діяльності, здатність до регуляції власних емоційних станів);
- *рефлексивні* (здатність адекватно осмислювати й аналізувати власні дії; професійна самоідентифікація; адекватна самооцінка)

- *психофізіологічні* (здатність витримувати інтенсивне три-валі психоемоційне навантаження без зниження продуктивності діяльності) *можливості*;
- *діагностичні* (здатність визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви об'єктів слідчої діяльності, здійснювати візуальну психодіагностику неправдивих показань тощо);
- *перцептивні* (здатність проникати у внутрішній світ об'єктів слідчої діяльності, відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку) [4, с 22].

Професійна діяльність слідчого потребує від нього компетентного, кваліфікованого виконання своїх професійних функцій та обумовлюється його бажанням боротися зі несправедливістю, прагненням до: верховенства права, захисту прав та свобод громадян, соціальної справедливості, правомірного вирішення складних професійних завдань, покращення престижу професій, просування по службі, професійної самореалізації; *потребою* у: досягненні успіху, особистісно-професійних досягненнях.[2]

Багатогранність і складність, висока відповідальність і велика суспільна значущість діяльності слідчого вимагають від нього для успішного здійснення процесуальних функцій цілої низки психічних якостей серед яких ми визначили наступні: інтелектуальні якості; організаційні якості; наявність високорозвиненої уяви слідчого; управління емоціями; стресостійкість; структурованість; психологічна спостережливість; швидкість і точність реагування та прийняття рішень.

Список бібліографічних посилань

1. Мілорадова Н. Е. Психологічні основи професіогенезу слідчих : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2018. 496 с.
2. Озерський І. О. Взаємодія слідчого з учасниками кримінального процесу. Київ : НАВСУ, 2002. 208 с.
3. Охріменко С. С. Професійна компетентність слідчого щодо призначення судово-психологічних експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1. С. 90–96.
4. Психологія слідчої діяльності / за ред. В. Г. Андросюка. Київ, 2005. 198 с.
5. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие. М. : Юнити-Дана, 2001. 639 с.
6. Цільмак О. М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. № 2. С. 85–90.

Отримано 07.03.2021

УДК [356.35:378.6](043.3)

Олег Васильович ПЕТРУК,

старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0668-2984>

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА» ФАХІВЦЯ З ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Розглянуто зміст поняття «професійна культура» у контексті професійної діяльності фахівця з військової юстиції. Визначено і розглянуто його елементи: правову, психологічну, комунікативну, професійно-етичну.

Ключові слова: професійна діяльність, професійна культура, майбутні фахівці з військової юстиції, студенти.

Поняття «професійна культура» набуло широкого вжитку у вітчизняній педагогіці 80-х років ХХ століття, що пов'язано із розробкою культурологічного підходу, з позицій якого розглядалось багато педагогічних процесів і явищ.

Термін «професійна культура» підкреслює, що культура розглядається відносно специфічної якості діяльності фахівця і розкриває предметний зміст культури, що визначається специфікою професії, професійної діяльності і професійного товариства. Це підтверджує і визначення поняття, яке наведено в енциклопедії професійної освіти, а саме, професійна культура визначається як-от: 1) цілісна, складноієрархічна система професійної структури особистості, що складається і функціонує у взаємодії двох форм: об'єктивної (мобікультурні об'єкти та реалії) та суб'єктивної (відбиток культури у свідомості); 2) специфічна сукупність засобів, способів, форм, зразків і орієнтирів взаємодії людей у професійному середовищі, які вони виробляють в сумісній професійній діяльності; 3) система колективних цінностей, переконань, зразків і норм виробничої поведінки, притаманних певній групі працівників – професіоналів. Професійна культура формується як важливий механізм взаємодії, що допомагає людям жити в професійному середовищі, зберігати єдність і цілісність науково-практичної діяльності [8].

Отже, професійна культура юриста передбачає закономірне дотримання юристом узвичаєних норм і принципів моралі в процесі

виконання службових обов'язків, їхнього впровадження в юридичну практику. При цьому професійна культура юриста містить прояв норм моралі в стосунках: «юрист – клієнт», «юрист – підслідний», «юрист – потерпілий», «юрист – свідок», «юрист – колега» та ін.

Професійна культура майбутнього фахівця характеризує його як суб'єкта діяльності у сфері обраної професії. Тому слушним є підхід С. Сливки до визначення сутності професійної культури, який розглядає професійну культуру і як науку, і як професійну властивість юриста [2, с. 8]. Професійна культура юриста, на думку вченого, як напрям юридичної науки містить, по-перше, систему знань про певні елементи різних видів культур, які необхідні юристові у його професійній діяльності, зокрема, вчення про правову, політичну, педагогічну, естетичну, психологічну культуру тощо; по-друге, правничу деонтологію як систему знань про формування почуття службового юридичного обов'язку; по-третє, правничу етику як вчення про професійну поведінку юриста з точки зору морально-етичних вимог.

Професійна культура юриста, як його особистісна властивість, на переконання С. Сливки, передбачає знання правових, моральних, естетичних, педагогічних, психологічних норм; повагу до права, моральні принципи і норми, почуття службового юридичного обов'язку; вміння і навички реалізовувати вказані норми та правила; готовність виконувати свій службовий обов'язок, діяти правомірно у будь-якій ситуації; саме правомірну поведінку юриста при здійсненні ним професійної діяльності [2, с. 12].

О. Скакун виокремлює такі елементи професійної культури правника як правова, політична, психологічна, етична, естетична, екологічна, економічна, інформаційна культура [1, с. 219]. С. Гусарев, О. Тихомиров – моральну, етичну, С. Сливка – духовну, моральну, естетичну, національну, педагогічну, політичну, економічну, акторську.

Обґрунтовуючи суть професійної культури майбутніх юристів, Б. Чупринський вирізняє в її структурі такі взаємозалежні підструктури: професійно-деонтологічну (знання й уміння реалізовувати в повсякденній трудовій діяльності норми й правила взаємин, взаємодії в індивідуально-діловій комунікації, система професійних ідеалів і цінностей тощо); комунікативно-перцептивна (вміння адекватно розуміти почуття, емоційний стан партнера із спілкування; уміння слухати, демонструвати розуміння змісту висловлень контактора; уміння налагоджувати «зворотний зв'язок» із партнерами в ситуації індивідуально-ділової комунікації тощо); інтерактивно-практичну (володіння

основами психолінгвістики, соціолінгвістики; адекватне використання спеціально-професійних, психолого-педагогічних знань; правильна побудова монологічної й діалогічної, усної й писемної мови; уміння адекватно визначити професійно-мовну тактику в ситуаціях співробітництва й конкуренції; уміння управляти індивідуальним і діловим спілкуванням тощо); професійно-акмеологічна (уміння здійснювати аналіз самоаналіз проявів професійно-етичної культури в ситуаціях юридичної діяльності, адекватно оцінювати «сильні» й «слабкі» сторони професійної поведінки, усвідомлення необхідності самокорекції недоліків тощо) [3, с. 10].

О. Скакун визначає професійну культуру юриста як сукупність різних елементів культур та норм-вимог правового, психологічного, етичного, естетичного, політичного, економічного, екологічного та інформаційного характеру, які висуваються до фахівця для забезпечення ефективного виконання професійних функцій. У структурі професійної культури фахівця військової юстиції, як юриста, можна виокремити такі складові: правова, психологічна, комунікативна та професійно-етична культура.

Важливим елементом його професійної культури є *правова культура*, яка є системою професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують ступінь правового розвитку фахівця і її вплив на правову культуру суспільства в процесі юридичної діяльності [1, с. 219].

Правова культура майбутніх фахівців поєднує в собі правові знання, погляди й установки особистості, а також правову активність, уміння та навички оцінювати свої та чужі дії з точки зору чинних законів, обирати і використовувати їх для досягнення поставлених цілей в законні способи.

На наш погляд, основу правової культури юриста становлять: фахові юридичні знання, уміння і навички; знання зі сфер життєдіяльності людини, пов'язаних із відповідною галуззю правового регулювання; правова свідомість та правомірна поведінка носія цієї професії.

Важливу роль відіграє *психологічна культура* як одна із складових професійної культури юриста. Так, С. Сливка під психологічною культурою даної категорії фахівців розуміє рівень володіння ними психологічними знаннями, уміннями, навичками і прийомами і використання їх в професійній діяльності [5].

У процесі професійної діяльності юристам незалежно від їх спеціалізації постійно доводиться спілкуватися з різними людьми, досягати з ними порозуміння, підтримувати на належному рівні психологічний контакт, надаючи в необхідних випадках спрямовуючий вплив на розвиток комунікативних процесів. Тому особливе місце, з погляду

окремих авторів, у структурі професійної культури займає *комунікативна культура*.

С. Сливка зазначає, що *професійно-етична культура* юриста – це складне індивідуально-психологічне утворення, що об'єднує теоретичні знання з професійної етики та професійні практичні вміння юриста, що забезпечують вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм [2].

Серед функцій професійно-етичної культури юриста найбільш важливими є: створення професійно-етичних цінностей і процесу засвоєння цих цінностей; вироблення поваги до права; створення механізму правомірної поведінки при здійсненні професійних повноважень; формування рівня усвідомлення власних моральних помилок і шляхів їх виправлення, розуміння природних прав людини та ціни її життя; запобігання порушенню гармонії між духовним і матеріальним, віддача всіх сил, здібностей, таланту, енергії для виконання службових обов'язків [2].

Отже, враховуючи сутність та особливості професійної діяльності юриста військового підрозділу (бригади), поняття «професійна культура» фахівців з військової юстиції ми визначаємо як складне особистісне утворення, що поєднує сукупність стійких знань про цінності, правила, норми, принципи юридичної діяльності; передбачає сформованість професійно-етичних цінностей та розвиток професійно важливих якостей (моральних, вольових, комунікативних та ін.) якостей, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій з метою дотримання і захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Разом з тим, кожна юридична професія має свою специфіку, що обумовлює й особливості професійної культури різних її представників (суддів, прокурорських працівників, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів, адвокатів і т.д.). Формування і розвиток професійної культури майбутніх фахівців з військової юстиції, як і будь-яких інших фахівців юридичної галузі, доцільно розпочинати ще під час здобуття професії у закладах вищої освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Скаун О. Ф. Юридична деонтологія : підручник. Харків : Еспада, 2008. 400 с.
2. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Львів : Афіша, 2000. 336 с.
3. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2010. 180 с.

4. Шумовецька С. П. Сутність, структура й особливості змісту професійної культури офіцера-прикордонника. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 60. С. 105–110.

Отримано 07.03.2021

УДК 351.741.007:159.9

Єгор Сергійович РОМАНЕНКО,

старший слідчий відділення поліції № 1

Вознесенського районного управління поліції

Головного управління Національної поліції в Миколаївській області,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИМОГИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ТАКТИКО-ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ

Розглянуто складові професійної компетентності поліцейських спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування. Сформульовано комплекс вимог до професійної компетентності та професіоналізму поліцейських спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування.

Ключові слова: підрозділ тактико-оперативного реагування, патрульний поліцейський, професійна компетентність, професійна адаптація, професійно-психологічне становлення.

Історичні події останніх років в Україні змінили парадигму формування та діяльності підрозділів Національної поліції України зі спеціальним статусом, таким є спеціальний підрозділ патрульної поліції тактико-оперативного реагування (далі – ТОР). Правоохоронна діяльність підрозділу пов'язана із чинниками на яких ґрунтується відповідний рівень психологічної готовності до вирішуваних службових та оперативних завдань, що обумовлює актуальність дослідження питання розвитку та підвищення рівня професійної компетентності відповідних працівників.

Науковий дискурс щодо професіоналізації правоохоронців знайшов свій прояв у публікаціях Г. В. Аكوпова, В. П. Бакуменко, О. М. Бандурки, І. П. Голосніченко, В. В. Деркача, С. С. Сливки, В. О. Соболева, С. В. Харченко, Д. В. Швеця та ін. Не зважаючи на значну кількість

наукових доробок, автори яких розглядали різноманітні підходи у означеній сфері, особливості професійної компетентності поліцейських спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування окремо взагалі не розглядалися, що обумовлює актуальність досліджуваної теми.

На сучасному етапі розвитку нашої держави та нових викликів сьогодення, професіоналізацію вважають безперервним процесом становлення особи як фахівця та подальшого розвитку її професійної компетентності (професіоналізму), що розпочинається з моменту вступу на службу та припиняється тоді, коли особа завершує трудову діяльність [1].

Цікавими та слушними є результати дослідження, які були проведені фахівцями науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України в межах виконання у 2019 році науково-дослідної роботи на тему «Розроблення професіограми поліцейського патрульної поліції». А саме, було з'ясовано ряд особливостей професійних компетенцій сучасного поліцейського, обов'язків комплекс знань якими повинен володіти поліцейський патрульної поліції це: знання нормативної бази (Конституції України; актів законодавства, що стосуються діяльності Національної поліції України; указів Президента України, постанов Верховної Ради України, розпоряджень Кабінету Міністрів України, розпорядчих документів МВС України, що регулюють діяльність патрульної поліції та зокрема з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, а також взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування; відомчих та міжнародних нормативних документів, що регулюють питання дотримання поліцейськими прав людини; організаційної структури та особливостей діяльності підрозділів Національної поліції України; місця і завдань Національної поліції України у системі правоохоронних органів; особливостей здійснення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень; особливостей життя заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку, порядку реагування на заяви та повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення або події, запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі; особливостей організації роботи щодо взаємодії з населенням; здійснення контролю за дотриманням правил безпеки дорожнього руху; заходів безпеки, умов та порядку зберігання, правил поводження зі спеціальними засобами,

табельною вогнепальною зброєю та боєприпасами; порядку застосування й використання в межах своєї компетенції поліцейських превентивних заходів та поліцейських заходів примусу; правил ділового етикету та професійної етики; видів та форм звітності; основних нормативно-правових положень щодо зберігання інформації з обмеженим доступом, оформлення відповідних службових документів; порядку формування та користування базами даних Національної поліції України, Міністерства внутрішніх справ України [2].

Основна відмінність працівників спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування ТОР «Тас Team» від патрульних – це рівень захисту та спеціальна тактична підготовка за американською методикою, і що дуже важливо, то цей підрозділ не є повністю силовим, він працює за принципом законності, гуманізму та ефективності, інспектори не застосовують силу там, де не потрібно. Проте, якщо ситуація буде загострюватися, або ж буде загрозливою для людей та поліцейського, тоді працівники підрозділу вживатимуть усіх можливих дій, аби припинити правопорушення.

Кандидатів у ТОР відбирають за суворими вимогами. Кожен бажачий служити у спецпідрозділі складає серйозні випробування як теоретичні, так і з фізичної підготовки. Обравши цей напрямок, поліцейські постійно тренуються, щоб у будь-який час бути в повній готовності. Поліцейські підрозділу патрульної поліції ТОР мають відповідне оснащення та транспортні засоби, які дозволять їм бути мобільними і швидко прибувати на місця подій, де буде необхідна їх допомога.

Тому вважаємо необхідно доповнити, що специфічною вимогою професійної компетенції поліцейських спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування є:

- володіння та вміння застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, які пов'язані з використанням вогнепальної зброї, спеціальних засобів, тактико-спеціальної підготовки тощо;
- поліцейський патрульної поліції ТОР також повинен володіти знаннями основ загальної та вікової психології, психології спілкування, які стануть необхідними при проведенні бесід з громадянами під час масових заходів, попередженні і вирішенні конфліктів, здійсненні впливу виховного, превентивного характеру, контактах з колегами інших підрозділів поліції, а також для протистояння негативному впливу стресових чинників у професійній діяльності та ін.

Слушно у своєму дослідженні підкреслює О. О. Євдокімова, а саме «діяльність працівника поліції пов'язана зі стресами та негативними емоціями, характеризується високим ступенем ризику,

потребує великої фізичної витримки, підвищеної відповідальності за прийняття рішення і водночас супроводжується браком позитивної зворотної інформації про свою діяльність, невизначеністю можливостей посадового зростання, часто несприятливим соціально-психологічним кліматом у професійному колективі» [3]. Тому актуальним напрямком та необхідністю стає розвиток системи психологічного забезпечення професійної підготовки, яка виступає тією самою ланкою, що дозволить по-перше, зробити професійний вибір майбутнього правоохоронця більш усвідомленим, а його професійний розвиток – більш гармонійним; а по-друге, своєчасно діагностувати відхилення у психічному здоров'ї.

Роблячи підсумок, слід зазначити, що володіння необхідними професійними знаннями, уміннями та навичками є важливим компонентом формування професійної компетентності та професійної готовності поліцейських спеціального підрозділу тактико-оперативного реагування до якісного та ефективного виконання службових завдань, але не менш важливим є розвиток системи психологічного забезпечення професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Лапшина В. Л. Професіоналізація: сутність та структура поняття. *Український соціум*. 2005. № 2–3. С. 54–58.
2. Ярема Н. Ю. Вимоги професійної діяльності до компетентності поліцейських патрульної поліції // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 берез. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 167-169.
3. Евдокімова О. О. Психологічний аспект поліцейської реформи // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 125-128.

Отримано 01.03.2021

УДК [159.9:351.743](477)

Вікторія Васи́лівна ШЕВЧЕНКО,

старший викладач кафедри психології

та педагогіки гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3066-4361>

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано професійно-психологічну компетентність військовослужбовців Національної гвардії України з військового управління.

Ключові слова: компетентність, професійно-психологічна компетентність, фахівець.

Результат збройного конфлікту на Сході України переконливо свідчать, що психологічний стан військовослужбовців Національної гвардії України є найважливішим компонентом їх бойового потенціалу. Ефективність психологічного виховання вояків залежить від рівня професійної компетентності фахівців з військового управління. Окремі питання підготовки офіцерів розглядалися в працях В.І. Алещенка, В.Ф. Баранівського, В.Г. Безбаха, О.В. Копаниці, І.С. Колодія, А.О. Кобзаря, Є.Ю. Литвиновського, В.Т. Марценківського, М.І. Нещадима, Г.Д. Темка, В.І. Осьодло та ін.; питання змісту та структури професійно-психологічної компетентності офіцерів-управлінців у військовому виші досліджувались російськими вченими В.О. Тахтаміровим та С.В. Гончаровим. Водночас, аналіз наукових робіт сучасних вітчизняних дослідників свідчить про недостатнє висвітлення, зокрема, загальнонаукових та філософських засад підготовки фахівців з військового управління, сутності, змісту та структури їх професійно-психологічної компетентності.

Дослідження проблеми компетентності особистості у вітчизняній науці, в основному, пов'язані з науковими пошуками у сфері професійно-психологічної компетентності фахівців. Аналіз сучасного розуміння професійно-психологічної компетентності показує, що вона розглядається як: сукупність знань і вмінь, які визначають результативність професійної діяльності фахівця; комплекс професійних знань і професійно значущих особистісних якостей фахівця; прояв єдності його професійної та загальної культури; інтегративна характеристика фахівця, що визначає його здатність успішно

здійснювати професійну діяльність. П.А. Корчемний розглядає військовопрофесійну компетентність як військовопрофесійну підготовленість і здатність суб'єкта військової праці (окремого військовослужбовця чи військового підрозділу) до виконання бойових завдань і обов'язків по несенню військової служби [1, с. 169-174]. Офіцер з військового управління Національної гвардії України є органом, який займається поширенням загальнонаціонального виховного середовища на військову організацію. Як пише В.В. Ягупов, ця структура призначена для організації та проведення роботи щодо формування і розвитку у військовослужбовців, працівників Національної гвардії України професійно необхідних психічних якостей, моральної свідомості та самосвідомості, особистої відповідальності за виконання функціональних і службових обов'язків, високої духовної культури, почуття патріотизму, здійснення заходів щодо соціального захисту їх прав і свобод, що має забезпечувати високу бойову готовність органів управління, об'єднань, з'єднань і частин, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів [2, с. 506-507].

Професійна діяльність офіцера з військового управління висуває підвищені вимоги до особистісних якостей військовослужбовця. Йому, перш за все, необхідні такі якості: більш висока порівняно з іншими громадянами держави внутрішня мотивація досягнення успіху, бажання й уміння за власною волею вирішувати найскладніші завдання, що постають перед військовим підрозділом; підвищені вимоги до адаптивних здатностей і емоційно-вольової стійкості офіцера щодо стресів і стресогенних ситуацій; високий рівень прогностичних здібностей і можливостей офіцера, а також здатностей комплексно оцінювати ситуацію за відсутністю оптимальної кількості інформації про неї; підвищені вимоги до гнучкого корегування комунікативних програм управлінської взаємодії з військовослужбовцями; більш висока відповідальність, ніж та, що з'являється у випадку індивідуальної або групової діяльності в стандартних умовах, високий рівень розвитку самосвідомості як суб'єкта управління виховними та соціально-психологічними процесами у військових підрозділах.

Цілі, завдання і зміст формування компетентності фахівців з військового управління визначаються через аналіз їх професійної діяльності, на думку О.В. Бойка, їх професійної діяльності, як різновиду «...соціального управління та військової діяльності, цілеспрямованого, послідовного впливу на підлеглий особовий склад на основі єдиноначальності у мирний і воєнний час» [3, с. 411].

Отже, професійно-психологічна компетентність військовослужбовця Національної гвардії України з військового управління – це інтегральна характеристика професійної підготовленості військовослужбовця, основним критерієм якої є його готовність до здійснення ефективних виховних впливів на підлеглих та управління виховним процесом, соціально-психологічними й соціальними явищами у військових підрозділах у мирний і воєнний час, що сприяє його творчій особистісній і професійній самоактуалізації у військово-професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Корчемный П. А. Военная психология: методология, теория, практика. М. : Воениздат, 2008. 280 с.
2. Ягулов В. В. Військове виховання: історія, теорія та методика : навч. посіб. Київ : Graphic&Design, 2002. 560 с.
3. Бойко О. В. Цілі завдання і зміст формування готовності майбутніх магістрів військово-соціального управління у ВВНЗ до управлінської діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2004. № 5. С. 410–417.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.9

Ганна Миколаївна ШИК,

здобувач вищої освіти

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь)

НАВИЧКИ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Розглянуто поняття асертивної поведінки, досліджено навички неагресивної поведінки з правопорушниками, проаналізовано стилі поведінки у стресових ситуаціях.

Ключові слова: асертивна поведінка, агресія, правоохоронець, правопорушник.

В умовах сьогодення важливим є вміння відстояти свої права та не порушувати права інших при цьому, тобто захистити себе у неагресивній манері. Ця тема є актуальною, оскільки, на даний момент, в Україні та зарубіжних країнах є проблема взаєморозуміння між людьми.

Розглядаючи статистику можна побачити, що соціальні конфлікти у суспільстві з кожним роком збільшуються. Також доречно зазначити, що значну роль у роботі правоохоронних органів займає здатність спілкуватися з правопорушниками без прояву агресії та порушення прав особи. Техніка володіння собою є ваговою у роботі юриста.

Асертивну поведінку як проблему суспільства досліджували такі вчені, як М. Савчин, О. Донченко, О. Кононенко, Л. Сохань. Питанням особливостей такої поведінки присвячено наукові праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких важливе місце займають роботи Є. Ільїна, В. Капоні, М. Мюррей, Т. Новак, А. Бандури, Б. Ананьєва, В. Гарбузова, С. Максименко та інші. Широке дослідження такої неагресивної поведінки простежується у працях М.Сміта, Г. Балла, О. Донченко, М. Савчина, Є. Головахи, М. Кутаса тощо.

Метою нашого дослідження є вивчення поняття асертивної поведінки, розгляд навичок неагресивної поведінки з правопорушниками, аналіз стилів поведінки у стресових ситуаціях.

Найважливішим поняттям у даному дослідженні є «асертивність», яку в сучасному світі розглядають як «здатність особи відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав та цінностей іншої особи». Термін «асертивність» взято з англійської мови, а саме від дієслова «assert», що означає відстоювати права або ж наполювати на своєму. У світі психології, асертивність – здатність людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати свою поведінку і відповідати за неї (Мануїл Сміт).

Для молодого працівника правоохоронних органів значну загрозу становить невміння завбачувати конфліктну ситуацію. Якщо такий фахівець постійно не зможе вбачати агресивне налаштування людей один проти одного, то, скоріш за все, залишиться без місця роботи, а можливо, в майбутньому, не матиме можливість працювати у правоохоронних органах [1, с.262].

Асертивність, простими словами, навички висловлювання своїх думок, поглядів та почуттів, поважаючи себе та співрозмовника. Окрім поваги до оточуючих, надважливою є самоповага. Даніель Льюїс визначив стилі поведінки людей у конфліктних ситуаціях. Отже, він виділив такі стилі поведінки: пасивна, агресивна та асертивна.

Для початку розглянемо зміст пасивної поведінки. Пасивна поведінка – неповага до самого себе. Такі люди не вміють відмовляти у проханні інших. Вони говорять багато, але не дуже зрозуміло; зрідка можуть щось сказати у великій компанії чи колективі; Е. Спіріца стверджує, що особи, які відносяться до пасивного стилю поведінки зазвичай тихо говорять, сутуляться і їх хода швидка. Вони не можуть дивитися співрозмовнику в очі. Пасивна людина невпевнена

у собі, то у їх розмовах часто можна почути такі слова, як: можливо, мабуть, як скажете, як ви бажаєте тощо.

До агресивного стилю поведінки відносять осіб, які голосно розмовляють та перебивають інших у розмові, мстиві, не контролюють себе та не звертають увагу на думку чи погляди інших, хвалять себе та критикують чи ображають інших. Такі особи не поважають нікого, окрім себе. У конфліктних ситуація їх дуже важко зупинити.

Щодо асертивної поведінки, важливо зазначити, що асертивні люди спокійні та впевнені у собі, розмовляють чітко та зберігають зоровий контакт, легко вирішують суперечки. Вони щирі, прямолінійні та завзяті. Асертивні особи фокусують свою увагу на вирішенні сутички. Саме такими навичками має володіти співробітник правоохоронних органів [2].

Тема асертивності є значною не тільки для юристів, але й у суспільному житті. Є кілька причин, за які можна стверджувати, що асертивність важлива, а саме: 1) чесність; 2) повага; 3) контроль емоцій; 4) відсутність стресу [4, с.39-42].

Науковці стверджують, щоб стати асертивною особою потрібно розвивати почуття впевненості у собі, підвищувати самооцінку, не зосереджуватися на помилках минулого та допомагати іншим. Доречно вказати, що таку поведінку можна розвинути у собі [3, с.171-173].

Отже, вміння використовувати асертивну поведінку з правопорушниками є надважливим, бо тоді, співробітник правоохоронних органів бере ситуацію у свої руки та може контролювати поведінку порушника. Вплив на злочинців за допомогою асертивної поведінки зможе запобігти скоєнню злочинів тією ж самою особою, а також зменшити випадки правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Кутас М. С. Необхідність розвитку асертивності як складової конфліктологічної компетентності педагога. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 24. С. 261–266.
2. Льюїс Д. Асертивність: як сказати «Ні» і не почуватися винним // Executives : сайт. URL: <https://executives.com.ua/asertyvnist-yak-skazaty-ni-i-ne-rochuvatys-vynnym/amp/> (дата звернення: 02.03.2021).
3. Мойсеєнко В. В. Аналіз наукових підходів до дослідження поняття «асертивність». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5, т. 1. С. 171–173.
4. Чулкова К. О. Аналіз досліджень проблеми асертивної поведінки особистості. *Психологічний часопис*. 2018. № 1. С. 39–42.

Отримано 07.03.2021

СЕКЦІЯ 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 159.9.072:355.1

Наталія Валентинівна ВОЛИНЕЦЬ,

*професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін*

Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

доктор психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4118-9773>

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ЇХНІМ КЕРІВНИКАМ І ПСИХОЛОГАМ ЩОДО РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ

Оволодіння військовослужбовцями ЗСУ психологічними знаннями в обсязі, що забезпечує розуміння дії негативних психічних станів, які виникають в процесі здійснення професійної діяльності, їх виявлення, аналіз, врахування при ухваленні рішень й виконанні професійних дій, а також розвиток у них необхідних психологічних якостей і формування спеціальних навичок та вмінь саморегуляції психічних станів, сприяють підвищенню їхньої загальної психологічної стійкості до дії стрес-факторів особливих умов здійснення професійної діяльності та ефективному виконанню професійних обов'язків.

Ключові слова: емоційно-вольова стійкість, морально-психологічна готовність, заходи підтримки і підвищення стійкості військовослужбовців.

Вирішення завдань щодо розвитку емоційно-вольової стійкості військовослужбовців ЗСУ та профілактики нестійкості можливе при тісній співпраці командирів, їхніх заступників з виховної роботи, психологів та медичних працівників. Організація роботи щодо виявлення військовослужбовців з ознаками емоційної нестійкості повинна передбачати планові заходи в період прибуття їх в частину. Крім того, керівників структурних підрозділів військових частин потрібно поінформувати про основні заходи профілактики

емоційно-вольової нестійкості (уважне, чуйне ставлення до підлеглих, повагу до їх почуттів, думок, суджень, пропозицій; недопущення на їхню адресу різких образливих висловлювань, несправедливості тощо; створення здорового морально-психологічного клімату; попередження конфліктних і виключення інших психотравмуючих ситуацій; знання найбільш типових ситуацій, в яких поведінка військовослужбовців з ознаками нестійкості може бути неадекватною). Особливо важливим є недопущення випадків використання отриманої інформації на шкоду військовослужбовцям. Дані спостереження за емоційними та поведінковими реакціями військовослужбовців аналізуються психологом, уточнюються в процесі бесіди і доповнюються результатами тестування. Кінцеві висновки такого обстеження стають основою для розробки конкретних пропозицій командуванню стосовно заходів індивідуально-виховного характеру, раціонального використання знань, вмінь та навичок того чи іншого військовослужбовця, психопрофілактичних і психокорекційних заходів тощо. Всі ці заходи повинні бути відображені в плані роботи психолога з військовослужбовцями, у яких виявлено ознаки емоційно-вольової нестійкості [1].

У період подальшого проходження військової служби здійснюється динамічне спостереження за особами з ознаками нестійкості відповідно до плану роботи з метою контролю їх поточного стану, вивчення системи стосунків спостережуваного військовослужбовця в колективі, оцінки його емоційного і ділового статусу і своєчасного проведення психопрофілактичних і корекційних заходів.

Методами профілактики емоційно-вольової нестійкості можуть бути: співбесіда, психотренінг, аутотренінг, підтримка, підбадьорювання, режим праці, професійна орієнтація й раціональний розподіл, відпочинок, психологічна та/або соціальна реабілітація, емоційна розрядка, психологічна релаксація, медична допомога, адміністративні заходи, постійний контроль, періодичне тестування. Зазначені методи профілактики емоційно-вольової нестійкості проводяться на всіх етапах проходження військової служби і залежать як від організації служби в цілому, так і від рівня професійної підготовки всіх посадових осіб, які відповідають за збереження психічного здоров'я військовослужбовців [2].

Серед напрямків підтримки і підвищення психологічної стійкості і бойової активності військовослужбовців ЗСУ виділяють: професійно-діяльнісний, соціально-психологічний, індивідуально-психологічний.

До професійно-діяльнісних заходів підтримки і підвищення стійкості відносяться: знання і грамотна експлуатація особистої зброї та

спорядження; формування та підтримку навичок ведення бою в різних умовах; професійно-психологічний відбір і розподіл військовослужбовців за військовими професіями із урахуванням їх характерологічних особливостей та особистих якостей; врахування, контроль і дозування психічного навантаження кожного військовослужбовця відповідно до особливостей його військової професії та особистісних особливостей; об'єктивна оцінка результатів бойової діяльності кожного військовослужбовця і підрозділів у цілому безпосереднім командуванням; відпрацювання злагожденості бойової діяльності в розрахунках і підрозділах; навчання військовослужбовців адекватній самооцінці результатів власної діяльності; проведення військово-спеціальних тренувань, що імітують умови військової діяльності наближені до бойових дій; індивідуальне і в складі розрахунку відпрацювання варіантів ведення бою з використанням тренажної апаратури; підтримка високого рівня фізичної натренованості й витривалості.

До соціально-психологічних заходів підтримки і підвищення стійкості відносяться: постійне і повне інформування особового складу частин і підрозділів про умови та особливості майбутніх бойових дій; формування і згуртування військових розрахунків і підрозділів; правильний підбір, розстановка і комплектування розрахунків та відділень з урахуванням індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців; розбір та аналіз причин загибелі військовослужбовців як один із засобів вироблення психологічного налаштування на бойові дії, забезпечення психологічної та функціональної сумісності відділень; підтримка ситуативно-необхідного стилю керівництва з боку командира; підвищення культури взаємодій та профілактика негативних соціально-психологічних явищ і процесів у підрозділах; створення і підтримання необхідних товариських, професійних і ділових відносин у підрозділах.

До індивідуально-психологічних заходів підтримки і підвищення стійкості психологи відносять: знання особистісних особливостей кожного військовослужбовця; виховання у військовослужбовців таких якостей як почуття особистої відповідальності та дисциплінованості, сміливості, рішучості, холонокровності й розумної ініціативи тощо; конкретна професійна, спеціальна і психологічна підготовка до кожного бою; постійна підтримка досягнутого рівня військово-професійної натренованості; недопущення тривалих перерв у бойовій діяльності; планомірне введення новачків у бойову діяльність з поступовим збільшенням складності бойових завдань; збереження психічного і фізичного здоров'я шляхом викори-

стання методів психічної саморегуляція і корекція психічних станів. Виконання запропонованих заходів комплексно, безсумнівно сприяє підтримці і підвищенню психологічної та емоційно-вольової стійкості та бойової активності особового складу частин і підрозділів в ході бойових дій [3].

Отже, командирам важливо підтримувати у військовослужбовців високий рівень морально-психологічної готовності, який складається з наступних основних складових: психофізіологічної стійкості, обумовленої фізичним станом організму, основними властивостями його нервової системи та психічної стійкості, яка залежить від професійної підготовки та розвитку основних психічних якостей особистості: наявності спеціальних навичок і вмінь діяти в екстремальних ситуаціях; здатності до термінової мобілізації знань для прийняття рішення; розвитку здатності до оперативного мислення; наявності підвищеної мотивації й установки на успішний результат.

Для вироблення цих якостей необхідно постійно в самих різних життєвих і професійних ситуаціях накопичувати досвід вольової поведінки. Цьому сприяють психологічна підготовка, заняття фізичною культурою, включення в них вправ, що вимагають сміливості тощо.

Ефективним засобом попередження порушень психіки служать спеціально спрямовані тренування для формування навичок найбільш повного розслаблення м'язів, встановлення спокійного ритму дихання – саморегуляція. Психологічна підготовка підвищує фізичну і психічну стійкість до впливу екстремальних умов бойових дій; розвиває психофізіологічні механізми та психічні функції, які б виконання функціональних обов'язків, збереженню життя і високої працездатності за будь-яких ускладнень обстановки [4].

Психічне виснаження можливо навіть за відсутності зовні помітною фізичної слабкості. При цьому у військовослужбовців з'являється зниження ініціативи, втрачається інтерес до себе і навколишніх подій. Пригнічений настрій у деяких з них поєднується з безсонням, дратівливістю. У такому стані вони починають проявляти не властиву їм раніше прискіпливість, озлобленість, цинічність і недисциплінованість, негативно впливаючи на колектив. Звідси стає зрозумілою необхідність посилення уваги питанням профілактики психічних розладів у військовослужбовців. Командиру необхідно враховувати також, що виникненню психічних розладів, незвичайних психічних реакцій можуть сприяти і організаційні недоліки (неоперативність і нерішучість посадових осіб, їх невпевненість і розгубленість, необдумані дії, хаотичні і недоцільні розпорядження і команди тощо), виходячи з чого необхідно проявляти постійну турботу про вдосконалення управлінських навичок керівників, підвищенні психолого-педагогічних знань та вмінь [3].

Отже, вирішення завдань щодо розвитку емоційно-вольової стійкості військовослужбовців ЗСУ та профілактики нестійкості можливе при тісній співпраці командирів, їхніх заступників з виховної роботи, психологів та медичних працівників.

Список бібліографічних посилань

1. Військова психологія і педагогіка : підручник / авт. кол. Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера та ін. ; за заг. ред. Л. А. Снігур. Луцьк : Твердиня, 2010. 576 с.
2. Військо України / гол. ред. В. Буряченко. квітень. 2015. № 4 (174). 64 с.
3. Мисюра В. Ф. Психологическая реабилитация военнослужащих. М. : ВАФ, 1995. 164 с.
4. Литвиненко Є. С. Теоретико-методологічні основи психологічної підготовки воїнів. *Збірник наукових праць*. 2001. № 3 (22). С. 38–46.

Отримано 05.03.2021

УДК 616.89-008:379.8.092

Тарас Степанович ВАЙДА,

*доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доцент, кандидат педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4355-5685>;*

Микола Іванович КРУГЛИК,

*старший викладач кафедри безпеки життєдіяльності
та професійно-прикладної
фізичної підготовки факультету суднової енергетики
Херсонської державної морської академії;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8503-7093>*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ: ПРОФІЛАКТИКА НАСЛІДКІВ ЙОГО ПРОЯВУ В УМОВАХ АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ

Розглянуто актуальність вирішення проблеми соціально-психологічної реабілітації поліцейських з посттравматичними стресовими розладами. Запропоновано використання для досягнення цієї мети рибалку як одну з сучасних форм активного відпочинку та ефективного

засобу відновлення психоемоційного стану фізично чи психічно травмованих правоохоронців.

Ключові слова: посттравматичний стресовий розлад, поліцейські, реабілітація, активний відпочинок, рибалка, відновлення психоемоційного стану.

Виникнення посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) у кожного конкретного працівника Національної поліції України (далі – НПУ) визначається специфікою впливу травмуючої події, наслідки прояву залежать від індивідуальних особливостей особи, а також комплексу супутніх соціальних та соціально-психологічних факторів. Під *посттравматичним стресовим розладом* нами розуміється психічний розлад (різновид неврозу), що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравматичних подій (наприклад, військові дії, теракти, аварії чи стихійні лиха, катастрофи, важка фізична травма, побутове чи статеве насильство, загроза смерті або перебування свідком чужої смерті).

Поняття травматичної ситуації, що призводить до виникнення ПТСР, має неоднозначне розуміння у середовищі науковців. Аналіз результатів досліджень провідних науковців з цієї проблеми (Ф.І. Іванов, В.С. Медведєв, Х. Резнік, І.М. Слюсар, Г.М. Румянцева, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко та ін.) дає можливість констатувати, що психотравмуючі ситуації виникають залежно від їх раптовості (неочікуваності), тривалості в часі, інтенсивності впливу, частоти повторювань, характеру наслідків (тяжкості), включеності особи (глибина переживань), наявності підсилюючих чинників страждання тощо. Критична оцінка особливостей травматичного досвіду особи правоохоронця за вищезазначеними ознаками дозволяє психологам (реабілітологам) всебічно вивчити особливості психотравми поліцейського у вигляді ПТСР і розробити ефективну систему подолання її наслідків.

У системі реабілітації травмованих осіб виділяють такі їх стани (розлади) за часовим перебігом, як: 1) гостра стресова реакція (від перших хвилин після травми до двох діб); 2) гострий стрес учасника службово-бойових дій та операцій – комплексні порушення, строком до чотирьох діб; 3) гострий стресовий розлад – від двох днів до одного місяця; гостра форма ПТСР (від одного до трьох місяців); 4) хронічна форма ПТСР (більше, ніж три місяці); 5) ПТСР із відстроченим проявом (симптоми захворювання проявилися через 6 місяців після травми або ще пізніше). При ПТСР спостерігають *чотири кластери симптомів*, таких як уникнення, гіперзбудженість (проблемами із

сном, може виявлятися у ризиковій поведінці, відчутті непереможності), пережиття, проблеми із пам'яттю та емоційною сферою (наприклад, відчуття обрізаності власного життя, ізольованості від людей). Із часом симптоми ПТСР мають тенденцію посилюватись. ПТСР діагностують, якщо сила симптомів наростає, заважає нормальному функціонуванню людини, та коли їхня тривалість перевищує місяць від травматичної події. У загальному випадку ПТСР проявляється як довготермінова реакція на стрес (його дія спостерігається щонайменше після чотирьох тижнів після травматичної події).

Аналіз основних сучасних наукових праць та поліцейської практики в галузі вивчення природи ПТСР дозволяє нам зробити висновок, що ця проблема стає дедалі актуальнішою для органів МВС та підрозділів НПУ зокрема, оскільки правоохоронна діяльність й надалі характеризується потенційно підвищеним рівнем психічного травматизму її працівників, потребує нових досліджень щодо удосконалення профілактики цих особистісних ускладнень [1].

Враховуючи системний підхід як обов'язкову умову ефективності профілактики посттравматичних стресових розладів у працівників НПУ, можемо стверджувати, що для досягнення цієї мети можуть застосовуватися різні лікувально-профілактичні та педагогічні форми і методи роботи з особами з ПТСР, котрі сприяють соціально-психологічній реабілітації поліцейських [2].

Необхідність подальшого удосконалення психологічного супроводження службової діяльності працівників поліції (особливо осіб з проявами ПТСР) практичних підрозділів НПУ дає нам підстави щодо обґрунтування доцільності проведення власного дослідження, в межах котрого пропонується розглянути рибалку як одну із сучасних форм організації дозвілля – на наш погляд, сприятливу соціально-психологічну умову для ефективного лікування наслідків психотравми серед працівників поліції, а також розробку та надання методичних рекомендацій щодо мінімізації наслідків ПТСР у правоохоронців з використанням цієї форми активного відпочинку [3-4].

Сучасна рибалка, як жоден інший вид діяльності, на наше переконання, соціально зближує людей та сприяє моральному (психологічному) їх відновленню, особливо осіб з ПТСР. Під час рибалки швидко зав'язується товаришування правоохоронця з іншими людьми різного віку і професій, адже їх об'єднує загальна мета та пристрасть – любов до рідної природи, надання переваги активному відпочинку.

Підготовка до рибалки (особливо коли це відбувається вперше в житті) займає певний час і вимагає концентрації уваги майбутнього рибака на таких *організаційно-технічних аспектах*, як: 1) вибір

зручних вудочок (фідерні, телескопічні, спінінги, з бамбуку та ін. матеріалу), волосіні (спеціальної капронової нитки-шнури, флюорокарбонова жилка, моноволісін, повідковий матеріал тощо), інерційних котушок, гачків різних розмірів та форми, сумішей для прикормлювання риби, наживки (черв'яків, опаришів тощо) й іншої приманки, поплавків, сачка тощо; нова інформація та знання сприяють розширенню кругозору та відверненню уваги від внутрішніх проблем особи; 2) спілкування з досвідченими рибалками та/або консультантами в спеціалізованих магазинах з вищезазначених питань, виявлення специфіки різних видів рибалки (спінінгова, фідерна, поплавецьова, зимова, морська, коропова, кастингова (сіткою-парашутом) тощо); 3) очікування на виїзд для рибалки, що забезпечує перебування в позитивному настрої («ближня» чи «дальня радість») тощо.

Усі ці організаційні аспекти активного дозвілля відволікають увагу правоохоронця (військовослужбовця Національно гвардії України – далі НГУ) з ПТСР від занурення у внутрішні деструктивні переживання тих негативних стресових ситуацій, в котрих довелося побувати під час несення служби (наприклад, застосування зброї на ураження), від спрямованості деструктивного мислення щодо можливого вчинення суїциду, і навпаки, – повернення смислу життя при втраті життєвої перспективи (наприклад, внаслідок ампутації кінцівки, розлучення тощо), знайомство з новими людьми з інших сфер життєдіяльності, перспективи зайнятися новим видом трудової діяльності тощо. *Головною умовою у спілкуванні людей, які зайняті спільною рибалкою, повинно бути дотримання неписаних правил, котрі в сукупності складають етику взаємовідносин.* Людину неважко навчити прив'язувати гачок до волосіні (ліски) або вибирати насадку, важче і важливіше навчити її користуватися природними багатствами та берегти їх.

Справжній рибак-любитель не дозволить собі залишити товариша в біді, не стане псувати йому гарного настрою. Адже саме за позитивним настроєм більшість людей їдуть на водойми відпочивати та рибалити.

Трапляються випадки, коли людина, побачивши витягування з води незнайомим рибакон великої риби, кидається до нього, активно вітає і при цьому гучно шумить, закидає без дозволу вудочку поряд з його місцем, при цьому голосно скликає своїх товаришів, на ввічливе зауваження не реагує. Варто зазначити, що для рибака в цьому випадку важливим є те, що він правильно обрав місце, прикормив його, потрудився і бачить радісні результати своїх зусиль. У таких випадках дозволено тільки одне: тихо підійти до щасливця і спитати його, чи не заперечує він, якщо до нього підсядуть.

А краще притримуватися прислів'я: «Не заздри успіхам сусіда – прозіваєш власне клювання» [5].

Часто виникають непорозуміння через користування підкормленими місцями. Трапляються, наприклад, такі ситуації: приходить рибак вдосвіта і, обравши місце, сідає зі своїми вудочками. Тільки розмістився, як зненацька з'являється невідома особа і говорить: «На цьому місці я ловлю, вчора вечором тут підкормлював!». Нічого не зробиш – треба вірити людині. І з важким зітханням рибак шукає та переходить до іншого місця. На наш погляд, було б краще сказати: «Сідайте поряд, давайте половимо рибу разом, я не буду вам заважати» [5]. Потрібно завжди прагнути тримати на березі таку дистанцію від колеги-рибака, щоб він не був у претензії. Підходячи до рибака, який сидить на березі або на льоді, краще за все тихо спитати його, чи не заважатиме йому. До делікатного звернення люди завжди віднесуться доброзичливо: і місце дадуть, і підкажуть, як ловити рибу в цьому місці, і насадкою поділяться.

Бувають й такі випадки, коли рибак потрапляє на «щасливе» місце, в азарті втрачає самоконтроль за кількістю виловленої риби. У цій ситуації варто підійти до нього і культурно нагадати, що він вже виловив допустиму норму риби і повинен припинити подальший її промисел. Справжній рибак не закидає вудочку там, де вже хтось рибалить, а обирає собі місце на 10-20 м далі, при ловлі спінінгом він буде триматися від сусіда на дистанції біля 25 м; на підльодному лові лунку необхідно прорубувати не ближче 5 м від іншого рибака.

Рибак повинен знати, що для приманки не можна використовувати молодь цінних риб. Для цього варто користуватися тільки мальками малоцінної риби. Не варто проходити поряд осіб, які засмічують береги і водойми різними відходами життєдіяльності (зламаними предметами, банками, склянками, целофановими пакетами тощо), що може зіпсувати іншим людям настрій, які будуть після них відвідувати ці місця загального культурного відпочинку.

Відправляючись на рибалку, необхідно брати з собою посвідчення особи або членський квиток товариства, щоб за першою ж вимогою пред'явити документи працівникам рибоохорони або громадським інспекторам [5]. Рибаку варто пам'ятати про те, що замішувати суміш для прикормки (тісто або кашу для ловлі – *уточнено нами*) риби, а також готувати приманку краще на воді, котру взято з тієї водойми, з котрої він буде ловити рибу. Хлорована вода, котра набрана з водопровідного крану міської мережі, може негативно вплинути на результат клювання. Підкормку риби варто проводити в одні й ті ж години та в одному місці – тільки тоді риба звикне до часу і місця годівлі.

Варто відзначити і позитивний вплив на стан нервової системи осіб з ПТСР та їх загальне загартовування сонячних променів, свіжого повітря, можливості для купання в річці чи озері, котрі поряд з позитивним емоційним зарядом сприяють загальному зміцненню імунітету організму, додають людині морально-психологічної впевненості в собі, наповнюють позитивним настроєм, вселяють віру в сприятливе для них майбутнє, де вони зможуть реалізувати себе в повній мірі у трудовій чи в громадській діяльності, знайти нових друзів чи сімейне щастя тощо.

Отже, враховуючи позитивні чинники комплексного впливу сучасної рибалки на психоемоційний стан осіб з ПТСР, можемо констатувати, що психологам-реабітологам лікувальних закладів МВС України, а також членам сім'ї правоохоронця (військовослужбовцям НГУ), одноліткам з дитинства чи товаришам по службі, спільному навчанню в школі або у закладі вищої освіти доцільно за місцем проживання знаходити можливості для використання в системі їх реабілітації цієї сприятливої форми активного відпочинку, організовувати спільне культурне та змістовне дозвілля.

Підготовка до рибалки та сама рибна ловля наповнює дозвілля осіб з ПТСР конструктивними думками та діями («ближня радість»), заставляє спілкуватися з іншими людьми з цих питань, очікування на виїзд на рибалку забезпечує позитивний настрій («далня радість»). Все це відволікає увагу правоохоронця (військовослужбовця НГУ) від внутрішніх негативних переживань тих стресових ситуацій, котрі відбулися з ним під час несення служби, від деструктивного мислення впродовж тривалого часу реабілітації щодо можливості вчинення суїциду, наповнює життя новим змістом при, здавалося б, втраті життєвої перспективи тощо.

Складові компоненти організованого змістовного дозвілля серед природи в цілому позитивно відображуються на психоемоційному стані фізично чи психічно травмованих правоохоронців (військовослужбовців НГУ), які зазнали впливу негативних факторів під час участі у службово-бойових діях чи виконання обов'язків з охорони громадського порядку (в боротьбі із злочинністю) та забезпечення публічно безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.01.2021).
2. Вайда Т. С. Системний підхід як обов'язкова умова досягнення ефективності профілактики посттравматичних стресових розладів у працівників патрульної служби Національної поліції України // Сучасний стан

психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 верес. 2017 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2017. С. 89–93.

3. Вайда Т. С. Участь в антитерористичній операції як одна з передумов виникнення у правоохоронців посттравматичного синдрому: основні симптоми психічних розладів // Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2014 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2014. С. 124–129.

4. Вайда Т. С., Євтушок В. А. Профілактика посттравматичного синдрому та реабілітація правоохоронців після несення ними служб и в зоні проведення антитерористичної операції // Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2014 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2014. С. 129–133.

5. Тимошенко Л. Неписаний закон рыбакова // FACEBOOK : соц. мережа. 30.05.2020. URL: <https://www.facebook.com/groups/1282021861831611/permalink/3225246984175746> (дата звернення: 21.01.2021).

Отримано 05.02.2021

УДК 159.95

Юрій Цезарійович ЖИДЕЦЬКИЙ,

*доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3353-8988>;*

Наталія Олексіївна ПРЯХІНА,

*доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7512-1566>*

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТРЕСОМ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Формування компетентності управління стресом як засадничої, на основі якої утворюються основні професійно-важливі якості майбутнього поліцейського.

Ключові слова: працівники поліції, управління стресом, стресостійкість.

В умовах реформування системи МВС відбувається оновлення особового складу працівників органів Національної поліції. До лав поліції вступає все більше молодих людей та жінок. Зміна особового складу потребує відповідної психологічної підготовки. Науковцями Лісабонського університету було визначено що жінки переживають більше емоцій виснаження, менше знеособлення, вони використовують орієнтовані на емоції стратегії. Молодь більше піддається впливу стресу ніж люди з наявністю професійного досвіду [2].

Професійній діяльності працівників поліції притаманний професійний стрес, зумовлений високою складністю, відповідальністю, темпом виконання операцій, необхідністю постійного контролю та прийняття рішень за умови дефіциту часу. Якщо у 1992 р. кожен третій відчував стрес щодня або декілька разів на тиждень, то у 2016 р. вже 75% людей щодня відчували стрес, 78% скарг було пов'язано з професійним стресом і лише 35% осіб отримували задоволення від своєї роботи [1].

Професійне середовище має значний вплив на психологічний стан людини. Міністерством праці США було проведене дослідження про вплив професії на рівень стресу працівників. Експерти обрали з 900 професій ті, в яких люди переживають найбільший рівень стресу (дані станом на 2016 рік). Кожна професія була класифікована за рівнем стресу від 0 до 100 балів. На позицію в рейтингу впливало те як часто працівники тієї чи іншої спеціальності вислуховують догани від керівництва, рівень покладеної відповідальності та загальна ефективність їхньої стресотійкості на робочому місці [3].

Державним університетом Нью-Йорка досліджено та визначено найбільш стресові професії, серед яких: співробітники поліції, швидкої допомоги та пожежники – 99 балів, поліцейський-детектив – 95 балів, начальник поліції – 94 бали, фахівці з нагляду за умовно-засудженими та працівники у службах пробації – 94 бали. Для деяких професійних груп – поліцейські, військові, пожежники – ця статистика є ще більш показовою. Національним інститутом дослідження праці та здоров'я людини (США) проведено дослідження та виявлено що, поліцейські відчувають у середньому більше трьох травматичних подій за кожні шість місяців служби [3]. Звичайно, що така кількість стресових навантажень не сприяє стабільному психічному здоров'ю, тому у вищезгаданих професійних груп існує велика ймовірність виникнення посттравматичного стресового розладу.

Відповідно до стресових умов праці, працівники поліції повинні бути психологічно стійкими, а також використовувати адекватні

стратегії подолання стресу, професійного вигорання та психологічних наслідків критичних інцидентів. Психологічну стійкість можна розглядати як процес позитивної адаптації під час та після значних негараздів, а також здатність, що дозволяє впоратися із несприятливою ситуацією та після цього розвиватися та прогресувати. Копінг стратегії складаються з когнітивних та поведінкових зусиль управляти / справлятися / зменшувати стрес, спричинений значущими подіями. Проблемно-орієнтовані стратегії намагаються модифікувати джерела стресу шляхом вирішення проблем, прийняття рішень, конфронтації, пошуку соціальної підтримки та /або прямих дій [4]. Стратегії, орієнтовані на емоції намагаються управляти неприємними емоціями, модифікуючи когнітивний сенс стресу, не змінюючи самої ситуації, шукаючи емоційної підтримки або використовуючи самоконтроль, дистанціювання, позитивну оцінку, прийняття та / або уникнення. Стресостійкі люди більше використовують стратегії, орієнтовані на проблеми, ніж стратегії, орієнтовані на емоції.

З метою формування здатності управляти стресом та зменшення негативного впливу стресу на психіку майбутніх поліцейських, доцільно використовувати у щоденній практиці копінг-стратегії з метою стабілізації психоемоційного стану, зокрема: релаксаційні вправи, майндфулнес та вправи на концентрацію уваги, медитативні техніки, ауторегуляцію дихання тощо. З метою розвитку стресостійкості необхідно проводити різного роду психоедукаційні заходи, зокрема інтерактивні заняття та тренінги. Процес психологічної підготовки передбачає розвиток умінь точного оцінювання та регуляції свого психологічного стану, ступеня психоемоційного напруження під час вирішення завдань різної складності, опанування прийомів психологічного відновлення, забезпечення особистої безпеки в специфічних умовах професійної діяльності та повсякденному житті.

Сучасні умови роботи правоохоронних органів потребують оновлення методики процесу управління стресом та формування стресостійкої поведінки працівників поліції. На нашу думку: стресостійкість в роботі працівників поліції – це не просто протидія негативним психічним симптомам, а ефективна стратегія управління стресовими явищами із залученням різноманітних факторів.

Ми вважаємо доцільним формувати компетентність управління стресом як засадничу, на основі якої утворюються основні професійно-важливі якості майбутнього поліцейського. Властивість управляти стресом є багаторівневою. Її формування та розвиток має здійснюватися наскрізно в освітньому процесі. Необхідно на 1-му курсі формувати

основи розуміння стресу, його видів та його наслідків. На наступних курсах здобувачі розвивають за допомогою різноманітних методик та прийомів компетентні якості управління стресом. На курсах підвищення кваліфікації працівників поліції за допомогою андрагогічного підходу на основі їхнього досвіду реалізуються сучасні технології управління стресом у професійній діяльності. Лише використовуючи системний підхід у професійній підготовці працівників поліції можуть бути сформовані необхідні професійні компетентності для ефективного виконання професійних обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів : навч.-метод. посіб. / Н. Бардин, Ю. Жидецький, Я. Когут та ін. Львів : Кварт, 2020. 120 с.
2. Queirós C., Passos F., Bártoło A. at al. Job Stress, Burnout and Coping in Police Officers: Relationships and Psychometric Properties of the Organizational Police Stress Questionnaire. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. No. 17. P. 6718. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17186718>.
3. Hartley T. A., Sarkisian K., Violanti J. M. PTSD Symptoms Among Police Officers: Associations With Frequency, Recency, And Types Of Traumatic Events. *International Journal of Emergency Mental Health*. 2013. No. 13. Pp. 241–253.
4. Zhydetskiy Yu. Ts., Priakhina N. O., Ptashnyk-Serediuk O. I. Prevention of suicide among the workers of law enforcement agencies on the basis of the successful aspiration. *Scientific Journal Virtus*. 2020. No. 40. Pp. 47–52.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.923:316.77

Олександра Олександрівна КОГУТ,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь),

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0116-2274>

ВАЖЛИВІ ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОГО КУРСАНТА

Результати кореляційного аналізу показали, що кризовий період життя курсантів взаємопов'язаний із подоланням фрустрації. В період професійного навчання вони повинні набути знань та вмінь

з розвитку стресостійкості, що надасть їм можливість виконувати службові обов'язки в екстремальних умовах праці, навичок ефективної комунікації, успішних стратегій подолання стресу, конфлікту, фрустрації, кризи. В цьому їм допомагає підтримка однокурсників та асертивність (впевненість у собі).

Ключові слова: криза, фрустрація, стрес, конфлікт, підтримка, асертивність, стресостійкість.

Криза юнацького віку одна з найскладніших у житті людини. На даному етапі вона досягає зрілої ідентичності: визначається з цілями, цінностями, з самомотивацією, самоорганізацією, набуває моральної зрілості тощо. Але так буває не у всіх. Юнакам з травматичним досвідом життя важко набутися зрілої ідентичності, адже внутрішній конфлікт перешкоджає досягненню соціального успіху, вдалого проходження вікової кризи, адаптуватися до колективу. Майбутні поліцейські повинні бути успішними перемовниками, довіряти собі, своїй підсвідомості за для ефективної комунікації з громадянами, що потребують допомоги чи порушують закон. Проблема розвитку стресостійкого курсанта, який вміє долати конфлікти, фрустрації, стрес та кризу частково вирішується шляхом розвитку їхньої асертивності. Детальніше про це.

Завдяки кореляції різних показників тих чи інших властивостей характеру, поведінки у критичних ситуаціях курсантів вдалося дослідити цікаві взаємозв'язки між ними та осмислити важливі причинно-наслідкові закономірності розвитку їхньої стресостійкості. Застосовано такі методики дослідження, як: опитувальник Шмішека «Акцентуйовані риси характеру», методика Мері Кокс «Визначення ведучого драйвера», тест «Діагностика страху» Прядіна-Чернавського, «Оксфордський опитувальник щастя» Майкла Аргайла, «Шкала ворожості» Кука-Медлей, опитувальник «Шкала впевненості у собі» Рейзаса, методика «Дослідження гендерної ідентичності» Л. Б. Шнейдера, опитувальник смисложиттєвої кризи К. В. Карпінського, шкала психологічного стресу Н. Є. Водоп'янова, діагностична методика «Рівень соціальної фрустрації» Л. І. Васермана, опитувальник «Індекс життєвого стилю» Плутчика-Келермана, методика «Стратегії поведінки в конфліктній ситуації» Казанцева. Значення кореляційного аналізу вірні при $r=0,33$ (коефіцієнт кореляції Пірсона) при вибіркового обстеженні 36-41 особа.

Асертивність – це здатність особистості відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини. Впевненість у собі відображається в акцентуйованих рисах характеру курсантів. Що підтверджено високими кореляційними показниками їхніх акцентуацій

та впевненості у собі. Демонстративність (0,28), гіпертимність (0,30) вказують на впевненість у собі, а от педантичність (-0,40), збудливість (-0,33), тривожність (-0,46) – навпаки про неупевненість курсантів. Щоб змінити характер необхідно змінити стиль захисту, адже характер це «м'язевий панцир», який формувався в результаті захисних реакцій на критичні ситуації протягом життя людини.

Механізми захисту визначають якість та стиль їхньої адаптації до стресових ситуацій: стресостійкі курсанти застосовують механізми «заперечення» тривожних подій реальності та «ізолюються» від тривоги (-0,48), надмірний рівень переживання курсантами стресового напруження спонукає їх до «регресії» (0,69), «компенсації» (0,30), проєкції (0,41), «заміщення» (0,58). Змінити захист означає змінити ідентичність курсантів.

Критерієм завершеної ідентичності курсантів юнацького віку є самоприйняття. Поліцейським дівчатам важче ідентифікувати себе з професією через певні стереотипи: «це професія тільки чоловіча», «реалізуватися дівчині важко в сфері Національної поліції», «дівчина не може побудувати кар'єру поліцейського» тощо. Більшість опитуваних курсантів (70%) мають нав'язану із-зовні гендерну ідентичність – псевдоідентичність. Кореляційний аналіз гендерної ідентичності і захисного механізму «реактивне утворення» вказав на наявність значущого оберненого співвідношення (-0,32), що означає їхню протилежність, наприклад, якщо гендерна ідентичність означає прийняття себе таким як я є, то реактивне утворення, навпаки вказує на неприйнятої особою себе такою як вона є й застосування нею властивостей, що протиставляються наявним (ненависть замінюється любов'ю, жорстокість – жалістю тощо). Зрілий рівень гендерної ідентичності сприяє нівелюванню захисту «реактивне утворення».

Зародження причин порушеної гендерної ідентичності особистості та застосування негативних механізмів захисту у стресі вбачаємо у переживанні дитячої травми та звичкою ототожнювати себе з ролями Переслідувача в родині, або із його Жертвою, чи з Рятівником, які описано Стівеном Карпманом. Діти з нав'язаною ідентичністю, частіше за все, ототожнюють себе з сильною особою в родині, сила якої проявляється в таких рисах, як цинізм, агресивність, ворожість. Вони набуваються в родині та підкріплюються певними драйверами – програмами. Курсантам, які ототожнюють себе із Переслідувачем властивий драйвер «Будь самодосконалим», він спонукає їх бути досконалим у роботі, в самоорганізації, вони вміють спланувати роботу, долати труднощі, уважні до деталей, точні, акуратні. Але, надмірний перфекціонізм сприяє розвитку цинізму

(0,40), агресивності (0,43), ворожості (0,43), втраті самоконтролю (-0,38) й наполегливості у справах (-0,32). Перфекціоністам радять приймати факт, що вони недосконалі, а помилки це важлива частина їхнього життя та навчання. Важливо все робити вчасно, не забуваючи про строки досягнення кінцевої мети.

Курсантам, які ототожнюють себе із Жертвою властивий драйвер «Радуй інших». Вони вміють бути членом команди, мають добре розвинуту інтуїцію, гармонічні, уважні до почуттів інших людей, добре бачать бажання інших і намагаються їм догодити, терплячі, розуміючи, здатні згуртувати команду, уникати конфліктів, іноді нехтуючи власною думкою, тому часто їх сприймають помилково. Вони не здатні до агресивності (0,35). Кореляційне дослідження драйвера «Радуй інших» з показником «Щастя» вказав на те, що вони є нещасливими (-0,33). Їм необхідно навчитися ввічливо казати «ні», не догоджати іншим собі на шкоду та твердо відстоювати власні думки.

Курсанти із драйвером «Будь сильним» зазвичай стресостійкі й легко долають кризові ситуації. Вони витривалі, з почуттям обов'язку, наполегливі, в складних ситуаціях схильні мислити логічно, приймати розумні рішення, не панікують, надійні та врівноважені. Але вони не визнають слабкості, їм важко прохати когось про допомогу, малоемоційні, не схильні показувати свої почуття, визначати власні ресурси, перше, ніж братися за справу, що знижає їхній рівень вольової саморегуляції (-0,42).

Курсанти з драйвером «Старайся» роблять все з ентузіазмом,кладають у справу всі зусилля, добровільно беруться за виконання нової роботи, але їм не хватає терпіння для її завершення. Їм необхідно навчитися підтримувати ентузіазм протягом всієї роботи й не втрачати рівень вольової саморегуляції (-0,42) та самокерування (-0,38).

Індекс вольової саморегуляції є послабленим у тих, що здатні до надмірного фантазування та надуманості (-0,59), переживають страх фізіологічно (-0,57), мають Его-страхи (-0,58), біль Его (-0,50), переживають соціальний біль (-0,40), безпосередньо переживають емоції страху (-0,59).

Індекс наполегливості є послабленим у курсантів, що здатні до надмірного фантазування та надуманості (-0,48), переживають страх фізіологічно (-0,50), мають Его-страхи (-0,46), біль Его (-0,42), переживають соціальний біль (-0,40), безпосередньо переживають емоції страху (-0,51).

Ворожо налаштовані курсанти не здатні до самокерування (-0,39). Індекс самокерування є послабленим у курсантів, що здатні до надмірного фантазування та надуманості (-0,58), переживають страх фізіологічно (-0,52), мають Его-страхи (-0,45), біль Его (-0,48), переживають соціальний біль (-0,37), безпосередньо переживають емоції страху (-0,56). Вони втрачають самокерування коли переживають страх пов'язаний із природними лихами (-0,38), в екстремальних ситуаціях (-0,45), виконуючи професійну діяльність (-0,50), побутовий страх (-0,45), моральний (-0,47), життєдіяльності (-0,39). Такі страхи є некерованими, якщо вони довготривалі (-0,56), якщо саморегуляція курсантів є екстернальною (-0,34), Его-негативними (0,56), соціально негативними (-0,50) та властиві особам з високим рівнем нейротизму (-0,57).

Висновок. Травми дитинства впливають на формування захисту в критичних ситуаціях. Захисні механізми сприяють формуванню невпевнених рис характеру особистості: акцентуїтованим педантичності, тривожності, збудливості. Причиною формування невпевненої поведінки курсантів вишу зі специфічними умовами навчання є наявність різноманітних страхів, які ускладнюють їм самокерування в критичних ситуаціях, послаблюють волю саморегуляцію та наполегливість. Така реакція на складні ситуації підкріплюється драйверами, які набуваються в сімейних стосунках завдяки спілкуванню з батьками. Людина ідентифікує себе з певною соціальною роллю близьких людей. Роль агресора часто сприймається дітьми як позиція сили, яку необхідно наслідувати. Вимушена роль Жертви, яка хоче уникати конфліктних ситуацій підштовхує дитину до нехтування власними інтересами. Асертивність – позиція мирної людини, яка вміє застосовувати ефективні засоби комунікації, в яких всі будуть задоволені цим процесом.

Список бібліографічних посилань

1. Когут О. О. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Кривий Ріг : Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2021. 423 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9

Діана Сергіївна ПОХІЛЬКО,

*старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної*

та кризової психології науково-дослідного центру

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-8771>;

Яніна Олександрівна ОВСЯННІКОВА,

*старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної*

та кризової психології науково-дослідного центру

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-3454>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФАХІВЦЯМИ ДСНС У ПОСТКАТАСТРОФНИЙ ПЕРІОД

Зазначені основні негативні реакції, які притаманні представникам ризиконебезпечних професій після виконання завдань за призначенням в нестандартних ситуаціях. Надані основні стратегії психологічного втручання у процес відновлення їх психологічної стійкості.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, стратегії психологічного втручання, соціально-психологічний тренінг.

Як свідчить практика психологічного супроводу повсякденної діяльності персоналу ДСНС України, органів внутрішніх справ (ОВС), офіцерів Збройних Сил України (ЗСУ) та інших осіб, чия діяльність здійснюється за умов впливу негативних стрес-факторів, перший етап відновлення психічних функцій у посткатастрофний період чи в період після завершення службових завдань відбувається без психологічної допомоги

Тому фахівець ризиконебезпечних професій, який повернувся додому після виконання завдань за призначенням, залишається сам-на-сам зі своїми спогадами про епізоди екстремальної та кризової події, до якої він був задіяний, зі своїми проблемами, які у нього починають виникати.

Можна зазначити, що у фахівців ДСНС після виконання професійних завдань за призначенням у нестандартних ситуаціях спостерігаються прояви дезадаптованої поведінки:

- визначається реакція відходу від контактів, напруженість, втомленість, погане самопочуття;

- потреба у спокої та розслабленні, звільнення від стресу;
- тривожна та болюча оцінка свого самопочуття.

Стан вираженої соціально-психологічної дезадаптації:

- відчуття розчарування, дисонансу між ідеальними уявленнями і важкою реальністю;

- спостерігається помисливість відносно висловлювань оточуючих на свій рахунок, упертість у поєднанні з образливістю;

- існує певна проблема ураженого самолюбства й порушеної рівноваги у відносинах з оточуючими;

- рятувальники знаходяться у стресовому стані, який ослабляє волю та наполегливість;

- спостерігаються реакції гніву, занепокоєння, що проявляються ослабленням функції уваги, безпорадністю із проявами дратівливості;

- порушено баланс між прагненням до активності й контролем.

Проведений нами аналіз досвіду надання психологічної допомоги всім, хто зазнав шкідливого впливу негативних стрес-факторів, доводить, що на сьогодні накопичено й апробовано достатньо багато методів, способів, підходів щодо надання психологічної допомоги [1; 2; 5; 6;]. Вона ґрунтується на двох постулатах:

- людина має усвідомити проблему, яка в неї виникла;

- після усвідомлення своєї проблеми їй бажано звернутися за допомогою психолога.

Все це призводить до того, що протягом близько двох місяців після закінчення травмуючої ситуації рятувальник бореться з негативним результатом впливу цієї ситуації самотужки, використовуючи приховані і неусвідомлювані ресурси своєї психіки.

Повне відновлення рівня психологічної стійкості рятувальників під впливом негативних психічних чинників, які притаманні будь-якій кризовій та надзвичайній ситуації, відбувається протягом досить тривалого часу. Цей термін залежить від індивідуально – психологічних особливостей фахівця, його життєвого та професійного досвіду, актуального психічного стану.

Але психологічний вплив на рятувальника саме в перші дні після закінчення виконання службових завдань в умовах впливу стрес факторів є дуже важливим і ефективним. Саме в цей час допомога психолога є вкрай необхідною.

Психологічне втручання у процес відновлення рівня психологічної стійкості фахівця може здійснюватися за двома стратегіями:

- одразу після закінчення екстремальної та кризової події з подальшим психологічним супроводом цього процесу;
- психологічна робота з фахівцем за принципом «кожного дня по трошку».

У другому випадку процес відновлення може тривати достатньо довго, що вимагає пильної уваги до психічного стану конкретного фахівця протягом тривалого часу [5]. Іноді, при виборі цієї стратегії психологічного втручання, необхідно виводити рятувальника, поліцейського, військовослужбовця зі складу бойових розрахунків, шукати йому заміну, тимчасово переводити фахівця на інший вид діяльності. Це все призводить до витрати значних матеріальних і людських ресурсів, плінності кадрів та інших негативних наслідків.

В першому випадку процес відновлення проходить за більш короткий час, вимагає значно менше часу та ресурсів, але потребує спеціальних умов для проведення початкового етапу цього процесу. Саме у перші декілька днів, після закінчення виконання завдань за призначенням в умовах впливу стрес факторів підвищеної інтенсивності, психологічна допомога фахівцю є найбільш затребуваною і, за можливості її надання, найбільш ефективною.

Як довела світова практика і практика використання соціально-психологічного тренінгу (СПТ) у діяльності «силових» структур України, саме СПТ на цьому етапі дає найбільш позитивний ефект [2; 3; 4]. Але для його проведення потрібні спеціально підготовлені фахівці, приміщення, спеціальне обладнання.

В межах стратегії психологічного втручання одразу після надзвичайної ситуації та в межах діяльності навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України нами запропонована програма соціально-психологічного тренінгу «Вжити заради порятунку» [1].

Після участі у відновлювальному тренінгу «Вжити заради порятунку» у кожного учасника знизився рівень реактивної тривожності, підвищився рівень нервово-психічної стійкості та у них виявлено значуще поліпшення емоційного фону.

Список бібліографічних посилань

1. Використання психотренінгових технологій у практичній діяльності психологів ДСНС України : практич. порадник / С. Ю. Лебедева, Я. О. Овсяннікова, Н. В. Оніщенко та ін. Харків : НУЦЗУ, 2018. 340 с.
2. Екстремальна психологія : підручник / за ред. О. В. Тімченка. Київ : Август Трейд, 2007. 502 с.

3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.
4. Лисенко В. І. Сучасні технології реабілітації осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій : метод. рек. Київ : Центр соц. експертиз і прогнозів Ін-ту соціології НАНУ, 1998. 28 с.
5. Скрипник В. А. Реабілітаційна психологія. Вінниця : Україна, 2005. 235 с.
6. Won G. H., Choi T. Y., Yoon S., Lee J. H. The effect of a mental health promotion program on Korean firefighters. *International Journal of Social Psychiatry*. 2020. No. 66. URL: https://www.researchgate.net/publication/341942992_The_effect_of_a_mental_health_promotion_program_on_Korean_firefighters (дата звернення: 02.03.2021).

Отримано 04.03.2021

УДК 159.9:355

Андрій Володимирович КИРИЧЕНКО,

*ад'юнкт науково-методичного центру організації наукової
та науково-технічної діяльності*

*Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського (м. Хмельницький);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1333-5980>*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК ДО ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто різні підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників, здійснено теоретичний аналіз стану проблеми психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ до веденні бойових дій. На основі аналізу умов та специфіки застосування Десантно-штурмових військ проаналізовано особливості психологічної готовності військовослужбовців до діяльності в бойових умовах та обґрунтовано необхідність формування та розвитку психологічної готовності для успішного виконання завдань за призначенням.

Ключові слова: готовність; психологічна готовність; бойова діяльність; екстремальні умови.

Події на сході нашої країни в черговий раз підкреслюють актуальність формування та розвитку психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до ведення

бойових дій. Якісно сформований морально-психологічний дух військовослужбовців та Збройних Сил України в цілому – це основа готовності до виконання бойових завдань та спільної перемоги над ворогом.

Десантно-штурмових військ Збройних Сил України – це окремий рід військ Збройних Сил України, який призначений для вертикального охоплення противника та дій в його тилу. Окремий рід військ – складова частина Збройних Сил України, призначена для виконання властивих тільки їм завдань. ДШВ спроможні швидко реагувати на різноманітні загрози та виклики, виконувати завдання за призначенням в умовах, що характеризуються високими маневреністю та автономністю дій [1;2].

Основними завданнями Десантно-штурмових військ Збройних визначені: порушення управління військами і роботи тилу противника; заборона планомірного використання резервів противником; боротьба з повітряними десантами і угрупованнями противника, що прорвалися; заняття і утримання важливих об'єктів (рубежів) з метою забезпечення безперешкодного і своєчасного оперативного розгортання військ (сил) у визначених операційних зонах (районах) [1;3].

Крім основних завдань Десантно-штурмових військ Збройних можуть брати участь у: боротьбі з незаконними збройними формуваннями (прийняття участі в антитерористичній операції та операції Об'єднаних сил), міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (в інших кліматичних регіонах), заходах щодо здійснення захисту життя і здоров'я громадян та об'єктів державної власності за межами України та виконувати інші завдання, визначені законами України [1;3].

Розглядаючи з психологічної точки зору професія військовослужбовця Десантно-штурмових військ є одна з небезпечних професій та відноситься до екстремальних професій, яка пов'язана з великою складністю та небезпекою для життя військовослужбовців. Даній професії характерні всі види небезпеки: загибель від рукопашного бою, або від інших видів зброї, згоріти в палаючому літаку (один із трагічних випадків, який трапився під час проведення антитерористичної операції – збитий російськими найманцями із ПЗРК «Ігла» 14 липня 2014 року літак Іл-76, на борту якого було 40 десантників та 9 членів екіпажу) [2], або бути збитим противником під час здійснення десантування.

Не зважаючи на всі виниклі труднощі бойової обстановки, десантник змушений постійно спостерігати за результатами бойових дій – вибухи мін та снарядів, свист куль, дим, сморід, крики й стогін поранених та покалічених, відірвані кінцівки, калюжі крові, трупи вбитих солдат, а в гіршому випадку – це втрата своїх бойових товаришів. У зв'язку з постійними змінами своєї дислокації він не завжди може

влаштувати свій власний побут, а місця проживання іноді можуть мати несприятливі санітарно-гігієнічні умови. Десантник не має права на помилку, його помилка може приблизити до смерті, або до полону. Бойова діяльність висуває до професійної та психологічної підготовки десантника жорсткі правила: вміння виживати в різних умовах та обставинах, добре орієнтуватися на місцевості, проводити власне маскування та впевнено діяти в тилу противника та в умовах хімічного, бактеріологічного та радіоактивного забруднення місцевості, вміло володіти різними видами зброї, влучно стріляти та далеко і точно метати гранату і ніж, володіти уміннями і навичками щодо збереження життєдіяльності та виживання в екстремальних умовах, знати тактику дій підрозділів противника та володіти всіма способами розвідки, мати розвинені інтелектуальні здібності, бути фізично та психологічно підготовленим. Десантники належать до «елітних» військ, девіз яких є – «Завжди перші!»[5].

Можна зауважити, що універсальних бійців не існує, для їх підготовки спочатку необхідно відібрати майбутній людський «матеріал», який відповідав би особливим вимогам: гарний стан здоров'я та відмінна фізична підготовленість (обов'язково добре бігати на короткі та довгі дистанції, багато разів підтягуватися на перекладені, бути витривалим, мати нагороди за участь в бойових видах спорту), відсутність в родині засуджених, інтелектуальна придатність, гарне психічне здоров'я (врівноваженість та сильна витримка) та власне бажання проходити військову службу у ДШВ. В подальшому пройшовши спеціальну підготовку та опанувавши свою спеціальність (розвідника, кулеметника, гранатометника, снайпера, сапера, водія, тощо), десантник крок за кроком стає справжнім професіоналом.

Психологічну готовність військовослужбовців до ведення бойової діяльності науковці розглядають як готовність до діяльності, готовність, боеготовність, підготовленість, налаштованість, пильність, оптимальний робочий, мобілізаційну готовність стан та інше. Психологічна готовність військовослужбовця до ведення бойових дій являє собою своєрідну психологічну основу, яка під час бойових дій дозволяє йому управляти своєю психікою та ефективно діяти в складних бойових ситуаціях. Стан готовності дозволяє реалізувати власну професійну підготовленість з найменшими психологічними втратами та перетворити досягнутий рівень майстерності із стану очікування в бойову діяльність. Основними зовнішніми ознаками психологічної готовності військовослужбовця до бою є: відсутність визиваючої поведінки (метушливості або замкнутості); логічне мислення, безпомилкове та чітке виконання поставлених наказів і команд; нормальний стан

здоров'я (відсутність запаморочення, головокружіння, порушення ритму, підвищення пульсу, зміни кольору обличчя та інше) [6;7].

У цілому науковці розглядають психологічну готовність як загальну (завчасну, тривалу) – сукупність якостей особистості та ситуаційну (тимчасову), яка є особливим психологічним станом військовослужбовця і дозволяє йому виконувати бойові завдання без зривів. Загальна готовність включає в себе раніше придбані установки, знання, навички, вміння, цілі, мотиви та здібності, впевненість, організованість та рішучість, позитивне ставлення до діяльності, визначення послідовності та способів досягнення бажаної мети, а ситуативна являє собою складне динамічне утворення, сукупність всіх власних сил та психологічних можливостей особистості необхідних відмобілізуватися у визначених моменти та успішно виконати поставлене завдання [6].

Аналізуючи бойовий досвід учасників бойових дій військові психологи доходять до такого висновку – все те що відбувається з кожним військовослужбовцем під час бойових дій, вже давно відбувалося з іншими людьми, кожний воїн поступово звикає до війни, перший бій він веде сам з собою. Дослідники виділяють три періоди роботи людського організму під час підготовки та ведення бойових дій. Перший період (хвилини, години) – змобілізованість організму усіх наявних сил за рахунок резерву, підвищена активність та працездатність. Після перетину бар'єру невідомості, відкинувши страх власної смерті воїн переходить до виконання основної своєї роботи, яку виконує зі злістю та виснаженням наявних сил. Другий період (до 10 діб) – перевлаштування організму до дій в екстремальних умовах. В цей період спостерігається зниження працездатності, вона може не змінюватися та залишитись стабільною, як що у людини присутній високий рівень вмотивованості. Третій період (від 20 до 60 діб) – наявна нестійкість адаптації (байдужість, втома, бажання вийти із бою) [4; с.1-2]. Вчені довели, що серед факторів які викликають великі психічні напруження та страх є: смерть бойового побратима – 50%; особисто побачене на полі бою (тяжкопоранені, скалічені, вбиті) – 29%; світлові та шумові ефекти бою – 8%; палаюча військова техніка – 5%. Аналізуючи досвід другої світової війни військові психологи роблять висновок, що 39% військовослужбовців відчувають великий страх перед боєм, 35 – в бою, 16% – після нього, а 10% - взагалі не можуть нічого визначити [4; с.7-8].

Таким чином, психологічна готовність – це вид психічних явищ, що в психології називається станом, який може з'являтися та зникати. Іншими словами, готовність – це активність, впевненість,

налаштованість, вмотивованість, націленість психіки військовослужбовця на подолання виниклих труднощів бойових дій. Вона включає та тісно поєднує в собі загальну (завчасну, тривалу) готовність, яка є стійкою системою якостей особистості необхідних для успішного виконання завдання (позитивне ставлення до діяльності, придбанні раніше досвід, знання, навички, вміння, мотиви цілі, тощо) і ситуативну (тимчасову) – продовження загальної готовності, модифікованої до конкретного завдання.

Формування та розвиток психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ до екстремального виду діяльності – одна з найважливіших умов забезпечення особистої безпеки кожного військовослужбовця, військових підрозділів, частин та нашої країни в цілому. Стан психологічної готовності допомагає кожному воїну-десантнику успішно виконувати свої обов'язки, використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль та перебудовувати свою діяльність при появі непередбачених перешкод з найменшими психологічними втратами. Вона вказує на те, що кожен військовослужбовець адаптувався (приспонувався) до умов бойової обстановки та прийняв власну роль активного захисника Батьківщини.

Список бібліографічних посилань

1. Структура ДШВ // Десантно-штурмові війська Збройних Сил України : офіц. сайт. URL: <http://www.dshv.mil.gov.ua/istoriya> (дата звернення: 01.03.2021).
2. Жирохов М. История участия 25-й отдельной воздушно-десантной бригады в войне на Донбассе (апрель-сентябрь 2014 г.). Чернигов, 2019. 80 с.
3. Десантно-штурмові війська Збройних Сил України // Міністерство оборони України : офіц. сайт. 09.12.2013. URL: <http://www.mil.gov.ua/-ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/visokomobilni-desantni-vijska-zsu.html> (дата звернення: 01.03.2021).
4. Пам'ятка військовослужбовцю під час підготовки до бою та в бою : буклет. Миколаїв, 2014. 54 с.
5. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності : підручник. Київ : Золоті Ворота, 2012. 458 с.
6. Самойленко О. О. Формування психологічної готовності мобілізованих військовослужбовців-прикордонників до ведення бойових дій : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2018. 309 с.
7. Стасюк В. В. Психологія управління військами : підручник. Київ : Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняховського, 2014. 540 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.96

Вікторія Віталіївна КРАВЧЕНКО,

науковий співробітник науково-дослідного відділу

воєнно-психологічних досліджень

Науково-дослідного центру гуманітарних проблем

Збройних Сил України (м. Київ)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ В ОСОБОВОГО СКЛАДУ БОЙОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ

Перебування у постійних стресових (екстремальних) ситуаціях тим чи іншим чином впливає на психіку людини. І вплив цей, переважно, негативний через низку дискомфортних та загрозливих для особистості стрес-факторів.

Ключові слова: психічні стани, чинники негативних психічних станів, стрес-фактори, стресори.

Особовий склад, який направляється виконувати свої службові обов'язки в «гарячу» зону, знаходиться під впливом не тільки значного ризику виникнення нервово-психічних розладів, але й фізичної загрози особистому здоров'ю (життю). Подібні негативно-забарвлені впливи часто стають причиною багатьох негативних явищ, таких як: конфлікти у колективі, порушення дисципліни, зниження настрою та працездатності і, навіть, втрата сенсу життя тощо. Таким чином, тривале виконання своїх службових обов'язків у надто напруженій обстановці веде до дезадаптації, зниження стійкості організму, нервово-психічних перенапруг, результатом чого є розвиток стійких негативних психічних станів у особистості [1, с.218]. Також, як наслідок, особовий склад може втрачати здатність зосередження на конкретному завданні, вони можуть не усвідомлювати особливості бойової обстановки, діяти імпульсивно, їх охоплюють різні почуття.

Психологічна готовність особового складу служб МВС, частин і підрозділів Міністерства оборони до роботи в екстремальних умовах, є дуже важливою. Протистояти впливу різноманітних стресогенних чинників та бути здатними долати наслідки впливу психічних навантажень, при цьому зберігаючи працездатність на високому рівні, є вкрай важливим при виконанні службових обов'язків.

Психічні стани кожної людини нерозривно пов'язані з індивідуальними особливостями особистості (своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви; особливості темпераменту,

характеру особистості). Виходячи з цього, можна зазначити, що основним, інтегральним чинником виникнення у людини в процесі виконання діяльності різних негативних психічних станів, можна вважати невідповідність її індивідуальних особливостей кваліфікації умовам та завданням цієї діяльності [2, с.502].

Діяльність зазначеної категорії фахівців, які майже постійно знаходяться в екстремальних умовах, кардинально відрізняється від звичайних, життєвих умов, звичних для більшості людей. Враховуючи це, необхідно розуміти, що загальне й особливе в умовах діяльності визначає загальне й особливе в психічних станах особового складу [3, с.576; 4, с.131-144; 5, с.5-7].

За деякими дослідженнями, на психічні стани особового складу можуть впливати їхні попередні стани. Зв'язок між даними психічними станами і тим, що їм передувало, може бути двояким. Тобто в одних випадках попередній стан змінюється протилежним, в інших обставинах між попереднім і наступним психічним станом є відношення не протилежності, а подібності [1, с.223].

Реакція військовослужбовця на вплив стресорів бойової обстановки залежить як від їх значущості для конкретного учасника бойових дій, так і його здатності до контролю власної поведінки. Значущість впливу на психіку військовослужбовця тих чи інших бойових стресорів визначають його індивідуально-психологічні особливості та особистісні якості, тип нервової системи, професійна та психологічна готовність до ведення бойових дій, характер і рівень бойової мотивації, особливості сприйняття військовослужбовцем місця та ролі бойових дій у історії та власній життєвій перспективі [6, с.218].

Екстремальні чинники бойової обстановки (які стають патогенними) сприяють зростанню психогенних розладів, істотно прискорюють їх формування, обтяжують перебіг, ускладнюють клініку грубими девіаціями поведінки.

Чинники, які в процесі виконання професійної діяльності можуть зумовлювати стресовий вплив, поділяють на *специфічні* та *неспецифічні*. До першої групи відносять: ситуації, що загрожують життю і фізичній цілісності особистості; поранення, контузії, травми, каліцтва; загибель близьких людей і товаришів по службі; жахливі картини смерті і людських мук; події, у результаті яких постраждали честь і гідність військовослужбовця. До другої групи відносяться такі стресори: підвищений рівень перманентної потенційної загрози для життя; тривала напружена діяльність; тривала деривація основних біологічних і соціальних потреб; різкі та несподівані зміни умов служби і життєдіяльності; відсутність контактів з близькими; інтенсивні і тривалі міжособистісні конфлікти; підвищена відповідальність за свої дії; потенційна

можливість фізичних і моральних страждань заради досягнення цілей, незрозумілих для особового складу тощо [2, с.502].

Стресори, які можуть формувати ті чи інші психічні стани, бувають *фізичними та психічними* [7, с.1068]. До фізичних відносять екзогенні стресори (спека, холод, волога, пил; шум, вибух; інфіковане середовище; фізична праця; погана видимість тощо) та фізіологічні (позбавлення сну; зневоднення; недоїдання; погана гігієна; м'язова та гіпоксична втома; надмірне використання м'язів або їх невикористання; розлад імунної системи; хвороба чи травма; сексуальна фрустрація, депривація; вживання психоактивних речовин тощо). До психічних стресорів належать когнітивні (перенавантаження або депривація; двозначність, невизначеність, непередбачуваність; часові вимоги чи очікування; складні рішення; робота, яка виходить за межі власної компетенції; попередні невдачі тощо) та емоційні стресори (ізолюваність, самотність; страх і загрози, які спричиняють тривогу; втрати, які спричиняють скорботу; фрустрації, які спричиняють гнів і відчуття суму; конфліктні/неоднозначні мотиви й відданість; релігійна конфронтація; міжособистісні конфлікти в підрозділі; проблеми вдома; втрата приватності; віктимізація/сексуальні домагання; спостереження за бойовими діями/мертвими тілами; акти вбивств тощо).

Фізичні стресори можуть спричинити появу психічних тоді, коли вони викликають відчуття дискомфорту, роздратування та відчуття загрози, а також коли вони безпосередньо шкодять функціонуванню мозку.

Психічні стресори можуть зумовити адаптивну чи неадаптивну поведінку в стані стресу, що зменшить або збільшить вплив фізичних стресорів [7, с.1068].

Систематичне всебічне вивчення негативних психічних станів людини в екстремальних умовах діяльності та запровадження заходів щодо профілактики таких станів, може сприяти збереженню та підвищенню боєздатності військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Косолапов О. М. Роль екстремальних умов службової діяльності рятувальників у виникненні негативних психічних станів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип.7. С. 218–226.
2. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О. В. Тімченка. Київ : АвгустТрейд, 2007. 502 с.
3. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства: руководство для врачей. Ростов н/Д. : Феникс, 1997. 576 с.
4. Психология психических состояний : сб. ст. / под ред. А. О. Прохорова. Казань : Центр инновационных технологий, 2002. Вып. 4. С. 131–144.
5. Анохин П. К. Функциональная система, как методологический принцип биологического и физиологического исследования // Системная организация физиологических функций. М., 1968. С. 5–7.

6. Гуров В. А. Боевой стресс и психологическая устойчивость военнослужащих, выполняющих задачи в условиях вооруженных конфликтов на постсоветском пространстве (1988–2008 гг.). Тольятти : Тольяттинский гос. ун-т, 2012. 218 с.

7. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова та ін. Київ : Наш формат, 2017. 1068 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9.01:352.74

Крістіна Сергіївна МОРГАЙ,

здобувачка вищої освіти факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Висвітлено основні проблеми профілактики негативних психоемоційних станів у працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: профілактика, психологічна допомога, тренінги, підготовка.

Службова діяльність поліцейських традиційно відноситься до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на працівників, багатьма факторами ризику для їх життя і здоров'я, характеризується постійним стресом, необхідністю протидіяти кримінальному оточенню, застосовувати заходи фізичного впливу, зброя, спеціальні засоби і т. д.

Складні умови роботи поліцейських нерідко призводять до порушень у психічній діяльності працівників поліції, появи посттравматичних стресових розладів, схильності до девіантної поведінки та професійної деформації, зростання конфліктності, агресивності тощо. Тому в усьому світі важливим напрямком підвищення ефективності функціонування правоохоронних органів вважається психологічна профілактика: психологічне навчання та тренінги, надання спеціальної, невідкладної та реабілітаційної психологічної допомоги працівникам поліції у разі необхідності.

Спеціальна психологічна допомога орієнтована на цілеспрямовану і активну роботу з усіма співробітниками правоохоронних органів, з акцентуванням уваги на тих, що мають високий рівень схильності до частого

переживання негативних емоційних станів, а також включених в «групу ризику».

Екстрена (невідкладна) психологічна допомога надається людям, які перебувають у гострому стресовому стані або в іншому негативному емоційному стані. Ці стани часто викликають емоційну і когнітивну дезорганізацію свідомості особистості. Цілі і завдання екстреної психологічної допомоги включають профілактику гострих стресових і панічних реакцій, психогенних нервово-психічних порушень; підвищення адаптаційних можливостей. Саме це є невід'ємною частиною психічного здоров'я поліцейського [1].

Реабілітаційна психологічна допомога включена в загальну систему реабілітаційних заходів і надання психологічної допомоги працівникам правоохоронних органів. Її основним завданням є зняття психологічної травми, пов'язаної з пораненнями, отриманими тілесними ушкодженнями, і станів, які є наслідком пережитої небезпеки і негативних емоційних ситуацій.

Отже, виходячи з усієї наведеної вище інформації, для профілактики негативних психоемоційних станів в діяльності поліції можна запропонувати такі способи вирішення цієї проблеми [2]:

- використовувати при проведенні професійної психологічної підготовки працівників правоохоронних органів розроблену програму спеціального психологічного навчання;
- передбачити в системі професійної психологічної підготовки особового складу правоохоронних органів заняття по вивченню особливостей негативних емоційних станів і їх впливу на ефективність службової діяльності, розвитку вмінь і навичок їх саморегуляції;
- з співробітниками, схильними до прояву негативних емоційних станів при діях в екстремальних, небезпечних умовах діяльності, в обов'язковому порядку проводити розроблений курс спеціальної психологічної підготовки до саморегуляції негативних емоційних станів;
- розробка і вдосконалення методів діагностики проявів негативних емоційних станів в небезпечних ситуаціях діяльності співробітників правоохоронних органів і способів їх психологічної регуляції, вдосконалення методів і способів надання спеціальної, екстреної та реабілітаційної, психологічної допомоги працівникам поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учб. літ., 2009. 986 с.
2. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. / уклад.: С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.

Отримано 05.03.2021

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.9:165.194

Наталя Євгенівна АФАНАСЬЄВА,

*доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),
доктор психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3341-1845>;*

Іван Володимирович ПОНОМАРЕНКО,

*ад'юнкт кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України (м. Харків);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4780-3209>*

ВПЛИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ

Встановлено, що формування толерантності до невизначеності у екстремальних ситуаціях позитивно впливає на особистість та допомагає адаптуватися до негативних зовнішніх впливів ситуацій невизначеності.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, ситуації невизначеності, фахівці екстремального профілю, формування толерантності до невизначеності.

Останнім часом до особистості фахівців екстремального профілю діяльності, а саме рятувальників та правоохоронців висувуються нові вимоги, щодо вдосконалення професійних умінь та розвитку психологічної стійкості. Фахівець екстремального профілю діяльності повинен бути не лише високо кваліфікованим, мати відмінну фізичну підготовку, але й вміти впливати на підлеглих, протидіяти психологічному тиску ситуацій невизначеності, бути стійким до дії екстремальних чинників, вміти контролювати невизначеність ситуації, проявляти наполегливість у досягненні довгострокових цілей, керувати психологічним кліматом у колективі тощо.

Як показує практика, фахівці екстремального профілю діяльності постійно зіштовхуються з ситуаціями невизначеності, які потребують осмислення, знаходженням продуктивних шляхів вирішення проблеми, супроводжуються емоційними переживаннями.

В психологічній літературі існують різні трактування щодо ситуацій невизначеності, наприклад, А. Гусєв вбачає в ситуаціях невизначеності резерв для різноманітних шляхів розвитку особистості та становлення нової ідентичності [1]. Динаміку розвитку стану невизначеності можна умовно розділити на три складові. Перша складова включає в себе усвідомлення протиріч в ситуації. Друга – розглядається, як ілюзія розуміння ситуації невизначеності. Третя складова викликає поведінку уникнення і відсутність спроб побудувати власну когнітивну модель ситуації [2]. Тому рятувальнику чи правоохоронцю необхідно розвивати толерантність до ситуацій невизначеності.

В українському сучасному тлумачному психологічному словнику толерантність позначається як відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а ззовні – у стриманості, самовладанні, здатності довгостроково терпіти несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей [3].

За визначенням Ю. Терещенко, толерантність – це інтегральна характеристика індивіда, що означає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, попередження конфронтації та розвитку позитивних взаємин із собою і навколишнім світом [4]. Толерантна особистість – це людина з позитивним поглядом на світ, морально та соціально активна, яка усвідомлює власну унікальність і необхідність єднання з іншими людьми, різноманіття та взаємозумовленість навколишнього світу, розуміє, що те, яким буде цей світ, залежить від кожного [4].

Аналіз психологічної літератури дає змогу розглядати толерантність до невизначеності як рису і властивість особистості, що впливає на взаємодію з людьми і поведінку в різних ситуаціях; як установку особистості, яка включає когнітивне оцінювання, емоційну реакцію і поведінкове реагування; як когнітивно-перцептивне утворення, що означає прийняття ситуацій невизначеності, емоційну і перцептивну змінну, яка відіграє суттєву роль при оцінці ймовірних результатів прийняття рішень в ситуаціях невизначеності.

Отже, формування толерантності до невизначеності впливає на процес змін особистості на когнітивному, поведінковому і емоційному рівнях, в результаті чого формується здатність продуктивно діяти, знаходити оптимальні варіанти рішень у ситуаціях невизначеності та витримувати довготривалу емоційну напругу.

Список бібліографічних посилань

1. Гусев А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Одеса, 2009. 20 с.
2. Пономаренко І. В. Вплив толерантності до невизначеності на професійну діяльність рятувальників // Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України : матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2020 р.). Харків, 2020. С. 36–38.
3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
4. Бондаренко А. Ф. Психологічна допомога особистості : навч. посіб. Київ : КВІЦ, 2001. 237 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.98

Любов Матвійвна БАЛАБАНОВА,

*професор кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4112-6270>*

НЕЙРОГРАФІКА ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглядається нейрографічний алгоритм, як техніка інтегративного підходу, що сприяє вирішенню життєвих завдань, які ведуть до позитивних змін особистості курсантів через механізми усвідомлення та трансформації.

Ключові слова: нейрографічний алгоритм, інтегративний підхід, особистість, курсанти, трансформація.

Проблема сучасної молоді людини полягає у відсутності систематизації набутих знань відносно себе та свого світогляду, отримані нею знання розрізнені та мають фрагментарний характер. Нерідко досвід набутий в дитинстві є відокремленим від юності, а потім і зрілості, мудрість, раціоналізм від креативності. Така роз'єднаність є причиною багатьох страждань і в сучасній психології основним трендом, основною ідеєю є інтеграція – тобто з'єднання, підпорядкування розрізнених блоків загальним принципам.

Сучасність, завдяки інтенсивності життя та доступу до величезної кількості інформації, відкриває великі можливості до творчого самозвершення людини. Але, в той же час, викликає напругу, оскільки молода людина стає неспроможною справлятися з цим інформаційним потоком. Особливо це стосується курсантської молоді, яка потребує цілісної картини світогляду, ясних знань про те, як функціонує свідомість, які практичні дії необхідно здійснювати на шляху індивідуації тощо.

Техніки інтегративного підходу можуть стати в нагоді на шляху вирішення життєвих завдань, які ведуть до позитивних змін через механізми усвідомлення та трансформації. Серед них умовно можна виокремити ті, що спрямовані не на зовнішній план існування, а на внутрішній рівень: індивідний, особистісний, колективний і рівень самості. Саме такі інтегративні підходи дозволяють усвідомити витіснені негативні моменти власного досвіду на утримання яких витрачається енергія, що обмежує молоду людину в досягненнях. Щоб вийти за межі обмежень та відокремитись від зовнішніх обставин необхідно здійснити своєрідний акт сепарації, зосередившись на почуттях та рефлексії.

В нашій практиці був застосований підхід, який спирається на принципи естетичного коучингу, що розвивається в дослідженнях П. Піскарьова [1].

Сам коучинг – це область практичної психології, яка спрямована на вирішення тих чи інших завдань. А з точки зору естетики – тут основним концептом є теорія А. Маслоу [2], згідно якої естетика є наступним рівнем, який слідує за досягненням індивідом самореалізації. Тобто неможливо займатись самореалізацією, якщо людина не відкриває для себе міру краси і на здатна відчувати її.

Запропонований П. Піскарьовим напрям, який він визначив як «нейрографіка», містить комплекс психологічних інструментів, спрямованих на вирішення прикладних завдань різного рівня складності: налагодити комунікацію, досягти гармонії, мобілізувати сили, гармонічно організувати діяльність, тощо. Цей метод ґрунтується на практиці малювання для вирішення актуальних проблем індивіда.

Започатковані та впроваджені ним в практику алгоритми показали високу ефективність в плані здатності індивіда усвідомлювати ті процеси, що з ним відбуваються для подальшого контролю та готовності діяти в напрямку подолання труднощів.

Апробований в нашій практичній діяльності нейрографічний інструмент «Алгоритм зняття обмежень», дозволив нам виявити у

курсантів цілий ряд психологічних обмежень та відкрити механізми психологічного опору через феномен рефлексії. Під час виконання цього алгоритму, через механізми катарсису, актуалізується комплекс феноменологічних спогадів, певних почуттів, активізується пам'ять і індивід, через процеси інтеграції, приходять до розуміння причин існування проблем у взаємовідносинах як із оточенням, так і з власним організмом.

Під час проведення техніки, спостерігаючи за курсантами, ми констатували у деяких з них наявність роздратування, відмову від її виконання, негативні тілесні симптоми, що вказувало на великий спротив змінам та небажання виходити за межі власних обмежень. В той же час нейрографіка – це практичний метод моделювання підсвідомості, вибрані курсантами теми, спрямовані на площину усвідомлення, що дозволяє досягти трансформації наявної реальності в нову її форму.

Робота в цьому полі – це спроба усвідомити, що емоція, афект, вина, переживання – це явища, що мають свої причини та наслідки і пошук ресурсів та опора на ці ресурси, як правило, є ключовим моментом індивіда.

За допомогою маркера, курсанти малюють нейрографічними лініями свої почуття, схему взаємовідношень, свою мрію, свій успіх – будь яка вибрана тема може бути переведена в знак, графічний символ, який може бути основою візуального сприйняття та мислення.

В цілому нейрографіка – це не просто психотерапевтичний метод, не просто коуч-підхід – це ще і одн із видів мистецтва, в якому поєднуються графічні лінії, фігури, композиції та кольори. В процесі виконання нейрографічного алгоритму курсанти працюють не з символічним і навіть не з симптоматичним рівнями, вони працюють з причинами власних проблем та шляхами їх вирішення на рівні встановлення нових нейронних зв'язків.

Ми вбачаємо в цьому підході гарні перспективи щодо впливу на формування особистості курсантів, оскільки він не потребує технічного оснащення, може виконуватись в будь яких умовах та має практичну спрямованість.

Список бібліографічних посилань

1. Пискарьов П. Нейрографіка: алгоритм снятия ограничений. М. : Эксмо, 2020. 224 с.
2. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М. : Смысл ; Альпина-нон фикшн, 2011. 230 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9.073

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

*начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного
супроводження*

*службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>;*

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України*

*Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6103-1466>*

СТРУКТУРА МОТИВАЦІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Наведено опис структур мотивації у військовослужбовців НГУ
з різним рівнем ефективності професійної діяльності.*

Ключові слова: мотивація, структура мотивації, ефективність професійної діяльності, військовослужбовці НГУ.

У рамках науково-дослідної роботи «Дослідження особливостей мотиваційно-вольової сфери військовослужбовців Національної гвардії України при виконанні службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах» за допомогою кластерного аналізу було визначено найбільш поширені типи мотивації у військовослужбовців НГУ та здійснене їх співвіднесення з ефективністю професійної діяльності за оцінками їх безпосередніх керівників.

На наступному етапі, використовуючи процедуру факторного аналізу, за даними таких методик, як «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів ВНЗ МВС», «Методика визначення мотиваційного профілю особистості», «Опитувальник для визначення джерел мотивації» було визначено структуру мотивації у виділених типів.

Так, високоефективні військовослужбовці (близько 35% від вибірки дослідження), обираючи професію, керувалися її змістом та прагненням розвитку в професії. Ці тенденції збережені і в актуальній мотивації, в якій найбільш вираженими є мотиви державного

служіння та професійного вдосконалення, а мотиви, що описують умови, режим праці та соціальну взаємодію є значно меншими, су- підрядними. Ця стійкість і особливості мотивації забезпечуються специфічною структурою мотивації.

У структурі мотивації високоефективних військовослужбовців найвагоміший перший фактор (24,90%) можна позначити, як прагнення до набуття професійної гідності – прагнення особистого і професійного розвитку, вдосконалення, визначення свого місця відповідності до вимог професії.

Другий та третій фактор в цій структурі мають однакову вагу (12,64% та 12,32%) і є частинами механізму самомотивування (на кшталт того, який характерний для захоплення тренуваннями). Так, другий фактор свідчить про прагнення напрацьовувати та від- працювати професійні алгоритми дій, а третій – про отримання задоволення від професійних дій (процесу і результату). Таке поєд- нання дозволяє високоефективним військовослужбовцям трива- лий час підтримувати високий рівень професійної активності, під- тримувати точність та інтенсивність професійних дій.

Останні три фактори також є досить рівними (9,61%, 9,15% та 8,96% відповідно) та утворюють механізм набуття особистого сенсу професійною діяльністю. Так, зміст четвертого фактору полягає у пе- реконаності, що матеріальні вигоди мають отримуватися шляхом кро- піткої праці, пов'язаної із об'єктивним змістом професії. П'ятого – улю- блена справа є джерелом суспільного визнання. Шостого – зміст і цілі професії правоохоронця є ресурсом для його особистого розвитку.

Військовослужбовці, які за оцінками професійної ефективності займають проміжне положення між високо- та середньоефектив- ними військовослужбовцями (близько 15% від вибірки дослі- дження), також обирали професію військовослужбовця, керуючись її змістом. Вони мали значні здобутки в професійній діяльності, ви- знання їх успіхів, проте на цей час переживають стагнацію. Вони не прагнуть професійного розвитку, не прагнуть потраплять до ситу- ацій, в яких може перевірятися адекватність набутого ними образу «Я-професіонал» сумісною працею, складними професійними за- вданнями та екстремальними умовами їх виконання.

В їх структурі мотивації найвагоміший перший фактор (16,50%) свідчить про їх виражену індивідуалістичність у досяг- ненні професійно значимих цілей на основі інтеріоризованих про- фесійних цінностей.

Другий фактор (13,70%) засвідчує, що несення служби сприй- мається цими військовослужбовцями, як вимушений компроміс –

отримання матеріальних вигод звичним, проте таким, що вже не приносить задоволення, способом.

Наступні три фактори, які мають приблизно однакову вагу (від 12,48% до 11,85%) утворюють механізм підтримки позитивного самоставлення, який «консервує» здобутки. Так, зміст третього фактору полягає у позиціонуванні себе, як приклада для наслідування іншими військовослужбовцями. Четвертого – підвищення цінності своїй особистості за рахунок набутого статусу. П'ятого – займання позиції «спочивання на лаврах» (надання переваги комфорту, а не реалізації професійних амбіцій).

Шостий фактор (10,57%) описує отримання задоволення від демонстрації власних відточених професійних навичок.

У цьому дослідженні було виділено два середньоєфективних типа. Один має виражену просоціальну спрямованість (15%), другий – орієнтований на задоволення власних потреб (6%).

Середньоєфективні військовослужбовці просоціального типу хоча і сприймають військову службу, як тимчасовий вид праці, що дозволяє їм забезпечити свої родини, проте вони докладають неабиякі зусилля для освоєння професії військовослужбовця, для усвідомлення сенсу, змісту професії. Вони відповідальні виконавці та не потребують додаткового контролю з боку своїх командирів. Для них важливим є підтримання дружніх стосунків зі товаришами по службі та визнання їх бойових заслуг суспільством, у тому числі і в матеріальному плані (отримання пільг).

Для структури мотивації цих військовослужбовців характерним є відносна рівність ваги всіх факторів (від 15,03% до 11,53%).

Перші три фактори описують значимість для цих військовослужбовців бути прийнятим і корисним для свого військового колективу; можливість освоїти професію і заробляти нею; можливість заробляти для родини власною працею, власними зусиллями.

Четвертий фактор засвідчує, що військовослужбовці цієї групи у більшій мірі керуються конкретними уявленнями про військову товарииськість, дружбу, прагненням знайти справжніх друзів, мати спільні з ними цілі, не підвести їх, ніж абстрактними уявленнями про суспільну користь.

Зміст п'ятого фактору – отримання заслуженого важкою працею визнання (вони не претендують на заслуги інших).

Зміст шостого фактору вказує, що «Служити і захищати» набувають для цих військовослужбовців конкретного значення – проявляти волю, долати свої страхи, освоювати зброю, розвивати фізичну силу, бути гарним товаришем тощо.

Структура мотивації цих військовослужбовців є горизонтальною та конкретною. Бути гарним військовослужбовцем, гарним товаришем, гарним годувальником для своїх родин для них однаково важливо. Для них це не абстрактні поняття, а конкретні дії, зусилля, праця над собою.

Середньоєфективні військовослужбовці, які орієнтовані на задоволення власних потреб, єдині із усіх виділених типів, хто обирає професію, керуючись власними корисливими інтересами, можливістю займатися тим, що подобається, а не об'єктивним змістом професії. Ці військовослужбовці прагнуть максимально вигідно «обміняти» свої професійні вміння на матеріальне благополуччя. Вони використовують соціальні зв'язки для того, щоб бути на «гарному рахунку» у керівництва чи для отримання задоволення від спілкування. Ці військовослужбовці не прагнуть брати на себе відповідальність, не прагнуть до реалізації вольових якостей, проявляють байдужість до проблем інших, не прагнуть до будь-якої активності, яка додатково не оплачується. Вони найменше з усіх типів мотивовані до участі в бойових діях. Такі військовослужбовці потребують постійного контролю з боку командирів, так як можуть надто захопитися «романтичною» складовою професії (володінням зброєю, хизуванням фізичною силою тощо), нехтуючи її змістом.

У структурі мотивації цієї групи вирізняються перші два фактори.

Перший (18,45%) – описує схильність до авантюризму, обману для досягнення своїх інтересів при усвідомленні недостатності наявних здібностей і особистих якостей. Другий (18,24%) – пошук оточення, яке зробить їх життя цікавим, насиченим.

Близькими за змістом є третій і четвертий фактор. Третій фактор (12,24%) описує прагнення, використовуючи матеріальні ресурси, набувати сталі соціальні зв'язки, які дозволять урізноманітнити їх професійну діяльність, зробити її більш романтичною, відповідною їх очікуванням. Четвертий (11,58%) – описує прагнення отримувати перевагу над іншими, самоствердитися за рахунок відчайдушних вчинків, в протизадачу прагненню до самовдосконалення, розвитку своєї особистості.

П'ятий фактор (10,66%) описує прагнення докладати чимало зусиль (креативності) для того, щоб уникати небезпечних завдань при виконанні професійних обов'язків.

Зміст шостого фактору (9,47%) – пошук способів (не завжди прийнятних) для отримання цікавої для них роботи.

Як бачимо, структура мотивації середньоєфективних військовослужбовців з вираженою орієнтацією на задоволення власних потреб розкриває її маніпулятивну природу.

Військовослужбовці, які займають проміжне положення між середньо- та низькоефективними (25%), вибирали професією, керуючись, як її змістом, так і власним прагненням змінити своє життя (наприклад, вирватися із депресивних регіонів країни, позбавитися побутових складностей, змінитися, мати перспективи тощо). Для них важливим в професії є можливість відносно швидко її освоїти, достатнє грошове утримання та соціальний статус. Попри прагнення працювати, докладати значні зусилля, змінюватися, мотивація, яка безпосередньо пов'язана із змістом професійної діяльності військовослужбовця, виявляється у них «заблокованою» незадоволеними дефіцитарними потребами. Це негативно позначається на їх ефективності.

Перший фактор, який має вагу, що виділяє його серед інших (21,40%), було позначено, як прагнення змінитися самому та змінити своє життя на краще, вийти за межі минулого образу життя.

Другий фактор (18,76%) описує прагнення пережити відчуття власної цінності – відповідати власним вимогам, бути здатним досягати значимих цілей, отримувати задоволення від професійної діяльності та гідну платню за її виконання.

Третій фактор (11,81%) описує прагнення цих військовослужбовців отримати завдяки власним зусиллям (тяжкої праці) нове соціальне оточення, новий соціальний статус, які змінять їх самих та їх дохід.

Четвертий, п'ятий та шостий фактори мають майже однакову вагу (від 8,97% до 8,08%), яка є значно меншою, ніж у перших двох, що дозволяє припустити їх супідрядність прагненням змінити своє життя на краще та переживати власну цінність. Відповідно, четвертий фактор було проінтерпретовано, як виражену потребу у благополуччі (гарних умовах, гарному доході, гарному оточенні) і неважливо скільки зусиль для цього потрібно докладати. П'ятий – потреба у визнанні з боку інших, якого вони прагнуть досягнути за рахунок особистого і професійного вдосконалення, задля якого вони згодні змінити свої старі переконання, відмовитися від минулого. Шостий – приналежність до цікавої та корисної справи завдяки професійній соціалізації (прийняття цілей свого нового оточення).

Низькоефективні військовослужбовці (близько 4% від вибірки дослідження) характеризуються пристрасністю, слабкою волею, низькою інтернальністю, не чутливістю до виховних впливів. Вони мають виражені риси емоційної залежності.

В їх структурі перші два фактори (з вагою 28,01% та 21,16% відповідно) описують залежність від асоціальних потреб. У першому – під їх тиском було зроблено вибір професії, у другому – специфічно реалізуються цілі професійної діяльності.

Третій фактор (14,45%) описує прагнення до наповнення внутрішнього життя позитивними переживаннями за рахунок зовнішньої стимуляції. Так, зазвичай залежні особистості мають складнощі з тим, щоб знайти задоволеність у середині себе. Для того, щоб пережити позитивні емоції, їм потрібні зовнішні стимулятори.

Останні три фактори мають приблизно однакову вагу – 10,27%, 9,49% та 8,93% відповідно. Четвертий фактор описує вимушеність жертвування частиною задоволенням заради отримання високої зарплатні та матеріальної вигоди. П'ятий – прагнення до добрих умов несення служби та комфортного оточення. Шостий – прагнення уникати проблем в діяльності, виконувати просту роботу.

Як бачимо, вибір професії, реалізація професійних функцій, особистий розвиток та добробут у цих військовослужбовців ставляться у залежність від реалізації потреби в переживанні певних емоцій.

Визначення структур мотивації у військовослужбовців з різним рівнем ефективності професійної діяльності має допомогти військовим психологам більш свідомо підходити до вибору засобів корекційних впливів для покращення мотивації та ефективності професійної діяльності військовослужбовців НГУ.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9:378.351

Ольга Миколаївна БОРИСЮК,

доцент кафедри теоретичної психології

Львівського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2337-4489>

САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Обґрунтовано методологію дослідження самооцінки майбутніх офіцерів НПУ. Емпірично досліджено вплив самооцінки майбутніх офіцерів поліції на їх професійно-управлінську діяльність.

Ключові слова: майбутній офіцер поліції, самооцінка, управлінська діяльність.

Самооцінка – це ланка процесу саморегуляції, яка є тим утворенням у структурі особистості, що піддається зовнішньому впливові. Почуття до себе самого формуються і підкріплюються завдяки реакціям інших. Самооцінка впливає на вибір власних цілей людини, визначає характерні для неї емоційні та мотиваційні стани, багато в чому зумовлює характер оцінки та ставлення людини до досягнутих нею результатів, а також ступінь прийняття особою цілей, заданих їй зовні.

Вивчення рівня самооцінки здійснювалося за допомогою методики „Знаходження кількісного вираження самооцінки” С. Будассі [3]. Згідно з даною методикою досліджуваним пропонується набір 20 особистісних рис, які необхідно проранжувати в “ідеальній” і “реальній” репрезентації в свідомості. Рівень і адекватність самооцінки визначають як співвідношення між «Я» ідеальним та «Я» реальним. Рівень самооцінки виражає ступінь реальних та ідеальних або бажаних уявлень про себе, та може бути адекватним, заниженим і завищеним.

Психодіагностичному обстеженню підлягали курсанти 1-го, 2-го та 3-го курсів факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (денної форми навчання ЛьвДУВС). Кількість досліджуваних по курсах – 283 особи (82 особи – жін. статі, 201 особа – чол. статі). Дослідження було проведено на добровільних засадах за процедурою групового обстеження. Статистична обробка отриманих даних проводилася за допомогою статистичного пакету програм Microsoft Excel, SPSS – 21.0.

Критерієм для аналізу щодо курсантів було застосовано курс навчання. Це було здійснено з причини відсутності різниці за середніми значеннями за статтю у курсантів. Отже, у таблицях наведено узагальнені дані середнього значення та стандартного відхилення [2].

Самооцінка як в одній так і в іншій групі досліджуваних є адекватною, що свідчить про відповідність вимогам ситуації і очікуванням людей. Лише на 3-му курсі самооцінка є з тенденцією до завищеної (табл. 1.).

Таблиця 1.

Самооцінка досліджуваних груп

Шкала	Курсанти			
	1 курс	2 курс	3 курс	Загалом
Самооцінка	0,6±0,3	0,6±0,3	0,7±0,2	0,6±0,3

Отже, для більшості досліджуваних властива адекватна самооцінка, що виражається в достатньо критичному ставленні до себе,

вмінні прогнозувати адекватне ставлення оточуючих до результатів своєї діяльності, задоволенні собою та розвинутому відчутті власної гідності. Відомо, що адекватна оцінка особистістю себе, своїх здібностей, можливостей, свого місця і ролі, призначення тощо, в цілому її робить цілеспрямованою, активною, успішнішою у реалізації власного потенціалу.

Нерішучі та невпевнені в собі курсанти, які всього бояться, уникають ризикованих ситуацій, сором'язливі та скуті у спілкуванні матимуть обмежене вміння навчати. Не розвиваючи цього уміння, майбутній офіцер не може довести показники підлеглих до потрібних і допомогти їм в саморозвитку. Люди часто працюють, не маючи зворотного зв'язку з офіцером, а його оцінки і рекомендації формальні [1].

Отриманий кореляційний зв'язок між самооцінкою та управлінськими здібностями свідчить про те, що чим вищою є самооцінка, тим краще в майбутніх поліцейських будуть сформовані навички здійснення управлінської діяльності. Від самооцінки залежать їхні взаємини з оточуючими людьми, критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач. Тим самим, самооцінка впливає на ефективність управлінської діяльності поліцейських і їхній подальший особистий саморозвиток.

Кореляція засвідчує те, що чим нижчу самооцінку мають курсанти, тим більшою є їхня орієнтація на начальство (табл. 2.). Такі курсанти є невпевнені у собі, не виявляють самостійності та повністю орієнтуються на оцінку керівника.

Таблиця 2.

Кореляція між опитувальником «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» та «Професійна мотивація», «Виробничі ситуації»

	Спр. на себе	Спр. на псих.кл	Спр. на суборд.	Спр. на справу	ОРП	ПД	ПД	ПІ	ЖЦ	СБ	ЗА	Стать
r	,040	,095	-,458*	-,053	,396*	-,162	,398*	,441*	,377*	,158	,335*	,209

Примітка: ** - при $p \leq 0,01$, * - при $p \leq 0,05$

Окрім цього, можна зазначити таке: домінування у майбутніх офіцерів поліції переконання про те, що їхня професійна діяльність за відповідні досягнення заохочується; наявність зацікавленості до професійної діяльності; усвідомлення значущості власних зусиль і здібностей при досягненні позитивних результатів впливатиме на підвищення їхньої самооцінки. Такі особи розуміють важливість своєї праці, відповідальність, прагнуть до підвищення кваліфікації, особистісного розвитку тощо.

Кореляційний зв'язок між самооцінкою та статтю є незначним, тобто суттєвих відмінностей у самооцінці між чоловіками та жінками не має.

Таким чином, для більшості досліджуваних властива адекватна самооцінка, яка виражається в достатньо критичному ставленні до себе, вмінні прогнозувати адекватне ставлення оточуючих до результатів своєї діяльності, задоволеністю собою та розвинутому відчутті власної гідності. За результатами кореляції можна зробити висновок про те, що наявність у курсантів адекватної самооцінки буде підвищувати їхню здатність до управління собою та іншими, а також здатність формувати колектив.

Список бібліографічних посилань

1. Борисюк О. М. Методологія емпіричного дослідження управлінської компетентності майбутніх офіцерів ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2016. Вип. 1. С. 117–128.
2. Борисюк О. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів Національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2017. 315 с.
3. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія. Практикум : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. 280 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 177;378

Ніна Володимирівна ГРИЩЕНКО

*доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6719-3754>*

МОРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Досліджено професійний обов'язок як сукупність найбільш суттєвих якостей особистості, які виражають гуманістичну природу особистості взагалі і специфічну спрямованість на служіння суспільству на засадах етики та загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: обов'язок, професійний обов'язок, мораль.

В умовах сьогодення, позначених агресією і збройним конфліктом на сході України, з особливою тональністю звучать вимоги щодо професійної підготовки майбутніх працівників поліції. Важливим завданням стає формування відповідальної особистості поліцейського, що поєднує патріотизм і відданість професійному обов'язку з історичними, культурними, національними і духовними цінностями та традиціями українського народу. Це обумовлює пошук таких способів формування професійного обов'язку, які б забезпечували максимальне розкриття його морального потенціалу та гуманістичного змісту в професійній діяльності поліцейського.

Поняття «професійний обов'язок» відноситься до тієї групи категорій, за допомогою яких не тільки фіксуються службові обов'язки фахівців, а й відображаються внутрішні стимули моральної поведінки. Для багатьох професій моральна поведінка працівників є не лише обов'язковою вимогою, а й невід'ємною складовою їх професійної діяльності, показником професіоналізму. До таких професій відноситься і професія поліцейського. Особливості професійної діяльності поліцейського додають до його професійних обов'язків особливий елемент – постійну взаємодію з людьми. І незважаючи на те, що взаємодіяти часто доводиться не з кращими представниками людства, вимоги до моральної поведінки поліцейських з боку суспільства залишаються досить високими. І мова йде не лише про певний рівень моральності працівників, а в першу чергу про належне виконання ними своїх професійних обов'язків.

Поняття «професійний обов'язок» входить в людське життя на етапі професійного становлення і базується на ключовому понятті

етики – «обов'язок». Поняття «обов'язок» вперше з'являється ще у стародавніх філософів і визначається в сучасних філософських словниках як одне із фундаментальних понять етики, яким позначається морально аргументований примус до здійснення вчинків; моральна необхідність, що виступає в якості суб'єктивного принципу поведінки. В українськомовному «Сучасному словнику з етики», підготовленому Тофтулом М. Г., обов'язок визначається як «інтеріоризована особистістю система загальних моральних вимог, що стала вимогою для самої себе» [5, с.289]. При цьому автор наголошує, що «моральний обов'язок не зводиться до простої суми життєвих обов'язків людини. Більш того, між моральним обов'язком (який, як відомо, має загальнолюдський характер) і життєвими обов'язками людини нерідко виникають непримиримі суперечності. Так, обов'язок захисника Вітчизни є несумісним із загальнолюдською вимогою (обов'язком) “не убий”. Іноді обов'язок визначають як примус, що виступає в якості внутрішнього переживання і змушує чинити у відповідності з потребами, які зумовлюються моральними цінностями» [5, с.289]. Погоджуючись в цілому з такою думкою, хочу зауважити, що «непримиримі суперечності», про які говорить автор, виникають радше за все не між «життєвими» і «моральними» обов'язками людини, а між «моральними» і «службовими» обов'язками. Останні, в свою чергу, зумовлені професійною діяльністю, орієнтованою на *охорону та захист*.

«Охороняти» та «захищати» - ключові поняття поліцейської діяльності. В ст.2 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що «завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги»[1]. Для того, щоб успішно і якісно вирішувати різні за своїм характером професійні завдання, працівник поліції повинен володіти не тільки знаннями та вміннями, а й такими якостями, які допоможуть йому в різних аспектах професійної діяльності.

В зв'язку з тим, що професійна діяльність працівників поліції вирізняється високим ступенем суспільної активності і відповідальності перед суспільством, певним консерватизмом по відношенню до традиційних морально-етичних цінностей, зростає роль

соціально обумовлених характеристик особистості поліцейського, серед яких чільне місце відводять професійному обов'язку. Професійний обов'язок поліцейського – це не лише соціальне поняття, а й інтегративна, ціннісна якість особистості, яка характеризує його як працівника поліції з правової, соціальної та морально-етичної сторони. В сучасній психолого-педагогічній літературі структура професійного обов'язку представлена через поєднання наступних компонентів:

- моральна складова (честь, гідність, вірність професійному обов'язку, порядність, гуманність і т.д.);
- діяльнісна складова (адаптивність, охайність, пунктуальність, раціональність і т.д.);
- вольова складова (відповідальність, дисциплінованість, сміливість, рішучість, мужність, і т.д.);
- соціальна складова (комунікативність, неупередженість, невідкупність, толерантність і т.д.).

Професійний обов'язок поліцейського можна визначити як сукупність найбільш суттєвих якостей особистості, які виражають гуманістичну природу особистості взагалі і специфічну спрямованість на «служіння... суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей» [2]. Він відображає, з одного боку, сприйняття, осмислення і усвідомлення працівником поліції основних вимог суспільства і професійної спільноти, а з іншого – їх реалізацію в своїй професійній діяльності. Усвідомлення поліцейським своїх службових обов'язків є необхідним елементом його правосвідомості та професійної культури. Професійні дії контролюються сумлінням, на основі чого формується внутрішній імператив службового обов'язку.

Формування професійного обов'язку передбачає формування таких властивостей і якостей особистості поліцейського, завдячуючи яким стане можливим свідоме і високопрофесійне виконання ним службових обов'язків. При цьому в педагогічних словниках підкреслюється, що «виховання почуття обов'язку не повинно підмінятися формуванням старанності чи послуху, навпаки, воно повинно включати розвиток здатності до самосвідомості, відповідальності до себе, почуття співчутливості, терпимості по відношенню до інших людей» [3].

Узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки працівників Національної поліції України є «Правила етичної поведінки поліцейських», які затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 1179 від 9 листопада 2016 року.

У них зокрема зазначено, що «під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції і законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції;

- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти на підставі, у межах повноважень, у спосіб, визначений Конституцією, законами, нормативно-правовими актами, міжнародними договорами України;

- поважати права і свободи людини;

- обирати той захід, застосування якого призводить до найменш негативних наслідків;

- неухильно дотримуватися антикорупційного законодавства України;

- виявляти повагу до гідності людини;

- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно, викликаючи повагу до поліції і готовність співпрацювати з нею;

- контролювати свою поведінку, почуття, емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, дружнім почуттям або неприязні, недоброму настрою впливати на прийняття рішень і службову поведінку;

- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;

- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;

- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають подальшу службу в поліції або перебування на посаді

- дотримуватися субординації у стосунках з колегами, з повагою ставитися до старших за віком» [2].

Враховуючи те, що професійна діяльність поліцейських не зводиться лише до виконання службових обов'язків, а робочий час фактично не обмежується «часом несення служби», можна констатувати, що поведінка працівників поліції завжди повинна бути еталонною. Поступово відбувається перехід професії в форму індивідуального життя. Професійна діяльність поліцейських, її цінності, смисли, еталони поведінки задають певну соціальну «матрицю професійної поведінки» людини. Із цього випливає, що професія поліцейського – це не тільки прийняття відповідного стилю життя,

образу мислення, системи і норм цінностей, але і здатність ефективно виконувати свої професійні обов'язки, регламентовані не лише нормативно-правовими актами, але і під впливом своїх внутрішніх переконань і морального обов'язку. Всяка діяльність, - писав Рубінштейн С. Л., йде від людини як суб'єкта цієї діяльності. «Будь-яка дія людини виходить з тих чи інших мотивів і скеровується на певну ціль; вона вирішує те чи інше завдання і виявляє певне відношення людини до оточення» [4, с. 17].

Отже, професіоналізм поліцейського з необхідністю включає моральну компоненту, що реалізується в глибокому розумінні суті професійного обов'язку, скрупульозному відношенні до питань професійної честі та гідності, в високій мірі відповідальності за доручену справу. Від того, наскільки поєднані в особистості поліцейського ділові і моральні якості, залежить визнання його як Професіонала.

Питання, пов'язані з формуванням професійного обов'язку, розкриттям його морального потенціалу та гуманістичної спрямованості в процесі підготовки майбутніх поліцейських мають велику соціально-педагогічну значимість. Від їх успішного вирішення залежить не тільки професійне виконання поліцейськими своїх службових обов'язків, а й реалізація ними своєї моральної та відповідальної громадянської позиції.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 02.03.2021).
2. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 02.03.2021).
3. Педагогический терминологический словарь : сайт. URL: <https://rus-pedagogical-dict.slovaronline.com> (дата звернення: 02.03.2021).
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2000. 712 с.
5. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

Отримано 05.03.2021

УДК [159.92:351.741](477)

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>*

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНИХ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАВООХОРОНЦІВ

Наведені результати емпіричного дослідження правоохоронців офіцерів Національної поліції України та Національної гвардії України, які мають ознаки формування адиктивної поведінки. формулюванні практичні рекомендації для фахівців служб психологічного забезпечення у контексті адиктивної поведінки правоохоронців.

Ключові слова: адиктивна поведінка, чинники формування адиктивної поведінки, правоохоронці.

Останні події у країні показують загострення питання ставлення населення до правоохоронців, подальше зниження їх іміджу і авторитету. У зв'язку з цим кадровий голод – мабуть найбільш серйозна проблема силових структур, молоді люди не зацікавлені вступати на службу, не дивлячись на усі зусилля держави з популяризації Національної поліції, Національної гвардії та інших правоохоронних органів. На сьогодні значний відсоток персоналу – нещодавні випускники вишів, що не мають достатнього досвіду практичної діяльності. Питання щодо їх професійної ефективності перетинається з питаннями їх задоволеності професійною діяльністю, професійної мотивації, наявністю поведінкових і особистісних труднощів у професійній діяльності.

В цьому контексті проблема формування адиктивної поведінки правоохоронців набуває особливої гостроти. Проведене нами пілотне опитування керівного складу курсантських підрозділів в Харківському національному університеті внутрішніх справ і Національній академії Національної гвардії України показує, що приблизно 17% курсантів мають поведінкові труднощі, які описуються в термінах адиктивної поведінки: зловживання алкогольними напоями, випадки вживання наркотичних речовин, ігрова залежність, залежність від ігрових автоматів і онлайн-тоталізаторів, суб'єктивно неконтрольована кредитно-боргова поведінка тощо. Переважна частина курсантів мали зазначені поведінкові прояви до моменту вступу у заклад вищої освіти,

це піднімає також питання діагностики схильності правоохоронців до адиктивної поведінки у професійно-психологічному відборі.

Ю. Железнякова в своєму теоретичному огляді наводить такий перелік особистісних чинників формування адиктивної поведінки: невпевненість в собі; занижена самооцінка; коливання настрою; невисокий інтелект; недостатня соціалізованість і відсутність необхідних соціальних навичок; неефективні копінг-стратегії уникнення і зняття напруги; низька стресова і фрустраційна толерантність; відсутність життєвої перспективи; дефекти саморегуляції і самоконтролю; дефіцит самоповаги; недорозвиненість рефлексивних здатностей; висока емоційна лабільність тощо [1]. З цим переліком мабуть можна погодитись, але не зрозуміло – чи можуть перелічені якості бути одночасно і причинами і наслідками адикцій.

З наведеного видно, що адиктивна поведінка – мультифакторне явище [2-4], яке не може бути пояснено з якоїсь однієї точки зору або психологічного напрямку. В професійній спільноті правоохоронців, на наш погляд, особистісні чинники адиктивної поведінки мають специфічні особливості:

1. Вони мають знаходитись у межах «середньої норми», адже осіб із крайніми проявами особистісних якостей відсіюють на етапі професійно-психологічного відбору.

2. Вони мають стосуватись регулятивного рівня в структурі особистості (саморегуляція, мотивація, ціннісно-сміслові характеристики тощо), адже загострені індивідуально-типологічні особливості і риси також виявляються і відсікаються на етапі відбору. Це означає, що на них можна реально впливати засобами психологічної корекції, допомоги, виховного впливу тощо.

3. Вони в сукупності не повинні призводити до тотальної соціально-психологічної дезадаптації, а дозволяти правоохоронцю достатньо успішно виконувати професійну діяльність і взаємодіяти з колом близького спілкування, тому що інакше він потрапить до «групи ризику» в очах керівного складу, служб психологічного забезпечення та роботи з особовим складом.

4. Вони не повинні стосуватись вольових якостей (самовладання, рішучість, мужність, сміливість тощо), тому що інакше правоохоронець не міг би виконувати своїх професійних обов'язків.

Вибірку дослідження склали 68 правоохоронців чоловічої статі (офіцери Національної поліції України, Національної гвардії України), 22-45 років, які мають ознаки формування адиктивної поведінки і погодились пройти анонімне психологічне вивчення. З огляду на етичні обмеження, детальна характеристика вибірки не розкривається.

Досліджувані були розподілені на три групи:

1. Правоохоронці, які зловживали спиртними напоями в минулому, але знаходяться в стійкому стані ремісії (не вживають більше 3 років, або вживають алкоголь у відповідності до соціальних норм) – 22 особи (контрольна група).

2. Правоохоронці, які вживають наркотичні речовини («солі», амфетамін, знеболювальні речовини) – 18 осіб.

3. Правоохоронці, які зловживають спиртними напоями і суб'єктивно відмічають формування у себе адиктивної поведінки – 28 осіб.

Методи дослідження. Для дослідження особистісних чинників формування адиктивної поведінки правоохоронців були використані психодіагностичні методики, спрямовані на виявлення: 1) ціннісних орієнтацій, які одночасно виступають причинами (чинниками) та регуляторами поведінки особистості; 2) механізмів психічного захисту та опановуючої поведінки, які розглядаються як інструментальні характеристики поведінки особистості.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку практичних рекомендацій для фахівців служб психологічного забезпечення у контексті формування адиктивної поведінки правоохоронців:

1. Звертати увагу на показники, які можуть свідчити про значний розрив між декларованими (нормативними ідеалами) і реальними (індивідуальними пріоритетами) цінностями кандидатів; наявність мотивації до стимуляції, невиправданого ризику і готовності до самопожертви; високу адаптивність до стресових подій і недостатню толерантність до повсякденної діяльності.

2. Звертати увагу на недооцінку кандидатом ролі власної особистості у вирішенні складних життєвих обставин (екстрапунітивні тенденції, екстернальний локус контролю), а також конформні тенденції як фактор розмиття відповідальності за можливе вживання алкогольних і наркотичних речовин.

3. Звертати увагу на показники, які можуть свідчити про інфантильність особистості кандидата, тенденції до регресивного реагування на стресові ситуації (залежність, підкорюваність, імпульсивність, знижений самоконтроль).

4. Звертати увагу на показники, які вказують на гістрійонну диспозицію кандидата (надмірна товариськість, невиправданий оптимізм, заперечення наявних проблем, низька самокритика).

5. Звертати увагу на показники, які свідчать про несформованість компенсаторної поведінки, надмірно низький рівень агресії, дефіцит

асертивних навичок у спілкуванні (реакції відмови, неготовність відстоювати точку зору, пасивність в ході співбесіди тощо).

6. Звертати увагу на показники, які б свідчили про загальну споживацьку мотивацію кандидата, невизначеність конкретних причин обрання ним правоохоронної сфери як професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Железнякова Ю. В. Основні характеристики адиктивної поведінки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 2. С. 4–8.
2. Ларіонов С. О. Психологічний аспект ігрової залежності у працівників органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2009. № 3 (35). С. 144–148.
3. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учеб. пособие. СПб. : Речь, 2005. 448 с
4. Шабалина В. В. Психология зависимого поведения. СПб. : Питер, 2004. 408 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 17.022.1

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ,

*доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5171-0112>*

СУТНІСТЬ МОРАЛІ

Розглядається сутність моралі як системи поглядів, норм, принципів, оцінок, яка ґрунтується на особистих переконаннях, традиціях, вихованні, силі суспільної думки. Робиться висновок про те, що мораль є регулятивною формою суспільної свідомості, основне призначення якої полягає у гармонізації суспільного і індивідуального блага.

Ключові слова: суспільна свідомість, мораль, суспільне благо, індивідуальне благо, моральна поведінка

Термін «етика» походить від давньогрецького слова «етос», яке мало значення: вдача, темперамент, характер, звичай. Аристотель називав етикою науку, яка б мала вивчати етичні чесноти, виявляти переваги характеру людини. Термін «мораль» - і за своїм змістом і за історією виникнення є латинським аналогом термину

«етика». Латинське слово «*mos*» має такі значення: вдача, звичай, характер, поведінка, закон, припис. Від цього слова Цицерон утворив прикметник «моральний» (*moralis*). Пізніше, у IV ст., з'являється слово «мораль» (*moralitas*). У сучасній філософській літературі, як правило, під словом «етика» розуміють науку про мораль, теорію моралі, а під словом «мораль» розуміють предмет етики. У російській мові також вживається слово «нравственность», яке частина науковців розглядає як синонім моралі, а частина вбачає у ньому той смисл, що воно позначає історично сформовані у конкретному суспільстві у певну епоху звичаї та звички.

Найбільш поширеним є розуміння моралі як системи поглядів, норм, принципів, оцінок, підтримуваних особистим переконанням, традицією, вихованням, силою суспільної думки, що втілюються у вчинках та діях людей, регулюють їхнє ставлення один до одного, до суспільства, до держави. Таке визначення є надто широким і воно не виражає специфіки моралі, її відмінностей від інших форм соціальної регуляції поведінки людей.

До цього часу дискутується питання щодо можливості взагалі будь-якого визначення моралі. Багато фахівців з етики вважають, що мораль не піддається логічному визначенню, що її вимоги є очевидними, сприймаються почуттями і не можуть бути обґрунтовані раціонально. Саме у цьому вбачають специфіку моралі, її відмінність від інших форм соціальної регуляції, насамперед, права. Теза про алогічність та ірраціональність моралі тягне за собою твердження про її суб'єктивність, неможливість її раціонального пояснення. Подібна позиція чітко виражена у низці сучасних напрямків західної етики, зокрема, у інтуїтивізмі. Наприклад, відомий філософ Б. Рассел писав: «Коли ми стверджуємо, що та або інша річ має цінність, то даємо вихід нашим емоціям, але нічого не говоримо про факти, природа яких не залежить від наших до них почуттів. Теорія трактує цінності з суб'єктивної точки зору: якщо у людей різні цінності, то їх незгода є питанням не істини, а смаку. Наука не вирішує питання щодо цінностей тому, що такого роду питання взагалі не вирішуються за допомогою інтелекту. Цінність не має відношення до істини або хиб»[1, с. 200].

Представники класичної новоєвропейської філософської думки, такі, як К. Гельвецій, Т. Гоббс, І. Кант, визначають мораль (моральність) як одну з форм суспільної свідомості або вид духовної діяльності, основне соціальне призначення якої полягає в узгодженні суспільних і особистих інтересів, загального і особистого блага таким чином, щоб, з одного боку, підпорядкувати особистий

інтерес суспільному, забезпечити колективізм і солідарність особистості з історично певними спільнотами, а, з іншого, затвердити гуманні відносини між людьми. Ці дві основні задачі мораль вирішує у специфічні для неї способи, спираючись на силу громадської думки і на добровільний вибір кожної окремої особистості, на моральність мотивів її поведінки. У будь-якому моральному кодексі норми і вимоги орієнтують людину не на своє благо, а на благо іншого, або благо суспільного цілого. Мораль антиогоїстична за своєю суттю, що необхідно для збереження соціальної системи, в якій тільки й може існувати індивід. Для забезпечення суспільного блага прагнення до нього має бути вищим прагненням особистості, цьому прагненню повинні бути підпорядковані всі її індивідуальні прагнення. Інакше кажучи, особистість повинна ставитися до блага суспільства як до свого головного, первинного блага. Це відношення є вихідним, основним моральним відношенням.

Це відношення виражає принцип колективізму - основний принцип моралі. Однак загальне благо не є самоціллю, воно служить лише засобом задоволення індивідуальних потреб членів суспільства. Суспільство існує, в кінцевому рахунку, для людей, і їх благо - його кінцева мета. Тому і для окремої людини благо іншого повинно бути кінцевою метою. Це не означає, що мораль вимагає від людини менше піклуватися про себе, ніж про інших. Вона лише вимагає не ставити інших нижче за себе, не розглядати їх тільки як засоби для реалізації власних інтересів.

Ставлення суспільства до блага окремої особистості як до кінцевої мети - друга фундаментальна риса моралі. Воно виражає принцип гуманності, не менш важливий з точки зору моральності, ніж принцип колективізму.

У своєму загальновідомому вченні про «категоричний імператив» І. Кант поєднав суспільний і особистий інтереси, обов'язок і щастя, а їх єдність розглянув як вище благо, вищу мету моралі. При цьому на перше місце він поставив виконання «загального законодавства», тобто, забезпечення спільного блага, а у щасті, особистому благові, він бачив кінцеву мету суспільства.

Розуміння специфічної сутності моралі дає можливість визначити її як регулятивну форму суспільної свідомості, тобто сукупність знань, оцінок, почуттів людини, а також норм поведінки людини у суспільстві, змістом яких є гармонізація індивідуального і суспільного блага. Виходячи з цього можна дати визначення основних форм моралі. Так, добро – це вища мета моралі, благо, принесене з моральних міркувань. Обов'язок – це моральна необхідність у формі вимоги. Гуманність – це моральна необхідність у формі потягу.

Мораль є носієм ідеалів добра, правди, гуманності, справедливості, зафіксованих у відповідних моральних поняттях. Ці ідеали, як і мораль в цілому, мають об'єктивні підстави в соціальній природі людини

Таким чином, можна говорити про те, що моральність - це ядро людської соціальності. Соціальні відносини людей складаються об'єктивно, але без суб'єктивної, духовної складової, без вольового начала в людській життєдіяльності, направляючого її до моральних ідеалів, ці відносини не могли б зберігатися і відтворюватися.

Список бібліографічних посилань:

1. Рассел Б. Почему я не христианин : избр. атеист. произведения. М. : Политиздат, 1987. 340 с.

Одержано 01.03.2021

УДК 159.923:364.08

Людмила Володимирівна П'ЯНКІВСЬКА,

*науковий співробітник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9086-271X>*

ЛОКУС КОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Представлено огляд сучасних досліджень локусу контролю особистості. Розглянуто особливості його прояву у поліцейських. Акцентовано увагу на доцільності їх урахування у процесі психологічного супроводження службової діяльності працівників поліції.

Ключові слова: локус-контролю, екстернальність, інтернальність.

Сучасні умови реформування правоохоронної системи висувають нові вимоги до професіоналізму поліцейського. Інтенсивна психологічна напруженість, екстремальність службової діяльності, підвищена відповідальність, дефіцит часу, постійне спілкування з громадянами, необхідність застосування заходів фізичного впливу, зброї і спеціальних засобів, – це головні особливості специфіки професії поліцейського, що можуть слугувати причиною деструктивних проявів. Задля ефективного виконання ними службової діяльності й недопущенню

вияву негативних психічних станів постає необхідність у більш глибокому дослідженні їх індивідуально-характерологічних особливостей, у тому числі до успішного переборювання труднощів в екстремальних службових ситуаціях, здатності брати на себе відповідальність за власні дії та вчинки та психологічної готовності до інновацій. Саме тому, важливою властивістю особистості працівника поліції і показником його готовності до змін виступає локус контролю.

Локус контролю описує причинно-наслідковий зв'язок між подіями життя людини та безпосередньою відповідальністю за них. Даний конструкт є одним із базових чинників налаштованості до змін. Він (від лат. *locus* – місце розташування і франц. *controle* – перевірка) виступає як якістю особистості, що відображає її здатність до приписування відповідальності за результати власної діяльності зовнішнім впливам або власним здібностям та старанням.

У сучасній психологічній науці локус контролю особистості є предметом досліджень багатьох науковців. Особливості його прояву вивчали Н. Алексєєнко, О. Безрукова, Г. Бір, К. Муздибаєв, А. Реан, Д. Рісмен, Дж. Роттер, О. Складенко, Н. Физер та ін.

Уперше концепцію локусу контролю у рамках теорії соціального навчання розроблено і введено у науковий обіг Дж. Роттером. Запропонований конструкт учений трактує як властивість особистості приписувати відповідальність зовнішнім або внутрішнім чинникам й виділяє у ньому два локуси: інтернальний та екстернальний [8; 13].

Учені В. Бодальов та В. Столін вважають локус контролю інтегральною особливістю самосвідомості, що детермінує зв'язок почуття відповідальності з готовністю до активності і переживанням «Я» [2, с. 95]. Зарубіжні дослідники описують його як ресурс подолання й вироблення долаючих стратегій поведінки [13]. А. Реан вважає його стійкою властивістю особистості, що формується у процесі соціалізації. На думку ученого, локус контролю є мінливим на різних життєвих етапах людини й відображає загальну її спрямованість [6]. О. Безрукова констатує, що локус контролю впливає на здатність особистості пояснювати оточуючий світ [1].

Полярні локуси контролю трактуються ученими як континуум «інтернальність – екстернальність». Екстернальний локус контролю демонструє недостатність прояву мотивації та саморегуляції поведінки, астенічність емоцій, знижений рівень домагань особистості. Інтернальний локус контролю характеризується емоційною стійкістю, цілеспрямованістю особи, достатнім її самоконтролем та регуляцією поведінки [4]. Вираженість внутрішнього локусу контролю вказує на

здатність людини до аналізу й трансформацію зовнішнього середовища під власні потреби, розширення своєї впливовості, що сприяють креативності та впровадженню новітніх розробок у професійну діяльність [7, с. 24]. Установлено також наявність кореляційних зв'язків між творчим мисленням і внутрішнім локусом контролю [13].

Детальніше зупинимось на сучасних дослідженнях особливостей прояву локусу контролю особистості. Науковці А. Аріза-Монтес, А. Леал-Родрігес, Г. Альборт-Морант установили, що високий внутрішній локус контролю сприяє зниженню стресу і напруження у процесі виконання професійної діяльності [11]. М. Дейкстра, Б. Бее-рса та А. Еверс констатують, що низький внутрішній локус контролю посилює взаємозв'язок між міжособистісним конфліктом на роботі і психологічною напруженістю [12].

За результатами власних досліджень К. Ван, Н. Боулінг, К. Ешлеман доводять, що особи з розвинутим внутрішнім локусом контролю задоволеніші роботою і це пливає як на їх продуктивність діяльності так і на мотивацію [10]. Такі особи більше соціалізовані та мають кращі міжособистісні стосунки з колегами і керівництвом [10]. Дж. Дігман, Р. Кеттелл, А. Реан констатують, що інтернали частіше обіймають керівні посади, схильні до планування, упорядкованості дій та характеризуються цілеспрямованістю [10; 2; 6]. Отже, вираженість внутрішнього локусу контролю сприяє кращому виконанню професійної діяльності особистістю, соціальної взаємодії, вказує на достатню стресостійкість.

Спробуємо описати дослідження особливостей прояву локусу контролю у поліцейських. Н. Оніщенко вказує на взаємозалежність самооцінки, професіоналізму й сформованість локусу самоконтролю у слідчих [5]. А. Дейнекіна констатує відмінність у вираженості досліджуваного конструкту у працівників поліції на різних етапах професіоналізації. Дослідниця зазначає про наявний його взаємозв'язок із самооцінкою, альтруїзмом та егоїзмом [3].

Вітчизняні дослідники І. Козицька та О. Чуйко на основі проведених емпіричних досліджень серед поліцейських вказують, що інтернальність чи екстернальність локусу контролю поліцейського впливає на його саморегуляцію психоемоційного стану. Вони встановили, що працівники поліції з високим внутрішнім локусом контролю здатні брати відповідальність за власне життя і здоров'я та інших осіб, віднаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій, активно долати труднощі й мають достатню сформованість рівня регуляції власних психічних станів. Особи з вираженою екстернальністю

схильні до уникнення стресових ситуацій, проявляють конфліктність, мають більшу потребу у соціальній підтримці, вираженість психологічних механізмів захисту, що сприяють загостренню стресових ситуацій [9].

Наукові розвідки доцільно враховувати у професійно-психологічному доборі на службу у поліцію, при переміщенні по посадах, закріпленні зброї. При психологічному супроводженні працівника необхідно відслідковувати прояв локусу контролю у динаміці під час проходження ним служби. Враховуючи специфіку службової діяльності, краще демонструють стресостійкість, нормативність поведінки, цілеспрямованість і відповідальність, задоволеність від виконання поставлених завдань, здатність брати на себе відповідальність за власні дії та вчинки, високий рівень психологічної готовності до інноваційної діяльності працівники поліції з високим інтернальним локусом контролю. З особами, що мають виражену екстернальність обов'язково проводити психопрофілактичну роботу спрямовану регуляцію психоемоційних станів, на формування самостійності, довірливих стосунків, безконфліктності у спілкуванні, творчого мислення.

Отже, локус контролю виступає базовою характеристикою професійної діяльності поліцейського, виражає його здатність брати на себе відповідальність за власну поведінку та результати діяльності, регулювати психоемоційний стан та бути готовим до змін.

Список бібліографічних посилань:

1. Безрукова О. А. Локус контролю як показник відповідальності особистості за даними соціологічних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2013. № 7. С. 87–96.
2. Бодалев А. А., Столин В. В. *Общая психодиагностика*. СПб. : Речь, 2006. 440 с.
3. Дейнекина А. К. Особенности локуса контроля сотрудников ОВД на разных этапах профессионализации. *Общество: политика, экономика, право*. 2011. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalizatsii-osobennosti-lokusa-kontrolya-sotrudnikov-ovd-na-raznyh-etapah> (дата звернення: 02.03.2021).
4. Злоказов К. В. Саморегуляция личности сотрудника ОВД. Екатеринбург : Урал. юрид. ин-т МВД России, 2008. 175 с.
5. Оніщенко Н. С. Особливості локусу контролю особистості слідчих з різними показниками ефективності професійної діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2007. Вип. 2. С. 146–153.
6. Реан А. А. *Психология личности*. СПб. : Питер, 2013. 288 с.
7. Смирнов Е. В. Біхевіористична природа проактивності як передумова інноваційного розвитку підприємства. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. 25 (1). С. 20–27.

8. Опросник «Уровень субъективного контроля» // PSYLAB : сайт.
URL: https://psylab.info/Опросник_«Уровень_субъективного_контроля»
(дата звернення: 02.03.2021).
9. Чуйко О. В., Козицька І. В. Роль локус-контролю у стресостійкості майбутніх інспекторів патрульної поліції України. *Український психологічний журнал*. 2019. № 4 (6). С. 156–170.
10. Angelova N. V. Locus of Control and Its Relationship With Some Social-Demographic Factors. *Psychological Thought*. 2016. Vol. 9. Pp. 248–258.
11. Ariza-Montes A., Leal-Rodríguez A. L., Rodríguez-Félix L., Albort-Morant G. Can an internal locus of control and social support reduce work-related levels of stress and strain? *Journal of Occupational and Environmental Medicine*. 2017. No. 59. Pp. 903–912. DOI: <https://doi.org/10.1097/JOM.0000000000001096>.
12. Dijkstra M., Beersma B., Evers A. Reducing conflict-related employee strain: the benefits of an internal locus of control and a problem-solving conflict management strategy. *Work Stress*. 2011. No. 25. Pp. 167–184. DOI: <https://doi.org/10.1080/02678373.2011.593344>.
13. Reknes I., Visockaite G., Liefhoghe A., Lovakov A. Einarsen S. V. Locus of Control Moderates the Relationship Between Exposure to Bullying Behaviors and Psychological Strain. *Frontiers in Psychology*. 2019. No. 10. P. 1323. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01323>.

Одержано 03.03.2021

УДК 159.9:159.922

Наталія Вікторівна ЮР'ЄВА,

*старший науковий співробітник науково-дослідного центру
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1543-3744>*

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ

Зазначено необхідність пошуку психологічних ресурсів стресостійкості, можливість їх розвитку у військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних для подолання стресу.

Ключеві слова: військовослужбовець, психологічні ресурси, стресостійкість, життєстійкість, Національна гвардія України

Важливим аспектом дослідження проблеми стійкості до стресу як професійно значущої якості фахівців екстремального профілю діяльності, до яких належать і військовослужбовці підрозділів НГУ з КЕОП, є пошук психологічних ресурсів стресостійкості, можливість їх розвивати, використовувати й оперувати ними для подолання стресу. До найбільш вивчених психологічних ресурсів відносять: мотивацію подолання, ставлення до стресів як до можливості набуття особистого досвіду і можливості особистісного зростання; силу Я-концепції, самоповагу, самооцінку, відчуття власної значущості, “самодостатність”; активну життєву установку; позитивність і раціональність мислення; емоційно-вольові якості; стан здоров’я і ставлення до нього як до цінності.

На сьогодні у психологічній літературі представлено достатню кількість досліджень, які переконливо доводять провідну роль мотиваційної сфери у формуванні стресостійкості, а також свідчать про неоднаковий регулюючий вплив на стійкість до стресу різних рівнів мотивації. Саме ці положення були покладені в основу емпіричного дослідження мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП. Індикаторами під час діагностики мотиваційних ресурсів стресостійкості можуть слугувати показники потребового та смислового складників мотиваційної сфери, системи ставлення до себе, оточення і світу в цілому як прояву загальних мотивів, а також показники дієвості мотиваційної сфери особистості тощо.

Теоретичний аналіз літератури щодо розуміння представниками сучасної психологічної науки поняття “стресостійкість” дозволив виділити такі його основні визначальні характеристики: емоційна стійкість; якість, риса, властивість, що впливають на характер діяльності; інтегральна, комплексна характеристика, що включає різні психологічні, фізіологічні та поведінкові компоненти; здатність керувати своїми емоціями, зберігати високу працездатність, здійснювати складну або небезпечну діяльність без напруженості, незважаючи на емоційні впливи. Найбільш всеохоплюючим є трактування стресостійкості як інтегративної властивості особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності індивідуума, які забезпечують оптимальне успішне досягнення мети діяльності у складній емотивній обстановці.

Стресостійкість особистості має багаторівневу детермінацію і зумовлена як характеристиками навколишнього середовища, так і особистісними характеристиками людини. Визначальний вплив на структуру стресостійкості чинить характер діяльності індивіда. Так,

професійна діяльність фахівців екстремального профілю характеризується впливом значної кількості стресогенних факторів і висуває підвищені вимоги до стресостійкості та психологічних якостей особистості, що забезпечують ефективність діяльності в екстремальних умовах.

Проведений аналіз засвідчив, що як до ключової характеристики стресостійкості доцільно звернутися до дослідження порівняно нової психологічної категорії – життестійкості. Поняття життестійкості використовується у контексті проблематики оволодіння стресовою ситуацією. У широкому розумінні життестійкість – це міра здатності особистості витримувати стресову ситуацію, при цьому зберігати внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності. Життестійкість виникає у людини внаслідок особливого поєднання переконань, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації у нові можливості. Ця система переконань дає змогу людині одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал і долати стреси, що зустрічаються на життєвому шляху. Життестійкість відображає психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я.

Особливої цінності у дослідженні стресостійкості військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП категорія життестійкості набуває завдяки тому, що в ній акцентується увага не тільки на здатності протистояти стресу, а й на здатності зберігати цілеспрямовану діяльність, не знижуючи її ефективності та зберігаючи здоров'я. Цей феномен, на відміну від інших визначальних характеристик стресостійкості (які стали предметом професійного психологічного відбору ще у другій половині ХХ ст. як такі, що визначають абсолютну непридатність претендентів на ризиконебезпечні професії), піддається цілеспрямованому формуванню, а отже, може бути вдосконаленим у процесі професійної психологічної підготовки особового складу підрозділів з КЕОП. Аналіз сучасних досліджень засвідчив, що життестійкість впливає на ефективність діяльності не безпосередньо, а опосередковано, через вибір копінг-стратегій. Ефективність (дієвість) стресостійкості визначається відповідно до того, наскільки вона сприяє забезпеченню адаптивності поведінки та відчуттю внутрішнього благополуччя.

Аналіз основних підходів у вивченні проблеми стійкості особистості до стресу, пошук психологічних ресурсів, на основі яких можна підвищувати стресостійкість, визначення ключових характеристик стресостійкості дозволили конкретизувати її мотиваційні ресурси і перейти до їх безпосереднього дослідження на прикладі військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП.

В емпіричному дослідженні з визначення особливостей стресостійкості та мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з КЕОП брали участь 145 військовослужбовців, які були поділені на дві групи досліджуваних: офіцери підрозділів з КЕОП – від молодших лейтенантів до полковників у віці від 24 до 37 років (загальна кількість 74 особи) та військовослужбовці військової служби за контрактом підрозділів з КЕОП – від рядових до старших прапорщиків такого ж вікового діапазону (загальна кількість 71 особа).

Наведений поділ був зумовлений низкою чинників. Зокрема, діяльність офіцерів і військовослужбовців військової служби за контрактом різниться вираженістю дії таких стрес-факторів, як відповідальність, престижність, матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність, змістом професійних обов'язків, рівнем професійної підготовки (освітою), обсягом та змістом проведення професійної психологічної підготовки. Проведені дослідження [128] показали, що ці групи суттєво розрізняються особливостями мотивації. Так, у офіцерів більш вираженими є буттєва мотивація, мотивація розвитку, а у військовослужбовців військової служби за контрактом – потреба, яка має істотні обмеження щодо профілактики стресових впливів. Значуще різняться ці групи і за показником дієвості їх мотивації. За цих обставин необхідним стає визначення, наскільки такі недоліки розвитку мотиваційної сфери обмежують розвиток стресостійкості. Оскільки ці групи розрізняються за обсягом та змістом проведення занять з професійної психологічної підготовки, що певним чином обмежує використання універсального переліку заходів з розвитку стресостійкості, то для розроблення адекватних рекомендацій щодо вдосконалювання їх професійної психологічної підготовки потрібно визначити особливості цих двох груп дослідження. Тобто здійснений розподіл на групи визначається кінцевою метою дослідження – наданням адекватних рекомендацій щодо формування стресостійкості військовослужбовців у процесі їх професійної психологічної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічні засади ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців військової служби за контрактом Національної гвардії України : монографія / Я. В. Мацегора та ін. Харків : НА НГУ, 2016. 314 с.
2. Юр'єва Н. В. Життєстійкість, як важлива характеристика стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національного університету цивільного захисту України*. 2014. Вип. 16. С. 243–250.

Одержано 01.03.2021

УДК 159.923:159.952

Ірина Михайлівна КУЛІДА,

*старший викладач кафедри військової підготовки
Національного університету оборони
імені Івана Черняхівського (м. Київ)*

ІМПУЛЬСИВНІСТЬ ЯК ДЕФІЦИТ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Розкривається проблема імпульсивності. Визначено поняття «імпульсивність» та «саморегуляція». Встановлено причини та ознаки імпульсивної поведінки особистості. Представлені результати дослідження імпульсивності майбутніх офіцерів запасу.

Ключові слова: імпульсивність, моторна імпульсивність, когнітивна імпульсивність, саморегуляція поведінки.

Необхідність дослідження психологічних основ підготовки спеціалістів до діяльності в екстремальних ситуаціях зумовлено вимогами сьогодення. До такої підготовки належить підготовка за програмою офіцерів запасу. Під час військової підготовки відбувається процес адаптації до нових соціальних умов, змінюється режим дня, збільшується необхідність виконання певних вимог і дотримання певних правил, з'являються нові стосунки в навчальному колективі. Навчання військовій справі потребує усвідомлення і виконання навчально-службових завдань, здатності підпорядковувати їм власну активність, а також довільного управління своїми пізнавальними процесами та поведінкою. Але на заваді може стати підвищений рівень імпульсивності.

Термін “імпульсивність” походить від латинського “імпульс”, що означає “поштовх”, “спонукання”. В. Д. Небиліцин: “Терміном “імпульсивність” позначається швидкість, з якою емоція стає спонукальною силою вчинків і дій без їхнього попереднього обмірковування і свідомого рішення виконати їх”.

Імпульсивність виявляється в необґрунтованих вчинках, швидких реакціях, які потім можуть обмірковуватися. Імпульсивні дії переважно є неусвідомлюваними та здійснюються на основі підсвідомих установок, стереотипів, залежать від спрямованості особистості.

З іншого боку, ряд дослідників (Michalczuk, Bowden-Jones, Verdejo García, Clark, 2011) назвали чотири основні характеристики імпульсивності:

- нездатність до планування і прогнозування,
- низький рівень контролю,

- прокрастинація, відкладання нецікавих завдань,
- постійний пошук нових вражень, потреба в терміновому їх отриманні, під яким розуміється схильність діяти під впливом інтенсивних позитивних або негативних емоцій і станів, які деформують здатність приймати зважені альтернативні рішення і тим самим уникнути постійного жалю і докорів сумління, дуже типових для імпульсивних людей.

Від імпульсивності слід відрізняти рішучість, яка теж передбачає швидку й енергійну реакцію, але пов'язана з обмірковуванням ситуації і прийняттям найбільш доцільних і обґрунтованих рішень.

Імпульсивність може виступати як ключовий фактор ризику для деяких форм антисоціальної поведінки у індивідуумів. Імпульсивність традиційно асоціюється з різними аспектами адиктивної та делінквентної поведінки.

Традиційно прийнято виділяти *моторну імпульсивність* і *імпульсивність когнітивну* (Antoine, Damasio, Damasio, 2000). *Моторна імпульсивність* виражається в тому, що почавши участь в певному типі активності, індивід втрачає контроль над своїми діями і не може зупинитися до тих пір, поки подальше здійснення цих дій стане неможливим за зовнішніми, незалежними від нього причинами чи обставинами. *Когнітивна імпульсивність* передбачає наявність труднощів, пов'язаних з контролем своєї поведінки в ситуації вибору з двох і більше альтернатив. “Схильність до ризику” – це ще один аспект когнітивної імпульсивності. Ключову роль відіграє емоційний стан, при цьому процеси, які відбуваються в мозку, провокують виникнення емоцій, затумують сприйняття реальності, і прагнення “будь-що-будь” одержати їх стає непереборним. Імпульсивність на пряму пов'язана зі здібністю контролювати свою поведінку.

У психолого-педагогічній науці існує багато визначень поняття “саморегуляція особистості”. Так, в енциклопедії таке поняття характеризується як “здатність особистості керувати собою на основі сприймання й усвідомлення власних психічних станів і поведінки”. Саморегуляція є важливим аспектом самовдосконалення майбутнього фахівця, який дозволить контролювати і оцінювати власну поведінку, формувати власну особистість.

Для дослідження рівня імпульсивності у майбутніх офіцерів запасу нами була застосована методика “Дослідження імпульсивності” В. Лосенкова.

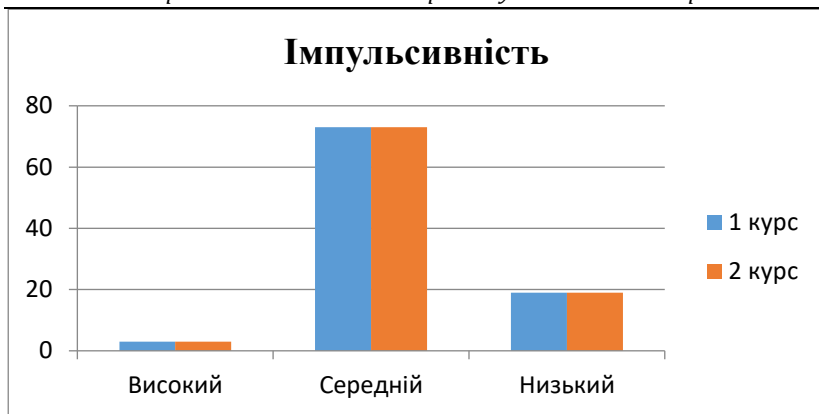

Рис.2 Результати дослідження рівня імпульсивності у студентів КВП.

Результати дослідження розподілились наступним чином: однаково і у студентів 1-го і 2-го курсів навчання: високий – 3%, середній – 73%, низький – 19%. Студенти з низьким рівнем імпульсивності цілеспрямовані, мають чіткі ціннісні орієнтації, виявляють наполегливість у досягненні поставленої мети, намагаються довести розпочате до кінця. Високий рівень імпульсивності, що виражається у роздратованості, демонстративності, образливості, схильності до грубощів, небажанні підпорядковуватися правилам залишається у невеликої кількості студентів. Все ж достатньо численною залишається група студентів, які мають середній рівень імпульсивності, що обумовлює недостатній самоконтроль в спілкуванні і діяльності, вказує на невизначеність життєвих цілей, нестійкість орієнтацій та інтересів і вказує на ризик виникнення делінквентної поведінки. Для таких студентів необхідно скласти програму самоконтроля та самовиховання спрямовану на підвищення цілеспрямованості. Так при підвищенні рівня самоконтролю рівень імпульсивності й агресивності буде знижуватися.

Одержано 01.03.2021

УДК [159.92:351.743](477)

Дмитро Олександрович СЛУРДЕНКО,

*старший викладач кафедри психології та педагогіки
гуманітарного факультету*

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8080-7805>

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК ЗМІСТОВНОЇ СКЛАДОВОЇ САМОВРЯДУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано самоставлення як центральний момент змістовної складової самоврядування. Наведено результати емпіричного дослідження самоставлення військовослужбовців НГУ.

Ключові слова: самоставлення, самоврядування, військовослужбовець НГУ.

Самоставлення є центральним моментом змістовної складової самоврядування. Воно забезпечує збереження звичного рівня активності (здатності ставити і досягати цілі) після пережитих невдач. Така функція самоставлення стає можливою завдяки її структурі, процесу формування. Так, у структурі самоставлення виділяють «Самоповагу» та «Аутосимпатію», які здатні скомпенсувати одна одну. Перша є результуючою успішного освоєння дій, навчання, успіхів у діяльності. Друга – є результуючою етапів розвитку, по-суті накопичення досвіду переживання «Самоповаги» на окремих етапах розвитку. Завдяки такій структурі, при переживанні конкретних невдач (фрустрації «Самоповаги») завдяки «Аутосимпатії» зберігається звичний рівень загального самоставлення і, відповідно, звичний рівень активності людини.

Дві інші шкали самоставлення – «Очікування ставлення інших» та «Самоінтерес» пов'язані із роллю рефлексії і зовнішніх оцінок. Сумісний їх розгляд на певних етапах розвитку самоставлення дозволяє описати процес інтеріоризації зовнішнього контролю, як джерела формування самоконтролю. Ці шкали також дозволяють визначити роль зовнішніх та внутрішніх критеріїв у формуванні самоставлення.

В дослідженні взяли участь 420 військовослужбовців НГУ (трохи менше ніж по 100 осіб з кожного ОТО – Південне, Північне, Східне, Західне та Центральне ОТО). У виборці представлено офіцери та військовослужбовці військової служби за контрактом – від

рядового до підполковника. Співвідношення офіцерів та військово-службовців військової служби за контрактом – близько 10% та 90%. Вік учасників дослідження від 21 до 45 років. Військовослужбовців строкової служби, які відповідно до діючого законодавства не виконують завдання у зоні бойових дій, було вилучено із аналізу. Крім того, кількість військовослужбовців строкової служби у підрозділах НГУ є незначною.

Припускаючи, що під час участі у бойових діях актуалізуються процеси самоврядування, і, відповідно, бойовий досвід істотно впливає на формування особливостей самоврядування, вибірку військовослужбовців НГУ було розділено на дві групи дослідження за показником наявності офіційного статусу «учасника бойових дій»:

1 група – військовослужбовці, які не мають офіційного статусу учасника бойових дій – 206 осіб;

2 група – військовослужбовці, які мають офіційний статус учасника бойових дій, – 214 осіб.

Попередній статистичний аналіз показав, що показники в групах не є однорідними. Проведений кластерний аналіз за загальними показниками («Загальний показник травматичності бойового досвіду», «Загальний показник здатності до самоврядування», «Інтегральний показник самоставлення», усі шкали методики Р.Б. Кеттела, «Загальна активність», усі шкали методики СОРЕ, «Загальний показник життєстійкості», «Інтегральний показник психологічної безпеки особистості», «Загальний показник стійкості до бойової психічної травматизації») дозволив виділити у кожній групі по дві відносно рівні (під)групи. Одна з яких має високі показники за шкалами, що описують загальну здатність та ефективність самоврядування і умовно може бути позначеною, як (під)група зі сформованою здатністю до самоврядування (1.1 та 2.1), а інша – значно нижчі – підгрупа із недостатньо сформованою здатністю до самоврядування (1.2 і 2.2).

Вивчення самоставлення у військовослужбовців НГУ виділених груп дозволяє говорити про наступне:

– військовослужбовці НГУ зі сформованою здатністю до самоврядування – група 2.2 та 1.2 – мають високі показники самоставлення, які будуються на основі впевненості в собі, в своїх знаннях, вміннях навичках (на основі високих показників «Самоповаги»). Проте, у військовослужбовців НГУ групи 1.2 на відміну від військовослужбовців НГУ групи 2.2, ця впевненість в собі є більш абстрактною (гіпотетичною), менше перевіреною практикою самореалізації;

– у військовослужбовців НГУ групи 2.2 здатність до самоврядування тим більша, чим більш погодженою (несуперечливою) є

система їх самоставлення (прийняття себе, розуміння себе, «вписання» у взаємодію з іншими). Саме досягнення внутрішньої несуперечливості дозволяє цим військовослужбовцям НГУ підтримувати зовнішню активність в супереч обставин, підтримувати логічність (доцільність) їх дій у несприятливих умовах. Їх структура самоврядування є гнучкою, відкритою до змін обставин; а їх самоставлення мало залежить від безпосередніх умов самореалізації, досягнення поставлених цілей;

- у військовослужбовців НГУ групи 1.2 процес самоврядування пов'язаний із усвідомленням (оцінкою, рефлексією) наявних актуальних знань, вмінь, навичок; причому, можливість їх реалізації на практиці (коли військовослужбовець має можливість самостійно приймати рішення про дії) позитивно відбивається на у самоставленні. Проте, при прийнятті рішення та необхідності здійснити корекцію вихідного плану, військовослужбовці НГУ групи 1.2 орієнтовані на зовнішню допомогу, підказку. Такі данні підкреслюють, що військовослужбовці НГУ групи 1.2 лише навчаються діяти у небезпечних умовах;

- у військовослужбовців НГУ з менш сформованою здатністю до самоврядування – групи 1.1 та 2.1 – самоставлення є більш скомпенсованим і його позитивність підтримується за рахунок успішності проходження минулого етапу самореалізації («Аутосимпатії»). Можна припустити, що вони реалізують загальну (а не специфічну для бойових умов) здатність до самоврядування. Причому у військовослужбовців НГУ групи 1.1 це відбувається через недостатній професійний (бойовий) досвід, а у військовослужбовців НГУ групи 2.1, через його травматичність (нездатність прийняти травматичний досвід участі в бойових діях). Військовослужбовці НГУ групи 1.1 усвідомлюють свою слабку професійну підготовку, свою слабку здатність самостійно ухвалювати рішення про (професійні) дії, свою нездатність бути підтримкою для товаришів по службі. Вони відчують певну провину з цього приводу («Самозвинувачення»);

- у військовослужбовців НГУ групи 2.1 приймання рішення і самоконтроль, як складові процесу самоврядування «зав'язані» на самоставленні, тобто вольові зусилля в процесі самоврядування спрямовуються саме на «Я» (на себе), а не на об'єкти зовнішнього світу; вони зосереджені на завданні пережити ситуацію, а не на виконанні поставленого завдання. Цей процес аналогічний (чи є окремим випадком більш широкого процесу) використанню емоційно-орієнтованих копінгів в ситуації, яка суб'єктивно сприймається як нездолання;

– у військовослужбовців НГУ групи 1.1 взаємозв'язки самоставлення і здатності до самоврядування дозволяють описати не лише дію захисних механізмів самоставлення від переживання власної невідповідності ситуації (використання різних критеріїв для оцінки своєї відповідності ситуації і своєї успішності в ній), а й підкреслити пасивне ставлення (позицію спостерігача) до самоврядування, до виконання поставленого завдання в ускладнених (екстремальних, бойових) умовах.

Одержано 09.03.2021

УДК 159.9:351.74(477)

Вадим Ігорович НАУМЧИК,

здобувач вищої освіти факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Проаналізовані чинники, які впливають на формування особистості у ЗВО зі специфічними умовами навчання з підготовки поліцейських.

Ключові слова: особистість, службова діяльність, умови навчання.

Проблема формування особистості правоохоронця є актуальною, адже правоохоронцям під час виконання своїх професійних обов'язків доводиться діяти в екстремальних умовах, де від них вимагається високий рівень психологічної готовності, швидке адекватне реагування та своєчасні і конструктивні дії.

Метою підготовки правоохоронців є високий рівень компетентності фахівців для підрозділів Національної поліції України, які здатні вирішувати складні спеціалізовані завдання у сфері права, забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності.

Особистість правоохоронця – це соціальний суб'єкт, стійка система соціально значущих рис, що характеризують особу як члена системи правоохоронних органів. Різниця особи та особистості правоохоронця полягає в тому, що слово «особа» означає індивіда, людину, яка приймає різні соціальні ролі, а слово «особистість» означає індивідуальність людини, сукупність її духовних і фізичних властивостей.

Особистість – це відбиття значних індивідуальних особливостей, відмінностей, які властиві кожній людині, що проявляються опосередковано в праці, значній мінливості стану психіки, особливо під впливом факторів праці.

Службова діяльність працівників правоохоронних органів відбувається в екстремальних умовах, за наявності низки несприятливих чинників, серед яких: постійне перебування в осередку конфліктних ситуацій, імовірності збройного нападу; необхідність миттєвого прийняття рішення щодо застосування виду поліцейського заходу, своєчасного переходу від превентивного заходу до заходу примусу й навпаки; підвищена втомлюваність, висока ймовірність виникнення стресу. Стрес розглядають як складний процес, що впливає на діяльність організму і проявляється в сукупності змін, наслідком чого є виникнення негативних станів (агресивності, тривожності, роздратованості та ін.), розвиток почуття втоми, зниження працездатності, порушення сну тощо.

З даної теми інформативним є дисертаційне дослідження Н.В. Мороз [1], присвячене питанню вдосконалення професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів. У своїй роботі авторка розглядає професійну підготовку як органічне поєднання навчання й виховання курсантів з метою забезпечення готовності їх до виконання службових обов'язків. Дослідниця зауважує, що одним із пріоритетних завдань професійної підготовки є формування в курсантів соціокультурної компетенції, яка передбачає вміння вибудовувати власну поведінку відповідно до цих особливостей.

На формування особистості у ЗВО зі специфічними умовами навчання з підготовки поліцейських впливає:

- активізація національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції під час їх навчання;
- посилення психологічної складової у підготовці курсантів до професійної діяльності;
- налагодження взаємодії правоохоронних органів із сім'єю, навчальними закладами, молодіжними та громадськими організаціями;
- розробка методичних рекомендацій для поліцейських щодо їх психологічної підготовки до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах;
- проведення наукових дисертаційних досліджень у галузі вікової, педагогічної та юридичної психології щодо вивчення механізмів попередження злочинності в молодіжному середовищі для

підвищення ефективності підготовки фахівців-психологів до професійної діяльності [2];

- проведення вебінарів та конференцій щодо актуальних соціальних проблем, які турбують суспільство;
- створення умов та стимулів до самостійної професійної підготовки.

Отже, система професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів розвивається під впливом тенденцій реформування правоохоронної сфери, і тому на ЗВО МВС України покладається велика відповідальність, щоб з курсанта сформувати офіцера з високим рівнем психологічної готовності до професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Мороз Н. В. Формування соціокультурної компетенції як складової професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 20 с.
2. Сокурєнко В. В. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 9–12.

Одержано 09.03.2021

УДК 377.374

Владислав Вікторович НЕЧВОЛОД,

здобувач вищої освіти факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Визначено поняття «компетентність працівника поліції». Наведені пропозиції покращення професійних та особистих якостей працівників поліції.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, професійні якості.

У зв'язку останніх подій, сучасне реформування правоохоронних органів України здійснюється у напрямку відповідності запитам громадян та суспільства. Для реалізації цих реформ правоохоронці повинні

пройти первинну підготовку, щоб мати високий рівень професійної компетентності.

Компетентність, на нашу думку, є складним інтегральним, інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, який формується у процесі його професійної підготовки у академії поліції, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності [1, с. 6].

Ми вважаємо, що компетентність працівника поліції, як і компетентність будь-якого фахівця іншої професії, ґрунтується на загальних засадах і принципах діяльності поліції, які дають розуміння, якими характерними ознаками, вміннями і навичками повинен володіти працівник, для чіткого виконання своїх функціональних завдань і обов'язків та досягнення головної мети - захисту прав і свобод людини. Перелік принципів діяльності поліції зазначений у Законі України «Про Національну поліцію», а саме:

- верховенство права;
- дотримання прав і свобод людини;
- законність;
- відкритість і прозорість;
- політична нейтральність;
- взаємодія з населенням на засадах партнерства;
- безперервність.

У більшості сучасних досліджень зазначено, що професійна компетентність фахівця, містить перелік особистісних якостей та характеристик, які вимагаються від сучасного правоохоронця для здійснення своїх функціональних завдань та обов'язків, а саме: теоретичні знання, навички та їх практичне застосування, здатність до ефективної соціальної взаємодії і ефективного спілкування, здатність самостійно розв'язувати проблеми, здатність організувати свою роботу, особистісна компетентність, реальна самооцінка, відповідальність, культура праці, здатність до соціальної та професійної адаптації, саморозвиток, самонавчання тощо [2].

Розглянувши структурний склад професійної компетентності працівника правоохоронних органів, О.М. Борисюк виділила чотири структурних компоненти професійної компетентності:

- особистісно-індивідуальна компетентність – сукупність компетенцій, що відображають професійно-спрямовані переконання,

цінності, потреби, вольові риси особистості, мотиви професійної діяльності, уміння досягати поставленої мети при виконанні професійних завдань працівника ОВС;

- пізнавальна компетентність – сукупність інформаційних компетенцій, які відображають систему знань і вмінь самостійної навчально-пізнавальної діяльності; цілепокладання; створення, опанування і використання інновацій у професійній діяльності;

- психолого-педагогічна компетентність особистості передбачає опанування такими сферами теоретичної та практичної діяльності, які дозволяють ефективно вживати заходів щодо виховання підлеглих, формування та корегування соціальних та соціально-психологічних процесів у колективі відповідно до завдань підрозділів;

- управлінська компетентність як рівень опанування особою компетенціями управлінця й містить розвиненість умінь планування, формування цілей; організацію діяльності; впровадження прогресивних форм і методів професійної діяльності; здатність правильно оцінювати ситуацію приймати у зв'язку з цим необхідне рішення, яке дозволяє досягти значущого результату [3, с. 72].

На основі вище викладеного у ході визначення складових кваліфікації працівників поліції України, ми пропонуємо наступні пропозиції покращення професійних та особистих якостей, а саме:

- займатися співробітникам поліції всебічним саморозвитком своєї особистості, відкривати для себе щось нове, покращувати свої розумові та фізичні здібності. Наприклад, пошук особистих талантів і здібностей в науці, спорті, культурній діяльності, і т.д.;

- підтримувати зв'язок з громадськістю, проводити сумісні зібрання, лекції та конференції, за участі поліції та громадян для обговорення актуальних питань та проблем, які турбують населення, та прийняття спільних шляхів та рішень для їх подолання;

- пізнавати та вивчати нові засоби та способи комунікації з різними групами населення, а саме: вивчати нові іноземні мови, оволодіти базовими знаннями мови жестів;

- стежити за соціально-психологічним станом в колективі, підтримувати дружній зв'язок з колегами, для покращення злагодженої роботи в колективі;

- слідувати за особистим фізичним та психологічним здоров'ям, у разі потреби, звертатися до спеціалістів, які нададуть невідкладну допомогу або проконсультують.

Підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що компетентність працівника правоохоронних органів залежить від мотивації

до професійної діяльності, рівня його професійних знань та вмінь їх реалізовувати на практиці, особистісних якостей, які забезпечують ефективне виконання функціональних обов'язків та завдань, які покладаються на працівника, для повноцінного досягнення головної мети – захисту прав і свобод людини.

Список бібліографічних посилань

1. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. Т. 71. С. 3–8.
2. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Київ : КНЕУ, 2003. 298 с.
3. Борисюк О. М. Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 1. С. 67–77.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9:351.74-057.875

Андрій Олегович ТОПЧІЙ,

курсант 2 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Віталій Олегович НАЙДА,

слухач магістратури 1 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ЗВО МВС

Розглянуто особливості розвитку особистості курсантів(слухачів) в умовах специфічного освітнього середовища ЗВО МВС України. Встановлено загальні аспекти, які сприяють розвитку особистості майбутнього правоохоронця.

Ключові слова: особистість, курсант, навчання, розвиток, ЗВО МВС України.

Період навчання у закладі вищої освіти МВС України (далі – ЗВО МВС України) відіграє значну роль в процесі формування особистості майбутнього правоохоронця. Якщо в середній школі навчання та виховання випереджає розвиток учня, то в умовах закладу

вищої освіти у здобувачів формуються основні якості спеціаліста, які в майбутньому знадобляться у формуванні успішного кар'єрного шляху та подальшому розвитку особистості у відповідній сфері професійної діяльності.

За період навчання у ЗВО МВС України виникають суттєві зміни у системі міжособистісних відносин між курсантами (слухачами). Становлення колективу (навчальної групи) відбувається здебільшого протягом першого року навчання. Відносини між курсантами набувають стійкого характеру, тому що особистість перебуває в одному колективі протягом тривалого часу. У курсантсько-студентському колективі проходить служба, побут та дозвілля курсантів (слухачів), а тому виникає постійний вплив колективу на особистість кожного із курсантів.

Протягом навчання змінюються і вимоги до курсантів. Якщо впродовж перших місяців навчання на першому курсі – це знання специфіки служби, то на другому курсі – досягнення у науковій діяльності, спорті, тощо. Можливість проявити себе та свої здібності є важливим соціально-психологічним фактором розвитку особистості [3]. Мотивами цього зазвичай є високі досягнення у навчанні, спорті, взаємодопомога товаришів по службі. Це створює об'єктивні і суб'єктивні передумови для залучення курсантів в активний процес навчання та виконання службових обов'язків з урахуванням специфічних умов ЗВО МВС України. При цьому в процесі організації навчання та службової діяльності важливо знайти оптимальний баланс між колективною та індивідуальною формами навчання як на заняттях, так і поза аудиторною роботою, щоб кожен мав можливість найбільш повно розкрити свої здібності та розвинути відповідні якості, які будуть необхідні при виконанні службових обов'язків у майбутньому.

Важливим періодом формування особистості курсанта є період стабілізації, який є характерним для третіх та четвертих курсів [2]. Він відрізняється особливою зацікавленістю курсантів у навчанні та службі. Також цьому періоду характерне подолання службових труднощів, набуття професійної компетенції та кваліфікованості відповідно до обраної спеціальності, можливості приймати відповідальні рішення та застосовувати накопиченні знання в практичній діяльності.

Важливу роль у розвитку особистості курсантів відіграє науково-педагогічний склад університету, який має допомагати курсантам у їх професійному розвитку, якщо у здобувачів виникають питання у певній сфері. Велику роль у вирішенні цих питань відіграє

проведення практичних занять, проходження практики в практичних підрозділах Національної поліції України, проведення поліцейських квестів тощо.

На третьому та четвертому курсах збільшується значення самостійної та творчої роботи курсантів, який в багатьох випадках носить дослідний характер.

У науково-педагогічній та психологічній літературі творчі здібності розуміються як здатність особистості не тільки бути професійно компетентною та обізнаною, але й вміти вирішувати проблемні та нестандартні задачі та діяти у складних ситуаціях в новому оптимальному варіанті [1].

До творчих здібностей ми можемо віднести:

- сприйняття проблемних ситуацій та їх вирішення оптимальними шляхами;
- висування нових ідей та гіпотез, а також їх підтвердження;
- самостійність у вирішенні нестандартних проблем;
- гнучкість мислення та здатність думати наперед;
- вміння творчо аналізувати прочитану наукову літературу, навчальні та навчально-педагогічні видання, провадити новаторські підходи до вирішення проблем, виконувати наукові роботи (доповіді, тези, наукові статті, тощо).

Розглянувши загальні аспекти розвитку особистості, можна зазначити такі їх особливості у ЗВО МВС України:

- проведення активних та інтенсивних навчальних занять, у тому числі з використанням технічних засобів;
- постановка та вирішення проблемних ситуаційних задач, які можуть виникнути у професійній діяльності;
- проведення різних видів ділових ігор, колоквиумів між курсантом та викладачем, а також поліцейських квестів;
- заохочення прагнення курсантів до саморозвитку, самовираження, а також творчої діяльності та підтримка творчості у сфері навчально-пізнавальної та професійно-практичної діяльності;
- організація та керівництво науковими, спортивними гуртками, а також гуртками самодіяльності тощо.

Отже, обов'язковими умовами розвитку особистості курсантів (слухачів) є надання їм більшої самостійності у розвитку, свободи у творчому вираженні, належної підтримки та позитивної оцінки виявленої ініціативи, а також заохочення наукової роботи. Таким чином, доступ до загальних та професійних знань, розвиток творчих здібностей, підтримка ініціативи в науці, творчості, спорті, громадському житті, високий рівень організації виховного процесу

створюють сприятливі умови для розвитку особистості майбутніх правоохоронців в умовах ЗВО МВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Серeda I. O. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 4. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-04/09siodnf.pdf> (дата звернення: 25.02.2021).
2. Макаренко П. В. Соціально-психологічні аспекти формування особистості фахівця системи ОВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 254–259.
3. Михайличенко В. Е. Психология развития личности : монография. Харьков : НТУ «ХПИ», 2015. 388 с.

Отримано 03.03.2021

УДК 343.62:343.85

Данило Сергійович ТОЦЬКИЙ,

здобувач вищої освіти

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь)

МОЖЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Визначено основні можливості професійної самореалізації поліцейського, розглянуто професійні якості поліцейського, що необхідні для успішної самореалізації та кар'єрного зросту.

Ключові слова: професійна самореалізація, поліцейський, кар'єра.

У сучасних умовах розвитку країни, виникає проблема самореалізації особистості. Специфіка професійної діяльності та нестабільність сучасного суспільства вимагають від працівників поліції високого рівня розвитку професійних якостей таких як: готовність до будь-яких обставин, соціально-емоційної стабільності, стійкості до різних видів стресу, відповідальності, самостійності, умінні зберігати спокій, гнучкості поведінки [1, с. 21].

Питанням професійної самореалізації займалися такі науковці як Н. Пилипенко та Л. Мітіна. Н. Пилипенко професійну самореалізацію розуміє як соціалізований шлях розвитку особистості, поєднаний зі здобуттям професійно-практичного досвіду в процесі отримання звання спеціаліста в період професійного становлення.

Професійну самореалізацію особистості Л. Мітіна розглядає як дворівневу характеристику суб'єкта діяльності й особистості, яка в вигляді професійного розвитку складає важливу кінцеву стадію поряд зі стадіями самовизначення та самовираження [3, с. 257].

Метою даного дослідження є визначення основних можливостей професійної самореалізації поліцейського.

Професійна самореалізація поліцейського – процес ініціативного та усвідомленого самовияву професійних якостей, сил та можливостей у професійній діяльності. Одним з головних якостей професійної самореалізації правоохоронця є потреба ставати більш кваліфікованим, здійснювати по кар'єрним сходинкам та виконувати складну і відповідальну роботу внаслідок розвитку та вдосконалення професіоналізму. Професійна самореалізація іншими словами це кар'єрний ріст, що містить у собі удосконалення в професії, підвищення професійної кваліфікації, а також просування по службі. Самореалізація у професії є соціокультурним феноменом, який тісно пов'язаний з конкретною соціальною ситуацією певного часу та простору [2, с. 57].

Специфіка діяльності працівників поліції стає умовою особистісного самовдосконалення, яке суттєво впливає на велику кількість особливостей професійної самореалізації поліцейського. Трансформації ціннісно-сислової сфери особистості охоплюють змістовно-сислові та динамічно-мотиваційні зміни, а також зміни внутрішніх зв'язків і відносини між різнорівневими компонентами та параметрами, що визначають рівень особистісної стійкості та професійної надійності правоохоронців.

Таким чином, самореалізація правоохоронця – це один з головних атрибутів розвитку особистості правоохоронця, розкриття його потенціалів, реалізація себе у професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Буданов А. В. Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. М. : Акад. МВД России, 1997. 133 с.
2. Митина Л. М. Психология профессионально-карьерного развития личности. М. : Нестор-История, 2019. 400 с.
3. Пилипенко В. Н. Мотивація та стимулювання праці: теоретичний аспект. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 255–258.

Отримано 07.03.2021

СЕКЦІЯ 6
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР
ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА

УДК 316.334.4:340.1

Сергій Миколайович БОРТНИК,

*проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК
ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто види деформації правосвідомості особистості, що виступають чинниками делінквентності на сучасному етапі розвитку України.

Ключові слова: деформація, правосвідомість, делінквентна поведінка.

Проблема зростання делінквентної поведінки особистості завжди вважалась однією з найбільш соціально значущих. Особливої актуальності вона набуває в періоди політичних, економічних і соціальних криз суспільства. У зв'язку із цим велику роль відіграють процеси формування правової культури суспільства, правової соціалізації та правової свідомості особистості. На сучасному етапі розвитку нашої держави перед суспільством постають нові виклики, які впливають, і не завжди позитивно, на процес формування правосвідомості саме молодого покоління, адже саме правосвідомість молоді значною мірою впливає на формування демократичної, правової держави і відповідального суспільства. Тому варто зупинитися на проблемі деформації правосвідомості особистості як чиннику делінквентної (протиправної) поведінки.

Формування правосвідомості особистості детально досліджено науковцями в галузях соціології, педагогіки, права, психології, філософії. Фахівці трактують правосвідомість так:

– «Правосвідомість – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності в поглядах, теоріях,

концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей» [1, с. 164];

– «Правова свідомість – це засвоєна суб'єктом система знань, що відбивають прийнятий у даному суспільстві правопорядок, яка виступає підставою самоорганізації соціально-нормативної поведінки» [2, с. 75].

Тобто це система певних уявлень, настановлень, поглядів, знань, поведінки суб'єкта, що співпадають із нормами чинного законодавства.

Правова свідомість має складну структуру, і науковці по-різному виокремлюють її складові. Так, дослідники виокремлюють:

– загальне сприйняття права особистістю; оцінку правових реалій; вольове ставлення до права (Н. Волковицька);

– ставлення до правових норм, знання права, спонукання до виконання законів і норм права (Р. Ромашов);

– правові погляди, принципи, вимоги, що формують правову ідеологію суспільства та цінності права, настрої, побажання і переживання суспільства, що складають правову психологію (А. Гречин);

– сукупність знань про право і правову діяльність та емоції, орієнтації, установки, які виникають у зв'язку із правовою (протиправною) поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів (В. Суслов).

Таким чином, у структурі правосвідомості більшість учених убачають дві складові – правову ідеологію та правову психологію правосвідомості особистості.

Розрізняють декілька видів правосвідомості. Виокремлюючи суспільну правосвідомість як прийняття більшістю громадян соціально-правових норм даного суспільства й індивідуальну правосвідомість як систему правових понять і уявлень конкретної людини, науковці зауважують, що формування правосвідомості має складний шлях через різноманітні взаємодії із законами й суспільством та досвід кожної людини [2]. При цьому ступінь сформованості правосвідомості може бути різний.

Найпростіша класифікація за рівнями сформованості правосвідомості: високий, середній і низький. Коли людина приймає норми і цінності права та діє відповідно до них, має розвинений самоконтроль поведінки і може дотримуватися правових норм і закону самостійно, – це високий рівень. Коли людина приймає норми права, діє відповідно до його вимог, але під соціальним контролем, за допомогою регулюючих санкцій, – це середній рівень. Не приймаючи правові норми і цінності, виявляючи делінквентну поведінку, людина демонструє низький рівень сформованості правосвідомості.

Етапи, рівні, компоненти – все це вказує на складність процесу формування правосвідомості. До того ж на кожному етапі діє низка чинників (біологічних, соціальних, індивідуальних), які можуть спонукати її деформацію.

Узагальнюючи низку визначень, констатуємо, що деформація правосвідомості – це зміна, дефективність, викривлення певних ідей, уявлень, поглядів, знань, почуттів, переживань, емоцій щодо реально діючих правових норм і законів плюс негативне ставлення до діючого права, законності та правопорядку [1, 3].

Існують такі форми деформації правосвідомості: правовий інфантизм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм, правовий нігілізм, правовий тоталітаризм тощо. Та найбільше дефекти правосвідомості виявляються в поведінці та вчинках суб'єкта, а саме під час учинення правопорушень, у свідомій злочинній поведінці.

Перш ніж деформуватися, правосвідомість особистості проходить декілька стадій. На першій стадії суб'єкт переживає труднощі у сприйнятті старих і нових норм і стереотипів поведінки. Деформації зазнає пізнавально-когнітивна функція правосвідомості. Інакше кажучи, виявлення, сприйняття та розуміння того, що являє собою чинне право, подальше осмислення різних правових явищ, пізнання правової дійсності спотворюються. Слід зазначити, що можна володіти правовими знаннями, але через деформацію не користуватися цими знаннями.

На другій стадії, прагнучи позбавитися психоемоційного напруження від неузгодженості «старої» норми з «ноюю», в суб'єкта деформується оцінна функція правосвідомості. Тобто в людини виникає на розумовому й емоційному рівнях оціночне (негативне, позитивне або нейтральне) ставлення до різних явищ і процесів правового життя.

На третій стадії деформації правосвідомості порушується система мотивів, ціннісних орієнтацій, правових установок, які реалізують її регулятивну функцію. Таким чином порушується універсальний контроль за поведінкою людини, що й призводить до делінквентної поведінки особистості.

Суттєвими причинами існування деформацій правосвідомості в сучасній молоді є: соціально-економічна криза в державі; поява нових цінностей та їх неузгодженість з існуючими; поширення злочинності; розповсюдження таких видів злочинів, як тероризм, масове захоплення заручників, торгівля людьми, замовні убивства, багатомільйонні шахрайства, корупція, та їх сприйняття як повсякденних, звичних подій життя тощо.

Виходячи з цього, необхідно зазначити, що нагальним питанням залишається реалізація заходів із підвищення рівня юридичної

освіти громадян, яка може підвищити рівень правосвідомості суспільства і поліпшити якість його життя.

Список бібліографічних посилань

1. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія. Харків : Право, 2008. 288 с.
2. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
3. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Отримано 09.03.2021

УДК 159.922.8

Михайло Юрійович БУРДІН,

*проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6748-3321>

СЕКТИ ЯК СУЧАСНЕ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНЕ ЯВИЩЕ

Розглянуто поняття релігійних сект. Визначено фактори, які сприяють залученню молоді до релігійних сект. Охарактеризовано психологічні потреби, яким відповідають секти. Наведено основні психологічні техніки маніпуляції свідомістю в релігійних сектах.

Ключові слова: секта, умови виникнення сект, психологічні техніки маніпуляції свідомістю в релігійних сектах.

Секти – це релігійні групи з особливим індивідуальним світоглядом, які зростають на ґрунті вчення якоїсь великої світової релігії, але не тотожні з нею. До традиційних конфесій людина потрапляє з народження, а секти самі знаходять своїх adeptів як серед віруючих, так і серед атеїстів. Із кожним днем кількість релігійних сект зростає, що зумовлює актуальність зазначеного питання.

Суть релігії полягає в інтуїтивному відчутті людиною наявності в ній надприродної Вищої Сили, яка підносить її над самою собою, дає можливість відчувати себе у світі і світ у собі, свою причетність до Всесвіту.

Секти, утворені на основі християнства, буддизму, ісламу тощо, досить часто вдаються до, на їх погляд, правдивих пророцтв. Святе

Письмо вони трактують довільно, відкидаючи певні частини Біблії (Корану) або ж специфічно їх інтерпретуючи.

Найбільшу загрозу секти становлять для дітей і молоді. Цьому сприяють:

- сучасний суспільно-моральний хаос;
- занепад родинних зв'язків;
- недостатній (відсутній) досвід участі в парафіяльному житті;
- світське оточення в місцях праці та навчання;
- недостатня кількість духовних осіб, які вміють працювати з молоддю.

Для вербування до секти використовуються добрі бажання та мрії незадоволених навколишнім світом або власним життям людей. Деперсоналізуючий вплив сучасних суспільних структур нерідко породжує кризові ситуації. Секти запевняють, що можуть вивести з такої ситуації, а також заспокоїти найглибші людські запити як у почуттєвому, так і в пізнавальному планах.

Для здобуття нових членів секти застосовують своєрідний стиль пропаганди й вербування (сердечність і обман) та психологічно-суспільні маніпуляції (колективний тиск і так зване промивання мозку). Проповідники навчаються конкретним формам звертання до людей залежно від того, який у них настрій, чим вони займаються, де і коли відбувається зустріч тощо. Секти проводять спеціальні акції для вербування, такі як безоплатна поїздка закордон, курси іноземних мов, заняття бойовим мистецтвом, благодійні обіди тощо.

Серед психотехнічних маніпуляцій, що використовують секти, слід звернути увагу на так зване бомбардування любов'ю, тобто оточення нового члена секти винятковою сердечністю, яка має справити враження щирого акту й прив'язати його до групи. Як правило, за новим членом секти закріплюють особу, якій він симпатизує. Спершу від людини не вимагають нічого, лише обдаровують фактично всім (квартирою, харчами тощо).

Також поширеними є такі техніки психологічної маніпуляції:

- поступове нарощування тиску на рішення члена секти, зокрема з використанням колективного впливу, який сприяє розвитку конформізму в особи;

- перебудова свідомості, яка ґрунтується, зокрема, на гальмуванні раціонального усвідомлення, фільтруванні та блокуванні доступу зовнішньої інформації та розпалюванні почуттів. Для того, щоб змінити психіку людини та її поведінку, секта вимагає виконати низку прохань, першим з яких є спільне проживання. Це робиться для того, щоб нова група повністю замінила сім'ю для людини;

– утримування у стані постійної активності, нагадування та залякування. Від цього має розвинутися пізнавально-емоційний дисонанс, маніпулюючи яким можна остаточно зламати опір особи й навіть довести її до екстази;

– виділення ролі провідника (лідера), який у секті стає найважливішим. До нього потрібно виявляти необмежену довіру. Можливості маніпуляції абсолютною вірою в лідера (гуру, учителя) практично необмежені, часто вони доходять до патології або навіть злочину. Зокрема, відомий випадок, коли у Гвіанських джунглях понад 900 осіб здійснили самогубство, тому що вірили, що знову зустрінуться зі своїм «батьком» у кращих умовах. В іншій секті молоді дівчата піддавалися проституції з глибокою довірою до слів свого «учителя», що він їх приведе до раю.

Секти відповідають важливим психологічним потребам:

– приналежності та почуття колективу, яка виразно виявляється внаслідок знищення або занепаду багатьох традиційних і природних середовищ, наприклад сім'ї. Почуття відкинутості і самотності секта заспокоює наданням психологічного тепла, допомогою у критичних ситуаціях, пропозицією зустрічей із групою;

– ясності й сенсу, що виявляється в особливо складних ситуаціях. Як відомо, швидкі зміни в сучасному світі нерідко позбавляють людей рівноваги.

Секта дає прості відповіді на складні питання, застосовує «прагматичне богослов'я», проголошує нові правди й переконує у «вищості» своєї пропозиції, наділяючи цю пропаганду незвичайними явищами (наприклад, глосолалією – так званім спонтанним боговіщанням).

Вплив деяких тоталітарних сект на психіку людини є значним, непередбачуваним і руйнівним у загальному контексті розвитку особистості. Особливо це стосується тих, хто не знайомий із традиційними релігіями. Деструктивний вплив культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості найбільшою мірою проявляється в період особистісних криз людини. Саме особистісні кризи найчастіше використовують лідери деструктивних культів для поповнення adeptami.

Отже, релігійні секти потребують уваги з боку представників правоохоронної галузі, а також інших державних закладів, які відповідають за захист прав дітей.

Отримано 06.03.2021

УДК [159.9:343.54](477)

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>

ПРОФІЛАКТИКА БУЛЛІНГУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто буллінг як соціальне явище, визначено особливості буллінгу, схарактеризовано ролі учасників буллінгу, розкрито способи профілактики буллінгу у навчальних закладах.

Ключові слова: буллінг, буллер, жертва, психологічне насильство, фізичне насилля, цькування.

Англійське слово буллінг давно вже стало зі звичайного соціально-психологічним та педагогічним терміном. Дослідники зазвичай визначають буллінг (це слово можна перекласти як «цькування») як повторювану ворожу поведінку, що має на меті завдати шкоди фізично або психологічно комусь слабшому.

Перша згадка про шкільний буллінг, тобто про шкільне цькування з'явилася досить давно. К. Дьюкс ще у 1905 році опублікував свою роботу. У 90-і роки XX століття такими вченими як Д. Лейна, Е. Мунте, Д. Олвеус, А. Пікасо, Е. Роланд і інші були систематизовані знання про буллінг.

За даними Дена Олвеуса, приблизно 17,5% хлопчиків і 16% дівчаток у всіх розвинених країнах світу 2-3 рази на місяць стають жертвами буллінгу в тій чи іншій формі. В окремих випадках це відбувається епізодично, тобто час від часу, але іноді дитину систематично задирають і принижують її ж однокласники. Крім того, 12% хлопчиків і 7% дівчаток самі є ініціаторами цькування, тобто є буллерами (або буллями). [1]

Хоча означена проблема є досить актуальною, вона недостатньо вивчена, і потребує подальшого детального розгляду і додаткових досліджень.

Метою даної роботи є вивчення особливостей буллінгу у навчальному середовищі освітнього закладу, визначення способів і методів боротьби з буллінгом.

У навчальному серед дітей і підлітків складаються певні ролі відносини в діапазоні «лідер-ізгой». Додатковим фактором розвитку і поширення буллінгу виступає нездатність і часто навіть

небажання педагогів помічати цю проблему і боротися з нею. Таким чином, буллінг можна розглядати як окреме соціальне явище, за допомогою якого людина приховує свою неспроможність вирішити спірні питання мирним шляхом і прагне досягти мети за допомогою агресії, спрямованої на іншу людину.

Вітчизняні й зарубіжні дослідники визначили особливості буллингу. Серед цих особливостей можна виділити такі [1]:

- По-перше, буллінг є асиметричним – з одного боку знаходиться кривдник, якому притаманна фізична або психологічна сила, з іншого – потерпілий, який силою не володіє і гостро потребує допомоги і підтримки третіх осіб.

- По-друге, буллінг підриває у підлітка впевненість в собі, і як наслідок виникають проблеми з успішністю, руйнується здоров'я, потерпає людська гідність і зникає самоповага.

- По-третє, буллінг здійснюється навмисно, його метою є нанесення фізичних і душевних страждань іншій людині.

- По-четверте, буллінг – це груповий процес, в якому беруть участі не тільки кривдник і потерпілий, а також й спостерігачі.

Як писав Д. Олвеус: - Знущаються ті діти і підлітки (буллі), які, зазвичай, є фізично і психологічно сильними дітьми, зі зниженим відчуттям власної гідності, які самостверджуються за рахунок припинень і образ. Так, самоініціатором насильства можуть стати імпульсивні з агресивною поведінкою підлітки, які бажають перебувати в центрі уваги, або ж ті, хто боїться стати жертвою. - Учень, над яким знущаються, тобто «жертва» - це людина, яка має низьку самооцінку, замкнута в собі, не має друзів, не впевнена в собі, і, зазвичай, фізично слабша за агресора. «Жертви» можуть вирізнятися за будь-якими ознаками: часто хворіє і пропускає заняття, має будь-які фізичні дефекти, з неблагополучної сім'ї. - Послідовники або поплічники – це учні, які підтримують насильство, але не є його ініціаторами. - Прихильники – активно і всіма можливими способами підтримують знущання, але не беруть в цьому прямої участі. - Пасивні прихильники або ймовірні учасники буллингу. Таким дітям і підліткам подобається знущання, але вони цього не демонструють при інших. - Байдужі спостерігачі - не беруть участь в процесі і не дотримуються певної позиції. Можна сказати, що їм все одно, але вони відчують провину за власне безсилля. - Ймовірні захисники – не люблять насильство і вважають своїм обов'язком захистити жертву, але нічого не роблять. - Захисники не люблять знущання, допомагають або намагаються допомогти учневі, над яким знущаються. Але все дослідники схиляються до думки, що

єдиного портрета агресора і «жертви» немає. Ними може стати будь-яка дитина.

– По-п'яте, буллінг ніколи не припиняється сам по собі, завжди й у всіх випадках всім учасникам буллингу потрібна допомога і підтримка.

– По-шосте, Д. Олвеус приділяє увагу такій особливості негативних дій кривдника, як повторюваність і тривалість. Ця характеристика негативних дій кривдника виникає завдяки тому, що, з одного боку, кривдник довгий час зберігає зацікавленість в здійсненні насильницьких дій щодо жертви а, з іншого боку, в результаті того, що жертва слабкіше і не здатна захистити себе в ситуації буллингу.

З метою профілактики шкільного буллингу доцільно застосовувати такі методи: 1) поліпшення шкільного клімату. Стратегія дій на рівні шкіл передбачає два моменти. Це прийняття справедливих, чітких і єдиних для всіх учнів правил поведінки, а також формування довіри між дітьми і педагогами. 2) Правила поведінки мають бути закріплені в шкільному статуті. Бажано, щоб в його розробці брали участь діти. «Кодекс» поведінки повинен бути непорушним. Важливо, щоб недотримання правил, тобто ініціювання буллингу, тягло за собою певні наслідки. 3) виховання буллі. Для цього необхідно: по-перше, потрібно донести до нього всю серйозність шкоди, яку він завдає своїми діями, дати зрозуміти, що відчуває об'єкт його насмішок і знущань; по-друге, агресорові потрібно повернути відповідальність за зроблене і дати можливість виправити ситуацію. Що саме дитина-буллі може зробити, вирішується в процесі діалогу з дорослим: або учителем, або шкільним психологом. «Якщо мова йде про фізичне псування речей, може стояти питання компенсації за зіпсоване», - пояснює Марія Новикова. Якщо цькування виражалося в чутках і плітках, то потрібно їх офіційно спростувати і вибачитися перед жертвою; по-третє, багатьом агресорам притаманні лідерські якості та відмінні комунікативні здібності. Таких дітей треба залучити до організації шкільних заходів, до допомоги з навчанням тим, хто цього потребує. «Їм також варто більше мати справу з тими, хто старше: їм легше буде тримати себе в рамках»; по-четверте, в рамках профілактичної роботи важливо доносити до дітей різницю між домінуванням і лідерством. Не розуміючи її, активні учні можуть «перегинати палицю» і заподіювати іншим біль. 4) підтримка друзів. Педагогам доцільно розділити агресорів і жертв в просторі класу, щоб вони менше зустрічалися віч-на-віч. Але цього замало. Треба допомогти дітям, які відчувають свою беззахисність,

знайти відповідне коло спілкування: переживання почуття приналежності вкрай важливо. Пошук відповідного кола спілкування – це непростий процес, в якому педагогу добре б об'єднатися з батьками дитини і з колегами по школі. Можна залучити дитину до такої діяльності, яка допоможе їй переконатися у власній значущості, - наприклад, відвідувати гуртки за інтересами. Варіантів може бути багато, вони можуть виявитися частково й поза школою. «Зараз активно розвивається сфера волонтерства, в якій можуть брати участь і школярі. Є цікаві проекти в сфері сучасного мистецтва, коли з підлітками працюють професійні художники. Наприклад, проект «Каскад». Там при роботі підліткових груп завжди присутній психолог, який стежить за тим, щоб в колективі всі нормально спілкувалися» [2].

3 січня 2019 року почав діяти Закон щодо протидії булінгу. Згідно з ним, будь-яке психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, зокрема із застосуванням електронних комунікацій, карається штрафами. Попри позитивну дію цього закону проблеми виникають й тому, що він недосконало прописаний, кажуть в організації "Батьки SOS" [3].

Таким чином, треба відзначити, що останнім часом ставлення до жорстокості в школі, в освітніх установах, товариствах розвинених країн стало значно серйознішим. Широко застосовуються профілактичні програми булінгу. Одним із завдань школи є виявлення та запобігання знущанню та його своєчасна профілактика у координації з вчителями, шкільним психологом, батьками та правоохоронними органами.

Список бібліографічних посилань:

1. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? *Семья и школа*. 2006. № 11. С. 15–18.
2. Мосина О. А., Устенко В. С. Проблема буллинга в образовательной среде. *Концепт*. 2016. Т. 29. С. 144–148. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56567.htm> (дата звернення: 04.03.2021).
3. Закон про цькування і штрафи за такі дії. Чому це стосується не лише шкіл // Українська правда : сайт. 19.12.2018. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/12/19/234794/> (дата звернення: 04.03.2021).

Отримано 05.03.2021

УДК 159.9.019.4:305:351.741:364.64

Людмила Миколаївна ЗАХАРЕНКО,

*старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2121-0862>*

ГЕНДЕРНО-ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИНАХ

Проаналізовано особливості гендерних сімейних ролей, які виконують поліцейські у власних сім'ях, та проявів гендерно-відповідальної поведінки.

Ключові слова: гендерні сімейні ролі; гендерно-відповідальна поведінка.

Відповідальність є поняттям філософсько-педагогічного змісту, яке характеризує суб'єкта щодо виконання ним соціальних, правових чи моральних вимог. Відповідальність є здатністю особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям та прийнятим нормам, правилам. Відповідальність також може розглядатися як характер поведінки з іншими, розуміння цінності іншого, що реалізується в контекстах відповідальності батьків за дітей; відповідальності за якість виконання дорученої справи, за виконання гендерної ролі.

Гендерно-відповідальна поведінка особистості розуміється як скерованість її вчинків на основі розуміння, прийняття власних і протилежних гендерних особливостей, етичних принципів поваги до кожної статі, їх рівноправ'я. Гендерно-відповідальна поведінка може розглядатись як вчинок чи дія особистості, спрямовані на подолання стереотипних форм поведінки [3, с. 11].

Роль чоловіка і жінки в суспільстві сьогодні зазнає значних змін. Психологічна стаття, або гендер містить когнітивні (гендерна самосвідомість), емоційні (гендерна ідентичність), поведінкові (гендерні ролі і особливості поведінки) компоненти. Гендерні ролі завжди пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює і переломлює у своїй свідомості та поведінці. У сім'ї на кожного з подружжя покладаються гендерні сімейні ролі: подружні та батьківські, які визначають норми відносин, поведінку партнерів, батьків і дітей.

У найбільш загальному вигляді сімейні взаємини можна розглядати як організацію спільних дій членів сім'ї, яка дозволяє їм реалізувати будь-які загальні плани. Характер подружніх взаємин у

батьківській сім'ї впливає на формування сімейної взаємодії у майбутньому шлюбі їх дітей [2].

За результатами проведеного наукового дослідження щодо сучасного стану та гендерної проблематики в секторі безпеки України [1] визначено особливості гендерних сімейних ролей, які виконують у своїх сім'ях поліцейські, розподілу відповідальності між подружжям.

Згідно з відповідями респондентів-поліцейських (як чоловіків, так і жінок), які мають досвід подружнього життя, у їхніх сім'ях подружжя спільно приймає рішення стосовно таких родинних питань як витрачання грошей на їжу, одяг, здійснення дороговартісних покупок, використання подружжям контрацептивів. Простежуються відмінності у відповідях респондентів щодо прийняття у їх сім'ях рішень про проведення дозвілля: такі рішення одноосібно ухвалює половина жінок-поліцейських та майже чверть чоловіків-поліцейських. Проведення дозвілля є предметом спільного обговорення у сім'ях більшості опитаних чоловіків-респондентів та половини опитаних жінок-поліцейських.

За відповідями чоловіків-поліцейських кожен четвертий з них одноосібно приймає рішення про витрачання грошей на великі покупки. Натомість кожен п'ятий опитаний чоловік-поліцейський визнав, що рішення щодо витрат на їжу та одяг для сім'ї приймає одноосібно його дружина.

Третина опитаних жінок-поліцейських зазначила, що на них покладений обов'язок купувати їжу та одяг для сім'ї, а кожна п'ята дружина сама вирішує чи використовувати їй та її чоловіку контрацептиви.

Отже, у сім'ях респондентів-поліцейських більшість рішень приймаються подружжям спільно, але простежується гендерне забарвлення у ролі чоловіка і дружини: відповідальність за прийняття важливих рішень повністю покладається на голову родини, а дружина бере на себе відповідальність за щоденні рутинні домашні обов'язки.

Пізнавальними є відповіді респондентів щодо розподілу домашніх обов'язків у їхніх сім'ях. Жінки-поліцейські стовідсотково вказали, що вони готують їжу для всієї сім'ї, перуть одяг, прибирають помешкання, контролюють сімейний бюджет, здійснюють покупки. Більшість респонденток також доглядають за садом, а половина – виконують ремонтні роботи в домі. Лише у незначній кількості сімей жінок-поліцейських обов'язки щодо прибирання ванної кімнати, контролю і розподілу сімейного бюджету не покладені на них.

Чоловіки-поліцейські зазначили, що майже всі вони залучалися (хоча б один раз) до такої традиційно жіночої роботи як прання, прибирання, приготування їжі. Найпоширеніший вид домашньої роботи, якою вони займалися, – це участь у прибиранні дому. Також опитані чоловіки-поліцейські майже стовідсотково виконують ремонтні роботи у господарстві та здійснюють покупки, три чверті з них – доглядають за садом, контролюють сімейний бюджет.

Отже, жінки-поліцейські схильні до виконання необтяжених стереотипами гендерних ролей у родині та проявляють гендерно орієнтовану поведінку, виконуючи домашні обов'язки, які традиційно вважалися чоловічими. Поведінка чоловіків-поліцейських у сім'ї є статевотипізованою, розподіл обов'язків між подружжям відображає традиційні гендерні стереотипи, однак вони схильні до організації паритетної подружньої взаємодії.

Опитані чоловіки-поліцейські і жінки-поліцейські висловились про те, що у їхніх сім'ях кожен з подружжя задіяний у виконанні завдань, пов'язаних із доглядом за дитиною, однак розподіл цих обов'язків нерівномірний. Найчастіше розподілені обов'язки між чоловіком і дружиною щодо ігор з дитиною, відведення або забирання дитини зі школи чи садочка. Щоденний догляд та нагляд за дитиною здебільшого покладений на дружину-матір, включаючи перебування на лікарняному, коли дитина хворіє.

Внутрішньосімейна взаємодія у сім'ях поліцейських характеризується функціонально-рольовою узгодженістю: респондентів повністю влаштовують покладені на них сімейні обов'язки та існуючий розподіл сфер відповідальності між подружжям. Вони також переконані, що і їхні партнери задоволені таким розподілом сімейних обов'язків.

Таким чином, організація сімейних стосунків у сім'ях, де один з батьків є поліцейським, характеризується наявністю рольової диференціації у взаєминах подружжя, розподілом сфер відповідальності, залученістю дружин до прийняття важливих рішень щодо життєдіяльності сім'ї. Гендерна роль жінки-поліцейської у сім'ї характеризується поєднанням емоційно-експресивних видів діяльності, важливих для дому і сім'ї (насамперед, це турбота про дітей) та інструментальних видів діяльності. Вона нарівні з чоловіком бере участь у матеріальному забезпеченні родини, і виконує домашні обов'язки. Чоловік-поліцейський здебільшого виконує у своїй сім'ї гендерні інструментальні види діяльності, пов'язані з матеріальним забез-

печенням родини, хоча проявляє турботу про дітей і приймає участь у регулюванні внутрішньосімейних відносин, що характерно для експресивної діяльності.

Відповідно до вищезазначеного, слід сприяти гендерній освіті поліцейських із питань побудови егалітарних сімейних взаємин, гендерного виховання дітей в сім'ї, усвідомленого і відповідального батьківства/материнства, що розширить сферу їх самореалізації у виконанні гендерних сімейних ролей та проявів гендерно-відповідальної поведінки у сімейних взаєминах.

Список бібліографічних посилань

1. Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України : аналіт. звіт / С. С. Чернявський, В. Г. Андросюк, О. І. Кудерміна та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 98 с.
2. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
3. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ) : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Світайло. Суми : Хорошие люди, 2013. 209 с.

Отримано 05.03.2021

УДК 159.922.8

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>*

ПРОФІЛАКТИКА РАДИКАЛІЗМУ СЕРЕД МОЛОДІЖНИХ УГРУПУВАНЬ

В Україні відмічається загострення різноманітних відхилень в поведінці дітей та підлітків, що дедалі частіше породжує прояви злочинної поведінки, це в свою чергу сприяє утворенню молодіжних угруповань з протиправним радикальним устроєм. Тому превентивні заходи щодо попередження радикалізму молодіжних угруповань є актуальним та необхідним на даний час.

Ключові слова: профілактика, молодіжні угруповання, неповнолітні, правопорушення

Під впливом негативних соціальних, економічних та інших факторі молоді громадяни країни найбільш схильні до руйнівного впливу соціального середовища. Серед молодих людей легше формуються радикальні погляди та переконання. Молодь країни поповнює неформальні, кримінальні, екстремістські та терористичні угруповання, які в свою чергу використовують молодь у своїх економічних, політичних та соціальних інтересах.

За своїми соціальними характеристиками та сприйняттям навколишнього середовища молодіжні угруповання є частиною суспільства, в якому швидкоплинно відбуваються накопичення та реалізація протестного потенціалу.

Членами молодіжних угруповань можуть бути як молоді люди чоловічої статі так і жіночої, які в силу соціально – психологічних, демографічних та фізіологічних особливостей є найбільш схильними до радикальних настроїв.

На відміну від звичайних молодіжних груп підлітків, які здійснюють хуліганські дії, молодіжні угруповання здійснюють свої протиправні дії спираючись на певні ідеологічні направленості. Їх поведінка мотивована певними ідеями, має конкретну сувору орієнтацію, яка може бути націлена конкретно на іншу національність або релігію, ненавистю до влади та інш. І це не повний перелік ідей, які стають фундаментом для створення неформальних молодіжних угруповань.

Система поглядів, яку сповідують молодіжні угруповання, приваблює молодих людей. Бажання побачити результат власних дій, а інколи агресивних дій, внаслідок особистісної простоти, соціально – психологічних особливостей - все це призводить до потрапляння молодих людей у неформальні молодіжні угруповання.

Значну кількість злочинів, серед молодіжних угруповань, скоюють неповнолітні. Тому в цілях запобігання скоєння злочинів молодіжними угрупованнями було б доцільно посилити профілактичну роботу серед неповнолітніх, осіб юнацького та молодого віку. Ця робота може відбуватися у мажах виховного та профілактичного характеру. Робота з підлітками потребує прищеплювання основ толерантності, шляхом просвітницьких програм, семінарів з питань толерантності тощо.

Профілактична робота щодо попередження злочинів серед молодіжних угруповань повинна здійснюватися зі сторони органів державної влади, правоохоронної системи, органів місцевого самоврядування. В межах своєї компетенції пріоритетним напрямком має бути профілактична, виховна робота, пропагандистські заходи, які направ-

лені на попередження загрози неформальними молодіжними угрупованнями. Заздалегідь виявлені та прийняті профілактичні заходи в значній мірі дозволяють запобігати формуванню у підлітків стійкої направленості щодо скоєння протиправних дій. Потрібно проводити постійні профілактичні бесіди серед здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти та здобувачів вищої освіти, які містять роз'яснювання щодо наслідків протиправних проявів. Такі заходи закладають міцний фундамент щодо толерантного виховання підростаючого покоління, в подальшому у них може сформуватися стійке негативне відношення до протиправних дій, особам які скоюють злочини. Профілактичні бесіди це ефективний спосіб попередження впливу на суспільство щодо радикальних негативних ідей.

Профілактика радикалізму молодіжних угруповань поділяється на первинні та вторинні профілактичні заходи.

Первинна профілактика - здійснення комплексу заходів, що мають інформаційно-роз'яснювальний, просвітницький характер та спрямовані на підвищення обізнаності з певних питань, формування цінності здоров'я та відповідних якостей особистості, а також навичок, що допоможуть їй відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

Завдання первинної профілактики:

- виявлення та усунення причин та умов, що сприяють виникненню проблем, негативних явищ, складних життєвих обставин;
- покращення поінформованості особи щодо загальних питань здоров'я та здорового способу життя, задоволення власних потреб конструктивним шляхом, можливості отримання широкого спектра необхідної допомоги;
- підвищення рівня обізнаності безпосередньо щодо питань, які є найбільш актуальними для особи;
- формування цінності здоров'я та здорового способу життя;
- формування відповідальної поведінки.

Вторинна профілактика передбачає здійснення комплексу заходів та реалізацію програм з метою обмеження поширення певних негативних явищ, що мають місце у суспільстві, соціальній групі чи на рівні особистості, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива асоціальна чи ризикована поведінка.

Завдання вторинної профілактики:

- формування знань, умінь та навичок, необхідних для подолання проблеми, негативного явища, складних життєвих обставин у представників цільової групи;
- розширення можливостей для самостійного задоволення потреб, подолання проблеми/негативного явища, складних життєвих обставин, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів);
- подолання особистісних факторів, які чинять вплив на виникнення та загострення проблеми, негативного явища, складних життєвих обставин, чи ж заважають їх ранньому подоланню;
- підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольнити потреби;
- формування знань, умінь та навичок для зменшення ризику загострення проблеми, негативного явища, складних життєвих обставин і шкоди для представників цільової групи;
- мотивування до зміни ризикованої поведінки на більш безпечну та супроводження цього процесу;
- посилення підтримуючого середовища - розвиток підтримуючих мереж з числа найближчого соціального оточення підлітка (батьків, опікунів чи піклувальників, родичів тощо), закладів освіти, відповідних служб.

застосовується, якщо проблема/негативне явище у отримувачів послуг не сформовані; вторинна – за наявності високого ризику розвитку проблеми/негативного явища.

На вторинному рівні профілактики можуть впроваджуватись інноваційні стратегії (методики, форми роботи, інструменти) профілактичної роботи з дітьми, які виявляють девіантну поведінку. Використання інноваційних стратегій допомагає: формувати у підлітків повагу до суспільних цінностей, навичок ненасильницького розв'язання конфліктів. Це, у свою чергу, сприятиме налаштуванню конструктивної соціальної взаємодії – соціально прийнятної, законслухняної поведінки; надавати послуги з первинного втручання та оцінювання потреб сімей, діти яких виявляють девіантну поведінку, перенаправляючи такі родини до соціальних служб та закладів, у яких вони отримують кваліфіковані, доступні й достатні соціальні послуги, спрямовані на стабілізацію складних життєвих обставин в сім'ї; активізувати та залучати громадськість (неурядові організації, ЗМІ тощо), державні та муніципальні служби до надання соціально-психологічної, реінтеграційної (та інших видів) підтримки дітям із девіантною поведінкою та

їхнім родинам; забезпечувати доступ до ресурсів для дітей девіантними проявами в поведінці сімей у складних життєвих обставинах. З цієї метою може складатись мапа соціальних, психологічних, педагогічних, юридичних, рекреаційних, інформаційних та інших видів послуг, доступних у громаді [3].

Ефективність системи профілактичних заходів залежить від злагодженості та корденаційності дій на всіх рівнях. До основних профілактичних заходів, які направлені на усунення причин радикальних дій відносяться: соціальна сфера, економічна та політична, освітня та культурна сфери.

До соціальної сфери належить: підтримка незахищених та малозабезпечених груп населення, здійснення заходів щодо підвищення ролі сім'ї у вихованні у підростаючого покоління національно – патріотичних почуттів та толерантності.

До економічної та політичної сфер: підвищення рівня життя населення; послідовна політика щодо поліпшення соціально – економічної обстановки, проведення постійного моніторингу ситуації, відкритість інформації населенню, недопустимість замовчування конфліктів.

До навчальної сфери: розробка та реалізація навчальних програм для формування у громадян норм поведінки; проводити серед здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти та здобувачів вищої освіти навчальні заходи щодо національно – патріотичного виховання, толерантності тощо; формування у здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти та здобувачів вищої освіти поваги до представників інших національностей та релігійного світогляду; введення просвітницьких курсів, метою яких є виховання у підлітків толерантності як фактор стабільного розвитку суспільства.

До сфери культури: проведення круглих столів, конференцій, конкурсів та олімпіад; проведення виставок, які демонструють досягнення творчої діяльності суспільства; проведення національних свят.

Ефективність превентивної діяльності багато в чому залежить від того, наскільки повно під час визначення змісту і методів роботи береться до уваги всі чинники, що призводять до виникнення і загострення проблем у молодіжному середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 21 с.

2. Макарова О. П., Мілорадова Н. Е. Особливості негативних чинників, що зумовлюють девіантну поведінку неповнолітніх // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України

: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 трав. 2013 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 133–135.

3. Психолого-педагогічні та правові засади діяльності поліції із захисту прав дитини : навч. посіб. / за заг. ред. Д. В. Швеця ; Д. В. Швець, О. М. Бандурка, О. І. Федоренко та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 284 с.

4. Сулятицький І. В. Психологічна загроза впливу пропаганди // Психологічні аспекти національної безпеки : тези III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 верес. 2009 р.). Львів : ЛДУВС, 2009. С. 36–39.

Отримано 12.02.2021

УДК 159.922.8:616.89–008.441.44

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>;

Лариса Олександрівна РАДІОНОВА,

*заступник начальника ювенальної превенції управління
превентивної діяльності*

Головного управління Національної поліції в Харківській області

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРИЧИНИ І ПРОФІЛАКТИКА

Суїцидальна поведінка неповнолітніх є глобальною проблемою суспільства. «Суїцидальна поведінка» об'єднує в собі наміри, погрози, думки, висловлювання тощо. На протязі останніх декількох років цей термін застосовується до підліткового віку, коли думки про самогубство вражають розмаїттям. В запропонованому матеріалі ми розглянемо причини скоєння самогубств підлітками, розглянемо фактори, суїцидальній поведінці, а також розглянемо профілактику суїцидальної поведінки підлітків.

Ключові слова: профілактика, суїцидальна поведінка, підлітки, суїцид.

Статистика з числа самогубств серед неповнолітніх останнім часом є дуже тривожно. Самогубство, суїцид – це умисне позбавлення себе життя [6]. На даний час науковці не надають єдиної теорії, яка б пояснювала причини та мотиви самогубств та суїцидальної поведінки.

Виділяють три основні концепції суїциду: психопатологічна, психологічна та соціологічна [5].

Для розкриття проблематики суїциду необхідно визначитися з термінологією. Так термін «суїцид», або «завершений суїцид» - це дія для відібрання власного життя» [1, 2].

Термін «Спроба суїциду» або «суїцидальна поведінка» без смертельних наслідків - це нанесення собі шкоди з бажанням закінчити власне життя, що не завершується смертю [1, 2]. Термін «Сприяння суїциду» вживається тоді, коли одна особа допомагає іншій здійснити власну смерть опосередковано, надаючи пораду або засоби для цього. «Суїцидальне мислення» – це думки про самогубство [1, 2].

Засновником суїцидології вважають французького соціолога Еміля Дюркгайма. У своїй праці «Самогубство» (1897) він довів, що навіть такий вчинок, як самогубство, який, на перший погляд видається зумовленим лише особистими чинниками, насправді є соціальним фактом – продуктом тих значень, очікувань і угод, які виникають у процесі спілкування людей між собою. Науковець наголошував, що особи, які мають потужнішу сітку соціальних зв'язків є менше схильними до самогубств, ніж індивіди, які слабо пов'язані з життям груп [3].

На даний час проблематика суїцидів та суїцидальної поведінки вивчені на недостатньому рівні. В Україні проблема дитячого суїциду недостатньо вивчена, тому в нашій статті ми будемо спиратися на дослідження науковців інших країн.

Розглядаючи фактори, які впливають на ризик самогубства були визначені: психіатричні розлади, зловживання наркотичними засобами, психологічні розлади, культурні, сімейні та соціальні негативні ситуації, а також генетичний фактор. Також до факторів ризику належать попередні спроби суїциду та доступність засобів для здійснення. Наприклад, рівень самогубств серед сімей, які володіють вогнепальною зброєю, вищий, ніж серед сімей, котрі її не мають. До соціально-економічних факторів належать: безробіття, низький рівень життя, дискримінація тощо. Визначені фактори можуть стати тригером для суїцидальних думок.

Психологи визначають, що до групи ризику входять неповнолітні віком від 13 до 19 років, у дітей до 13 років суїцидальна поведінка практично не зустрічається. Пропонуємо розглянути проведений нами аналіз скоєння та спроб скоєння самогубств серед неповнолітніх на території Харкова та Харківської області.

На території м. Харкова та Харківській області дітьми скоєно 4 суїциди, що у три рази менше ніж у минулому році (12 у 2019 році), з них два хлопчики та дві дівчини віком від 14 років. За способом

скоєння самогубства виділено: два повішення, одне отруєння медичними препаратами, та одне шляхом падіння з висоти. За 2020 рік дітьми вчинено 34 спроби самогубства, що на 41,7 % більше ніж у минулому році (24 у 2019 році), з них 12 хлопчиків та 20 дівчат. За способом скоєння самогубства виділено: одне повішення-1, отруєння-10, падіння з висоти - 3, порізи рук -17, інше -3.

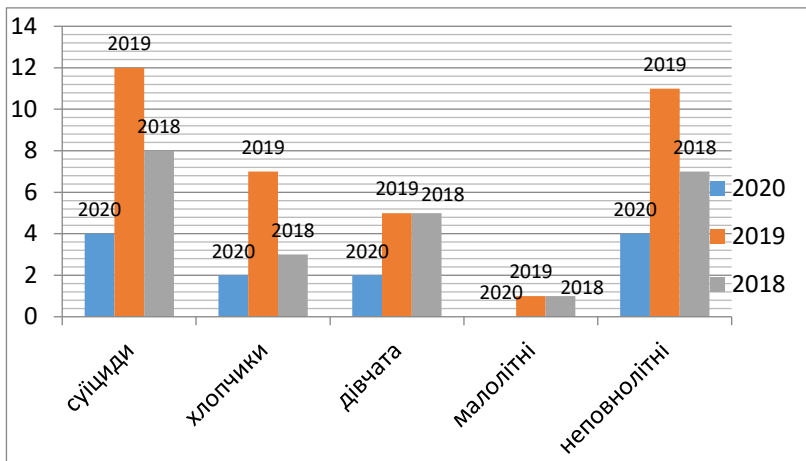

Рис. 1. Порівняльний графік суїцидів у період з 2018-2020 років

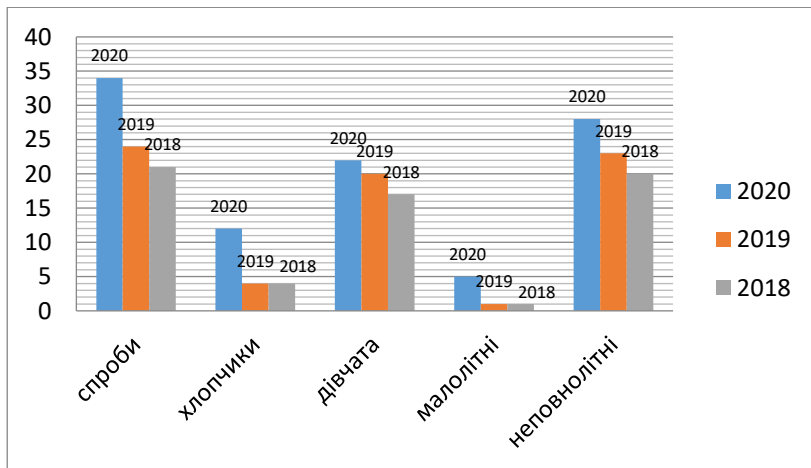

Рис. 2. Порівняльний графік спроб суїцидів у період з 2018-2020 років

Отже, на протязі трьох років кількість спроб самогубств дітьми зростає, а закінчених суїцидів - зменшується. При вивченні суїцидів та спроб суїцидів в м. Харкові та в Харківській області за період 2018–2020 роки був зроблений висновок, що до основних причини які штовхають дітей до суїцидів це: не розділене кохання та страх розчарувати батьків, вплив Інтернету тощо.

У 2020 році з 22 суїцидів та спроб серед дівчат, літальними випадками закінчилися 9% та по способу вчинення само ушкодження дівчата частіше всього вибирають отруєння, або порізи рук. Коли у хлопчиків на 14 суїцидів та спроб, літальними випадками закінчилися 14,2% що в 1.5 рази більше ніж у дівчат. За способом скоєння суїцидів та спроб хлопчики частіше всього вибирають порізи рук та повішення. Така різниця в спробах и закінчених суїцидах між дівчатами та хлопцями обумовлено тим, що дівчата більше емоційні.

Якщо розбирати спроби суїцидів за способом їх скоєння: повішення 1, отруєнь - 10, падінь з висоти-3, порізи рук -17. Бачимо що основна маса дітей не мала наміру вкоротити собі життя, вони вибирали відносно безпечний спосіб самоушкодження, такі як не глибокі порізи рук та отруєння медпрепаратами не сильної дії (на кшталт пігулок валер'янки). Все це може свідчити про брак уваги з боку дорослих, та намагання привернути увагу до себе.

В період 2018-2020 років в м. Харкові та Харківській області не виявлено жодного факту скоєння суїциду неповнолітніми з причин перебування їх в так званих «групах смерті» на кшталт «Синій кіт». Висвітлення цієї проблеми в засобах масової інформації, в тому числі в мережі Інтернет, грають важливу роль, але інколи вони мають і негативні наслідки. Деякі засоби масової інформації некоректно трактують «скоєння самогубства», і це може мати негативний вплив через: великий об'єм інформації та постійне її повторення; своєрідне подання, що розуміється підлітками, як «прославляння або романтизм» в скоєнні самогубства. Після наведення детального опису здійснення самогубства за допомогою певного засобу самогубства, цей конкретний засіб може поширюватись серед населення. За допомогою деяких засобів масової інформації зроблено вірусну рекламу групі «Синій кіт», журналістами було занадто висвітлено значення цієї групи, і як негативний результат, серед підлітків стало ознакою «крутості» перебування в цієї групі. Безумовно про причини потрапляння та перебування в так званих «групах смерті» потрібно говорити та висвітлювати,

але донесення цієї інформації повинно бути дозованим, щоб не мати протилежний ефект. Засоби масової інформації повинні дотримуватись відповідних принципів та правил подання інформації про самогубство, тоді і ризик майбутніх самогубств може зменшитись. У зв'язку з вище викладеним поліцейські ювенальної превенції дуже обережно проводять виступи в ЗМІ та лекції в навчальних закладах, щоб прямо не торкатися цієї теми та не визвати ефект «Вертера» [6].

Проблема дитячого суїциду є актуальною, однак алгоритму виявлення дітей схильних до суїцидів не існує, що значно ускладнює профілактику цього негативного явища. При профілактиці суїцидів значну увагу потрібно приділяти безпеці в мережі Інтернет, щоб діти не вступали до груп «смерті». Працівниками ювенальної превенції проводять бесіди з батьками щодо приділення уваги змінам у поведінки своїх дітей та своєчасного звернення до психологів, при необхідності до психіатрів, якщо є підозри на суїцидальну поведінку.

Список бібліографічних посилань

1. Актуальні проблеми суїцидології : у 2 ч. / під ред. С. І. Яковенка. Київ : РВВ КІВС, 2002. Ч. 1. 196 с.
2. Актуальні проблеми суїцидології : у 2 ч. / під ред. С. І. Яковенка. Київ : РВВ КІВС, 2002. Ч. 2. 140 с.
3. Дюркгейм Э. Д. Самоубийство: социологический этюд. М. : Директ-Медиа, 2007. 744 с.
4. Психологія суїциду : навч. посіб. / за ред. В. П. Москальця. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. 260 с.
5. Сулицький В. В. Психологія суїцидальної поведінки. Київ : Леся, 2001. 316 с.
6. Schmidtke A., Häfner H. The Werther Effect After Television Films: New Evidence for an Old Hypothesis. Psychological medicine. 1988. Vol. 18. Pp. 665–676. Doi: <https://doi.org/10.1017/S0033291700008345>.

Отримано 22.02.2021

УДК 159.922:378

Тетяна Василівна МАТІЄНКО,

*професор кафедри криміналістики та психології
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9695-2222>*

СУЧАСНІ СПОСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ – КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Висвітлені проблеми формування безпечної поведінки підлітків в соціальних мережах має принципове теоретичне та методологічне значення у психолого-правовій діяльності. Зазначено, що актуальність проблеми підсилюється поведінковими реакціями підлітків, недостатньою сформованістю критичного мислення, що впливає на їхню діяльність та поведінку в соціальних мережах та в Інтернеті в цілому.

Ключові слова: мережа Інтернет, протиправна поведінка, підлітки, профілактика, корекція.

Вивчення проблеми формування безпечної поведінки підлітків в соціальних мережах має принципове теоретичне та методологічне значення у психолого-правовій діяльності. Актуальність проблеми підсилюється поведінковими реакціями підлітків, недостатньою сформованістю критичного мислення, що впливає на їхню діяльність та поведінку в соціальних мережах та в Інтернеті в цілому. Це, у свою чергу, призводить до використання Інтернет-мережі у повсякденному житті для спілкування з друзями та знайомств з новими людьми, проведення дозвілля, вирішення питань, які їх турбують, навчання, пошуку інформації, потрапляння у ризиковані ситуації в Інтернет-мережі та максимальна довіра до матеріалів та подій, які відбуваються у віртуальному просторі.

Актуальність даного питання потребує вивчення проблеми профілактики протиправної поведінки та формування безпечної поведінки підлітків в соціальних мережах як на науковому, так і на практичному рівнях.

Формування безпечної поведінки розглядається як багатопланова, скоординована систематична та цілеспрямована діяльність освітніх закладів з організації та забезпечення всебічної готовності підростаючого покоління до реалізації безпечної поведінки в будь-якій сфері життєдіяльності, яка має комплексний характер, що ґрунтується

на єдності цілей, завдань, принципів, форм, методів і засобів [4, с. 43]; активний педагогічний процес, спрямований на поступову побудову системи свідомих дій та вчинків підлітків, що забезпечують оптимальний рівень захищеності у всіх сферах життєдіяльності [1, с. 11].

Аналіз поняття «формування» дозволяє нам зазначити, що формування у підлітків безпечної поведінки в соціальних мережах є багатостороннім процесом, у якому залучені підлітки, їх батьки та соціальні педагоги, на який впливають: діяльність підлітків в соціальних мережах, їх найближче оточення, наявність бажання у підлітків змінювати свою поведінку в Інтернет-мережі, участь підлітка у формуванні безпечної поведінки в соціальних мережах, організація процесу формування такої поведінки їх батьками та соціальними педагогами.

Аналіз наукової літератури показав, що до базових теоретичних концепцій формування безпечної поведінки варто віднести комплекс теоретичних розробок, в основі яких лежать: теорія соціального навчання та теорія просування до здоров'я (А. Бандура); соціально-когнітивна теорія; теорія когнітивного вирішення проблем; теорія мотивації; теорія соціального впливу та теорія соціальної інокуляції; теорія життєвих навичок Дж. Ботвіна; теорія проблемної поведінки Р. Джессора; теорія альтернативної діяльності Дохнера; концепція здорового життєвого стилю Всесвітньої організації охорони здоров'я; теорія ступінчастої зміни поведінки (транстеоретична модель); трансакційна когнітивна теорія стресу та допінгу Р. Лаззаруса; теорія стійкості (гнучкості); концепція соціальної підтримки.

Відповідно до проаналізованих нами теорій, концепцій та моделей, пропонуємо виділити їх значення для розробки моделі формування у підлітків безпечної поведінки в соціальних мережах:

1. Теорія соціального на учіння. Формування навичок безпечної поведінки підлітків в соціальних мережах має сприяти моделюванню поведінки, спостереженню за своєю поведінкою та поведінкою оточуючих, ефективній соціальній взаємодії в Інтернет-мережі. Позитивне закріплення поведінки застосовується у випадку демонстрації безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, негативне (або коректуюче) - у випадку практикування ризикованої поведінки в соціальних мережах, з метою зміни такої поведінки. Для формування безпечної поведінки в соціальних мережах важливо, щоб підлітки самостійно розробляли правила поведінки в Інтернет-мережі та дотримувалися їх.

2. Теорія поведінкової проблеми. На поведінку підлітків в Інтернет-мережі впливають його цінності, переконання та взаємовідносини з оточуючими, а також сприйняття його поведінки друзями та

родичами. Для успішного формування безпечної поведінки в соціальних мережах необхідно впроваджувати заходи, які націлені на зміну особистості підлітка та його поведінки, навколишнього середовища, а також формування критичного мислення у підлітків щодо їхньої діяльності в соціальних мережах.

3. Теорія соціального впливу та теорія інюкаляції. З метою зменшення тиску та негативного впливу однолітків на поведінку підлітків в соціальних мережах необхідно впроваджувати заходи до того, як підлітки опиняться під таким тиском. Це сприятиме розумінню того, в якій ризикованій ситуації вони зможуть опинитися, а формування у підлітків навичок супротиву тиску зі сторони однолітків та віртуальних друзів є більш ефективним засобом засвоєння моделі безпечної поведінки, ніж їх інформування про ризики соціальних мереж.

4. Теорія когнітивного вирішення проблем. Підлітки, які мають несформовані навички раціонального вирішення проблем, з легкістю піддаються впливу віртуальних друзів, неадекватно реагують на події, які відбуваються в соціальних мережах, практикують компрометуючу поведінку в Інтернет-мережі. З метою формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі необхідно впроваджувати програму, націлену на інформування підлітків про ризики Інтернет-мережі та формування у них навичок вирішення проблемних ситуацій як у віртуальному середовищі, так і в реальному житті.

5. Теорія стійкості (гнучкості). Формування у підлітків самоповаги та самовпевненості, внутрішнього фокусу контролю та життєвої мети сприяє дотриманню підлітками безпечної поведінки в соціальних мережах, формуванню мети діяльності в соціальних мережах та її чіткої реалізації. З метою забезпечення безпечної діяльності підлітків в Інтернет-мережі, батьки та соціальні педагоги також мають володіти навичками, які необхідно сформувати у підлітків.

6. Теорія обдуманості дії (планованої поведінки). Якщо підліток вважає, що результат його поведінки в соціальних мережах є позитивним, то в майбутньому він буде практикувати таку модель поведінки. Оточення підлітка (батьки, вчителі, однолітки), які мають вплив на нього та оцінюють його поведінку як позитивну, сприяють тому, щоб підліток практикував безпечну поведінку в Інтернет-мережі.

7. Теорія стадій змін поведінки. Для успішного засвоєння підлітками моделі безпечної поведінки в соціальних мережах, важливо визначити на якому етапі процесу змін вони знаходяться, який їх стан обізнаності щодо безпечної поведінки в соціальних мережах. Відповідно до цього необхідно розробляти та реалізовувати програму процесу змін поведінки підлітків в соціальних мережах.

В профілактичній роботі виділяють загальні, організаційно-правові заходи, спеціальні психолого-педагогічні заходи (що включають у себе психодіагностичні, психокорекційні і психопрофілактичні) і спеціальні кримінологічні заходи [2].

В соціально-психологічній роботі з профілактики і подолання протиправної поведінки молоді також можуть використовуватися різні індивідуальні і групові психотерапевтичні методики, які покликані активізувати внутрішні ресурси людини, її творчі можливості і соціально-орієнтовану спрямованість особистості. До таких методик належать: медитація, тренінг, транзактний аналіз, гештальт-терапія, нейролінгвістичне програмування (НЛП), тілесно-рухова (танцювальна) терапія, комунікативний аналіз і ін. При чому, кількість таких методів увесь час збільшується [3].

Однак, слід пам'ятати, що застосування зазначених соціальних та психотерапевтичних підходів і методик вимагає спеціальної підготовки і значної практики застосування і лише тоді можна розраховувати на досягнення позитивних результатів і успішне виконання намічених програм.

Більш того, слід погодитись з думкою про те, що використання в профілактичній і корекційній роботі окремих методик, навіть самих універсальних, не дає такого позитивного результату, як застосування в спільній діяльності освітніх і соціально-педагогічних установ усіх рівнів (а також із залученням до цієї роботи правоохоронних органів, органів соціального захисту населення, молодіжних організацій і т.д.) комплексних технологій, що включають у себе виховні й ігрові методи, соціально-психологічний тренінг і окремі психотерапевтичні техніки.

Висновки: Проведений аналіз теоретичних положень, концепцій та моделей безпечної поведінки дозволяють нам стверджувати, що на формування безпечної поведінки підлітків в соціальних мережах впливають: позитивне та негативне підкріплення поведінки підлітків з боку оточуючих; розробка підлітками правил безпечної поведінки та бажання їх дотримуватися; адекватне сприйняття поведінки підлітків батьками, педагогами та друзями; сприяння батьками тому, щоб підлітки дотримувалися безпечної поведінки в соціальних мережах; наявність у підлітків бажання засвоювати та практикувати безпечну поведінку; розробка та впровадження програм, спрямованих на формування у підлітків навичок безпечної поведінки в соціальних мережах, навичок супротиву тиску та негативного впливу з боку віртуальних друзів та співрозмовників, навичок раціонального вирішення проблем, вміння визначати мету діяльності в соціальних мережах, формування самоповаги та

самовпевненості під час діяльності в соціальних мережах. Ці та інші фактори можуть слугувати розробці комплексної програми формування безпечної поведінки в соціальних мережах, до якої будуть залучені підлітки, їх батьки та педагоги.

Список бібліографічних посилань

1. Васильєва Р. Ю. Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності : метод. рек. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 12 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/-4166/> (дата звернення: 04.03.2021).
2. Косолап О. В. Використання соціальних мереж у виявленні та розслідуванні злочинів: зарубіжний досвід та перспективні напрямки. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 93–96.
3. Малєєва Н. С. Комунікативна поведінка залежних від соціальних мереж користувачів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 1. С. 74–78.
4. Попков А. В. Формирование безопасного поведения подростков во внеурочной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ижевск, 2007. 270 с.

Отримано 07.03.2021

УДК 159.9:351

Олена Володимирівна ПЕТЛЕНКО,

*доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2005-9600>*

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМУВАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Розглянуто особливості надання інформації з боку психологів батькам, діти яких мають порушення в роботі центральної нервової системи, з метою поліпшення процесу адаптації неповнолітніх до умов соціального середовища.

Ключові слова: неповнолітні, психологічна допомога, резидуально-органічна недостатність, центральна нервова система, ювенальна превенція.

Найкраще забезпечення інтересів і якості життя дитини - одне з пріоритетних завдань реформування системи МВС. Правовою основою

діяльності правоохоронних органів щодо профілактики правопорушень дітей є відповідне національне законодавство. Це презентовано Конституцією та кодексами України, законами України «Про Національну поліцію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та іншими законами. У процесі організації профілактики правопорушень неповнолітніх необхідно врахувати вимоги його нормативно-правового забезпечення, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю».

Як відомо, в останні часи багато дітей залишаються без батьківського піклування, зокрема через складні життєві обставини, безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, уживання батьками алкоголю чи наркотичних засобів, а також через їх жорстоке поводження з дитиною. Згідно Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України діти з таких сімей підлягають поліцейському піклуванню з метою профілактики, яка ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних факторів, що зумовлюють протиправну поведінку людей [2].

Реалізація поліцією зазначеного превентивного заходу є неможливою без з'ясування та використання психологічного аспекту цього питання. В правоохоронних органах України ведеться профілактична робота з психологопедагогічного супроводження працівниками ювенальної превенції не тільки з неповнолітніми з соціально-проблемних сімей, але й з батьками, діти яких потребують посиленої психологічної уваги і підтримки. Це не лише особи, які стоять на обліку невропатологів і психіатрів, це також можуть бути діти з резидуально-органічною церебральною недостатністю центральної нервової системи. Проводити таку роботу необхідно з метою полегшення процесу адаптації неповнолітніх до умов соціального середовища без ризику стати на протиправний шлях життя.

Працівник ювенальної превенції або психолог має право надати психологічну допомогу батькам, діти яких мають порушення в роботі центральної нервової системи. Метою є покращення проінформованості батьків щодо загальних питань психічного здоров'я та здорового способу життя їх дитини, підвищення рівня обізнаності безпосередньо щодо психоневрологічних проявів в поведінці дитини. Також психолог може сформулювати у батьків знання і уміння для зменшення ризику загострення психологічних проблем їх дитини, з метою запобігання несприятливих життєвих обставин,

підвищення особистих ресурсів, здатності дитини адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольняти власні потреби соціально-прийнятими засобами.

Як було зазначено вище мова бути йти про роботу з батьками, діти яких мають резидуально-органічну недостатність центральної нервової системи (ЦНС). Іноді батьки навіть не підозрюють наявності такої особливості у своєї дитини. Вони можуть і не пам'ятати, коли саме і чому відбулося пошкодження нервової системи дитини. Саме тому такі діти, як правило, не перебувають на обліку психіатрів і невропатологів, але їх кількість, нажаль, зростає з кожним роком. Компетентним психологам відомо, що незалежно від того, коли сталося пошкодження ЦНС, є залишкові (резидуальні) симптоми. Часто до них відносять головний біль, судомний синдром, психічні розлади.

Причини наростання залишкових явищ резидуально-органічного ураження ЦНС в останні роки різноманітні. До них відносяться екологічне неблагополуччя, неповноцінне харчування, невиправдане зловживання лікарськими препаратами. Найчастіше причиною є травми голови, інтоксикації та інфекції в ранньому віці. Перераховане складає лише частину причин збільшення ранніх резидуально-органічних уражень центральної нервової системи. Задача психолога полягає у тому, щоб роз'яснити батькам особливості поведінки їхньої дитини та замотивувати на отримання корекційної та медичної допомоги з метою подальшої якісної адаптації дитини до умов соціального середовища.

Нами запропоновані наступні правила роз'яснення батькам щодо психоневрологічних проблем особисті їх дітей:

1. Треба казати зрозуміло, але розумно. Не слід зловживати професійними психологічними та медичними термінами. Звичайно, вживання термінів має більш вагомий характер, але не слід забувати, що інформація повинна бути доступною для батьків.
2. Треба казати раціонально, по суті. Батьки, як правило, бажають знати подробиці хвороби їх дитини. Лікарі навряд чи їм дадуть пояснення, а в інтернет-ресурсах інформація може бути і недостовірною. Тому сподівання щодо правильного усвідомлення, що коїться з психікою дитини, лежить на психологах.
3. Треба казати обґрунтовано. Психолог повинен надати факти, аргументи, які свідчать про наявність проблеми, а не виходити з того, що йому так здалося.
4. Треба казати обнадійливо. Психолог повинен дати розуміння, що проблема є, але є й вирішення. Слід зауважити, що не треба надмірно заспокоювати і розхолоджувати батьків щодо методів корекції

порушень нервової системи. Бо це дасть їм ілюзію простоти та легкості щодо заходів поліпшення психічного стану їх дитини, вони можуть заспокоїтися та не будуть нічого робити в цьому напрямку.

З анамнезу, розповіді батьків про їх дитину, потрібно вибрати факти (симптоми), які підтверджують наявність органічних порушень нервової системи. Це може бути виснаження (нездатністю до тривалої концентрації уваги), стомлюваність, нестійкість настрою, яка пов'язана з незначними зовнішніми обставинами або втомою, непереносимість гучних звуків, яскравого світла, дратівливості, що набуває форму вибуховості, плаксивості, примхливості, проблеми мовного розвитку, тики, енурез, розлад сну тощо.

Це дає обґрунтованість нашому висновку щодо психічного стану дитини. Якщо батьки говорять, що у дитини в ранньому дитинстві були деякі порушення нервової системи, і що було проведено лікування, то психолог має роз'яснити, що є таке поняття як «резидуальність», тобто «залишковість» цих порушень. Не зважаючи на те, що дитина отримала належне лікування, пройшла курс корекції, ресурси нервової системи дитини менше, ніж у нормі. Під словом «ресурс» ми розуміємо можливість центральної нервової системи людини. В нормі психічно здорова людина володіє стабільною функціональною активністю центральної нервової системи та достатніми функціональними резервами, необхідними для забезпечення успішної провідної діяльності, як в звичайних умовах, так і при підвищеному навантаженні. А коли в анамнезі дитини спостерігаються так звані шкідливості (загроза переривання вагітності цією дитиною, внутрішньоутробні ураження головного мозку, родова травма, перенесені інфекційні захворювання, черепно-мозкові травми тощо), то відбувається зниження функціональної активності центральної нервової системи. Внаслідок цього відбувається зменшення можливостей або ресурсів на адаптацію в складних життєвих ситуаціях. Це може проявлятися в слабкості розвитку вольових процесів, підвищеної сугестивності, або, навпаки, жорстокості, агресивності, гібідності та інших формах девіантної поведінки.

Для цього батькам потрібно дотримуватись певних правил. По-перше, батьки повинні сформулювати правильне уявлення щодо можливостей своєї дитини. Не вимагати більше того, що дитина в стані виконати. Не переобтяжувати її, але й не доводити до іншої крайності - все робити за неї. Перед дитиною треба ставити важкі, але посильні задачі. Не слід забувати про щадний режим праці та відпочинку. Це допоможе запобігти фізичному, емоційному та інтелектуальному перевантаженню. Що, в свою чергу, дасть можливість нервовій системі зберегти ресурси. Внаслідок чого симптоматика зменшиться.

Психолог повинен запропонувати прописати батькам чіткий розклад дня дитини, враховуючи особливості життєдіяльності родини. Якщо дитина відвідує додаткові позашкільні заняття, то інколи є смисл їх виключити, бо це теж зайве перевантаження. В пріоритеті будуть прогулянки на свіжому повітрі, повноцінний сон та правильне харчування. По-друге, треба налагодити правильну систему виховання в родині, в якій знаходиться дитина. Батьки завжди повинні бути ієрархічно вище і займати ведучу позицію по відношенню до неповнолітнього. Це дає захист і впевненість самій дитині, їй так набагато комфортніше, ніж у родинях, де панує дитяча всюдозволеність. Слід пам'ятати, чим слабкіша нервова система особистості, тим більше керівництва і контролю треба проявляти батькам стосовно поведінки дитини. Це стабілізує її, зникає зайва нервозність. По-третє, для дитини повинні бути встановлені чіткі та прості правила життєдіяльності. Це дає змогу легко керувати її поведінкою без застосування несправедливих заходів покарання. Тим паче, що дитина з органічним ураженням центральної нервової системи не має сил інколи зрозуміти більшість того, що вимагають від неї дорослі. Тому чіткі прості правила повинні застосовуватись по відношенню до такої дитини у всіх закладах, в яких вона перебуває. І це інколи повинні контролювати батьки. По-четверте, в родині повинна бути тепла емоційна атмосфера. Батьки надають любов та теплоту дитині. Самі знаходяться в єдиній батьківській позиції та в турботі, любові і взаєморозумінні по відношенню один до одного. І наостанок, але це одна з самих головних рекомендацій. треба замотивувати батьків на надання дитині медикаментозної підтримки. Психологи можуть зіткнутися з низкою заперечень з боку батьків щодо прийому хімічних препаратів, але слід бути переконливими і ще раз зважити ризики і користь у перевагу медицини. Особливо медична підтримка потребується в осінній та весняний періоди. Препарати слід примати за рекомендацією та під наглядом професійного дитячого невропатолога або психіатра.

Іноді дитині потрібна допомога дитячого психолога, який займатиметься корекцією пізнавальною сфери особистості дитини.

З вищезазначеного можна дійти невтішного висновку, що діти з органічними ураженнями центральної нервової системи в силу своїх особливостей, на нашу думку, можуть бути потенційними девіантами. Тому важливо залучати батьків або законних представників, обговорювати з ними наявні ризики та стратегії подальшої роботи, яка буде спрямована на корекцію, лікування

психічного здоров'я дитини з метою запобігання протиправних проявів поведінки.

Список бібліографічних посилань

1. Жмуров В. А. Психиатрия детско-подросткового возраста. М. : Мед. лит., 2016. 552 с.
2. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (дата звернення: 04.03.2021).

Отримано 05.03.2021

УДК [373.5:37.091.2](477)

Сергій Володимирович ФОРОСТОВЕЦЬ,

*начальник Комунального закладу «Харківський ліцей
з посиленою військово-фізичною підготовкою
«РЯТУВАЛЬНИК» Харківської обласної ради;
кандидат філософських наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7909-887X>*

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ

Розглянуто гендерне виховання ліцеїстів у закладах військового профілю про руйнування старих стереотипів, щодо ролей жінки та чоловіка, їх прав і обов'язків у житті нашої держави.

Ключові слова: гендерне виховання, гендерна рівність, військова підготовка, ліцеїсти, навчання.

Сучасне суспільство характеризується як процес руйнування старих стереотипів і установок щодо соціальних ролей жінки та чоловіка, їх прав і обов'язків у житті нашої держави й народу. Варто зазначити, що великих обертів набирає соціально-педагогічна діяльність щодо встановлення гендерної рівності, формування рівних умов для розвитку особистості представників обох статей. Важливу роль у досягненні цієї мети відведено соціально-педагогічному вихованню різних поколінь, для цього вже розпочато розробку методик щодо впровадження гендерного виховання у виховному та навчальному процесах: Закладах дитячої освіти, школах, ліцеях та Закладах вищої освіти. Проте зазначимо, що замало уваги приділяється

гендерному вихованню учнів старшої школи, і це прикро, адже саме цей період є сприятливим для формування власної гендерної ідентичності, без впливу застарілих стереотипів, закладення основ толерантного міжособистісного спілкування з представниками протилежних статей та направленої активної діяльності проти прояву гендерної нерівності, що називається гендерною компетентністю.

Н а сьогоднішній день можна назвати вчених, які займалися проблематикою гендерного виховання: В. Кравець, Л. Штильова, а такі вчені як Т. Голованова, І. Мунтян та О. Цокур у своїх дослідницьких роботах розглянули умови впровадження гендерного підходу до виховання ліцеїстів та їх професійної підготовки. Важливий внесок у розробку концепції гендерного підходу в освіті зробили: О. Вороніна (проблеми теорії та методології гендерних досліджень, визначення їх місця в системі підготовки учнів); І. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка гендерної проблематики для учнів з метою подолання гендерних стереотипів у старшокласників). Варто зазначити, що на сьогоднішній момент однією з ефективних форм гендерного виховання учнів є створення на базі навчальних закладів з підвищеною військовою підготовкою гендерних ліцеїв. Мета діяльності гендерних закладів – виховання у молоді гендерної культури як інтегрального утворення особистості, що відбиває міру її соціалізації, взаємодію з особами протилежної статі і готовність до здійснення сімейних функцій. Зауважимо, що в процесі навчання в гендерних ліцеях педагоги звертають увагу ліцеїстів на основні положення, які формують уявлення про поняття «гендер» та «гендерна рівність» за допомогою бесід або відео лекторіїв та презентацій. Пояснення цих основних положень допомагає ліцеїстам скласти достовірне бачення цілей і завдань досягнення гендерної рівності та визначити для себе пріоритетні позиції на наміченому шляху. Зазначимо, що окрім тлумачення ключових понять «гендеру», у ході різноманітних тренінгів та ігор молодь навчають і іншим важливим моментам, які необхідні для досягнення гендерної рівності, наприклад, таким як міжособистісному спілкуванню та толерантному ставленню до представників протилежної статі, боротьба та викорінювання вже утворених у свідомості гендерних стереотипів, ознайомлення з юридичними правами, що передбачають рівні права жінок та чоловіків відповідно до чинного законодавства України. Тренінг є ефективним методом у цьому плані роботи тому, що допомагає безпосередньо контактувати учасникам групи між собою, виражати свої думки та на

практиці засвоювати необхідні знання і навички, що знадобляться в подальшому житті.

Таким чином можна сказати, що створення гендерних-закладів освіти є важливим завданням, оскільки саме ці осередки освіти допомагають зрозуміти роль та значення встановлення гендерної компетентно у молоді, що є однією з основ подальшого розвитку нашого суспільства та формування нової свідомості бачення статусу жінки та чоловіка в сімейному й громадському житті в очах сучасної молоді.

Список бібліографічних посилань

1. Штилева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход. М., 2018. 316 с.
2. Смиркова А. В. Гендерна соціалізація в сучасній освіті. Н., 2015. 300 с.

Отримано 05.03.2021

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ**

Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 2 квітня 2021 р.)

Тексти друкуються в авторській редакції

Відповідальний за випуск: *С. В. Харченко*
Коригування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова*
Комп'ютерне верстання: *К. О. Солозуб*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 17,03.
Обл.-вид. арк. 15,7. Тираж 12 пр. Зам. № 2021-6.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080. Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.